Georges Haupt

Tarihçi ve Toplumsal Hareket

Fransızca'dan Çeviren: Barış Sennan

AYRINTI

HİSTORİA AYRINTI

GEORGES HAUPT (1928-78)

Orta Avrupalı bir yahudi alienin çocuğu olan Georges Haupt gençliğe ilk adımlarını 16 yaşında düştüğü Auschwitz'de atar. Ailesini toplama kamplarında yitirmiştir ama 1945'te Romanya'da yeniden hayata başlar. Bükreş'te tarih okur, Leningrad'da tezini verir. 1953'ten 1958'e kadar Bükreş Üniversitesi'nde görevli olan Haupt 1958'de Paris'e kaçar ve dünya sosyalist hareketinin önde gelen tarihçilerinden biri olur.

1962'de *Mouvement social* ve bir yıl sonra *Cahiers du monde russe et soviétique* dergilerinin yazı kurulunda yer alır. 1969'da ünlü EHESS'in yöneticisi olur. Maspero yayınevi bünyesindeki Sosyalist Kitaplık dizisinin editörülüğünü yapar.

"Romanyalı bir okul çocuğuyken Auschwitz'e gönderilen, ateşli, nüktedan, sevgili Georges Haupt birdenbire çökmüş ve elli yaşlarında gözlerini yummuştu" diye hayatını özetlemiştir Eric Hobsbawm.

Ayrıntı: 678
HistoriaAyrıntı Dizisi: 2

Tarihçi ve Toplumsal Hareket
Georges Haupt

Kitabın Özgün Adı
l'historien et le mouvement social

Fransızca'dan Çeviren
Barış Sennan

Yayıma Hazırlayan
Masis Kürkçügil

Son Okuma
Mutlucan Şahan

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Resmi
Lamartine in front of the Town Hall of Paris rejects the red flag
on 25 February 1848 by Henri Felix Emmanuel Philippoteaux

Kapak Tasarım
İnci Batuk

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No.: 244
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım *2012*

Baskı Adedi *2000*

ISBN 978-975-539-707-8
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No.:3 Cağaloğlu - İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Tarihçi ve Toplumsal Hareket

Georges Haupt

HistoriaAyrıntı Dizisi

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I
F. W. Hasluck

İçindekiler

— Giriş: Tarih ve Enternasyonal 7

1. Neden İşçi Hareketi Tarihi? 15
2. Bir Sembol ve Örnek olarak Komün 38
3. Marx'tan Marksizme 64
4. Lenin, Bolşevikler ve II. Enternasyonal 89
5. Rehber Parti: Alman Sosyal Demokrasisinin Güneydoğu Avrupa'da Yükselişi 123
6. Savaş mı Devrim mi? Enternasyonal ve Ağustos 1914'te "Kutsal Birlik" 161
7. Lenin'de Savaş ve Devrim 192
8. İşçi Hareketinde Uluslararası Yönetici Gruplar 216
9. İdeolojinin Dinamizmi ve Tutuculuğu: Ulusal Meselede Marksist Araştırmaların Başlangıcında Rosa Luxemburg* 236

— Dizin 275

Giriş
Tarih ve Enternasyonal

Enternasyonal terimi, işçi hareketinin uluslararası dayanışmasını benimseyen ve dünya ölçeğinde Komünist Manifesto'nun, "Bütün ulusların proleterleri, birleşin!" şiarını gerçekleştirmek için kurumsal çerçeveyi ve yapıyı sağlayan, birbiri ardına gelen örgütlerin genel adıdır. Kullanımı Eylül 1864'te Londra'da kurulan Uluslararası İşçiler Birliği'ne (UİB) kadar giden terimin kabul görmesi ve yaygınlaşması gerçekte ancak Paris Komünü'nün düşüşüyle ve özellikle de düşmanlarının kalemi sayesinde olmuştur. Bu kalem erbabına bakılırsa Enternasyonal, Paris kalkışmasıyla sonuçlanan küresel bir komplo girişiminin adıydı. Dünya basınının güdümündeki bu kara çalma furyası UİB'nin sonunda gizlendiği karanlıktan zuhur etmesine yol açtı. Nisan 1871'de Paul Lafargue, "Enternasyonal bir hayalet olmaktan çıkıp gerçeğe dönüştü. Ne kadar gerici gazete varsa bu girişimin büyük şefi Prusyalı Karl Marx'ın ipliğini pazara çıkarmak için birbiriyle yarışıyor" diye yazıyordu. Bundan üç yıl sonra Engels, " Enternasyonal, Paris Komünü ile birlikte Avrupa'da moral bir güç haline geldi" diye not düşüyordu.

Bu tarihten itibaren terim politik söz dağarcığının bir parçası oldu. Kullanımı yaygın ve çeşitliydi. Enternasyonal, burjuvaziye bakılırsa, düşmanın diğer adıydı ve kurulu düzeni tehdit eden bir kumpastı; grevler tezgâhlayan Enternasyonal ajanlarından ve onların yıkıcı taktiklerinden bahsediliyordu. İşçi hareketi içinse Enternasyonal kendi kimliklerinin sembolüydü. Aynı anda hem ulaşılacak amaç hem de bu amaca ulaştıracak olan araçtı. İkonografi, değişen imgeler aracılığıyla işçi sınıfının kendine ilişkin kolektif temsilini ve bilincini tercüme eder. Enternasyonal, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, arka planda kızıl bir bayrak, pazulu kollarında savurduğu çekiçle kapitalist dünyayı parçalamak üzere olan bir proleter olarak temsil ediliyordu. Komün ile birlikte simgeleşen kızıl bayrak, sosyalizmin evrensel amblemi haline geldi ve çağdaş anlamına kavuşarak işçinin kurtuluşunun

enternasyonal ifadesi oldu. Aynı şekilde Haziran 1871'de Fransız Eugene Pottier tarafından yazılan ve Belçikalı Pierre Degeyter'in 1888'de bestelediği bir savaş marşı olan *L'Internationale*, yirmi yıllık bir unutuluşun ardından yüzyıl sonuna doğru ün kazandı ve Enternasyonal tarafından kabul edildi.

Bugün II. Enternasyonal olarak bilinen ve kökleri 14 Temmuz 1889'da Paris'te birbirine rakip olarak toplanan iki uluslararası kongreye kadar giden kuruluş ya da örgüt, resmi olarak tanınmadan önce vücut bulmuştu. "Yeni Enternasyonal"in varlığı ise aradan sadece on yıl geçtikten sonra, 1900'de Enternasyonal Sosyalist Büro'nun (ESB) kuruluşuyla resmiyet kazandı. Ağustos 1914'te daha gelişip serpilemeden defnedildi; ölüm ilanı vaftiz kaydının yerine geçti. UİB'den farklı olarak "Yeni Enternasyonal"in resmi bir adı olmayacaktı. UİB kısaltmasını almaksızın örgütün mirasını sahiplendi ve onun devamı olduğunu duyurdu. Organik birliğin kanıtlanması gerekmezdi, bu bağ çağdaşlarının bilincine nakşolmuştu. Sosyalist militanlar için bu yapı 1864'teki ilk girişimin yeni bir biçim altındaki uzantısıydı.

İlk kez 1914'te, UİB'nin kuruluşunun ellinci yılı kutlamaları öncesinde, sosyalist çevrelerde kronolojik olarak birbiri ardına gelen Enternasyonalleri numaralandırma ihtiyacı hissedildi. O gün bugündür birinci ya da "eski" ve ikinci ya da "yeni" Enternasyonal'den bahsedilir.

Bu adlandırmaların kullanımı Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle genelleşti ama yeni bir anlayışla. Enternasyonal'in sembol değeri kazanmasıyla birlikte numaralandırma, uluslararası sol çevrelerin kaleminde kesin bir politik ve ideolojik anlam kazandı. Rosa Luxemburg gibi Lenin de girdikleri polemiklerde bu numaralandırmayı UİB ile onun değersiz ardılı arasında net bir ayrım yapmak için kullandılar: I. Enternasyonal geleneği ve enternasyonalizmi temsil ederken, II. Enternasyonal hem oportünizmi, temel ilkelere ihaneti ve uğradığı başarısızlığın ardından yok olmaya mahkûm bir örgütü temsil ediyordu. Bu dönemde ortaya çıkan III. Enternasyonal terimi, yaratılacak yeni bir örgütü değil, sadece uluslararası sosyalizmi yeni temeller üzerinde inşa etme iradesini ifade ediyordu.

Sosyalist harekette, savaşın yol açtığı ve Rus Devrimi'nin ardından büyüyen bölünme ve uluslararası bağlantıları yeniden kurma sürecindeki sürtüşmeler bu ayrımın daha da belirginleşmesiyle sonuçlandı. Enternasyonallerin birbirinden rakamlarla ayrılması kural haline geldi. Rakip ve düşman Enternasyonallerin ayrımlanması ve tanımlanması konusunda kendilerine verdikleri resmi adlardan çok yirmili yıllarda kullanılan numaralandırma sistemi belirleyici oldu. Komünist

Enternasyonal kendini III. Enternasyonal olarak adlandırdı. 1919'da yeniden toplanan Sosyalist Enternasyonal (Bern Enternasyonali) II. Enternasyonal olarak devam etti. Sosyalist partiler arasında uluslararası eylem için 1921 yılında kurulan kısa süreli birlik ise (Viyana Enternasyonali) "İki Buçukuncu" Enternasyonal olarak anılır oldu. Bu son ikisinin 1923'te birleşmesi Sosyalist İşçi Enternasyonali'ni yarattı ve bu da hasmı tarafından derhal ve pejoratif anlamda II. Enternasyonal olarak yaftalandı. Nefreti ve horgürüsü sınırsız olan hasım Moskova'ydı; Komintern'in dilinde II. Enternasyonal, damgalayıcı bir hakaret haline geldi. Sosyal demokrasiye ve temsil ettiği geçmişe karşı alınacak tavır Lenin tarafından zihinsel bir kategori seviyesinde tescil edildi: Onu reddetmek sadece ideolojik bir buyruk değil, aynı zamanda bir ilke meselesiydi.

Sosyal demokrasiyi kötülemek, genel olarak faşizm, özel olarak ise totalitarizm kavramlarını düşünce alanından çıkarmaya çalışan stalinizmi haklı çıkarmak için güçlü bir araç olarak ustaca kullanıldı. Zira II. Enternasyonal üzerinden reddedilen oportünizmden çok, sosyalizm ve demokrasinin çağrıştırdığı geleneksel fikir ve değerlerdi. Öncü leninistlerin Batı Avrupa'nın belli başlı ülkelerinde zafere ulaşmalarının önündeki, tek engel değilse de, asıl düşman, 1927'de terminolojiye girdiği şekliyle "sosyal faşizm"di.

Yirmili yıllarda bolşevizmin çağrısını evrenselleştirmek, onu zorunlu ve mutlak bir model olarak göstermek ve uluslararası işçi hareketine Komintern'in hegemonyasını kabul ettirmek için II. Enternasyonal'in gücünün kırılması gerekiyordu. Zira sosyal demokrasi 1914'ten önce kazandığı gücü korumakla kalmamış, üstelik savaşın bitiminden on yıl sonra politik etkisini arttmıştı ve kendini işçi hareketinin büyük geleneğinin evrensel varisi olarak sunuyordu.

Stalin bu korkunç düşmana karşı girişilecek acımasız saldırının amacını ve kullanılacak araçları açık seçik tanımladı. İmalar, hakaretler ve uydurmalarla II. Enternasyonal gözden düşürülecek; bu sayede Ekim 1917'nin "Marksizmin reformculuğa, leninizmin sosyal demokrasiye karşı zaferi olduğu" tezi kanıtlanacaktı. "II. Enternasyonal'in işçi hareketi için bir hükmü kalmamıştır. III. Enternasyonal leninizminin çağı gelmiştir" deniyordu. Yapılması gereken II. Enternasyonal'i geçmişin ağırlığı altında ezmek, bu geçmişi sahiplenecek ahlaki haktan mahrum bırakmaktı –kendisi bu geçmiş üzerinde hak talep ediyor ve onu bünyesinde barındırıyor olsa bile.

Enternasyonal'in tarihi, III. Enternasyonal'i "reformist" rakibi ile karşı karşıya getiren, hayati politik tartışmaların bahis konusu olduğu

ideolojik savaşın tam kalbinde yatar. Zira tarihsel meşruiyet ve geleneği tevarüs etmek, uluslararası işçi hareketinin örgütlü tek temsilcisi olmak adına her iki rakip Enternasyonal için de elzemdi. Aslında rakip sosyalist ekoller arasında Enternasyonal'in mirası, moral otoritesi ve sembollerinin kullanım hakkı için verilen savaş UİB'nin dağıldığı döneme kadar gider. Devamlılık ilkesi, 1889'da II. Enternasyonal oluşturulurken sosyal demokratlar tarafından vurgulanır. Bu ilke, UİB'nin gerçek mirasçılarının kendileri olduğunu öne süren anarşistlere karşı bir meşruiyet kaynağı olarak kullanılır. II. Enternasyonal'de daha sonra Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) kazandığı hegemonik konum yine geleneğe başvurularak haklı çıkarılır. G. Jaeck, UİB tarihi üzerine 1904'te kaleme aldığı bir metinde, "Alman sosyal demokrasisi son derece belirgin şekilde UİB'nin mirasçısı haline geldi"ği sonucuna varır. Ne Ağustos 1914 fiyaskosu ne de Rus Devrimi gibi tarihsel kazalar bu savununun önüne geçebilir. Sosyalist İşçi Enternasyonali 1923'ten sonra bile ısrarla tarihsel devamlılık tezini, Enternasyonal'in organik gelişimi fikrini savunur.

Benzer şekilde Lenin de III. Enternasyonal'in oluşumuna evrensel bir statü vermek ve onu yok olan Enternasyonal'in tek mirasçısı olarak konumlandırmak için tarihe başvurdu: Komünist Enternasyonal, kopuş ve süreklilik diyalektiği içindeki bir sürecin nihai varış noktası olarak sunuldu. Lenin, "III. Enternasyonal, UİB'nin başlattığı görkemli işi sürdürüyor ve tamamlıyor" diyordu. Buna göre hakiki geleneğin, işçi hareketinin ve onun temel amaçlarının somutlaşmasının tek meşru ve gerçek mirasçısı III. Enternasyonal'di.

Bu leninist öncülden hareketle, Enternasyonal'in tarihsel temsili, Komintern'in politik hedefleri çerçevesine oturtuldu. Buna göre, II. Enternasyonal, 1928 sonrası stalinist yorumda, "sosyal emperyalizmden sosyal faşizme giden bir çizgide oportünist eğilimlerin tam bir gerici tepki halini almasına varan mantıksal bir gelişme aşaması"ydı. "Kendilerine sosyalist ve işçi Enternasyonali diyen hainlerin girişiminin tarihsel anlamı bu" idi. Leninist tarih yazımının görevi bu savı kanıtlamaktı. Bu işe girişilirken korkunç basitleştirmelerle dolu bir diyalektik kullanıldı. Kendine tarihsel akıl yürütme süsü veren bu dil, geçmişi önceden varsayılmış bir erek üzerinden yorumladı. Ağustos 1914'te II. Enternasyonal'in dağılması yarım yüzyıllık bir sosyalist tarihin düzenlenmesinin ve yeniden inşasının mantıksal çıkış noktası oldu. Çağdaşlarının perspektifini ve geçmişe bakış tarzını yerle bir eden travmatik Birinci Dünya Savaşı böylesi bir sava kanıt bulma girişimini kolaylaştırdı. Konjonktürel metinler kullanılarak tarihsel

imgeler karikatür haline gelecek şekilde tahrif edildi. Sonuç olarak, UİB'nin varisi olan II. Enternasyonal, çağdaşlarının belleğinde, "benzersiz gençlikte bir entelektüel hazine, modernizmle bilenmiş devasa bir cephanelik" olmaktan çıkıp reformizmin ve bezginliğin batağına saplanmıştı. Stalinist tarih yazımı bu bakış açısını sahiplenerek II. Enternasyonal'in tarihini bir stereotip üzerine inşa etti: Engels'in mevcudiyetinin sağladığı süreklilik sayesinde devrimci bir ilk dönem ve kurucu babanın ölümünün ardından başlayan oportünist çürümenin karakterize ettiği ikinci dönem.

Sosyalizmin tarihinin maruz kaldığı bu muamele, stalinist düşüncenin tarihsel-politik yoksulluğunu ve geçmişin ve şimdinin hakikatini ak-kara ayrımı dışında analiz edemeyişini göz kamaştırıcı bir şekilde ortaya serer. Sonuç olarak stalinizm, sosyal demokrasinin reddiyesi ile kendi lekelerini gizledi.

Tarihe bakış, Enternasyonal tarihine ilişkin tartışma, bu tarihin hangi amaç için kullanılmak istendiğine bağlı olarak değişir. Ancak ideologların yöntemi temel bir noktada kesişir: İşçi hareketinin geçmişi, meşru ya da gayrimeşru varislerinin Enternasyonal tarihi üzerinde verdikleri savaşta kongreler, erdemli ve erdemsiz liderler, iyi ya da kötü kararlar, devrimci ya da gerici partiler ve birbiri ile yarışan ideolojilerin girdabında silinir.

II. Enternasyonal'in tarihi, güncel bir ilgi odağı olmayı sürdürse de, geçmişteki tutkulu içeriğini ve ideolojik işlevini yitirdi. Geçmiş, enternasyonal komünist hareketi ve sosyalist Enternasyonal'i hâlâ bölmeye devam ediyor; ancak tarafların meşruiyetlerini desteklemek için artık Enternasyonal'in mirasına gönderme yapmaları gerekmiyor. Yani zemin tarihçilere terk edilmiş durumda. Çukurlarla ve tümseklerle dolu, ideolojik tartışmaların izleriyle delik deşik, sosyalist tarih geleneğinin, hatta elimizdeki kaynakların ağırlığını hissettirdiği ve muhataplarının kendilerine ilişkin vermek istedikleri imgeleri canlı tutmasına uygun bir zemin bu. Geçmişin kalıntıları ve tarihsel geleneklerin ağırlığı hâlâ hissediliyor. O kadar ki, günümüzde indirgemeci düşünme tarzının sahiplenip ölümsüzleştirmeye çalıştığı maziye ait mitler ve basmakalıp düşünceler, kolektif bilinçteki yerlerini almış durumda. II. Enternasyonal'in, doğru yanlış terimlerin istilası altındaki söz dağarcığımızda bugün bile pejoratif bir anlamda, bir değer yargısı olarak kullanıldığını hatırlatmaya gerek var mı?

Ancak tüm bunlar bir tarafa, stalinizmin ve ardından uluslararası komünist hareketin içine girdiği kriz tarihe ilişkin yeni bir bilinçlen-

menin de yolunu açtı. İtalyan tarihçi G. Procacci, 1959'da bu durumu şu sözlerle formüle ediyordu: "1914 öncesi Enternasyonal tarihi, yükselişi ve çöküşüyle, tarihsel bir bilince erişilmesi ve modern insanın yönünü belirlemesi için zorunlu referans noktalarından biridir. Çağımızın sayısız sorusunun yanıtlanması, hatta yalnızca sorulabilmesi için bile, bu döneme ilişkin yeni bir yargıya varılması şarttır."

1950 ve 1960'lı yıllarda II. Enternasyonal'in tarihi üzerine yazılmış birçok önemli yapıt sosyalizmin tarihine ilişkin yeni bir ilginin doğuşuna tanıklık etti. James Joll'un sentez denemesi, bir başvuru kaynağı olmayı sürdüren C.D.H. Cole'un anıtsal yapıtı, sosyal demokrasinin kendi tarihine ilişkin en bütünlüklü bakışı sunan Julius Braunthal'in Enternasyonal tarihi üzerine yazdığı kapsamlı inceleme bunlar arasındadır. Ayrıca 30 yıl süren bir suskunluktan sıyrılan Sovyet tarihçilerin son derece geniş kolektif eseri, geçmişin stalinist sunumuna ve tarih biliminin yeni yönelimlerine eşit mesafede, II. Enternasyonal'in neo-leninist bir versiyonunu ortaya koyar.

Bu ufuk açıcı sentezler geleneksel tarihçiliğin tepe noktalarıdır; ne var ki aynı zamanda miadını doldurmuş bir sorunsalın ve metodolojinin içinde barındırdığı bilimsel açmazları ve kısıtları da gözler önüne sererler. Bu yapıtlar sayesinde 60'lı yıllarda metodolojik bir tartışma açıldı: Aslolan sosyalist Enternasyonal'in tarihi miydi, yoksa enternasyonal bir sosyalizm tarihi mi? Bu tartışma, sosyalizm tarihinin içine girdiği cenderenin kırılmasına önemli ölçüde katkıda bulundu. Bu, yeni incelemelerin yolunu açmak, sorunsal alanını genişletmek ve işçi hareketinin geçmişini tarihsel olarak düşünmek için gerekli olan kavramsal çerçevenin kurulması için olmazsa olmaz bir ilk adımdı. Uluslararası sosyalizm tarihinin önüne çıkan zorlukların bu sayede tamamen ortadan kalktığı elbette söylenemez. Bu zorluklar konunun kapsamı ve çeşitliliği kadar metodolojik kararsızlıklardan da kaynaklanır. Ancak şurası kesin ki, akıl almaz ölçüde tahrif edilen ve III. Enternasyonal taraftarları ile sosyal demokrasinin partizanları arasında yıkıcı tartışmaların nesnesi olan bu tarih üzerindeki ipotek artık kalkmış, sorunsalın konumu değişmiştir.

Bilgimiz arttı ve ufkumuz, sistematize edilmiş yorumlara sırtını dönen, tarafgir yönelimleri reddeden ve Jean Bruhat'nın deyişiyle, "Marksistlerin başvurduğu aforizmaların" sakıncalı tuzaklarından uzak duran yeni bir kuşak tarihçinin yayımladığı birçok yapıt sayesinde genişledi. Geleneksel tarihyazımından (sıyrık almadan) bugüne kalan, rakip ve düşman enternasyonallerin numaralandırılması oldu ve bu alışkanlık, politik ve tarihsel söz dağarcığına girme hakkını ka-

zandı. Tarihçiler bu numaralandırmaya sadece kronolojik bir ihtiyaca karşılık verdiği için değil, aynı zamanda enternasyonal işçi hareketinin gelişiminin çeşitli aşamalarındaki ideolojik seçenekleri ve hareketin kollarının farklı hatta antagonist tip ve içeriğini tanımlamak için de başvururlar. Böylelikle II. Enternasyonal terimi öncelikle işçi hareketinin 1873 ila Ağustos 1914 tarihleri arasında muhtelif görünümleri olan kritik bir aşamasını, ardından genel olarak "sosyal demokrat" sıfatı altında toplanan bir işçi hareketleri silsilesini ve son olarak da 1889'da ortaya çıkan bir kurumu, yani uluslararası sosyalist bir örgütlenmeyi kapsar.

Bu kitapta bir araya getirilen yazılar, akademide dar bir alana hapsedilen enternasyonal sosyalizm tarihi içinde 20 yıl önce başlayan "işçi sınıfı tarihi için verilen mücadelenin" ürünleridir. Yazıların temel tezi, Enternasyonal'in, sosyalizm tarihinde açılan bir tür parantez olmak bir yana, bu tarihin birincil momenti, hatta matrisi olduğu yönündedir. Kitaba bütünlüğünü veren her şeyden önce yönteminin üç farkı amacı göz önünde bulundurmasıdır: Geçmişteki polemiklerle kırık dökük bir hale gelen zemini düzeltmek ve tarihi tanınmaz kılan sahte dekorları indirmek; sosyalizmin uluslararası boyutlarını yeniden öne çıkarmak ve son olarak da işçi hareketi tarihinin işlevi üzerine yeniden düşünmek için katkı sunmak. Hareketin gerçek bilgisine erişmek, bu tarihin muhataplarını, geçmişe ilişkin göndermelerin ve bunların keyfi kullanımının çoğu kez aldatıcı olduğu konusunda daha uyanık olmaya sevk edebilir.

1
Neden İşçi Hareketi Tarihi?*

I

İşçi hareketi üzerine çalışan tarihçilerin köklü bir değişimin başlangıcına tanık oldukları günden bu yana en fazla yirmi yıl geçti. O güne dek ihmal edilen, görmezden gelinen ve inkâr edilen işçi sınıfı tarihi, çağımızın toplumsal güçleri ve gerçeklerinden destek alarak varlığını kabul ettirdi ve hasetle korunan üniversite kalelerinin bile içine sızdı. Uluslararası İşçiler Birliği'nin (UİB) yüzüncü kuruluş yıldönümü akademik kuruluşların himayesinde uluslararası kolokyumlarla kutlandı. Tarihçiler artık bilimsel bir onay olmasa da bir tanınmanın kanıtını gördüler. "Bu kutlamayı yapıyoruz zira aradan geçen yüz yılda [...] UİB tarihi olgunlaştı, bilimsel tarih araştırmaların geçirimsiz çemberini kırdı ve bu alanda var olma hakkını kabul ettirdi."[1] Çoğu genç birçok araştırmacı kolları sıvadı; çalışma araçlarını ürettiler, kaynak envanterini çıkardılar, biyografiler yazdılar, belgeleri elden geçirdiler ve monografiler kaleme aldılar. Salt bu konu üzerine çalışan enstitüler ortaya çıktı; art arda kolokyumlar düzenlendi ve sonuçta soruşturma alanı genişledi.

İşçi tarihinin geleneksel ve alışıldık ele alınma ve düşünülme biçimleri 1960'lardan itibaren metodolojik tartışmalarda sorgulandı. E. P. Thompson, Eric Hobsbawm, Rolande Trempé, Michèle Perrot'nunkiler başta olmak üzere temel bir dizi yapıt[2], işçi tarihini içine hapsedildiği politik ve ideolojik tarihin dar çerçevesinin dışına çıkarmayı

---

* Georges HAUPT, *L'Internazionale Socialista dalla Comune a Lenin*'de yayımlandı, Torino, Einaudi, 1978.

1. Jacques Rougerie, "Sur l'histoire de la l'Internationale. Bilan d'un colloque et de quelques récents travaux *Le Mouvement social*", *Le mouvement social*, n° 51, Mayıs-Haziran 1965, s. 23.

2. Özellikle bu yazarların monografilerine gönderme yapıyorum : E.P. Thompson, *The Making Of the English Working Class* ; Eric Hobsbawm, *Labouring Man*, Rolande Trempé, *Les Mineurs de Carmaux* ; Michèle Perrot, *Les Ouvriers en grève*, (*France, 1871-1890*).

başardı; bu tarihe yeni bir yönelim verdi, yeni tarihsel mecralardan yararlanmaya zorladı ve kendisine daha geniş kuramsal alanlar açmasını sağladı. Vurgular, hatta sorunsalın kendisi değişti. Artık öne çıkan, temelde işçi tarihiyle toplumsal tarih arasındaki ilişkiydi. Kısaca söylemek gerekirse, işçi hareketi tarihi bugün yenilenmiş ve canlanmış olarak tam bir dönüşüm içindedir.

Ancak tüm bu kitaplara, dergilere, incelemelere ve üniversite tezlerine rağmen inkâr edilemez bir huzursuzluk söz konusu. Kendimizi kandırmayalım: Akademik bir alan haline gelen işçi hareketi tarihi üniversite içinde sadece bir iskemle kazanmış oldu. Konuyla ilgili akademik ürünler militan işçiler arasında son derece küçük bir izleyici kitlesi buldu. Bu tarih saygınlık kazanırken, konusu itibarıyla tam da hitap etmek zorunda olduğu toplum kesimlerinin ilgisini mi kaybetti? Ya da işçi hareketi kendi tarihine kayıtsız hale mi geldi? Fransa'da, işçi hareketi tarihini ele alan yapıtların pek yaygınlık kazanamaması ve konunun doğrudan hitap ettiği kesimlerden (işçi örgütleri, militanlar, gençler) sınırlı bir ilgi görmesi son derece önemli veriler olsa da bu soruları kesin bir şekilde yanıtlamamıza olanak vermez. İşçi sınıfı tarihine kayıtsızlık, sosyalist ya da komünist olsun alışıldık, geçmişe takılıp kalmış söylemlerden bıkan genç militanların bilgisizlikleri, kendi hareketlerinin ve geleneklerinin geçmişine ilişkin cehaletleri türlü biçimlerde yakınma konusu edilir. Son derece zengin bir geçmişi bütünüyle özümseme zorunluluğu, bu geçmişin işçi örgütlerine yeni dâhil olanlar tarafından sahiplenilmesinin şart olduğu sık sık güçlü bir şekilde vurgulanır. Fakat "geçmişe dalmak", militanlar tarafından hâlâ mutlak bir zorunluluk olarak hissediliyor mu? Önceki kuşakların yaklaşık bir yüzyıl boyunca yaptıkları gibi, "benimsedikleri inançların dayanaklarını yaşanan ya da aktarılan olaylarda buluyorlar mı?"[3]

Tarihçi bu gerçeği göz ardı etmez. İşte bu nedenle işçi hareketi tarihini ne şekilde kavramak gerektiğine, tarihsel çerçeveye yerleştirmek için hangi yeni bakış açısının uygun düşeceğine ilişkin çatışmalı sorulara –Lucien Febvre'in ifadesiyle– "toplum içinde yaşayan insanların bilincinde [...], tüm vektörlerin birbirini kesip kaynaştığı dört yol ağzında"[4] başka soruşturmalar eklenir. Bu tarih kimin için, hangi niyetle yapılır? İşçi hareketiyle ilişkisi içinde kime ve neye hizmet eder?[5]

---

3. François Fonvieille-Alquier, "Le Militant et l'Histoire", *Le monde*, 10 Nisan 1976, s. 10
4. Bkz., E. Dolléans, *Histoire du mouvement ouvrier*, önsöz, Paris, Armand Colin, 1937
5. Fischer Taschenbuch Verlag tarafından yayımlanan *Jahrbuch Arbeiterbewegung*'un editörü Claudio Pozzoli'nin girişimi üzerine Frankfurt'ta 17 Şubat 1974'te bir yuvarlak masa toplantısı düzenlendi. Bu toplantıda sorunun verileri açık bir biçimde ortaya konuldu. Toplantının notları için Bkz. "Zwischen Sozialgeschichten und Legitimationswissens-

Bu sorulara verilen ve birbirine taban tabana zıt iki tür yanıt ayırt edilebilir. Bunlardan birincisi, onlarca yıldır yapıldığı şekliyle artık ne tam bir yenilenme içindeki tarih biliminin gereklerine ne de yeni militan kuşaklarının duyarlığına ve çıkarına karşılık gelen geleneksel işçi hareketi tarihinin bilimsel, kuramsal ve dolayısıyla politik sınırlarını sorgular. Buna göre, bu tür bir tarih, propagandaya hizmet edebilir ancak gerçeğin bilgisine ulaşamaz. Bu tarihsel söylem kuramsal bir ilgiyi hak etmediği gibi militan bir işleve de sahip olamaz zira sararmış imgeler sunarak gerçek meselelerin üstünü örter. İşçi dünyasının boyutlarını daraltarak onu kısıtlı ve donmuş bir çerçeveye hapseder. Bakışı işçi sınıfına değil, onun örgütsel ve ideolojik temsilleri üzerine, özellikle de şu ya da bu partinin yönetim süreçlerine çevrilidir.

Şu var ki işçi tarihinin kavramsallaştırılmasında bu alışıldık tutum hâlâ baskındır. Bu tutum bir revizyondan değil, gerçekte sadece üstün körü bir dizi işlem ve düzeltmeden geçirilmiştir. Ya militanlar tarafından militanlar için, ya da akademisyenler tarafından akademisyenler için yazılan bu tarih, "tarihin ezoterik bir versiyonunu"[6] sunmaya ve bunu kalıcılaştırmaya devam eder. "Yukarıdan bakarak" tarih yapmayı reddetse de çoğu zaman marjinal örgütlere ya da gruplara, ayrım gözetmeksizin ve konunun bütünü göz önüne alındığında aşırıya kaçan bir dikkat sarf eder ve önem atfeder. Kılı kırk yaran incelemelere konu edilen, bilgiç bir edayla küçültülen, genel bir perspektiften tamamen mahrum bırakılan ve bağlamından kopartılan bir işçi hareketi tarihi ancak son derece sınırlı bir kesimin ilgisini çekebilir ve son tahlilde sadece dar bir partizan grubuna ya da eski eser meraklısına hitap edebilir.

İkinci bir yanıt verme tarzıysa, tam tersine, militanların işçi hareketinin geçmişinden ve geleneklerinden soğumasının sorumlusu olarak akademik tarihçiliği ve onun bilimsel amaçlarını öne çıkarır. Profesyonel tarihçilerin damgasını taşıyan tarih çalışmalarını tümden reddeder ve idealize edilmiş geçmişin eski güzel kahramanlık hikâyelerine ve militan efsanelerine geri döner. "Tarih mi? Peki hangi tarih? Elbette şu steril, özenle tartılan, kadavraya çevrilmiş, ölçülüp biçilmiş, kaynaklarıyla ve kendi kendisiyle karşı karşıya kalmaktan dolayı güçten düşmüş, tarihçiler üzerinden geçtikten sonra elimizde kalan tarih değil. Hayır! Hayatın renkleriyle hâlâ zengin, tutkunun yakıcı ve geniş freskleriyle, cumhuriyetçi jestin popüler imgeleriyle bezeli bir albüm;

---

chaft" *Jahrbuch Arbeiterbewegung*, 2, 1975, s. 267-300.
6. Eric HOBSBAWM, "Labour History and Ideology", *Journal of Social History*, Yaz 1974, s. 371 ve devamı.

kanın, terin, gözyaşının ve barutun birbirine karıştığı bir tarih. Bu, kuşkusuz büyük harfle yazılan bir 'Tarih' değil, umutlarının yanılsamadan başka bir şey olmadığı ortaya çıkan ve bugüne dek düşlerinden uyandıklarında sadece hayal kırıklığıyla karşılaşan kuşakların yaşadığı ve yaptığı bir tarih, geçmişe ilişkin bir siyaset olacaktır. Bu şekliyle tarih, hâlâ militanın yazgısının bir parçasıdır."[7]

Bu tür semptomatik bir söylem, sağduyudan yoksun olmasa da, temel bazı meselelere, işçi örgütlerinin tarihe ve özelde işçi hareketi tarihine yükledikleri işleve ilişkin kasıtlı bir dizi yanılsamayı, yanlış anlamayı ya da bilgisizliği su yüzüne çıkarır. Meslekten tarihçiler de elbette masum sayılmaz. Üretimlerinin militanları heyecanlandırdığı, onlar arasında yankı bulduğu pek enderdir. Vülgarize eden bir dili çoğu kez bilinçli olarak reddeden bu tarihçiler (açık açık düşmanca yaklaşmadıkları takdirde) ilgilendikleri konuya aşırı sempati duymak gibi bir hataya da genelde düşmezler. Ayrıca akademik amaçlarını mesleğin gereklerine uygun şekilde yürütürler ve militanlara, hatta halk kitlelerine hitap etmek gibi bir dertleri de yoktur. Çalışmaları militanların tarihsel duyarlıklarını gözetmiyor diye onları suçlamaya ve günah keçisi ilan etmeye hakkımız var mı? Bunun yerine tarihsel bilinçteki tıkanmaların nerelerden kaynaklandığını nasıl işlediğini, geçmişin sorularına ilişkin yeni bir duyarlık ve bilinçlenme yaratmak için bunları nasıl aşabileceğimizi sorgulamamız gerekmez mi?

Ne retoriğe ne de tutkulu bir söyleme meyleden, olguların kökenini bulup çıkarmaya çalışan eleştirel bir çözümleme ikili bir eklemlemeyi gerektirir. Bir taraftan tarihsel üretimi, diğer taraftan da kolektif belleği, işçi hareketinin ya da daha doğrusu bu hareketi sahiplenen örgütlerin kendi tarihlerine referans verme, bu tarihi kullanma biçimleriyle ilişki içine sokmalı ve ona atfedilen politik ya da ideolojik işlevleri hesaba katmalıdır.

Zira sadece işçi sınıfı tarihine yaklaşım değil bunun okunma tarzı ve yayılımı da tarihyazımsal kökenlerine ve geleneklerine bağlıdır; işçi hareketi tarihi, bizatihi bu hareketin gelişiminde, iç ayrışmalarında ve değişen amaçlarını gerçekleştirme tarzında başat bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, mesela, işçi hareketinin kısıtlarının hakiki nedenlerini anlamak (yani hareketin bir fikirler, yöneticiler ve kurumlar tarihine, konjonktürel başarı ve zaferlerin bir anlatısına indirgenmesinin, ideolojik kavgalarda ihtiyaca binaen durmaksızın elden geçirilmesinin ve bir kahramanlık öyküsü haline getirilmesinin derininde yatan neden-

7. François Fonvieille-Alquier, a.g.m.

leri anlamak) için hareketin ne tür bir tarihsel düşünüm matrisi içinde ele alındığını akılda tutmak gerekir.

İşçi hareketine ilişkin tarihyazımında gözlemlediğimiz iniş çıkışlar bu açıdan birçok anlamlı veri sunar. Henüz yazılmayı bekleyen bu öykü işçi hareketi tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır ve sadece geçmişteki ideolojik mücadelelerin eklemlenme biçimlerini anlamak için ya da temel politik kavgalarla ilgili bir karara varmak için değil aynı zamanda ve özellikle de sosyalizm tarihinin karmaşık boyutlarından birini, yani aktarılan imgeleri ve bir partinin gizli gerçeklerini aydınlığa kavuşturmak için elzemdir. Partilerin ve Enternasyonallerin tarihine ilişkin birçok yapıt sayesinde (bunlardan bazıları "resmi" damgası taşırlar) sürekli elden geçirilse de militan işçilerin atıf yaptığı temalarda sağlam kökleri olan belli bir imge kalıcılaşmıştır. Sosyal demokratların, komünistlerin, anarşistlerin ve sendikalistlerin kendilerine ilişkin temsilleri de yine bu yapıtlar üzerine girişilen amansız polemikler sonucunda ortaya çıkmıştır. İncelikli bir ışık-gölge oyunu içinde olguların ve metinlerin manipüle edilmesi, can sıkıcı gerçeklerin üstünün örtülmesi ve kolektif belleğin sessiz ama derinden dönüşümü de yine "bilimsel" bir üretim ve tarih söylemi içinde gerçekleşmiştir. Zira belirtmek gerekir ki "iktidarın en sevdiği işlem" olan geçmişin kontrolüne dönük sessizlik ve karartma düzenekleri hiçbir zaman yönetici sınıfların tekelinde olmamıştır.[8] İşçi sınıfını sahiplenen ve toplumsal belleğin idaresine soyunan, geçmiş bilincine ilişkin çoğu kez başka kimseyle paylaşmadıkları bir denetimi ellerinde tutan partilerin olsa olsa gerçekleri karartmak için kullandıkları araçlar ve peşlerinde oldukları amaçlar değişir.

II

Bert Andreas, iyimserliğe ve köklü değişimler olacağına dair bir umuda yol açan 1960'ların canlı politik ve ideolojik konjonktüründe, berrak bir bakışla şöyle yazıyordu: "Batı'da işçi sınıfına ilişkin tarihyazımı ancak son derece yakın bir geçmişte ve büyük kararsızlıklar sonucunda kendisini kabul ettirmiş, hatta akademik ya da resmi olarak desteklenmiştir. İşçi hareketinin kendisi bile tarihine ve bunun gereklerine, politikanın ve propagandanın gerektirdiğinden daha fazla bir dikkat sarf etmemiştir."[9]

---

8. Çekinerek de olsa atıf yapılan tam da budur. Bkz. Jean Chesnaux, *Du passé faisons table rase? A propos de l'hisoire et des historiens*, Maspero, Paris, 1976, s. 29.
* 4 Eylül 1870'de Prusya ordusu III. Napoléon'u Sedan'da mağlup etti. (ç.n.)

Paradoks şu ki başka hiçbir toplumsal hareket, kendi tarihine işçi sınıfı kadar bağlılık, geçmişi bugünle ilişkilendirmek konusunda onunki gibi bir ihtiyaç, hatta bir buyruk hissetmez. Ereksel bir sınıf olduğu varsayılan işçi sınıfının, misyonunu yerine getirebilmesi için tarihsel bilince, dolayısıyla da geçmişinin bilgisine ihtiyacı vardır.

Hareketin kendi tarihine gösterdiği ilgi doğuşuyla eş zamanlıdır. 19. yüzyılın militan işçilerinin tarihe, hareketlerinin tarihsel önemine ilişkin belirgin bir duyarlıkları vardı. Johann Jacoby'nin formülünü benimsemişlerdi ve bunu her fırsatta dile getiriyorlardı: "Uygarlığın müstakbel tarihçileri en küçük işçi derneğinin tarihine bile Sedan Günü'nden* daha çok önem vereceklerdir."[10] Yüzyıl sonuna kadar devam eden bu ilk dönemde örgütlerinin tarihini yazanlar bir ölçüde işçilerin kendileriydi; ya bir önceki yılın bilânçosunu çıkarmak ya da "yönetici sınıfların satın aldığı" yazar ve yayımcıların kara çalmalarına karşı savaşmak için kaleme sarılan işçiler...[11]

Yani, işçi sınıfı tarihyazımı, farklı eğilimler, partiler ve son olarak da devlet aygıtları tarafından önce benimsenip daha sonra da uyarlanan geçmişin ağırlığı altında ezilmeden önce kendi kökenlerinin izlerini taşıyordu. Bu tarih çoğu zaman militanlar tarafından yine militanlar için yapılıyor, araştırma tutkusuyla ve tarihsel hakikate duyulan saygıyla olduğu kadar militanların angajmanlarıyla da yönlendiriliyordu; militanlarsa ideolojik bağlılıklarından kaynaklanan gereklere tabiydi ve işçi hareketini içten içe kemiren kavgaların etkisi altındaydı. Tüm bu etkilerin bileşkesi, hem artık klasikleşmiş hale gelen eserler hem de tüm işçi tarihi üzerinde ağırlığını hissettiriyordu.

Bu çerçevede 1914 öncesinde I. Enternasyonal'in mirası ve yorumlanması etrafında dönen şiddetli tartışmalar militan tarihçilerin düşünümlerini besledi. Bakuninci (Guillaume, Nettlau), proudhoncu (Puech) ve marksist (Jaeckh, Riazanov, Steklov, F. Mehring) versiyonlar bir polemik savaşı içinde doğdular ve hayatta kalan tanıkların ya da tartışılmaz bir otoriteye sahip olan C. Grünberg, G. Meyer, G. Bourgin gibi "burjuva" tarihçilerin keskin eleştirilerine tabi tutuldular. İşçi tarihi "klasikleri" gerçek bir yazınsal yeteneğin, derin bir bilgi birikiminin ve tartışılmaz bir becerinin ürünleriydi. Uluslararası İşçiler Birliği (UİB) içinde yaşanan tartışmalara paralel olarak öncülerinin

9. *Annali Istituto Feltrinelli*, 1961, III, s. 689.
10. Bu cümle dizgici Carl Hilmann tarafından sarf edilmiştir: Carl Hilmann, *Die Internationale Arbeiterassoziation (1864-1871). Ihre Geschichte, Programm Und Tätigkeit, Correspondent Für Deutschlands Buchdrucker und Schriftgiesser*, 1871, s. 5.
11. *Ibid.*, s. 1.

argümanlarını, önyargılarını ve meşrulaştırma yöntemlerini onayladılar ve benimsediler. Tarihsel alan ideolojik kavgaların sınırlarına hapsolup daraldı. Ve böylelikle tek bir sorunsala ayrıcalıklı bir konum atfedildi ve Enternasyonal tarihi kuramcıların dar alandaki çekişmelerine indirgenerek açıklandı. Ardından tilmizler bir Riazanov ya da Guillaume'un entelektüel değerine ve içtenliğine sahip olmaksızın "efsaneler aktarmakla" ve suçlamaları kalıcılaştırmakla yetindiler –yeri doldurulmaz önemde yayımlanmamış bir belgeyi kullanmak konusundaki yetersizliklerinden hiç bahsetmiyoruz bile. Öte taraftan bu yetkili propagandacılar yaptıkları işe bilimsellik kisvesi vermek için bunaltıcı bir akademizme başvurdular ve geçerli tek bakış açısının iktidarınki olduğu tarihsel bir söylemin manipülasyonlarını kamufle ettiler.

Yirminci yüzyılın başında yoğun bir faaliyet içinde olan ve militanca bir iş yaptıklarının farkında olan bu tarihçiler sosyalizm tarihinin amacı ve hedeflerine dair bir sorgulamaya giriştiler ve değeri yadsınamayacak katkılarda bulundular. Mesela 1904'te, UİB'nin kırkıncı yıldönümünde, girişiminin nedenlerini sıralayan G. Jaeckh, sosyal demokrat bir tarihçinin amaçları ve temel kaygısıyla ilgili şunları söylüyordu: İşçi hareketinin birinci kuşağı bayrağı kendisinden sonra gelen kuşağa devrederken ve yeni kuşak eskinin deneyimlerini tevarüs ederken, "hareketin ilerlemesi ve başarısı için genç kuşak bağlama ilişkin derin bir bilgi edinmelidir. Ne tür bir tarihsel zeminde yer aldığını ve savaştığını öğrenmek için ruhsal öncülerinin kavga ve zaferleri hangi tarihsel zeminde gerçekleştirdiğini öğrenmelidir. Bu nedenle, işçi sınıfının belli günleri anması salt törensel bir önem taşımaz ve tarihsel bir ibadetten fazla bir şeydir; bunu devrimci bir anlamda yapar zira sınıfının geçmişini dünya tarihinin evrensel ışığı altında görür ve aynı zamanda geçmişte daha cömert bir kuşağın hareketi içine soktuğu güzergâhları şimdi üzerinde bulunduğu güzergâhla karşılaştırır."[12]

Bu önkabulün kendi içinde yoruma ihtiyacı yoktur. Eric Hobsbawm'ın da altını çizdiği gibi, "Tarihçiye düşen görev, unutulan ama canlı ve ölmeyecek bir tarihi yeniden inşa etmektir."[13]

"Kökleşmiş parti efsaneleri"[14] bu tarih-geleneğin yeniden inşa edilme ve kullanılma sürecinde canlı ve gerçek tarihin yerine geçtiğinde ve tarihçi kendini yavan efsaneler üretmeye adadığında çarpıtmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

---

12. Gustav Jaeckh, *Die Internationale. Eine Denkschrift zur vierzig jährigen Gründung der Internationalen Arbeiter-Association*, Leipzig, 1904, s.111
13. Eric Hobsbawm, a.g.m., s. 375
14. İfade Franz Mehring'e aittir.

Alman sosyal demokrasisinin tarihsel söyleminde 1914 öncesinde ve bolşevik partinin tarihsel söyleminde Rus devrimi sonrasında yaşanan değişim bu açıdan son derece önemlidir. Ele alınma ya da kullanım biçimlerine ilişkin muğlâklık ne olursa olsun tarih-geleneğe başvurulması açık ve samimidir. Törenselleştirilen geçmiş son tahlilde geçmiş takıntısına, Marx'ın da bahsettiği "geçmişe ilişkin gerici külte" kapı aralar. Kahramanlar kutsanır ve zaferler hatırlanır; derken can sıkıcı olduğu düşünülen bir mirasın üstü örtülür. İdeoloji haline getirilen, didaktikleşen ve manipüle edilen işçi hareketi tarihinin tüm yaşamsal özü basmakalıp bir dil içinde kurur; yaşanan çağdan yüz çevrilir ve işçi sınıfının kolektif belleği körelir.

Marksist tarih kuramı –tarihsel materyalizm– ile "parti tarihi" olarak ilan edildiği dönemden itibaren işçi hareketi tarihinin yapılma biçimi arasındaki karşıtlık çarpıcıdır. Bu tarz bir tarihyazımı düz, bayağı ve ahlakçı bir historisizm geleneğini takip eder; egemen fikirler tarihini *(Geistesgeschichte)* model alır ve onunla aynı işlevleri yerine getirir.[15] Meşrulaştırma kaynağı olarak işçi sınıfı tarihi böylelikle (kendini) haklı çıkarmanın da bir aracı haline gelir. Özünde ideolojik olan işlevi, uyum oluşturmaktan, sürekliliği kanıtlamaktan ve referans olarak iş gören ve açıklamaların yerini tutan resmi efsaneleri kalıcılaştırmaktan ibarettir.

Böylesi bir bağlamda işçi partilerinin kendilerine ilişkin algıları ve temsilleri partilerin söylemini yönlendirmeye başlar. Kaynakların denetimi ve tarihe dönük "iradeci" tutum bu işi kolaylaştırır ve açıklamaların hangi çerçevede yapılacağını koşullar: Resmi versiyona uygun düşen tezler ayrıştırılır ve hakikat olarak sunulur; uygunsuz, mevcut konjonktürde işe yaramayan marjinal ve yersiz tezler ise bir kenara atılır. Eksenleri birbiriyle yer değiştirebilen böyle bir sınıflandırma bir değişmez etrafında düzenlenir: Manipülatif bir tarihe kapı açan, "projektif" ve faydacı bir tarihin gerekleri. İşçi sınıfına hizmet edebilecek yegâne şeyin hakikat ve dürüstlük kaygısı olduğunu vazetse de olguları ve kamuya açılması gereken belgeleri bir filtreleme işleminden geçirir. Bilhassa da Marx'ın yazınsal mirası 1914 öncesinde böyle bir filtrelemeye maruz bırakılmıştır. O dönemde çekingen bir şekilde yapılan bu işlem 1920'lerden itibaren kalıplaştı, hâkim konuma geldi ve "partinin ruhu" olarak takdim edildi.

---

15. Genel olarak, sosyal demokrat "tarih kuramcısı Karl Kautsky ile tarih konusunda uzmanlaşmış sosyal demokratlar (fachwissenschaftliche Geschichtsdarstellungen) arasında güvene dayalı bir işbirliği olmamıştır." Bkz. Wolfgang Zorn, "Engagierte und Werturteilsfreie Geschichtswissenschaft", *Die Funktion Der Geschichte in unserer Zeit*, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1975, s. 76-77.

Bu noktada belirtelim ki, gelenek mertebesine yükseltilen ve kurumsallaşarak kalıcı hale gelen resmi efsanelerin gözü açık muhafızları, çoğu zaman "eski" ve en saygın yöneticiler arasından çıktı. Tartışmalı meseleler söz konusu olduğunda bu yöneticilerin kişisel anıları tarihçilerin "fazlasıyla titiz ve steril" çalışmalarına ağır basmış olmalı. Bu kaygı verici pratiğe sınırlı sayıda militan tarihçi karşı durdu. Bunların başında 1914 öncesinde kuramsal yeterlilikleri, yeteneği, statüsü ve eleştirel ruhuyla sıradışı bir figür olan Franz Mehring gelir. Von Schweitzer'e karşı yapılan ve daha sonra eleştirel tarih tarafından temelsiz olduğu ortaya konan ciddi suçlamaları inatla sürdüren Bebel'in *Hatıraları*'na ilişkin 1870'lerde yaşanan polemikte F. Mehring (ki "tarihçinin niteliklerinin eksik olduğunu" açık açık söylemişti[16]) ironik bir dille şöyle yazıyordu: "Hatıralar onları yayımlayan kişiyi bizim gözümüzde canlı kılmalı. Yazdıklarıyla olduğu kadar, hatta daha da fazla, yazılma *biçimleriyle* de. Bebel dürüstlük ve hakikati bu türün en önemli gerekleri arasında saymakta haklı ancak kişi hakikat ve dürüstlükle de dalgasını geçebilir –meşhur bazı Hatıraların da kanıtladığı gibi."[17]

Mehring hem farklı bir militan tarih anlayışı hem de geçmiş ve bugün ilişkisini ele almak için yeni bir yaklaşım önerir ve uygular. Bugünün, tarihe yönelik ilginin en temel motivasyonu olduğunu asla reddetmez ancak geçmişin bugüne ya da bugünün geçmişe yansıtılmasına da karşı durur. Tarihsel incelemenin bugünün, güncel olanın gerçek meselelerini çerçevelemek, anlamak ve derinleştirmek için kullanılmasını önerir. Tarihçi için bugünün gerekleriyle tarihsel gerçek arasında bir seçim yapmak ya da bunları uzlaştırmak gibi seçeneğin söz konusu olamayacağını savunur. Tarihsel gerçek her türlü çıkarın üstünde tutulmalıdır –ister parti çıkarı isterse de hikmet-i hükümet olsun. Alman sosyal demokrasisi üzerine çalışan bu tarihçi, kim olursa olsun, Kautsky'den Riazanov'a herhangi bir "ortodoks" veya Bebel'den Auer'e herhangi bir parti yöneticisi karşısında, kimi zaman sert eleştirileri de göğüsleyerek, taviz vermediği için haklı bir üne kavuşur. 1918'de, bugün klasik olan Marx biyografisi için yazdığı önsözde bu isimleri son bir kez karşısına alır ve "onların entelektüel terörizmi karşısında bir adım gerilemediği"ni, "parti efsanelerini tamamen göz ardı ederek ve tarihsel hakikatin yasalarını izleyerek Lassalle ve Bakunin'in

16. Bkz. Franz Mehring, *Gesammelte Schriften, Aufsatze zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, c. IV, Dietz Verlag, Berlin, 1964.
17. Ibid., c. IV , s. 459.

Marx ile ilişkilerinin bir tablosunu sunduğunu" ifade eder.[18] Bu tutarlı marksist, ne Marx'a karşı Bakunin'in hakkını savunmaktan ne de anıtsal *Alman Sosyal Demokrasisi Tarihi* yapıtında önyargıları, militanların geleneksel konformizmini ve duyarlıklarını sarsmaktan geri durur. Hem tarihin nesnesini hem de geçmiş üzerine eleştirel bir düşünüm için kullanımını (ki bu sonuçta praksistir) bir arada düşünür. Efsaneleri eleştirel bir çözümlemeye tabi tuttuğu *Alman Sosyal Demokrasisi Tarihi* ilk yayımlandığında militanlar arasında birçok rivayete yol açtı. Kitabın ikinci basımında bunlara yanıt verirken hem kendi yöntemini hem de işçi hareketiyle ilgilenen tarihçinin görevini şöyle tanımlıyordu:

"Devrimci bir partinin tarihçisi, öznel haklılaştırmaların, geleneklerin ve hatta temsillerin nesnel karakterinin herkesten daha çok farkındadır; ancak yine bu tarihçi bunları idare edecek en son kişidir. Kapsamlı ve temelleri sağlam bir efsaneyle karşı karşıya kaldığında temkinli bir şekilde duraksayan tarihsel bir açıklama bu tavrıyla değerden yoksun olduğunu da itiraf edecektir. Diğer taraftan, devrimci işçi partisi, kendi efsanelerini ve saygınlığını imal etmeye koyulmuş savaşan orduların genel yazgısına mahkûm edilmiş olsa da, tarih disiplininin (Moltke'nin meşhur tavsiyesini izleyerek) bu efsaneleri ve saygınlığı vazgeçilmez kabul edip yapay bir şekilde beslemeye ihtiyacı yoktur. Vazgeçilmez olan yegâne şey, yorulmaz özeleştiridir. Bu fikir silsilesi içinde diyebilirim ki partinin tarihine ilişkin sunduğum açıklama var olma hakkı kazanmıştır."[19]

İşçi hareketi tarihinde, kendini militan olarak tanımlayan, dolayısıyla angaje ve eleştirel olan, ama yerleşik konvansiyonları kalıcılaştıracak menkıbeler dizmeye de çalışmayan bu anlayışın ömrü uzun olmadı. 1920 ila 1950 arasında artık resmi nitelik kazanan tarihyazımı tarafından uygulanan ve kabul edilen işçi hareketi tarihi, eleştirel ta-

---

18. Franz Mehring, *Karl Marx, Geschichte seines Lebens*, Leipzig, 1918. Aynı giriş yazısında, tarz üzerinden dayatılan entelektüel terörizmi de reddeder: "Tüm tarih eserleri hem sanat hem de bilimdir... Bizi kısır döngüye sokan ve 'estetik düşüncenin tarih bilimi tapınağında bir yeri yoktur' biçimindeki muhteşem fikri ortaya atan kişinin adı şu anda aklımı gelmiyor. Ama utanarak itiraf etmeliyim ki, burjuva toplumundan, Voltaire'e bir darbe indirmek adına, sıkıcı yazmanın en kabul edilebilir tarz olduğunu söyleyen bu ciddi yazarlar kadar nefret etmiyorum."

19. İkinci baskıya notlar: Bkz. *Geschichte der deutschen Sozialdemokratie*, c. I, s. 375 (4. basım) Franz Mehring'in tarih yaklaşımı için bkz. Helga Grebing ve Monika Kersten, "Franz Mehring", *Deutsche Historiker*, Bd V, Kleine Reihe Vandenhoeck, Göttingen, 1972; Ayrıca bkz. Ernesto Ragioneri, "Franz Mehring", *Studi Storici*, I, no:2, s. 410-420; Mehring, *Storia Della Socialdemocrazia tedesca*, giriş bölümü. Editori Riuniti, Rome, 1961, s. IX-XLVI F. Mehring, *Vira Di Marx*, giriş bölümü, Editori Riuniti, Rome, 1966, s. XI-XLIII.

rihsel yorumun tamamen yadsınmasıydı. Arthur Rosenberg gibi yüksek nitelikte, üstün bir bilimsel kültüre sahip ve kalibreli birkaç istisnai tarihçi dışında yaşlı ustanın sapa yolundan devam eden, "sosyalizmi bronzdan bir heykel, çalan bir zil ya da kariyer basamaklarından biri olarak görmeyen"[20] ve kutsanmış dogmalar haline getirilip güçlü ideolojik aygıtlarla korunan mitlere saldıran çıkmayacaktır. [21]

III

İşçi hareketi tarihinin mitleştirilme süreci revizyonist krizle başladı ve yirmili yıllardan itibaren kurumsallaşmış formuna kavuştu. Örgütler ve siyasal partiler, emanetçisi ve mirasçıları olduklarını düşündükleri işçi hareketinin kolektif belleğinin denetimi, yeniden biçimlendirilmesi ve temsili üzerinde hak iddia ettiler. İşçi sınıfı tarihinin muhafaza edilme, kavramsallaştırılma ve aktarılma biçimini değiştirdiler.

II. Enternasyonal'in çöküşünün ardından yaşanan ve Ekim Devrimi'nin derinleştirdiği büyük bölünmeyle birlikte düşman taraflar işçi hareketi tarihine kesin bir şekilde el koydu ve tarih bunun getirdiği bütün kısıtlamaların ağırlığı altında boğuldu. "O andan itibaren işçi hareketine ilişkin (sosyalist ya da komünist) tarihyazımı hareketin içindeki hizipler arasındaki ideolojik çatışmanın asli bileşenlerinden biri haline geldi."[22] İşçi hareketi tarihi esasen hareketin hasım tarafları için bir silah olarak kullanıldı; hegemonya niyetlerini meşrulaştırmaya, düşmanlığı haklı göstermeye hizmet etti. İdeolojik eğitim, propaganda ve polemik aracı olarak yönerge-tarih bir "meşrulaştırma bilimi" haline geldi ve aygıt tarafından yükseltilen ideolojik inşanın temeline yerleştirildi.

Milliyetçiliğe bulanmış ve iktidar terimleri içinde düşünen bu tarih söyleminde devrimden doğan devlet, merkezi referans olarak alındı. İdeolojik aygıt son tahlilde hiçbir şey icat etmez; mevcut modelleri bir araya getirip kendi amaçları için kullanır. Karl Korsch'un 1930'da Fransız Devriminin tarihyazımı hakkında yaptığı gözlem bu noktada birçok ipucu verir: "Bu politik tarihyazımı tarafından uygulanan kalıp, devrimi, devrimci gelişimin belli bir noktasında ulaşılan bir siyasi so-

---

20. İfade Franz Mehring'e ait *Geschichte.. ., a.g.e.,* c. IV
21. Arthur Rosenberg, konformist olmayan ama aynı zamanda da tarihselciliği reddeden açıkça angaje bir tarihin gerekliliğini ortaya koyar. Bilimsel nesnelliği yeni bir sorunsal ve yeni bir bakış açısıyla sürekli yenileyen, ideolojik olmayan ama bilinçli ve profesyonel bir tarihçilik için çağrı yapar.
22. Hans-Josef Steinberg'in Raporu, *Jahrbuch der Arbeiterbewegung* içinde, 2, s. 274-275.

nuçla çakıştırmaktan ibarettir ki bu gelişim, burjuva tarih yazımının farklı fraksiyonları tarafından farklı biçimde tanımlanır. Yani devrim, onun sonucu olan devrimci yeni devlet ile çakıştırılır ve bu andan geriye ve ileriye doğru tüm partiler, bireyler, olaylar, kavramsallaştırmalar, gelişim ve eğilimleri bu devrimci sonucun doğuşuna katkıları ya da zararları açısından nitelenir; bireyler ve olaylar olumlu ya da olumsuz, devrimci ya da karşı-devrimci olarak tanımlanır. İncil'de dediği gibi, "Evetiniz evet, hayırınız hayır olsun. Bundan fazlası şeytandandır."[23]

Stalinist tarihyazımı ise manipülasyonu sistematikleştirir ve "projektif" tarihi kural haline getirir. Tarih, kolektif bellek olmaktan, birikmiş praksisin bir yansıması, işçi hareketinin deneyim toplamı olmaktan çıkar ve şeyleşmenin bir aracına, ağır bir prangaya dönüşür.

Görülmemiş tahrifatlarla en temel tarihsel gerçekleri ayaklar altına alan stalinizm, geçmişi yöntemli olarak silmiş, sakatlamış ve yeniden biçimlendirmiş, bunun yerine kendi temsilini, mitlerini ve methiyesini koymuştur. Enternasyonal işçi hareketi tarihi böylece donup ölü, hileli, tüm içeriğinden yoksun bir imgeler koleksiyonu haline gelmiş; yerine geçmişin neredeyse tanınmaz hale gelmiş, makyajlı bir kopyalar yığını geçmiştir. Stalinizmin tarih olarak görüp ilan ettiği ve geçerliliği her türlü gerçeğin hilafına dayatılan şey, tarihsel hakikatten duyulan, konformizm ve uysallık talep eden bir korkunun ifadesidir ve bu hakikati sistematik olarak maskelemeye, güdükleştirmeye ve bozmaya çalışır. İktidar, fetişleştirilmiş ve hakikatle bağı kopartılmış bu hayali tarih aracılığıyla sadece gerçeğin önüne bir perde çekmeye değil, aynı zamanda algılama yetisini de sakatlamaya çalışır. Kolektif belleği uyuşturma, tahrif etme mecburiyeti de zaten bundan kaynaklanır; geçmiş, bir devlet sırrı olarak ele alındığı ve belgelere erişim yasaklandığı anda bellek üzerinde kurulan denetim mutlaklaşır.

Mesela 1920'lerde Riazanov ve ekibi örnek bir özveriyle, büyük maddi fedakârlıkları göze alarak işçi hareketine dair dünyanın dört bir yanına dağılmış belgeleri kurtarmak ve muhafaza etmek için topladılar. Derken arşivler erişilemeyen, üzerine kilit vurulmuş belge hapishanelerine dönüştü ve yeminli nöbetçiler tarafından kıskançlıkla korunmaya başladı. Tarihçinin görevi, geçmişin ihtilaflı meselelerini ve dönemlerini aydınlatabilecek, yayımlanmamış belgeleri açığa çıkarmak değil; politik iktidarı haklı göstermek, ideolojik aygıt tarafından üretilen tezleri kanıtlamak olarak belirlendi. Stalin, 1931'de

23. Karl Korsch, "Das Problem Staatseinheit Föderalismus in der Französischen Revolution", *Archiv für die Geschichte der Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, XV, 1930, s. 135.

Slouckij'in II. Enternasyonal ile bolşeviklerin ilişkilerini tartışma önerisine cevaben *Proletarskaja Revoljucija* yayın kuruluna gönderdiği maalesef meşhur mektubunda lafı evirip çevirmeden şöyle buyuruyordu: "İflah olmaz bürokratlardan başka kim salt kâğıt üzerine yazılı belgelere güvenir ki? Arşiv fareleri dışında kim partileri ve liderlerini sadece açıklamalarıyla değil, her şeyden önce eylemleriyle değerlendirmek gerektiğini anlamaz?" Stalin kendi versiyonunu kabul ettirdi ve "arşiv fareleri" kendilerini Gulag'da buldular. Söz konusu belgelere bugün bile erişilemiyor.

Stalinizm artık geçmişte kaldı. Ancak kamuoyu önünde kınanan yalanların yerini "yarı-gerçekler" aldı. İşçi hareketinin kolektif belleği artık nisyandan kurtulsa da tahrip edilmiştir. Stalinizmin "bilinçleri yabancılaştırmak için kullandığı sınırsız gücü", bunun yarattığı tahribatı ölçmek için basmakalıp fikirlerin nasıl kök saldığına, göz boyamaların militan çevrelerin sınırlarını aşarak aydın kamuoyu tarafından dahi ne ölçüde referans olarak alındıklarına bakmak yeterlidir. O kadar ki Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) ya da Komintern tarihinin art arda makyajlanması, miras alınan ve benimsenen bir tarih yazma pratiğinde ya da tarihe bakışta temel revizyonlar olarak alkışlanabiliyor.

İşçi hareketi tarihinin kullanılma biçimleri ise özünde pek değişmedi. Söz konusu olan hâlâ bir meşrulaştırma bilimi. Bu tür bir tarih yazma pratiği hâlâ cazibesini koruyor ve zarar vermeye devam ediyor. Burjuva olmakla acımasızca eleştirdiği akademik tarihi reddeden anti-reformist ve anti-stalinist "yeni solun" geçmişi aynı türden kalıplara döküp Stalincilerin ve sosyal demokratların açtığı yola girerek tarihe ilişkin "geleneksel" bir tutum almasından bu yana sadece bir on yıl geçti. Benzer biçimde Almanya'da 1960'larda parlamento dışı muhalefetin ideologları da "meşruiyetlerini geçmişte aramaya koyuldular. Tarihi herkesin kendi zevkine ve iştahına uygun bir dilim kesebileceği dev bir pasta olarak gördüler."[24] Meşruiyet kaynağı ve meşrulaştırma aracına dönüştürülen işçi sınıfı tarihi, her hizbin ve grupçuğun kendini haklı çıkaracak referansı içinden bulup çıkarabileceği, kullanıma hazır bir aksesuar ve maske deposu halindedir. Şayet, "kolektif bellek hakkı, geçmişte önemli ve işe yarar olanın tanımlanması hakkıysa"[25] böylesi bir "entelektüel trapez" "genel sağduyu" ve "kolektif düşünüm" adına bu hakkın kullanımının basitçe bir azınlıktan diğerine

---

24. B. Rabehl, *Geschichte und Klassenkampf*, Rotbuch Verlag, Berlin, 1973, s.5
25. Jean Chesnaux'nun olumladığı gibi, *a.g.e.*

geçmesi şeklini alabilir. Bu pratiği kınamak, farklı bir söylemi öne çıkararak ama aynı silahlarla ona karşı savaşmak, geçmişi bugünün hizmetine sokmayacaktır. Zira "tarihin tuzak referanslarına karşı" retorik düzeyde savaş çığlıkları atmak ne miras alınan ancak gözden düşmüş belli bir pratiğe ne de manipülasyonlara son verecektir; sadece manipülatörler değişmiş olacaktır. Tarih dışı, sosyolojikleştiren bir işçi sınıfı tarihi, aynen "didaktik bir historisizm" ve tarihselleştiren bir öyküleme gibi hazırlop ve ezelden beri bilinen sonuçlara ulaşacak ve "yanılsamanın durmaksızın yeniden doğduğu topraklarda hem sola hem de aşırı sola"[26] zarar vermeye devam edecektir.

IV

Tüm bu süreçte özellikle işçi hareketinin enternasyonal boyutu tahribata uğradı; o kadar ki bu alandaki incelemeler girdikleri Procuste* yatağından ancak yalpalayarak çıkabildi. Yöntemsel zemini sağlam olmayan bu incelemeler neye bağlanacakları konusunda da kararsızdır. Bugün bile enternasyonal sorunsalına duyarlı tarihçilerin sayısı bir hayli azdır. Bu boyut basit bir dekor düzeyine indirgenmiştir ve farklı kurumsal tutumlara tabi kılınmıştır.

Ne var ki işçi hareketi tarihi bir bütün olarak ne bu zemini terk edebilir ne de sadece göz önünde olanla ilgilenerek ondan vazgeçebilir. Bu zemin benzer şekilde ulusal prototiplerin içine dökülecek çukurlarla da doldurulamaz. İşçi hareketinin enternasyonal tarihi kendi başına asli, çok katmanlı ve zengin bir boyut oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda sosyalizmin evrimini ele almanın da bir yoludur. 19. yüzyılın sonundan itibaren enternasyonal sosyalizmin yükselişi ve dönüşümlerine dikkat kesilen sosyologların da altını çizdikleri gibi, bu tarihin incelenmesinde karşılaşılan zorluklar hem yöntemsel belirsizliklerle hem de konunun aşırı karmaşıklığı ve kapsamıyla ilgilidir. Mesela Durkheim dinleyicilerini şu şekilde uyarıyordu: "Sosyalizmi zaman ve mekânın dayattığı koşullardan bağımsız, soyut olarak düşünmemeliyiz; tam tersine içinde doğduğu toplumsal çevrelerle ilişkisi içinde değerlendirmeliyiz. Benzer şekilde sosyalizmi tartışmaya açmaktansa tarihini yapmalı, onu bir olgu ve gerçeklik olarak ele almalıyız. Ortaya çıkışını anlamaya çalışmakla yetinemeyiz, aynı zamanda ne tür bir de-

26. Bkz. *Les Chahiers du Forum-Histoire*, N° 3, Haziran 1976, s. 20-21.
*Demir bir yatağa yatırdığı insanların boylarını yatağa uydurmak için uzuvlarını kesen ya da çekip uzatan mitoloji figürü. (ç.n.)

ğişimlerden geçtiğini ve bunları kimin belirlediğini aydınlatmalıyız."[27] Aynı dönemde Antonio Labriola da bu çok boyutlu ve geniş konuya bütünlüğü içinde yaklaşmanın zorluklarından bahsediyordu: "Proleter hareket öylesine bir uzmanlık alanı haline gelmiş ve karmaşıklığı öyle bir raddeye varmıştır ki bunu bütün olarak ve ayrıntılarıyla kuşatacak bir kişi kalmamıştır."[28]

Enternasyonal'in ya da sosyalizmin tarihini yazan sayısız yazarın bu zorlukları aşabilmek için önerdikleri çözümlerin yanıltıcı oldukları görüldü. İlkin geleneksel fikirler tarihi moda oldu. Daha sonra uluslararası arenada büyük isimler arasındaki şiddetli tartışmalar ve enternasyonal kongreler üzerine anlatıların saltanatı başladı. Bu dar kurumsal yaklaşıma tepki olarak konunun kapsamı ucu bucağı görülmeyecek ölçüde genişletildi; yan yana getirilen ve birbirine eklenen ulusal prototiplerin sosyalizmin genel tarihini temsil edebileceği düşünüldü.

Tarihsel alan, işçi hareketi pratiğini ve bunun maruz kaldığı köklü değişimi yansıtmaktan ve bunu onaylamaktan başka bir şey yapmadı. Başlangıcında işçi hareketi üzerine tarihsel düşünümün potası olan enternasyonal sosyalizm, hareketlerin ulusallaşmasıyla birlikte önce vazgeçilmez bir teminata, sonra da basit bir referansa indirgendi. Birbiri ardına gelen Enternasyonallerin kendilerine ilişkin olarak sundukları temsile tabi olan tarihsel düşünüm bu gelişme sonucunda daraldı. Tepe noktasında şu ya da bu şekilde Enternasyonal'in bulunduğu piramitsel bir inşa fikri onaylandı ve enternasyonal sosyalizm ile Enternasyonal arasında organik bir uyum olduğuna dair bir önkabule varıldı. Bir çağın bilincine yerleşen imge işte buydu. Mesela Lucien Febvre için işçi Enternasyonali, "başlangıçta kendi içine hapsolmuş ulusal hareketler arasında gittikçe artan fikir alışverişinin ve tek tek ülkelerde örgütlü meslek sahipleri arasında gittikçe sıkılaşan bağlantıların bir bileşkesi"[29] olarak görülebilirdi.

Gerçeklik ve ilk imge arasında art arda yaşanan kaymalar iki sonuç verdi. Bunlardan birincisi, Enternasyonal'in bir kurum olarak uluslararası çerçevede işçi hareketinin yerine geçmeye başlaması; ikincisi, hâkim akıma rakip ve kurumdan dışlanan eğilimlerin enternasyonal işçi hareketinin dışında konumlanmaları oldu.

---

27. Emile Durkheim, *Le Socialisme*, Pierre Birnbaum'un önsözü, Presses Universitaires de France, 1971, s. 40
28. Antonio Labriola, *Essais sur la conception matérialiste de l'histoire*, Ed. Giard et Brière, 1897, s. 40.
29. Lucien Febvre'in önsözü, A E. Dolléans, *Histoire du mouvement ouvrier*, *a.g.e.* s.1

Bu noktada 1880'lerin başında UİB'nin çabalarını sürdüren marksistlerin hâlâ ayrım yapmaksızın tüm eğilimleri kapsayan enternasyonal bir sosyalist toplumdan bahsettiklerini belirtelim. Bunlar, "işçi sınıfının kurtuluşunun tüm ülkelerin proleterlerinin *birlikte* başarmaları gereken bir iş olduğu" önkabulünden hareket ediyorlardı. "Eski baskı güçlerine karşı giriştikleri savaşın başarısı, her şeyden önce gerici güçlerin ve kapitalizmin enternasyonal birliğine karşı, proletarya ve sosyalizmin enternasyonal-birliğinin çıkarılmasına bağlıydı. Yalnızca bu durumda dil ya da öğreti ayrımı olmaksızın tüm sosyalistler ortak düşmanlarımıza karşı yan yana yürüyebilirler"[30] idi.

Yirmi yıl içinde II. Enternasyonal'in dili değişti, kısıtlayıcı bir ton kazandı ve bu önkabulü kısmen terk etti. Anarşistler ve sendikalistler kurumdan, dolayısıyla da enternasyonal hareketten dışlandılar.

III. Enternasyonal'e gelince onun çektiği sınırlar daha da kısıtlayıcıydı. Örgüte kabul edilen, yani bünyesinde taşıdığını ileri sürdüğü enternasyonal işçi hareketinin parçası olarak görülenler, sadece 1920'deki ikinci kongresinde belirlenen 21 katı ilkeye bağlılık bildiren partilerdi. Enternasyonal tarihi 1920'den itibaren sert ideolojik kavgaların, hatta leninistlerle sosyal demokratların karşı karşıya geldiği şiddetli polemiklerin malzemesi haline geldi. Lenin, "III. Enternasyonal, UİB'nin başlattığı görkemli çabayı izledi ve sonucuna ulaştırdı" diye açıklıyor, görkemli selefinin mirasını talep ediyordu. Bu tarihsel meşruiyet Komintern'in hegemonya kurma amacını desteklemek ve enternasyonal hareketin yegâne ifadesi olarak tanınmak için vazgeçilmezdi. Bu hedefe varmak için sürekliliği, organik gelişmeyi temsil eden ve işçi hareketi tarihinin yarım yüzyıllık mirasını bünyesinde barındıran II. Enternasyonal'in gücü kırılmalıydı. II. Enternasyonal gözden düşürülmeli, sahiplendiği tarihin ağırlığı altından ezilmeli ve onun mirasçısı olmak için gereken moral haktan mahrum bırakılmalıydı.

Bu tatsız polemiğin izleri yerleşik fikirlerin ötesine geçmek isteyen tarihçinin işini daha da meşakkatli kılar. Geleneksel tarihyazımı bu işi bilhassa zorlaştırır. Bir taraftan suçlama uzun zamandır çözümlemenin yerini almış, kendini haklı gösterme çabası tarihsel yargıyı ikame etmiştir. Diğer taraftan, Enternasyonal ile enternasyonal işçi hareketi yirmili yıllardan itibaren politik söz dağarcığında ve tarih yazma pratiğinde birbirine karıştırılmıştır. Bu kolaycı ama istismara açık özdeşleştirme her şeyin birbiri yerine ikame edilmesine mahal verir. Enternasyonal tarihi ile enternasyonal işçi hareketi tarihini birbirine

30. *Der Sozialdemokrat*, n° 38, 19 Eylül 1880.

karıştırma pratiğinin kınanması, geleneksel sorunsalın reddedilmesi ve genç tarihçilerin sosyalizm tarihinin ihmal edilen bu ana başlığına ilgi göstermeye başlamaları için 1960'lardaki yöntem tartışmalarını beklemek gerekecektir.

V

Hareketin gelişimdeki büyük aşamaların koşullandırdığı tarihyazımının iniş çıkışlarının ötesinde bir başka değişmez daha tespit edilebilir: Örgütlü işçi hareketi kendi tarihinin ikili bir kullanımını şart koşan ikili bir gereklilikle karşı karşıya kalmıştır.

a) *Praksis olarak işçi hareketi tarihi*

Tarih bir deneyim, başarı ve başarısızlık laboratuvarı, kuramsal ve stratejik bir hazırlık alanı olarak alınır. Burada, tarihsel hakikati somutlaştırmak ve bu yolla gizli bağlantıları açığa çıkarmak, deneyim olarak alınan tarihsel bir momentten hareketle yeni bir şey icat etmek, dolayısıyla yenilemek için kesinlik ve eleştirel inceleme esastır. Mesela Mehring 1896'da *Neue Zeit*'ta, "Diğer tüm partilerden farklı olarak bilinçli proletaryanın sahip olduğu avantaj bugünün mücadelesini yönlendirebilmek ve geleceğin yeni dünyasına ulaşabilmek için kendi tarihinden her zaman yeni güçler devşirebilmesidir" diye yazar.

Mehring aslında Marx'ın, UİB'nin kuruluşunu motive eden merkezi temalarından birini yeniden ele alır. Marx, hem *Açılış Konuşması*'nda hem de tüzük metni üzerine düşünürken, dünyanın bütün işçileri arasında dayanışma ve birlik sağlamanın şart olduğunu ve işçilerin bu gerçeği kendi tarihlerinden öğrendiklerini vurguluyordu. Tarihsel misyonlarını yerine getirmeleri için, sayılarının onlara verdiği gücün ötesinde, faydalanmaları gereken bir bilgi hazinesi de vardı: Geçmiş hataları ve tarihsel deneyimleri.

Rosa Luxemburg, işçi hareketinin praksisi olarak geçmiş meselesini, II. Enternasyonal'in çöküşünden sonra kendi tutumunun öncülü olarak net terimlerle ortaya koyar. 4 Ağustos 1914 (SPD'nin savaş kredileri lehine oy kullanması) hareketin kaçınılmaz bir sonucudur sadece ve hareketin tüm tarihi yeniden eleştirel bir bakışla görülmelidir. Luxemburg, "Her durumda geçerli olacak tanımlı bir şema, [proletaryaya] hangi yoldan gideceğini söyleyecek yanılmaz bir rehber yoktur. *Tarihsel deneyimden başka bir öğretmen yoktur*. Proletarya'nın kurtuluşuna giden yol sadece sınırsız acılarla değil aynı zamanda sayısız

hatalarla da örülmüştür ve amaçladığı kurtuluşa ancak hatalarından öğrenmeyi başarabilirse ulaşacaktır."[31]

Kesin olan, hareketin geçmişine ilişkin doğru ya da yanlış bilgilerin, hareketin gelişiminin önemli ve sabit bir unsuru olduğudur. Yaşanmış deneyimlerin toplamı olarak geçmiş otomatik olarak sindirilemez ve kolektif bellekte kendiliğinden ve donmuş halde korunamaz. Yüzyıl dönümünde Fransız sendikalizminin ahvalinden hareketle işçi sınıfının mustarip olduğu unutkanlığın sonuçlarından bahseden Jacques Juilliard, "İşçi sınıfının mevcut durumu halen kolektif belleğin ve birikimli bilginin eksikliğine işaret ediyor. Her kuşak pratik olarak sıfırdan başlamak, kendisinden öncekilerin geçtiği aşamaları baştan sona yeniden katetmek zorunda kalıyor"[32] diye yazıyordu. Yakın tarih bize çok daha fazlasını anlatan örnekler sunar. Kolektif belleğin silinmesine (ki bu mirasın ya da bir bütün olarak tarihin sahiplenilmesinin reddinden kaynaklanır) ve bunun sonuçlarına dair çağdaş Alman işçi hareketine ya da Stalin sonrası S.S.C.B örneklerine bakmamız yeterlidir.

Bu bağlam bütünü, bugün niçin adını hak edecek bir III. Enternasyonal tarihine sahip olmadığımızı ve stalinizm tarihinin daha açılmadan kapatıldığını büyük ölçüde açıklar. Kendilerini marksist-leninist olarak sunan, köklerini buralardan aldığını öne süren partilerin geçmiş karşısındaki tutumlarını değerlendirmek için (sessizlik ya da tumturaklı sözlerden çok daha fazla) kabul edilmiş ve tekrar edilen yalanlara kulak vermek gerekir. Tarihin zemini mayınlıdır. Üstü örtülen gerçekler ve geçmiş deneyimler, kendini işçi sınıfının yegâne temsilcisi olarak sunanların iddialarını daima sorgulayacaktır. Zira işçi sınıfı tarihi, öncü olmaya soyunan ve hegemonyalarını korumak isteyen partilerin üzerinde yükseldiği ideolojik temele müdahale eder.

b) *Gelenek olarak tarih*

Burada iki tür soruyu ayırt edebiliriz. Bunlardan birincisi geçmişin aktarımına, ikincisi ise geçmişin kullanımına ilişkindir. Gelenek aktarımı, tarihe ya da geleneğe atfedilen öneme bağlı olarak farklı yollardan gerçekleşir.

İşçi hareketinin muhtelif akımlarının kendi tarihine ve geleneklerine yönelik tutumu bu açıdan çok şey ifşa eder. Mesela Bernstein re-

---

31. Rosa Luxemburg, *La Crise de la Social-démocratie*, Textes, Gilbert Badia tarafından sunulan, Ed. Sociales, Aris, 1969, s. 194-195. (İtalikler bana ait.)
32. Jacques Juilliard, *Fernand Pelloutier et les origines du syndicalisme d'action directe*, Le Seuil, Paris, 1974, s. 189.

vizyonist kriz sırasında Alman sosyal demokrasisi içinde olguların ve fikirlerin değerlendirilmesi gündeme geldiğinde geleneğin ezici ağırlığını takdir eder. Ortodokslar bu geleneği dogmalar içine hapsedip mitleri ısrarla ve yersiz bir şekilde sürdürmeye koyulmuşken revizyonistler tam tersine "gerçeğe uyum sağlamanın" önünde büyük engel olarak gördükleri bu mitleri ortadan kaldırmaya çalışmakla meşguldür. Bernstein, "Başlatmamız gereken revizyonun, geleneğe ölçüsüz bir yer vermekten ve sürekli geçmiş kavgalara gönderme yapmaktan vazgeçmedikçe pratikte bir anlamı olmayacaktır"[33] der. Ne var ki geleneğin işçi hareketinde oynadığı rol ve hareketin kendi geçmişine bağlılığı, ne geleneği hazırlop bir olgular mağazası olarak alan muhafazakâr ortodoksların manipülasyonlarından ne de tarihteki kahramanlıklara saldırarak işçi hareketinin esasını, yani kimliğini silmeye yeltenen revizyonist yargılardan hareketle değerlendirilebilir. Korunan ve aktarılan gelenek hem grup dayanışmasını ve sürekliliği sağlar hem de harekete geçirir; kolektif belleği ve sınıf bilincini besleyen bir kaynaktır. Tarihsel dönüm noktalarında kritik bir işlev üstlenir. Ocak 1918'de Mehring'i Karl Marx biyografisinden ötürü selamlayan Rosa Luxemburg, "Şu anda kitlelere geleneklerinin en iyi yanlarını sunmak için daha güzel bir şey önerilemez"[34] diye yazar. Rosa, gelenek ile geçmiş takıntısını birbirine karıştıran ve "insanların bir Alman sosyal demokrat olarak tanınmaktan utanç duymadığı geçmiş mutlu günlerin nostaljisini yapan"[35] merkezcileri, "batağa batmışları" savaş boyunca topa tutar.

Geçmişin üstünü örtmek ya da tam tersine onu düşünümün ve kritik referansların merkezine yerleştirmek... Geçmiş bir meşruiyet, haklılaştırma ve ideolojik argümantasyon kaynağı olarak mı, yoksa bir kolektif dayanışma ve seferberlik momenti olarak mı kullanılır? Bu seçenekler geçmişe atfedilen işlevleri tanımlar. Birinci durumda belleğe yapılan gönderme seçicidir; dolayısıyla tarihin kullanımı verili konjonktürün buyruklarına tabi tutulur. İkinci durumda tarihsel deneyimin yeniden keşfi ve kullanımı, hiçbir tarihsel gerçeğin üstünü örtmeksizin güncel meselelerini dolayımından geçer. Kafaların karışması kolay olsa da iki farklı yaklaşım söz konusudur. Tarih-praksis ve tarih-gelenek eksenleri sürekli birbirine geçer, gereklilikleriyle birbir-

33. Eduard Bernstein, *Les Présupposés du socialisme*, Le Seuil, Paris, 1974 s.57.
34. Mehring'e mektup, 28 Haziran 1918, Rosa Luxemburg, *J'étais, je suis, je serais! Correspondance* 1914-1919, Georges Haupt yönetiminde Gilbert Badia, Irene Petit ve Claudie Well tarafından hazırlandı, Maspero, Paris, 1977, s. 347.
35. Mehring'e mektup, 30 Aralık 1917, *Ibid*., not 90.

lerini tamamlayabilir ya da çelişebilirler. Geleneksel, kurumsal ve politik tarih, yani parti tarihi, bu karışıklığı ideolojik dış cepheyi restore ederek çözer gibi yapar.

VI

Bu çelişkileri aştığını zannetme yanılgısı, acımasız şekilde yalanlansa ve feci sonuçlara yol açsa da inatçıdır. Bu konuda alarm zillerini çalan angaje militan tarihçiler oldu. Ters yüz edilen, ideolojinin bir aracı haline getirilen işçi hareketi tarihi, aydınlatıcı olmak bir tarafa kafaları daha da bulandırır, işe yaramak bir yana meseleleri daha da içinden çıkılmaz hale getirir. Kapitalist toplumun yapısal ve teknolojik dönüşümlerine bağlı olarak işçi sınıfının ve hareketinin içinde işlerlik kazanan sosyoprofesyonel değişimler ve toplumsal dönüşümler, sınıfsal çelişkilerin gelişimi ve kaymaları, toplumsal güçlerin karşı karşıya geldiği nesnel süreçlerde yaşanan değişim, bunların politik, ideolojik ve toplumsal etkileri ve işçi mücadelesinin farklı düzeylerinde iç içe geçişleri, süreklilikleri ve kopmaları, kısacası tarihsel hareketin tözü gizli kalır; hareketin bilgisine erişme, dolayısıyla da konuya hâkim olma imkânı ortadan kalkar. İşçi partilerinin parçası oldukları tarihsel sürece müdahalelerinin doğasını ve önemini anlamanın tek yolu, son tahlilde geçmişin, Marx'ın ifadesiyle, "gerçek hareketin" açık ve kapsayıcı bilgisine sahip olmaktır. İşçi partileri, müdahale biçimlerini, toplumsal güçlerle ilişkilerini, hitap ettikleri kitleleri ve başarısızlıklarını koşullandıran, eylemlerinin alacağı biçimi belirleyen hareketin güzergâhı üzerinde ancak bu sayede bir etkide bulunabilirler. Mehring'in I. Enternasyonal'e ilişkin söylediği gibi, "Modern işçi sınıfı, mücadelesini tarihsel gelişimin dayattığı koşullar altında sürdürür ve bu koşulları doğrudan bir saldırıyla tersine çeviremez. Hegelci terimlerle söylersek, bu koşulları ancak anlayarak aşabilir. Anlamak, aşmaktır."[36] Mehring'in tarih üzerine düşünümü, tarihin kendi kendisiyle özdeşliğidir.

Bu tarihi bir bütün olarak üstlenmek ile (belli olguları seçip, rahatsız edici momentleri parantez içine alarak) onunla mesafelenmek arasında; yani, geçmişle yüzleşerek özeleştiri yapma kapasitesini korumak ile tarihi karartmak ve kolektif belleği körelmeye bırakmak arasında bir tercih yapmak gerekir.

Ne var ki tarihin kavranması, Gramsci'nin, "şu ana kadarki tarihsel süreç olarak kendi belleğimizi yeniden sahiplenmeye" dönük çağ-

36. Mehring, *Geschichte .. ., A.g.e ..*, c. IV , s. 359.

rısının anlaşılması ve gerçekleşmesi için eskimiş, modası geçmiş ve uzlaşmacı bir tarih yapma pratiğini geride bırakmak yeterli değildir. Önkabulleri ve kalıp yargıları silip atmak, yalanları tasdik etmeyi reddetmek sorunu kökten çözmez; bu en fazla bir ilk adım olabilir. Benzer şekilde, geçmiş ile bugün, politika ile tarihsel inceleme arasındaki ilişkilerin tersine çevrilmesi, kurumsallaştığı şekliyle resmi tarihe ve moda retoriklere karşı savaş ilan etmekten fazla bir şeydir. Geçmişin yaşanmış praksis olarak hesaba katılması, bunun kuramsal boyutları ve politik içerimleri son derece geniştir. Bu bağlamda Oskar Negt bir sınıf için kendi tarihini yeni bir perspektiften yazma zorunluluğunun hangi koşullarda ve hangi biçimlerde ortaya çıktığını sorar. Ona göre, "esas mesele Lukács'ın önermesine geri dönmektir: Bugün, tarihsel bir soru olarak ele alınmalıdır. Bunun anlamı, tarihin geçmişin basit bir biçiminden ibaret olmadığı, aynı zamanda ve bununla birlikte daima geleceğin de formu olduğudur. Dolayısıyla tarih, her şeyden önce tarihin temayüllerine pratik ve politik planda bilinçli bir müdahaledir. Ancak bu müdahale aynı zamanda geçmişin, şimdinin ve geleceğin düğüm noktaları da olan bu temayüllerin upuygun bir çözümlenmesini de şart koşar."[37] İşçi hareketi tarihinin önümüze bıraktığı başlıca soru, son tahlilde, inanmakla bilmek (yani eylemek için anlamak), 19. yüzyılın amentülerini sürdürmekle aksiyom olarak alınan öncülleri yeniden düşünmeye cesaret etmek arasında bir tercih yapmaktır. Asıl sorulması gereken, kısacası, şudur: İşçi sınıfı tarihsel bir misyonla yüklenmiş, ereği olan bir sınıf olmayı ne ölçüde sürdürmektedir?

VII

Miras ağır ve işçi tarihi üzerinde varlığını hissettirmeye devam ediyor. Ancak tamamen değişmiş olan mevcut bağlamda bu tarih üzerindeki ipotekler artık kalktı. E. Hobsbawm'ın altını çizdiği gibi, "Geleneksel işçi tarihinin önyargılarından bir kısmını işçi tarihinde artan akademik ton, diğer bir kısmını ise politik konjonktürdeki sola kayma düzeltti."[38] Akademik tarihin savunmasına girişecek, erdemlerini övecek değilim. Bunun kusurlarını sıralamak gibi bir niyetim de yok zira akademik tarih az ya da çok nesnel ve nitelikli savcı tarafından son derece sert bir şekilde zaten hedef tahtasına oturtuldu. Kimsenin kazanamayacağı bir davayı açmak kolaydır. Şu an için herkes eski hesap-

37. Oskar Negt'in raporu, *Jahrbuch der Arbeiterbewegung*, 2, s.277-278.
38. Eric Hobsbawm, a.g.m., s. 274.

ları kapatmakla meşgul gibi görünüyor. Bu süreçte dönüştürücü bir rol oynayan *Mouvement Social* dergisine yöneltilen suçlama, modern çalışmaları yayımlamak, "tarihçilerin profesyonel söylem kriterlerine uygun çalışmak; yani, derinlemesine monografileri, sorulardan önce belgelemeyi esas almak, sayısal verilerin serabına kapılmak"tı; böylece, 'uzmanlıklarını' kurumsal mesleki kuralları uygun biçimde icra edenler sayesinde "üniversite makinesine sömürülenlerin, işçilerin ve köylülerin de kollarını kaptırdıkları" öne sürülüyordu.[39]

Bu tarz bir söylem, bilgi ve olguların tahlili üzerine temellenen bir düşünüm üretmekten çok polemik alanına oynar ve etkileyici olma çabasına işaret eder. Öncelikle söylememiz gerekir ki, bir karşı akımın yaratılması, başka bir anlama biçiminin tasavvur edilmesi ve yeni bir işçi tarihinin yazılması akademik kesinlik ve gereklilikler sayesinde gerçekleşmiştir.

Eleştirel ruhunu koruyanların (iyi niyetli olmaları halinde) söz konusu eserlerin basit bir okumasıyla bile görecekleri gibi artık "profesörler literatürü" Mehring'in terimiyle (yüzyıl dönümünde Almanya'da işçi hareketi tarihyazımında geçerli olduğu gibi) "bilgi tacirlerinin tefrikalarına" benzemiyor– her ne kadar tarafgirlik ruhu akademik bir kisveye bürünmüş olsa da.

Son olarak, aşılmış ve tehdit altındaki geleneksel tarih hâlâ hâkim konumda olsa da bu artık açık bir bilinçlenme karşısında engel değildir. İşçi hareketi tarihçileri, nereden konuşurlarsa konuşsunlar, kendilerini sorgulamaktadırlar. Çünkü geleneksel bir tarih yazımını uygulayanlar bile, bu türden bir yaklaşımın ve sorunsalın, miras alınan organik kötülüğü kaldırmaktansa onu mazur göstermekten öteye gitmeyeceğinin az çok farkına varmışlardır. "Tarihsel bilginin sosyalizasyonu" taraftarlarının dile getirdikleri huzursuzluk, aynı zamanda bir dönüşüm sürecinin de ifadesidir: Tarihçiler, işçi hareketi tarihinin yeni işlevini ve yeni bir araştırma stratejisinin benimsendiğini görmektedirler. Biçimi ve amacı tartışmalı olsa da veya çatışmalı ideolojik tercihlerden kaynaklansa da bir şey kesin olarak ortaya çıkmıştır: İdeolojik tarihin mübalağalarına son vermek ve sözde parti tarihinin peşine takıldığı bu olaylar montajıyla işimizi bitirmek gerekli ama yeterli değildir. Bu "yüzeyler tarihini" aşmak için kısmen sosyal bilimler tarafından açılan yeni yolları takip etmek gerekiyor. Michel Perrot'nun da saptadığı gibi (ki yapıtları zorluğu aşmanın örneğini göstermektedirler) "oldukça zor bir görev"dir bu. Çünkü tarih, "paylaşılan, belirsiz

39. Chesnaux, *a.g.e.*, s. 140.

ve birçok dil arasında parçalanmış, farklı yöntemlerin yarıştığı, sayısız sorunun yanıt talep ettiği, onu hem ürküten hem de ondan kaçan bir gerçekliği amansızca takip eden bir disiplindir."[40] Geleneksel tarih ile kararlı bir şekilde toplumsal bir işçi sınıfı tarihi arasındaki mücadele steril bir akademik çatışma, soyut bir metodolojik tartışma değildir. Bu yeni bir işçi sınıfı tarihi mücadelesidir ve tarihsel bilgiden çok daha fazlasını ifade eder. Çok biçimli, karmaşık ve zengin bir gerçekliğin ideolojik yargılara ve rutine kurban edilmesi, işçi sınıfı tarihinin özününün, yani bugün bile mahrum olduğu, zor koşullar altında kazanılmış deneyimin bilgisinin kurban edilmesi olacaktır.

40. Michel Perrot, *Les Ouvriers en grève* (*France, 1871-1890*), Mouton, Paris, 1974, c. II, s. IV.

2
Bir Sembol ve Örnek olarak Komün*

Komün'ün düşüşünün hemen ardından sayısız hasmı tutkulu bir tartışmaya giriştiler ve bu hadiseyi bir musibet olarak damgaladılar. Thiers ve Jules Favre, derhal eski ve elverişli komplo teorilerine başvurarak Komün'ü Enternasyonal denen şeytani örgütün karanlık taktiklerinin bir örneği olarak sundular. Parisli işçilerin ayaklanmasını dünyanın her yerinde karalamaya çalışan bu tez geri tepti ve Komün efsanesinin yerleşmesine büyük oranda katkıda bulundu. Marx'ın belli bir şaşkınlıkla yazdığı şu sözleri hatırlayalım: "Matbaa icat edilmiş olsa Hıristiyanlık mitlerinin Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkmayacağına inanılırdı. Tam tersi. Günlük gazeteler ve onların keşiflerini daha gözünüzü kırpmadan dünyanın dört bir yanına yayan telgraf, eskiden bir yüzyılda yaratılan mitlerden daha fazlasını bir gün içinde yaratıyor. Ve burjuvazinin buzağıları bunları hazmedemeden yayıyorlar."[1] Muhtelif sosyalist gruplara gelince, her biri Komün örneğini kendi meşrebince, kendi pozisyonunu haklı çıkarmak ve güçlendirmek için bir argüman olarak kullanıyordu. Aradan yüz yıl geçmesine rağmen tartışmalar dinmiş görünmüyor. Bir sembol olarak algılanan ve bir bayrak olarak dalgalandırılan Komün, hâlâ ateşli politik tartışmalara yol açıyor. İşçi hareketini sahiplenmeye girişen her eğilim kendini 1871 ile taçlandırmaya çalışıyor ve kendini onun tek meşru varisi olarak sunuyor. Eski tartışmaların ne kadar uzun ömürlü olduğunu Engels'in 1874'teki tanıklığından beri biliyoruz: "Enternasyonal'in Komün sayesinde Avrupa'da moral bir güç haline gelmesiyle tartışmalar başladı. Her eğilim bu başarıdan pay kapmak istiyordu ki bu da kaçınılmaz olarak ayrışmalara yol açtı."[2] Aslında bu ihtilaf, tartışmala-

---

* *La Commune de 1871, Actes du colloque de Paris*, Mayıs 1971, Ed. Ouvriere, 1972. (Bu cilt Mouvement Social'in Nisan-Haziran sayısı olarak yayımlandı.)

1. Kugelmann'a 27 Temmuz 1871'de yazılan mektup. Karl Marx, Jenny Marx, F. Engels, *Kugelmann'a Mektuplar* Ed. Sociales, Paris, 1971, s. 201; *M.E.W*, XXXIII, s. 252.

2. 12 Eylül 1874 tarihinde Engels'in Sorge'a yazdığı mektup, *M.E.W.*, XXXIII, s.642. Kolaylık olsun diye Karl Marx, F.Engels, *1871 Paris Komünü* (Paris, 1971) metnindeki alın-

rın süregitme eğiliminden çok Komün tarihinin ideolojik işlevine ve işçi hareketi içindeki geleneksel gücüne işaret eder. Tarih ve ideoloji hem geçmişte hem de bugün bu ezeli tartışmada iç içe geçer, karışır ve kolektif belleğe sağlamca kök salmış bir örnek ve sembol haline gelen Paris ayaklanmasının tuhaf yazgısını teyit eder, tabii böyle bir teyide ihtiyaç varsa. Komün tartışmasının kuramsal, politik, ideolojik ve zihinsel alanda süregitmesinin kendi başına bir tarihi vardır; daha doğrusu bu gerçek Komün tarihinin bir diğer veçhesidir.

İşçi hareketi tarihini büyük oranda etkileyen ve bir anlamda hareketin özlemlerini biçimlendiren aslen Komün olmuştur. Komün hem gerçekliği hem de imgesiyle, işçi hareketi mirasının, onun geleneklerinin, mitlerinin, tarihsel bilincinin, referans noktalarının ve maalesef temel ideolojik ayrışma ve anlaşmazlıklarının organik bir parçası olmuştur. Karmaşık, tanımlanması ve çerçevelenmesi son derece zor, zamana ve mekâna yayılmış devasa bir konu var karşımızda. Bu tarihin iki kolu arasında belirgin bir yarılma olduğu inkâr edilemez. Komün tarihçisi, kolektif belleğin ters yüz ettiği imgeler ve aksiyom haline getirilmiş yerleşik dogmalar arasında kılı kırk yaran araştırmalarının bir yansımasını boşuna arayacaktır. 18 Mart'tan otuz bir yıl sonra Edouard Vaillant büyük bir açıklıkla şöyle yazıyordu: "Bu acılı ve efsanevi olaylara hangi koşulların ve tutkuların neden olduğunu keşfetme ve gelişmelerindeki farklı etkenleri belirleme işini eleştirel tarihe bırakabiliriz."

Ancak bu tür araştırmalar Vaillant'a göre aslolanı, yani işçi sınıfının bilincinde kök salmış olan imgeyi artık özünde değiştiremezdi. Vaillant'ın gözünde:

1) "[1871 olaylarına] tarihsel ve politik değerini veren, bu olaylara damgasını vuran ve yönlendiren, onun proleter, sosyalist ve devrimci karakteriydi."

2) "Komün'ün kalıcı olamamasının ya da efsanenin onu olduğundan daha büyük göstermesinin şimdi ne önemi var? Savaşmış ve acı çekmiş bir kuşak yok oldu. Çileleri sona erdi ve geriye bir örnek bıraktılar."[3]

Vaillant'ın bizatihi tarihin bir ürünü olarak saptadığı bu kopuş, birkaç on yıl içinde, Komün'e ilişkin tarihyazımının yazgısı üzerin-

---

tıları kullanıyoruz. Fransızcada genelde bulamayacağınız metinleri içeren kitapta yine de bazı çeviri hataları mevcut.

3. Vaillant'ın makalesi 15-22 Mart 1903'te *Le Socialiste*'te yayımlandı. Metin daha sonra bir bütün halinde, Maurice Dammanget'nin, *Büyük Sosyalist, Edouard Vaillant* kitabında yeniden yayımlandı. La Table Ronde, Paris, 1956, s. 394-395.

de belirgin bir ağırlığa sahip olacak kapsamlı bir akıl yürütme haline geldi. Efsane teriminin taşıdığı muğlâklık[4], terimin örnek ve sembol anlamlarını birlikte içermesi, tarafgir bir tarihyazımı tarafından ziyadesiyle istismar edildi.[5] Bu tarihyazımı iki farklı yol açtı. Bunlardan ilki, Komün gerçeğini, ideoloji tarafından ters yüz edilmiş bir imgeye uydurmak için yeniden biçimlendirme isteğiyle karakterize oldu. Komün, düşünümü tetikleyen bir örnek olmaktan çıkarılarak, ki yarım yüzyıl boyunca bu böyleydi, bir ortodoksinin tarihsel olarak iler tutar yanı olmayan jargonuna boğuldu ve politik bir argüman haline getirildi. Otuz yıllık stalinci tarihyazımının yakından bildiğimiz sözde tarihsel analizleriyle yapılan akıl yürütmeler bir hayli işe yaradı; sonuç olarak konu hakiki tarihsel mecrasından saptırıldı ve ciddiyetini kaybetti. Sözüm ona tarihin üzerindeki "kir ve pası temizlemeyi" amaç edinen bu tarihyazımının açtığı ikinci yol, her türlü marksist analiz ve yorumun, gerçek ile görünüş arasındaki ayrımının tepkisel olarak daha baştan reddedilmesi oldu. Dolayısıyla efsane kavramı, yorum ve ideolojinin, bilimsel analiz ve manipülasyonun birbirine geçtiği bir alanı kapsadı. 1930'da Amerikalı tarihçi Edward S. Mason[6], kuşkusuz değersiz sayılamayacak eserinde, Komün üzerine yapılan yorumların, üretilen fikirlerin ve Komün hatıralarının, politik ayak oyunlarına alet edilerek tarihin istismar edilmesine yol açtığını kanıtlamaya çalıştı. Komün mitlerini ve geleneğini, "politik hedefleri olan bir efsane" olarak gördüğü ve çürütmeye çalıştığı sosyalist ve komünist yorumlarla yan yana koyan Mason'un yaklaşımı bir ekol oldu. İsviçreli tarihçi Heinrich Koechlin'in[7] yapıtları ve özellikle de Günther Grützner'in, başlığı çok şey anlatan ve belgesel içeriği son derece geniş *Politik Bir Efsanenin Gücü ve Geçmişi*[8] adlı kitabı bu ekoldendir. Ken-

---

4. Efsane terimi, Komünü karalamaya çalışan düşmanlarına karşı sosyalistler tarafından kullanıldı. Lissagaray 25 Temmuz 1880'da *Le Rappel*'de yayımlanan açık mektubunda şöyle yazıyordu: "Gazetelerin ve kütüphanelerin tek hakimi olan bu edebi kalabalıklar işte bu şekilde Komün olayından ve Komün insanlarından bir efsane yarattılar." Mektubun tamamı, Jean Maitron'un P.O. LISSAGARAY, *1871 Komünü Tarihi*'ne yazdığı önsözde yayımlandı. Maspero, Paris, 1970, s.7. Fransa'da yayılan efsanelerle ilgili olarak bkz. G. TERSEN, *L'Opinion Publique et La Commune de Paris, 1871-1879*, Paris, 1952 (yayımlanmamış doktora tezi); ayrıca bkz. aynı ismin *Bulletin de la Societe d'etudes historique, geographiques et scientifiques de la region parisienne*'de yayımlanmış metinleri. cilt 34, n. 106-109 ve cilt 36, n. 144-145, 1962.

5. Bkz. Chatherine OURNOW, "De Historiographie van de Commune", *Socialistische Standpunten*, n. 1, 1971.

6. Edward S. MASON, *The Paris Commune, An Episode in the History of the Socialist Movement*, New York, 1930, yeniden basım 1967.

7. Heinrich Koechlin, *Die Pariser Kommune im Bewüsstsein ihrer Anhanger*, Bazel, 1950.

8. *Günther Grützner, Die Pariser Kommune. Macht und Karriere einer politischen Legende. Die Auswirkungen auf das politische Denken in Deutschland*, Köln, Westdeutscher Verlag, 1963, s.279.

dini "tarihsel deontoloji" olarak sunan bu girişimin son tahlilde sahte sorunları bir araya getirmekten başka bir sonucu olmamıştır. Şurası kesin ki Komün "efsanesi" işçi hareketi tarihi için "Komün olayının" kendisi kadar önemlidir.[9] Kitleleri "harekete geçiren", sınıf bilincinin oluşmasının bir unsuru olan, Komün mirasının bugüne kadar gelmesini ve parıltısını korumasını sağlayan bu efsanedir. Diğer bir ifadeyle bu efsanenin, muhtemelen Komün tarihinin kendisinden ayrı, hatta bambaşka bir önemi vardır. 1871 ayaklanmasına ait imgelerin alımlanması ve sunumunda genel ideolojik evrimin bir parçası olarak gözlemlenebilecek değişiklikler kendi başına tarihsel bir olgudur ve özenli bir incelemeyi hak eder.

J. Bruhat, yakın zamanda yayımlanan bir makalesinde, tarihyazımının olayların tahrif edilmesiyle sonuçlanan nahoş usullerinden bahseder.[10] Gerçekten de olayların anekdotlar içinde silinip gitme riskiyle karşı karşıya olduğu Komün tarihi söz konusu olduğunda işin en nahoş boyutunu ders, deneyim, öğrenmek ve örnek gibi kelime ve kavramları tahrif ederek ilerleyen sözde tarihsel akıl yürütmeler oluşturur. Sembol ve örnek kavramlarını gerçek içeriklerinden ziyade sınırlı anlamlarıyla kullanıyorum. Bu iki kavram arasında yaptığım ayrımı netleştirmek gerekirse:

— betimleyici olan *sembol* kavramı bana göre Komün imgesinin kolektif bellekte ve anılarda kök saldığı şekliyle ya da ideolojiler tarafından ters yüz edilmiş haliyle taşıdığı çekiciliktir.

— anlamsal bir içerik olarak *örnek* ise, bana göre bir deneyimden yararlanmak, olaylardan kuramsal sonuçlar çıkarmak, bir eylem, belli bir eylem için yönlendirici olabilecek fikirleri bulup çıkarmak için girişilen farklı çabaların toplamını ifade eder.

Burada yaptığım elbette bu iki kavramı birbirinden yalıtmak değil. Bunların kapsadığı olgular arasında hem karşıt hem de organik olarak birbirini bütünleyici ilişkiler söz konusudur.

I. Sembol Olarak Komün

"İlk toplumsal devrim" olarak Paris Komünü'nün işçi hareketi içinde büyük bir yankı bulduğunu bugün yeterince biliyoruz. Bu etkinin,

---

9. Vaillant'ın 19 Mart 1884'te yayımlanan *Le Cri du peuple*'de yazdığı gibi, "Komün, tüm devrimci militanların gözünde silahlanmış proletaryanın iktidara doğru muzaffer yürüyüşü" idi. (Maurice Dommanget, *a.g.e.* s. 100)

10. Jean Bruhat, "Les Interpretation de la Commune", *La Nouvelle Critique*, Komün özel sayısı, s.120.

yani Paris Komünü dendiğinde kolektif bellekte uyanan imgelerin ve umutların içeriğini ve kalıcılığını nasıl kavramak gerekir? M. Moissonier yakın zamanda bu konuyla ilgili, "Popüler bilinçte, kaçınılmaz olarak şematik ve bir ölçüde de idealize edilmiş bir Komün temsili gelişti"[11] diye yazıyordu. Bu yerinde değerlendirme akla iki soru getiriyor: Bu idealizasyon ne anlama gelir ve ne ifade eder? Kolektif bellek tarafından ters yüz edilen imgeler, "kendiliğinden" mi ortaya çıktı? Bu iki soruya kısaca yanıt vermeye çalışacağım.

Paris ayaklanmasının prizmasında yeni bir tarihsel bilinç doğdu. Komün, pusulasını arayan sosyalist militanlara, proletaryanın toplumsal devrime doğru ilerleyen tarihin bir vektörü olduğunu, iktidarı ele geçirebileceğini, bir işçi hükümeti kurulabileceğini, kısacası proletaryanın geleceği üstlenme iradesi olduğunu gösterdi. Dolayısıyla Komün, 1871'de tetiklediği dayanışma hareketiyle öncü bir fenomendi. Hannover işçilerinin 1871 Mayıs ayı başlarındaki ortak bildirisi, "Almanya'da demokrasi bu harika örneği taklit edeceği günü sabırsızlıkla bekliyor" diye duyuruyordu. "İşçilerin kurtuluş günü gelmiştir."[12] İsyanın travmatik şekilde kanla bastırılması büyük oranda bir özgürleşmeye de yol açtı.[13] Katliam, bir nefret ve intikam hissi uyandırdı; söz konusu olanın toplumsal bir savaş, artık iki kutuplu bir toplumda burjuvazi ile proletarya arasında ölümüne bir mücadele olduğu yönünde bir inanç oluşturdu. Johann Most'un, Komün'ün düşüşünün yıldönümünde siyah kenar marjinleriyle basılan 29 Mayıs 1872 tarihli *Chemnitzer Freie Presse*'ye yazdığı başyazıda şu cümleler geçiyordu: "Bir tarafta büyük umutlar ve gururlu bir özgüvenle, süregiden toplumsal savaşta yüzlerini dosdoğru kendi öncüleri olarak gördükleri Komün'ün insanlarına dönen dünyanın bütün uluslarından proleter-

11. Maurice Moissonnier, "L'Expérience de la Commune, le marxisme et les problémes de l'Etat" *La Nouvelle Critique* özel sayısı, s.27
12. Journal officiel de la Republique française sous la Commune, n.122, s.1. 2 Mayıs 1871 Salı
13. Komün elbette işçi sınıfının tüm kesimlerinde ve tüm ülkelerde aynı etkiye yol açmadı. Komün, İtalya'da genç işçi hareketinin katalizörü olsa ve U.İ.B.'nin gün ışığına çıkmasını sağlasa da, İngiltere'de tam tersi bir etki yaratarak, sendikaların I. Enternasyonal'den uzaklaşmasına yol açtı. Gerçekten de U.İ.B.'nin genel konseyinde yaşanan tartışmaların da gösterdiği gibi İngiltere'de Paris'teki ayaklanma pek ilgi uyandırmadı. Kurucularından ikisi, ilk başkanı olan Odger ve eskiden beri çar yanlısı olan Lucraft, Marx tarafından kaleme alının manifesto (*Fransa'da İç Savaş*) ile UİB'nin ismi i bağdaştırmayı reddettiler ve örgütten istifa ettiler. Marx bu olay üzerine şunları yazdı: "İşçi sınıfının bir kısmı hâlâ bayrağının [Paris'te] düştüğünü anlamadı. Konsey, iki üyesinin istifa etmesiyle bunun ispatını gördü, yurttaş Odger ve Lucraft. (*La Première Internationale*, Jacque Freymond tarafından derlenen belgeler, Droz , Genève 1971, cilt:2, s.266) Sendika liderlerinin tutumu Marx'ı şaşırtmadı. 8 Nisan 1871'de Genel konseyin toplantısında, hoşnutsuzluğunu şu sözlerle dile getirdi: "Parisliler yaşamları uğruna mücadele ederken, İngiltere'de işçi sınıfı utanç verici bir biçimde davrandı."

ler; diğer tarafta ise korku içinde başlarını omuzlarının arasına gömen fabrika vampirleri, borsa şövalyeleri ve bilumum asalak vardı."

Yaşanan şokun en önemli sonuçlarından biri işçi bilincinin bir bütün olarak burjuva devrimlerinin eşiğini aşmış olmasıydı; artık 1789 ya da 1848'in anılarıyla beslenmeye gerek kalmamış, Valles'in dediği gibi, o günden itibaren "işçi tulumu içinde bir devrime" sahip olunmuştu. Bir sembol olarak algılanan Komün, 1870'li yıllarla birlikte birçok ülkede kutlanmaya başladı. Uluslararası işçi hareketi için 18 Mart kutlamaları başlıca bir olay haline geldi. "Unutulmaz 18 Mart diğer bütün günlerden daha fazla enternasyonal sosyalizmin kutlu günü, kelimenin gerçek anlamıyla enternasyonalizmin kutlandığı gün oldu."[14] "Geleceğe ilişkin dersler çıkarabilmek için geçmişi alışılmışın dışında, çok daha güçlü bir şekilde hatırlamamızı gerektiren"[15] proletaryanın kutlu günü. Mücadele günü: "19. yüzyılın görkemli devriminin yıldönümü 18 Mart'ın kutlanması hepimizi birleştiriyor zira bütün dünya biliyor ki sınıf bilincine sahip proleterler 18 Mart'ı modern zamanların toplumsal ve devrimci savaşlarının hatırlandığı gün olarak kabul ettiler. 18 Mart'ta bir araya geldiğimizde kutladığımız sadece Paris Komünü değil, aynı zamanda 1848'in diğer devrimleri, Berlin işçilerinin barikatlarda verdikleri mücadele ve en çok da Rus devrimcilerinin Çarlık despotizmine karşı giriştikleri kahramanca savaştır."[16]

Almanya ve Avusturya'da bu tarih, geleneğin bir parçası haline gelen 18 Mart 1848 devrimine denk düşer ve birlikte anılır. W. Liebknecht'in 15 Mart 1890'da İşçi Partisi'nin Paris'te gerçekleşen uluslararası şöleninde sunduğu tebliğde ifade ettiği gibi, "18 Mart'ı kutlayacaksınız. Biz de öyle. 18 Mart, Fransızların ve Almanların ortak günüdür: 18 Mart, hem Berlin halkının hem de Paris halkının ayaklandığı tarihtir. Uluslararası ve esasında Franko-Alman olan bu tarihi birlikte kutlayarak geçen yıl 14 Temmuz'da devrimin büyük kenti Paris'te gerçekleştirdiğimiz ittifakı da kutluyoruz."[17]

Paris Komünü bir fikir ve inancın ifadesi, tarihsel gelişimin ve proleter devrimin kaçınılmaz bir şekilde tamamlanacağının kanıtı haline geldi. "Bugün binlerce değil milyonlarca proleter, Komün'ün bağrında

---

14. "Socialpolitische Rundschau", *Der Socialdemokrat*, n.13, 22 Mart 1883, s.3.
15. *Der Socialdemokrat*, n.22, 30 Mart 1880, s.1
16. "18 Mart'ın yıl dönümünü kutlamak için bir araya gelmiş işçilere İşçi Partisinin Paris şubesi tarafından dağıtılan Sozialdemokrat, gazetesinin baş yazısı" Le Socialiste (İşçi Partisi yayını), no:83, 26 Mart 1887 içinde.
17. Liebknecht'in Fransızca yazılmış mektubunun orijinali, Amsterdam IIHS, Archives Guesde 100/4'de bulunmaktadır. Teksir makinesiyle çoğaltılmıştır: "İşçi Partisi. Ulusal konseyden federasyonlara, gruplara ve parti üyelerine, nisan 1890" İşçi Matbaası, Lille, Archives Guesde, 189/4

taşıdığı özlemleri sahipleniyor ve bunları en kısa sürede gerçeğe dönüştürmeye hazırlanıyor."[18] Diğer bir deyişle bu tarih işçi hareketine özerk bir gelenek, bir *meşruiyet* sağlıyordu. Rosa Luxemburg'un ifadesiyle Avrupa proletaryası kendi bilincine bu "kutlu tarih" dolayımıyla vardı.

Komün'ün üstleneceği geleneğin ağırlığı I. Enternasyonal'de çarpışan tüm eğilimlerin öncüleri tarafından gayet iyi anlaşılmıştı. 1871'de Marx ve Bakunin'in Komün örneğinin önemine dair söylediklerinde aynı tonu ve formülleri kullanmaları dikkate değerdir[19]:

Marx:	Bakunin:
Tarihi harekete geçiren rolüyle coşku içinde ışıldayan [Paris] [...] Parislilerin görkemli fedakarlık kapasitesi ve benzersiz tarihsel inisiyatifi!	Tarihsel inisiyatif gücünü yeniden ortaya koyan Paris [...]
Bu şehitlerin hatırası işçi sınıfının engin yüreğinde saygıyla korunmaktadır.	Katledilen ve kana boğulan Paris Komünü [...] tam da bu nedenle daha canlı ve daha güçlü bir şekilde Avrupa proletaryasının imgeleminde ve kalbinde yerini almıştır.
(Komün) evrensel ve tarihsel öneme sahip yeni bir başlangıcı mümkün kılmıştır [...]	Paris, devrimci sosyalizme gerçek bir zemin kazandırmıştır [...]
Paris mücadelesi, işçi sınıfının kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı yürüttüğü mücadeleyi yeni bir evreye sokmuştur [...]	Paris yeni bir çağın kapısını açtı. Halk kitlelerinin kesin ve eksiksiz kurtuluşunun, onların devletlerin sınırlarına rağmen ve sınırların ötesindeki dayanışma çağının [...]
Paris ayaklanması (Komün), Haziran 1848'deki Paris ayaklanmasından bu yana partimizin en büyük, en görkemli başarısıdır [...]	Paris Komünü ile devrimci sosyalizm, ilk pratik ve göz kamaştıran gösterisini sergilemiştir.
Ayaklanmanın sırrı şu ki [...]	Komün'ün gerçek anlamı şu ki [...]

18. Pablo Iglesias ve Francisco Diego'nun konuşması, Madrid, 16 Mart 1890, *a.g.e.*
19. Buradaki alıntılar Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* ve *Kugelmann'a Mektuplar*; Bakunin'in *Paris Komünü ve Devlet Nosyonu* (1871) adlı kitaplarından alınmıştır.

Bu büyük öncülerin, Komün'ün işçi sınıfı ve onun gelenekleri için önemini gayet iyi anladıkları, karşılıklı olarak birbirlerini bu mirasa konmak istemekle suçlamalarından da bellidir. Sözgelişi Bakunin, "marksistlerin" olaylar karşısında eğilip bükülmek zorunda kaldıklarını, devletin yıkımı olan Komün'ün programını ve amaçlarını mantık dışı bir şekilde benimsediklerini söylüyordu: "Tüm fikirleri bu ayaklanmayla yerle bir olan marksistler bile bu olaya şapka çıkarmak zorunda kaldılar. Sadece bu da değil; en basit mantık kurallarının ve gerçek hislerinin aksine, *Komün'ün programı ve amacının kendilerine ait olduğunu ilan ettiler*. Bu, gülünç ve aynı zamanda zorlama bir çarpıtmadır. Söz konusu devrimin tüm dünyada tetiklediği tutkunun gücü öylesine büyüktü ki terk edilmek ve aşılmak korkusu onları böyle bir manevra yapmaya mecbur bıraktı."[20] Komün'ün beslediği tutkular ve o dönemde baskın olan halet-i ruhiye konusunda ne kadar ifşa edici olsa da bu söz dalaşı üzerinde daha fazla durmayacağım. Zira Komün 19. yüzyılın devrimci kurtuluş vizyonu içinde zorunlu bir referans noktası olarak kaldı. Diğer yandan ayaklanmanın işçiler için önemi ve yarattığı ilgi hasımları tarafından da iyi anlaşılmıştı. Diğer amaçlarının yanı sıra ayaklanmanın tarihsel önemini de gözlerden saklamaya çalışan, Komün karşıtı geniş bir literatür oluştu. Sözgelişi Dühring Almanya'da ayaklanmanın sosyalist karakterini yadsımak için delice yazıp çiziyordu[21].

Gelenek ve Komün'ün yarattığı bilinçlenme, sadece popüler imgelemin bir ürünü müydü, yoksa işçilerin bilincine yansıyan ideolojik yorumlarla, yani sözlerle, derslerle ve imajlarla beslenip biçimlendirilmiş miydi? Yanıtı bulunması gereken bir soru bu.[22] Bunu anlamak için

---

20. Liberté (Brüksel) dergisinde 5 Ekim 1872'de yayımlanan mektup, M. Bakunin, *Toplu Eserler*, Stock, Paris, cilt IV, s.385-387. Arthur Rosenberg gibi kapsamlı bir marxist tarihçi *Fransa'da İç Savaş* üzerine yaptığı şu saptamayla bu tahlilleri derinleştirir: "Marx kendisini Komün'e bağlar. Sadece Komün'den itibaren marksism insanlığın gözünde devrimci bir geleneğe sahip olmuştur 1870'e gelinceye kadar Marx zaten işçi sınıfı hareketinin mükemmel bir teorisyeni olarak ünlenmişti. Ama kamuoyu marksistlerin siyasi ve devrimci faaliyetlerinden bihaberdi. 1871'de Marx inançlı ve güçlü bir biçimde kamuoyu önünde Komün'den yana saf tutunca ve burjuva toplumunun tüm öfkesini üzerine çekince ancak dünya kamuoyuna kendi Enternasyonal'i ile Komün'ün örtüştüğünü gösterebildi. 1871'den itibaren marksism işçi devrimiyle birlikte anılır oldu. Böylelikle Marx 1871'de gelecekteki emekçi hareketleri için önemli bir gelenek yaratmış oldu ve kendi teorisini bu hareketlerin merkezine yerleştirdi." (Arthur Rosenberg, *Demokratie und Socialismus. Zur Politischen Geschichte der letzten 150 Jahren*, Amsterdam, 1938, s.194.)
21. Ayrıca bkz. G. Grützner *a.g.e.*; Eberhard Hacketal, Staat und Recht, 1966, c.6 ve *Jahrbuch für Geschichte*, 1967, c.II içinde.
22. Fransa'da Komün etrafındaki tartışmalar sosyalist çevrelerde devam etti. Eduard Vailliant'ın sağ kolu Louis Dubreuilh tarafından sosyalist entelektüeller ve işçiler arasındaki farklı tavırlar incelenmiştir: "Sonucuna ulaşmamış bir hareketi yargılamaktan daha rahatsız edici bir şey yoktur. Kaybedenler, onları sevenler ve onlarla dayanışma içinde

18 Mart yıldönümlerinde üretilen ancak bugüne dek pek de göz önüne alınmayan birçok farklı dokümanı incelemek gerekiyor. Broşürler, gazete yazıları, söylevler, şarkılar, tiyatro oyunları, şiirler ve aynı zamanda azımsanmayacak genişlikte bir ikonografi. İşçi örgütleri hem bir anıyı canlı tutmak hem de bir imgeyi yansıtmak için on yıllar boyunca kesintisiz bir çaba içinde oldu. Komün ayrıcalıklı bir eğitimin tek olmasa da en önemli malzemesiydi. Komünü izleyen ilk yıllarda Alman sosyal demokratlar, Parisli işçilerin ayaklanmasını öven, tahlil eden, savunan ve yorumlayan, aralarında Wilhelm Liebknecht, Wilhelm Blos, Johann Most, F. Rohleder ve Auguste Bebel'inkilerin de bulunduğu binlerce broşürler dağıttılar. (Bebel'in yazdığı metnin çağrışım dolu başlığı *Komün İçin ve Bir Daha Komün* idi). Aynı zamanda İtalyan, İspanyol ve Rus anarşistler Komün'ü konu alan önemli bir popüler literatür oluşturdular. Şurası kesin ki işçi çevrelerinde kahramanlık anlatılarına karşı derin bir ilgi vardı. Lissagaray'nın yazdıklarına benzer çalışmalar buna iyi birer örnek teşkil eder. Daha ilk basımında sayısız dile çevrilen bu metinler birçok kez gözden geçirildi ve 19.yüzyılın sonunda işçi kütüphanelerinden en çok ödünç alınan kitaplar arasında yer aldı[23]. Marx bu metinlerin yayılmasına büyük oranda katkı sağladı. Metinlerin Almanca çevirilerini düzeltme işini bizzat kendisi ele aldı; İngilizce çevirilerini ise kızı Eleanor Aveling Marx yaptı.

Başka türlü söylersek kolektif zihinde kök salan imge, işçi hareketinin içinden çıkan karşıt yorum çerçeveleri dolayımında biçimlendi. Bu olgu, ortak bir arka planda, 1871 ayaklanması üzerinden nasıl olup da birçok geleneğin dallanıp budaklandığını açıklar. İtalya, ama bilhassa da İspanya'da kolektif duyarlığa hitap eden, canlı bir özgürlükçü geleneğe sahip olan anarşist yorum oldu. İtalyan enternasyonalistler Komün'ü, devletin birdenbire ve hızla çözülmesi olarak gördüler ve

---

olanların gözünde bile kusurludurlar. En ciddi eleştirilere, zaferi en fazla istemiş olanlar tarafından maruz bırakılırlar. Komün'e sempati duyan, onunla ilgilenen entelektüeller tarafından bile Komün'ün bu kadar sert eleştirilmesinin nedeni de budur. Komün sadece proletaryadan samimi bir inanç ve katılım görmüştür. Proletarya Komün'den teferruatları ve kazaları, dolayısıyla zayıflıkları ve yetersizlikleri, bireysel becerisizlikleri önemsemeyerek, sadece geçmişin ekranını, sermaye ve iktidarı elinde tutanlara karşı dünyevi mücadelenin saygın bir evresi olarak yansıttıkları imgeyi, barikatları hatırlarlar. Basitleştirilmiş bir bakış belki ancak ne karşıtlıkları ne de farklılıkları önemser! Ama gene de en doğru, hatta tek doğru bakış bu değil mi?" (L. Debreuilh, *La Commune*, c.XI, Jean Jaurès yönetiminde yayımlanan *Histoire Socialiste* içinde, s.494.

23. Engels'in Lissagaray'ın 1880'lerde Fransız işçi hareketi içinde olumsuz bir konum işgal ettiği yönündeki yorumu düşünülürse kitabın marxistler tarafından yayılması son derece ilginçtir. Bernstein daha da ileri giderek, "Lissagaray ile ilgili görüşünüze tamamen katılıyorum. Onun Almanya'da tanınması için çabalamakla büyük hata yaptık" diye yazıyordu. (E. Bernstein, *Briefwechsel mit Friedrich Engels*, Helmut Hirsch, yay. Van Gorcum, Assen, 1970, s.138 ve devamı.)

olayı Bakunin'in kavramsal çerçevesi içinde algıladılar. Almanya'da ise Marx'ın *Fransa'da İç Savaş* metni kısa sürede dünyanın diğer yerlerine göre en geniş kitleye ve dağıtıma ulaştı. Ancak yine de Komün imgesi Alman sosyal demokrasinin militanlarına özgü kaygıların filtresinden geçirildi. W. Liebknecht'in Engels'e 1872'de verdiği bir yanıt, bu imgenin kabulünün hangi fikir etrafında eklemlendiğini gayet iyi açıklar. "Fransız işçileri, bizim işçilerimizin henüz tanışmadığı bir devrim okulundan geçtiler. Tanrım, şayet bizim işçilerimizin böylesi bir okulu olsaydı, örgütümüz sayesinde Fransızlardan daha ileride olurduk. Bu değerde bir örgüt olsaydı, Komün düşmezdi.[24]"

Rusya, Almanya ve özellikle de Çin örneği de tamamlayıcı sorgulamalara imkan verir. Paris'te şehirli işçilerin ayaklanma geleneği tamamen muhtelif yapılar altında bir ülkeden diğerine nasıl sahiplenildi? İşçi hareketinin farklı kolları ve birçok eğilimi Komün'ün hangi zengin ama aynı zamanda çelişkili veçheleriyle ilişkilenir? Zira bu fedakarlık ve kahramanlık geleneği, "aynı anda hem devrimci kendiliğindenliğe hem de proletarya diktatörlüğüne, hem kitle demokrasisine hem de bürokratik merkeziyetçiliğin reddine, hem vatanseverlik duygusuna hem de proleter enternasyonalizme cevaz verir." İdeolojinin ağırlığı bu noktada azımsanamaz. İdeoloji, bir yandan geleneğin baskısına maruz kalır ama bir yandan da ona biçim verir ve besler. "Görkemli toplumsal devrimin şafağı", "silahlanmış proletarya" imgeleri hareketin, dolayısıyla Komün yorumlarının uğradığı değişimlere rağmen kalıcı olur. Yüzyıl bitiminde Komün kutlamaları törenselleşmeye, efsane solmaya başlar; bu gelenek sorgulanır, hatta reddedilir. Yine de Komün, II. Enternasyonal'in referans dizgesinde, imge ve söz dağarcığında varlığını muhafaza eder. Kasım 1912'de Basel'deki olağanüstü kongrede Vaillant kürsüye çıktığında hazır olan 550 delege bir ağızdan "yaşasın Komün" diye haykırarak ayağa kalkarlar. Gerçekten de Komün o dönemde "savaşa karşı savaş" sözü ile birlikte anılıyordu ve Enternasyonal'in tüm yazılı metinlerinde, burjuvazinin katliam düğmesine basmaya cüret etmesi durumunda bir tehdit olarak öne çıkarılıyordu.

Sembol, sonuç olarak tüm değişimlerin kalbinde mevcudiyetini korur. Anarşist çevrelerde değişmeden kalan bu sembol, uluslararası sosyalizmin yönelimine bağlı olarak sosyal demokrat çevrelerde farklılaşır. Gelenek, devrimci marksistler için de canlılığını korumuştur

---

24. Farklı bir yorum için bkz. Gustav Mayer, *Friedrich Engels, eine Biographie*, Lahey, 1931, cilt 2, s.219.

ancak imge, daha sonra gelen devrimlerin rengine bürünmüştür. Bunun ilk örneği, Komün anısını belirgin bir taklitçilikle yeniden canlandıran 1905 Rus Devrimi olmuştur. (Sovyetleri Komün örneğinden hareketle biçimlendirmeyi amaçlayan bu işçi grupları ile ilgili bugüne dek derinlemesine bir araştırma yapılmış değil.) Lenin bu taklitçiliğin Rus Devrimi'nin çıkarlarına zarar vereceğini düşünmüş ve Komün vurgusunu azaltmaya girişmişti. Bunun bir sonucu olarak Komün imgesi değişime uğradı. Bolşevikler, özgüvenlerini ve yükselen güçlerini daha belirgin kılmak için bir mihenk taşı olan Komün'ün zayıflıklarını ve hatalarını öne çıkardılar. 1905'te Lenin "Devrimci Komün" sloganını, sözel mistifikasyon olarak damgaladı: "Komün kelimesi bir yanıt değildir. Kafaları uzak bir titreşimle ya da kulak tırmalayıcı bir sesle bulandırmaktan başka bir işe yaramaz. 1871 Paris Komünü kalbimizdeki yerini ne kadar korusa da hatalarını ve özgün koşullarını çözümlemeksizin onu kendimize bir referans noktası olarak alamayız. Bu kelime, tarihte üzerine düşen görevi yerine getiremeyen ve getiremeyecek olan bir işçi hareketini ifade eder." Lenin, Komün'ün "hatalarını" gözden geçirdikten sonra şöyle bir sonuca vardı: "Kısacası, Paris Komünü'ne ya da herhangi bir başka komüne yapacağınız gönderme ancak şu şekilde olabilir: Bu, bizim hükümetimizin tam da olmaması gereken bir hükümetti.[25]"

1917'de Komün imgesi hangi biçim altında yeniden ortaya çıktı? Ekim'den önce ve sonra olmak üzere iki dönem birbirinden ayrılmalı. Marc Ferro'nun gözlemlerine göre ilk dönemde sadece Lenin ve anarşistler 1917 olaylarını açıkça Komün örneğinden hareketle düşündüler. Bunda şaşılacak bir şey yok zira menşevikler Şubat 1917'yi bir proletarya devrimi olarak değil bir burjuva devrimi olarak tanımladılar: Düşmanın adı kesinlikle Thiers değil, Bonaparte ya da Cavaignac'tı.

"Nisan tezleri" ile devrimin proleter amaçlarını tanımlayan Lenin için durum farklıydı. Benzer şekilde 1917'de iktidarın yerle bir edilmesinde Komün'den bu yana tam da devrimden bekledikleri şeyi bulduklarını düşünen anarşistler için de. Sovyetlerin pıtrak gibi çoğalmasıyla *Kommuna, Svobodnaja Kommuna*[26] (Özgür Komün) gibi isimlerle yayımlanan gazetelerin basılması bir oldu.

Ne var ki sovyetler kısa sürede iktidarın basit birer organı haline geldiler. Anarşistler ise kendi eylemlerini proleter devrimden çok, fabrika komiteleriyle ilişkilendirmeyi tercih ettiler. Onlar için Komün'e

25. V.I.Lenin, *Toplu Eserler*, cilt IX, s.69.
26. P. Avrich, *The Russian Anarchists*, Princeton, 1967, s.125.

yapılan referans, her türlü iktidara –ki bütün iktidarlar kendini her daim yeniden inşa ederdi– karşı mücadeleden kaynağını alıyordu. Lenin ise Komün'ün amaç olarak önüne koyduklarını ama başaramadıklarını ön plana çıkarıyordu: "Şayet iktidar ele geçirilirse, daha da ileriye gidilmesi gerekir."

Bolşeviklerin egemenliği altına giren sovyetler Ekim'de ayaklandığında anarşistler de harekete katıldılar zira onların gözünde Rusya 1870 ve 1871 Komünlerinin yapamadığını yapmış, fabrika komiteleri, sovyetler, Kamu Esenliği Komiteleri ile bir topluluklar federasyonu haline gelmişti. Bunların her biri proletarya diktatörlüğünün kendiliğinden yarattığı özgül biçimlerin ifadesiydi. Geriye, devletin eski iktidarından arta kalan ne varsa yok etmek ve bu devrimci toplulukları bir federasyon halinde örgütlemek kalmıştı. Anarşistler için politik bir partinin tüm iktidarı ele geçirmesi ve bunu kendi lehine kullanmasını sağlayacak araçlara ulaşabilmesi kesinlikle imkân dâhilinde değildi.

Lenin için durum bunun tam tersiydi: Trajik Komün deneyimini yeniden yaşamamak için yapılması gereken tam da politik iktidarı ele geçirmek ve onu korumaktı.

1918'den itibaren imge, daha doğrusu yeniden uyarlanmış bir sembol yeniden gün yüzüne çıktı. Önce bolşevikler, ardından da III. Enternasyonal, kendi devrimlerinin etkisini Komün'ün aynasında daha da büyütmek için geleneği tereddüt etmeksizin sahiplendiler. Bu sayede meşruiyet sağlayan tarihsel bir sürekliliğe dâhil oldular. Bu tarihten itibaren Paris ayaklanmasına yapılan referansların kapsadığı kanılar, ilkeler ve temalar bolşevizmden, onun kısa ya da uzun erimli kaygılarından fazlasıyla esinlendi. M.C. Bergere'in Çin'deki iki duruma -1927'deki Kanton Komünü ile Paris Komünü modelinin ideolojik bir meşrulaştırma aracı olarak Kültür Devrimi sırasında yeniden ortaya çıktığı Şangay Komünü'ne– ilişkin ortaya koyduğu inceleme unsurları bu bakımdan hayli zihin açıcıdır[27].

Liderleri tarafından kötü örgütlenen Aralık 1927'deki Kanton ayaklanması tamamen bir darbe girişimine benzer. Buna rağmen söz konusu ayaklanma, "devrim tarihi ve efsanesinde Komün'ün yanındaki yerini almıştır. İki Komün'ün aynı sıfatla ele alınması bilinçli bir taklit etme isteğinin ya da nesnel benzerliklerin bir sonucu mudur? Yoksa söz konusu olan Kanton Komünü'nün başarısızlığını Paris

---

27. Özellikle bkz Marie-Claire Bergere, "La Chine: du mythe de reference au modele d'action", *International Review of Social History*, Komün özel sayısı, 1972, cilt XII, bölüm I-II, s.512-518. Bu özel sayı kitap olarak da basıldı: *jalons pour une histoire de la Commune*, Van Gorcum, Assen, 1972.

Komünü'nün örtüsü altında gizlemek amacıyla girişilmiş bilinçli bir politika mıdır? Paris Komünü ile Kanton Komünü arasında benzerlikler olsa da bu, Çinli isyancıların amaçladığı bir şey değildi [...] Kanton Komünü, ne tasarım ne de gelişim aşamasında Paris Komünü'ne atıfta bulunmuştur. Kanton Komünü, isyancılarının programı, radikalizmi ve gerçekçilikten uzak olmasıyla elbette Paris Komünü'nü akla getirir; bahsi geçen model, sovyet modeli olsa da. Ne var ki Paris Komünü ile Kanton Komünü arasındaki tartışmasız tek ortak nokta, bunların maruz kaldığı baskının ve vahşetin büyüklüğüdür. Kesin olarak söylenebilecek bir başka şey, Paris Komünü'ne yapılan göndermelerin ve iki ayaklanmanın birlikte anılmasının kökenlerinin Kanton'da değil, devrimci mitolojide aranması gerektiğidir. Dikkatleri isyancıların kahramanlığına ve fedakârlığına çekmek, sorumluların ortaya çıkarılmasına açılacak yolu tıkadı. Zira bu yoldan gidilseydi, Çin Komünist Partisi'nin ve dolayısıyla da Komintern'in ve Stalin'in hataları açık bir şekilde ifşa edilebilirdi. Kanton başarısızlığını Paris Komünü'nün başarısızlığına benzetmek, ayaklanmayı gözlerde büyüttü ve onu bir tahlil unsuru olmaktan çıkarıp bir hürmet nesnesi haline getirdi."

Bu, tüm saygınlığını korumaya devam eden bir sembolün, 1918'den sonra kullanılma biçimlerinden sadece biridir. Hatta denebilir ki Komün geleneği bu dönemde küllerinden yeniden doğmuştur. Komün hem Ekim Devrimi'nin bir öncüsü hem de onun karşıtı olarak gösterildi. Mayıs 1968 bunun bir başka kanıtını sunar.

II. Örnek Olarak Komün

1871'den itibaren sosyalist düşüncenin muhtelif eğilim ve akımlarının her biri kendilerine özgü bir yolla Komün tezini kullanarak konumlarını güçlendirmek ya da meşrulaştırmak çabasına giriştiler. Bu dönemde yeniden canlanan ünlü Marx-Bakunin polemiğinde ortak nokta, ikisinin de dayanak olarak Komün'ü seçmiş olmalarıydı. İşçi hareketinin kritik her aşamasında Komün örneği istisnasız olarak öne çıkarıldı; 1918'de III. Enternasyonal'in kurucuları arasında, bir tarafında yanına Troçki ve Radek'i de alan Lenin'in, diğer tarafında II. Enternasyonal'in tartışmasız otoritesi Karl Kautsky'nin yer aldığı daha az ünlü olmayan bir başka polemiğin de gösterdiği gibi her seferinde Komün'den çıkarılan dersler tartışılmaz bir güncellik kazandı. Örnek kavramının bir nakarat olarak geçtiği, geçmişin ve bugünün, ideolojinin ve tarihin birbirine karıştığı bu kesintisiz tartışma zincirinin sadece iki halkasını anmakla yetineceğim.

Çeşitliliği, söylem tiplerinden olduğu kadar karşılık geldiği temalardaki değişimlerden de kaynaklanan (ki bu değişim içinde bulunulan durumla ilgilidir) bu tartışmaların sırrını çözmek gibi bir niyetim yok. Burada örnekleri toplamak ve açıklamaktan ziyade, yorumlama tarzındaki dönüşümleri, bunların ortak bölenlerine kadar geri götürmek, örnek kavramının neden böylesine farklı biçimlerde kullanıldığını netleştirmek istiyorum[28].

Komün tarihinin karmaşıklığı, kendi başına, karşıt yorumların çoğulluğuna imkân verir. Bu karmaşıklık, gerçekleşmemiş olsa da vaatlerin, dolayısıyla da muğlâklıkların kapısını aralamış olan, sonucuna ulaşamayan bütün devrimci olguların karmaşıklığıyla aynıdır. Kanlı Pazar'dan on beş gün sonra yazan Marx bunun farkındaydı: "Komün'e ilişkin yorumların ve onu sahiplenmek isteyenlerin çokluğu, onun dallanıp budaklanmaya son derece müsait bir politik form olduğunu ortaya koyar." Bu noktada Komün hakkındaki sosyalist yorum ve yargıların art arda değişim ve dönüşümden geçmeleri şaşırtıcı değildir.

Komün örneği (ya da örnek olarak Komün) farklı bağlamlarda ve muhtelif düzeylerde dile getirildi ve kullanıldı: 1) Politik kararlar ve kuramsal üretim için üzerine düşünülecek bir malzeme olarak; 2) Politik eğilimler arasındaki çatışmalarda bir argüman ve referans, tanımlanmış ve yapılandırılmış bir ideolojik sistemi haklılaştıracak bir unsur olarak; 3) Kolektif bilinçte kök salmış semboller aracılığıyla bir politik mobilizasyon aracı olarak. Elbette özerk bir varoluşa sahip olmayan bu üç farklı bileşeni net olarak birbirinden ayırmaya imkân yoktur. Bu üç düzeyi belirledikten sonra tamamlayıcı ama temel bir soru kendini dayatıyor: Komün kimler için ve ne zaman örnek oluşturur? Marksistler için mi, yoksa anarşistler için mi? Devrimci marksistler için mi yoksa revizyonistler için mi? Savunmacı bir dönemden geçerken mi yoksa devrimci bir dönemeçte mi?

İlk yapılması gereken klasik metinlerin yapısının içsel bir çözümlemesine girişmek. Farklı varyantlarını da bildiğimiz Marx'ın ünlü *Fransa'da İç Savaş* metnine bir göz atalım. Neredeyse lirik bir tonla yazılmış olan bu kavga metni, Marx'ın üslubunda bile belirgin olan üç farklı yapıyı, üç farklı düzeyi birbirinden ayırmamıza imkân verir. 1) Tarihsel olguların ve olayların kağıda döküldüğü, somut Komün im-

---

28. F. Rudé, Marx ve Bakunin'in analizlerindeki muğlâklıkların Komün'ün muğlaklıklarına karşılık geldiğine işaret eder. "Böylece iki isim de Komün'de kendi görmek istedikleri şeyi gördüler. Bu, Bakunin için devletin olumsuzlanması, marksistler için ise proletarya diktatörlüğünün bir ön biçimiydi" (M. Bakounine, *De la guerre à la Commune*, aktaran F. Rudé, Antropos, Paris, 1972, s.31.

gesi; 2) Engels'in temkinli bir şekilde "kendi eğilimleri az ya da çok bilinçdışı olan Komün'e, daha bilinçli bir plan atfetmek"[29] olarak karakterize ettiği bir yöntemle, yoruma ve projeksiyona dayalı kuramsal bir Komün örneği; 3) Marx'ın Komün deneyiminin kuramsal ve pratik anlamı üzerine yazarken öne çıkan ölçülü ve dikkatli dile tezat teşkil eden, gösterişli ve çarpıcı formüllere dökülmüş, bir ölçüde idealize edilmiş, kahramanlaştırılmış ve bu nedenle de didaktik bir Komün imgesi. Bu üç düzey Marx ve Engels'in sonraki metinlerinde daha da somutlaşacaktır.

Bu farklı yapıların birbirleriyle nasıl eklemlendikleri sorusunu yanıtlamak için sosyalist düşünürlerin Komün'e dair tutumlarının doğasını tanımlamak zorunludur. Lenin, *Devlet ve Devrim*'e yazdığı sonsözde yapıtının niçin tamamlanmadan kaldığını, "1905 ve 1917 Rus Devrimleri Deneyimi" başlıklı ikinci fasikülü niçin yazmadığını açıklarken "devrim deneyimini yaşamanın onu yazmaktan daha faydalı ve keyifli olduğunu[30]" ifade eder. Marx'ın tutumunu açıklamak için bundan daha iyi bir ifade olabilir mi? Marx ne 1871'de ne de daha sonra, güncelin tarihini yazmak, bu tarihi, karmaşıklığını görmezden gelerek bir bütün halinde Paris Komünü çözümlemesinin bir parçası olarak sunmak gibi bir amacın peşinde oldu. Fransa'daki olayları kendi tezlerini doğrulamak ve geliştirmek için tarihsel bir laboratuvar malzemesi olarak kullanmak yegâne kuramsal ilgisi değildi. Marx, Komün'ü hem praksis hem de tarihsel dönüşüm terimleri içinde düşündü. Engels'in ifadesiyle, kuramın inşasını "pratik mücadelenin zorunluluklarından kaynaklanan devinimin çerçevesine tabi kıldı." Marx'a göre "işçi sınıfının, toplumsal inisiyatif alma kabiliyeti olan tek sınıf olduğunun açık seçik kabul edildiği bu ilk devrimin" itici gücü, kapısını araladığı tarihsel harekette ve uluslararası işçi hareketinin tarihi içinde işaret ettiği dönüşümde yatıyordu. Rosa Luxemburg'un ifadesiyle "Komün'ün Mezarı", "kendiliğinden devrimler, ayaklanmalar, barikatlarla karakterize olan ve proletaryanın her seferinde tepkisizleşmesiyle sonuçlanan"[31] Avrupa işçi hareketinin birinci dönemidir. I. Enternasyonal'in tüm yöneticileri çok iyi farkında oldukları bu dönüm noktasında "Ne yapmalı?" sorusuna muhtelif cevaplar verdiler. Marx'ın yanıtı bunların ötesine geçiyordu ve bağlı bulunduğu kurumun yanıtının aksineydi: Farklı ülkelerin koşullarına sıkıca bağlı, var olan devletlerin içinde kit-

29. Engels'in Bernstein'a mektubu, 1 Ocak 1891, Marx-Engels, *1871 Paris Komünü* içinde, *a.g.e.* s.250.
30. V. I. Lenin, *Toplu Eserleri*, cilt 25. Ed. Socialiste, 1957, s.531.
31. Rosa luxemburg, *La crise de la social-démocratie*, La Taupe, Bruxelles, 1970.

lesel bir işçi hareketi geliştirme zorunluluğu. Buradan bir paradoks çıkmış gibi görünüyor: Komün, Enternasyonal'e bir ivme verdi ama aynı zamanda onun sonunu da ilan etti. 1874'te, "Eski Enternasyonal artık tamamen sona erdi. Fena da olmadı" diye yazan Engels, Marx'la birlikte yeni bir stratejinin bileşenlerini formüle etmeye koyuldu. 1) (Komün'ün) ilk başarısı, her türlü fraksiyonun bir aradalığı anlamına gelen UİB'nin safdilliğine bir son vermesiydi; 2) Paris Komünü, proletaryanın bir sınıf olarak hareket etme olgunluğuna kavuştuğunu, sınıf mücadelesinde kapitalist sınıfa ve onun devletine karşı "yeni bir aşamaya" varıldığını kanıtlamıştı; 3) Bu dönüm noktasında, hareketin birinci aşamasında kaçınılmaz olan "klikler" de artık geride bırakılmıştı. Marx'ın kaleminde "klik" kelimesi polemik bir tını taşıyordu. Dönüm noktasında geri kalanlar (bununla özellikle bakuninciler ve lassallecılar kastediliyordu) "reel işçi hareketinden" yalıtılmalı ve tasfiye edilmeliydi. Komün'ün beslediği kuramsal ihtilaflar artık devlet ve politik mücadele başlıkları altında toplanıyordu. Marx bu polemiği örtülü olarak da olsa iki cephede, Bakunin ve Lasalle'in kavramsallaştırmalarına karşı sürdürüyordu. Bu gerçek, Marx'ın sorunsalın unsurlarını eklemleme biçimini ve *Fransa'da İç Savaş*'ı[32] yorumlama konusunda karşılaşılan güçlükleri açıklar. Komün, Lassalle'i destekleyenlerin gerilemesine neden olup Alman sosyalistlerinin birleşmesinin önünü açarken, bakuninciler arasından bir "ajitasyon dalgasına" yol açtı. Başlıca hasım Bakunin'di ki kendisi Komün'ü fikirlerinin somutlaşması ve "otorite" virüsüne karşı bir panzehir olarak görüyordu. Engels, Bakunin'e sert bir cevap vermekte gecikmedi: "Devrimden daha otoriter bir şey tahayyül edemiyorum. Paris Komünü'nün hayatına mal olan, merkezileşmenin ve otoritenin olmamasıydı."[33]

Ancak, Marx ve Bakunin arasındaki asıl büyük anlaşmazlık politik mücadele konusundaydı ve bu tartışma Enternasyonal'in bölünmesiyle sonuçlandı. Marx'a göre, Paris ayaklanmasından sonra zafere ulaşan karşı devrimin yarattığı yeni gruplaşma, işçi hareketini stratejisini netleştirmek zorunda bırakmıştı. Engels'in Eylül 1871'de UİB'nin Londra konferansında ifade ettiği gibi, "Politik çekimserlik, proletaryanın politik eylem gücünü gün ışığına çıkaran Paris Komünü'nden sonra artık tamamen imkânsız"[34] idi. Komün'ün düşüşü, politik işçi

32. Ayrıca bkz. J. Rougerie, "Karl Marx, L'Etat et La Commune", *Preuves*, n. 212-213, 1965, s.45-46.
33. Engels'in C. Terzaghi'ye mektubu, 14 Ocak 1872, *Marx-Engels, 1871 Paris Komünü* içinde, s. 218; M.E.W, XXXIII, s. 374
34. Bu konu üzerine bkz. M. Molnar, *Le Déclin de la I.Internationale: la conférence de Londres de 1871*, Cenevre, 1963.

hareketinin gelişimini ve politikaya yönelimini hızlandırmıştı. Eduard Bernstein'ın, mutualizmin gözden düşüşü ile ilgili bir konuşmasında ifade ettiği gibi, "Komün'ün sonuçlarından biri kısmen de olsa işçi hareketinin bütününe tamamen farklı bir görünüm kazandırmak, ona neredeyse tamamen politik bir nitelik vermek oldu." Politik yönelim, 1873-1895 arasındaki ekonomik krizin toplumsal bağlamında daha da belirginleşecekti. Ne var ki bu mesele ilk ifadesini, Komün'ün hemen ardından Marx ve Bakunin arasında geçen, politik mücadelenin önceliğini tanımak ya da bunu tamamen reddetmek konusundaki tartışmada buldu. Engels bu çatışmayla ilgili, "Meselenin özünde Enternasyonal'in politika konusunda tutumu vardı. Enternasyonal daha ilk günden itibaren işçi sınıfının toplumsal kurtuluşunun bir aracı olarak politik gücün ele geçirilmesi gerektiği ilkesini kendine bayrak yapmışken ve Genel Konsey bunu her fırsatta savunmuşken, bu beyefendiler her türlü politik eylemden uzak durulmasını, özellikle de hiçbir seçime katılmamak gerektiğini vazediyorlar"[35] diye yazıyordu. 1872'de Lahey'deki UİB konferansında bakunincilerin tutumunu özetleyen ise James Guillaume'du: "Çoğunluk, devlet içinde politik iktidarın ele geçirilmesini, azınlık ise bunun tam tersini, politik iktidarın yok edilmesini istiyor."[36]

Bu ihtilaf, stratejik anlayışı ve yönelimi UİB'nin Lahey konferansında alınan kararla kabul edilen Marx'ın zaferiyle sonuçlandı. Politik iktidarın ele geçirilmesi proletaryanın asli görevi olarak kabul edildi. Proletarya, ayrı bir parti olarak kendini inşa etmeksizin bir sınıf olarak harekete geçemezdi. Bu noktadan itibaren yepyeni bir sorunsal ortaya çıktı: Modern işçi hareketinin tabanını oluşturan örgütlenme olarak parti. Ancak bu kritik dönemecin sonuçları kurumsal çerçeve konusunu fazlasıyla aştı. Bunu tüm kuramsal tartışmalarda ve takip eden tüm taktiksel değerlendirmelerde gözlemlemek mümkündür. Gelecek devrimlerin habercisi olan Komün her şeyden önce *ifşa eden* bir devrimdi. Sosyalizmin kuramsal tematiğinde 1871'den sonra alınan "virajın" nedeni de budur. Burada ayaklanmadan birkaç yıl sonra başlayan üçüncü bir noktayla, Komün'e dair mülahazaların temas ettiği temalardaki değişimler meselesiyle karşı karşıyayız. İki olgunun altını çizmek gerekiyor: Bu mülahazaların doğası her şeyden önce eleştireldi; doktriner bir incelemeyle biçimlenmediler. Evet, Paris ayaklanmasından 20. yüzyıl işçi hareketinin yeni sorunsalı doğmuştu; ancak ide-

35. Engels'in Louis Albert François Pio'ya 7 Mart 1872 tarihli mektubu, *M.E.W*, XXXIII, s.415.
36. *La Première Internationale, a.g.e.* cilt II, s.360.

alize edilmiş şekliyle Komün gerçeğine yapılan vurgu, hareketi artık geride bırakıldığı varsayılan 19. yüzyıl romantik sosyalizmine doğru gerilebilirdi. Engels 1874'de blankicilere, "Komünü tamamen kutsallaştırmak, ne büyük bir eleştirel ruh eksikliği!"[37] diye sesleniyordu. Komün örneğinin, olayların itişiyle hararetli ve ateşli bir şekilde vurgulanması, yerini, "1871'in büyük proleter dramının eleştirel bir incelemesinin yapılması gereğine" bırakıyordu.

Komün imgesinin uğradığı değişimde ve çözümlemelerin niteliğindeki kaymada anarşistlerle yaşanan rekabetin de katkısı oldu. Bebel 1877'de, "Bugüne kadar sosyalistlere yanılsamalar kadar zarar vermiş bir başka bela yoktur ve bu yanılsamaların yok edilmesi gerekir. Komün tarihinin incelenmesi, modern sosyalizm için kesinlikle zengin dersler sunar. Komün'ün, kendini savunmak konusunda gösterdiği kahramanlığın görkemi ama aynı zamanda örgütlenme ve açık bir irade koyma konusundaki zaafları öğretici derslerle doludur" diye yazıyordu. 1871 deneyimi "bir model olmalıydı ama taklit etmek için değil, tersine kendimizi böylesi bir taklitten korumak için incelenecek bir model." Bebel son olarak, "Söz konusu olanın insanların değil, koşulların hataları ve zaafları" olduğunun altını çiziyor, "Komün, verili durumda, başka türlü sonuçlanamazdı" diyordu. "1877 Berlin'inde gerçek anlamda sosyalist bir yönetim kurmak ne kadar mümkün değilse, 1871 Paris'inde de bu o kadar mümkün değildi."[38]

Bu bakış açısı Marx ve Engels'in (ve tüm ilk kuşak marksistlerin) yazışmalarında karşımıza çıkar. Gerçekten de Marx, 22 Şubat 1881'de Domela Nieuwenhuis'e yazdığı ünlü mektupta, "Halk zaferinden sonra kurulan bir hükümetin karşı karşıya bulunduğu güçlüğün özel olarak 'sosyalist' bir niteliği yoktur... Sosyalist bir hükümet, şayet koşullar her şeyden önce burjuva kitlelerini tehdit altında tutacak zorunlu önlemleri almasına yetecek derecede olgunlaşmamışsa asla iktidar olamaz. Zira ancak bu sayede en çok ihtiyaç duyulan şey elde edilebilir: Eylemin sürekliliği için gerekli olan zaman. Belki Paris Komünü'nü örnek göstereceksiniz. Ancak olağandışı koşullarda bir şehrin basit bir ayaklanması olması dışında Komün'ün çoğunluğu ne sosyalistti ne de sosyalist olabilirdi."[39] Bu sadece Marx'ın düşüncesi miydi, yoksa 1880 ve 90'larda marksistler arasında yaygın bir anlayış mıydı? Rosa

37. Marx ve Engels, *La Commune de Paris* 1871 içinde, *a.g.e.* s.231; M.E.W., XXXIII
38. Bebel'in, Lissagaray'ın *Histoire de la Commune de 1871* kitabı için yazdığı eleştiri, *Zukunft*, I, 1877-1878, s.456-460.
39. Marx ve Engels, *La Commune de Paris*, 1871 içinde, *a.g.e.* s.255-256; *M.E.W.*, XXXV, s.160.

Luxemburg'un bundan 30 yıl sonra yazdığı yayımlanmamış bir mektubunda da aynı düşünceleri buluruz. Rosa Luxemburg, o dönemde son derece yaygın olan, savaşın içine çekilen Komün'ün sosyalist bir programı gerçekleştirmek için çok az zamanı olduğu ve toplumsal alanda bir hayli çekingen kaldığı yönündeki açıklamayı reddeder. Kendi yönetiminde yayımlanan bir dergi için kaleme aldığı bir makalede Boris Kritchevsky'nin tezine karşı çıkar: "Komün'ün yalnızca yeterince zamanı olmadığı için ve dış engeller nedeniyle sosyalist bir sistemi yerleştirememiş olduğu yönünde bir izlenim var [...] Küçük bir ekleme yapmak gerekirse Komün, özellikle de işçi meselesinin Fransa'da, Avrupa'nın tamamında ve Amerika'da ortaya konma biçimi nedeniyle, yani içsel nedenlerle sosyalizmi yerleştiremezdi. Mevcut sistem içinde proletarya lehine geçici önlemler sıfatıyla en küçük temel reformları yapacak kadar bile zaman yoktu."[40] Aynen Marx'ın sözleri gibi, Rosa Luxemburg'dan bu alıntı da yorumlama konusunda aşılması güç sorunlar ortaya çıkarıyor. Hangi sosyalizmden bahsediyoruz? Rosa Luxemburg'un korumak istediği bu negatif mesafede daha önce de altını çizmiş olduğumuz bir arzuyu, 19.yüzyıl sosyalizmi ile araya mesafe koyma arzusunu görmemiz gerekmez mi? Rosa Luxemburg'un soruna yaklaşımı Engels'inkiyle benzeşir: Komün'ün sosyalizmi yerleştirme konusundaki yetersizliği. Komün'un başarısızlığı olumsal hatalardan değil, tarihsel koşullardan kaynaklanmıştır. Rosa Luxemburg 1889'da Bernstein'a karşı ünlü polemiğinde düşüncelerini daha net bir şekilde ortaya koyar. Söz konusu olan "gerçek toplumsal devrime ilişkin bir dizi yanlış anlamadır." İlk yanlış anlama, proletaryanın politik iktidarı ele geçirme koşullarına ilişkindir. Politik iktidarın proletaryanın, yani büyük halk kitlelerinin eline geçmesi "bazı istisnai durumlar" dışında yapay yollardan gerçekleşemez. "Bu istisnai durumlara bir örnek Paris Komünü'dür. Komün'de proletarya iktidarı bilinçli bir mücadelenin sonunda elde etmedi. Artık kimsenin arzu etmediği iktidarı bir anda kucağında buldu. Politik iktidarın ele geçirilmesi için toplumsal ve ekonomik koşulların belli bir olgunluk düzeyine erişmiş olması şarttır." Rosa Luxemburg'un yorumuna göre bu istisnai durumun ille de olumsuz olması gerekmez. Proletaryanın, henüz hazır olmasa bile 1871'de olduğu gibi iktidara el koyması hem kaçınılmaz hem de gereklidir; zira "iktidarı ele geçirmenin *toplumsal koşulları* düşünüldüğünde devrimin vaktinden önce gerçekleşmesi

40. Rosa Luxemburg, *Vive la lutte! Correspondance* 1891-1914, Georges Haupt yönetiminde Claudie Weill, Irène Petit ve Gilbert Badia tarafından hazırlanan edisyon, Maspero, Paris, 1976, s.39-40.

gibi bir şey söz konusu olamaz. Devrimin olgunluğa ulaşıp ulaşmadığı, iktidarın korunması söz konusu olduğunda, yani siyasal sonuçları göz önüne alındığında söylenebilir."[41]

Yüzyıl dönümünde marksistler Komün'ün tarihini bir efsaneye dönüştürmeyi reddettiler zira bu tür benzersiz bir deneyimin eleştirel tahlilinden çıkarılacak dersler vardı. Franz Mehring, Komün'ün 1896'daki yıldönümü için kaleme aldığı bir yazıda bu tutumun önkabullerini ve amacını formüle etti. Komün, "kendi çağının bir çocuğuydu ve ortaya çıkmasını sağlayan koşulların çizdiği güzergâhın dışında ilerleyemezdi." Komün üzerine bir çözümleme ancak olgunun tarihselliğinin anlaşılmasından hareketle yapılabilirdi. Mehring şunu da ekliyordu: "Paris Komünü'nün önemini asla göz ardı etmeyen sosyal demokrasi, onun tarihinden aldatıcı ve yanlışlarla dolu bir efsane yaratma gayretlerinden de uzak durdu. Duygudaşlığı, eleştirel merceğinin bulanıklaşmasına yol açmadı. Kesinlikli ve tavizsiz bir eleştiriyle Paris Komünü'nün nedenlerini ve sonuçlarını araştırdı. Ne Komün'ün erdemlerini yadsıdı ne de trajedisi karşısında geri çekildi. Komün tarihi, devrimci işçi sınıfının nihai zaferine ulaşmak için ne tür bir taktik ve strateji geliştirmesi gerektiği konusunda bir mihenk taşı haline geldi. Komün'ün düşüşü, aynı zamanda eski devrimci efsanenin de bir daha geri gelmemek üzere yok olmasıydı."[42] Bundan yirmi yıl sonra Rosa Luxemburg da aynı düşünceyi tekrar eder: Komün'ün mezarı bütün bir dönemin devrimci hareketinin de mezarıydı.

Neden bu eleştirel fikirler Komün sonrası marksist kuşağın çözümlemelerinde temelde sadece örtük bir biçimde kaldı? Böylesi bir soruya verilecek yanıtın kendisi bir dizi metodolojik zorluğu su yüzüne çıkarır. Komün'e ilişkin mülahazanın etrafında eklemlendiği konuları, işçi hareketinin belirli bir aşamadaki hedefleri bakımından ortaya koymak yeterli değildir. Bu mülahazanın hangi bağlamda yer aldığını bir bütün olarak ele almak gerekir. Oysa 1878-1880'den itibaren Alman sosyal demokrasisi içinde Komün'e karşı esaslı bir saldırıya girişildi. Dühring, Bernhardt Becker ve Bruno Geiser'den ilham alan, Ignaz Auer, Vollmar ve diğer reformistlerin veya "revizyonistlerin" sürdürdüğü bu saldırının vardığı sonuç, partinin sosyalizmle uzaktan yakından bir ilgisi olmayan Paris ayaklanmasıyla arasına mesafe koyması gerektiğiydi. Sosyal demokrat milletvekili Rittinghausen bu fikri Alman Parlamentosu'nda 1889 yılında açık bir biçimde formüle etti:

---

41. Rosa Luxemburg, *Toplu Yazılar* I, Maspero, Paris, 1969, s.76.
42. Franz Mehring, "Zum Gedachtnis der Pariser Kommune", *Die Neue Zeit*, XIV, 1, s.737-740; *Gesammelte Schriften*, IV, s. 390-391.

Komün yalnızca komünal bir konseydi ve ne sosyalizmin gelişimiyle ne de Alman ve Fransız sosyal demokrasisinin katettiği yolla hiçbir ilgisi yoktu. Komün'ün bu reddiyesi, 19. yüzyılın sonunda gerçekleşen reformist saldırı bağlamında okunmalı. Bu aynı zamanda ortodoks, devrimci marksistlerin Komün'ü, en azından kamuoyu önünde, bir bütün olarak sahiplenmek zorunda kalmalarını da açıklar. Ne var ki marksistler iki ateş arasında kalmıştı: Bir yandan Komün'ün anarşizan eğilimli "gençler" (1890'larda aşırı solun Alman Sosyal Demokrat Partisi (SPD) içindeki etkin muhalefeti) tarafından koşulsuz bir şekilde yüceltilmesine karşı, bir yandan da SPD'nin Komün geleneğiyle dayanışmasında onun yıkıcı eğilimlerinin bir kanıtını gören hükümetin, sosyalistlere karşı yürürlüğe koyduğu olağanüstü hal yasalarını uzatmak için Komün'ü bir bahane olarak kullanma olasılığına karşı dikkatli olmaları gerekiyordu. Sosyal demokrasinin bağrında Komün ekseninde oluşan bölünme ve kutuplaşma bu dönemde başladı. 19. yüzyıl sonunun bu politik bağlamı, Engels'in, Kautsky tarafından "legal sınıf savaşımı" ifadesiyle özetlenen ve içinde Komün deneyiminin önemli bir rol oynadığı yeni bir strateji geliştirme çabasını da kısmen açıklar.[43]

Petr Lavrov, Temmuz 1889'da Paris'te toplanan ve II. Enternasyonal'in doğumuna tanıklık eden Sosyalist Enternasyonal kongresinde, "Paris Komünü'nden yararlı dersler çıkarmak gerektiğinin" altını çiziyordu. Peki, ama hangi dersler? Bu soruya verilen yanıt, sosyal demokrasi içinde yaşanan bölünmelerin temel nedenlerinden biri oldu. II. Enternasyonal'in ilk yıllarında başlayan ideolojik mücadelede Komün'e referans vermek neredeyse bir kuraldı. Bu dönemde tartışmaların coğrafyası, yeni bir strateji geliştirme çabalarının olağanüstü fikir ayrılıklarını tetiklediği Almanya'ydı. Farklı uluslar içinde sağlam kökler salan hareket, özellikle sosyal demokrasinin yükselen parlamenter gücü konusunda canlı bir tartışma içindeydi. İşçi hareketinin bu yükselişi karşısında kapitalizmin günleri sayılı görünüyordu. Burjuvazi kendini korumak için ya savaş yoluyla dışarıdan, ya da baskı ve iç savaş yoluyla içeriden şiddete başvurmak zorunda kalacak gibi görünüyordu. Engels'in 1890'larda yazdığı metinlerinin yorumlanması konusundaki kapsamlı bir tartışmaya girilecek yer burası değil. Şu kadarını söylemekle yetinelim: SPD, Erfurt'ta yeni programını kabul etmeye hazırlanırken, Engels Komün'ün yirminci yıldönümü için *Fransa'da İç Savaş*'ın yeni basımına yazdığı bir önsözde Marx'ın

43. Bu konuda bkz. Karl Kautsky, *Le Chemin du Pouvoir*, Anthropos, Paris, 1969, s.71.

Gotha Programı'na yaptığı eleştirileri yeniden ele alıyor ve Komün'ü proletarya diktatörlüğüne bir örnek olarak gösteriyordu. Oysa bir yıl sonra, 1892'de, Thiers ile Bismarck'ın Komün'e karşı kurdukları ittifak ve iç savaşın patlak vermesi, Engels'e legalitenin sosyal demokrasi lehine işlediğini gösterme fırsatı olacaktı. *Fransa'da Sınıf Savaşları*'nın 1895 basımına yazdığı önsözde geliştirdiği stratejiyi de bu çözümleme üzerinde temellendirdi. Devrimin çekim merkezi artık Fransa'dan Almanya'ya kaymış, sokak çatışmaları dönemi sona ermiş, burjuvazinin hareketin legal gücü karşısında kapıldığı korku bunun işe yaradığını kanıtlamıştı. Alman sosyal demokrasisinin bu nedenle genel oy hakkının olası kullanımları üzerine düşünmesi gerekiyordu. Kontrol ve inisiyatifin kesinlikle elden kaçırılmaması, burjuvaziye çatışma alanı ve zamanı konusunda seçenek bırakılmaması gerektiği konusunda Paris Komünü'ne, "kanlı katliama" gönderme yapılıyordu. Yine de Engels, bu konjonktürel metnin ötesinde, ne pahasına olursa olsun aynı anda hem bir legalist hem de bir devrimci olmaktan vazgeçmiyordu. Silahlı unsurların bir mücadele aracı olarak kullanılması, tıpkı iradecilik (volontarizm) gibi, mevcut durumda bir kenara bırakılmalıydı. Engels, aynı zamanda önerdiği stratejinin herhangi bir şekilde mutlaklaştırılmasına da karşıydı zira bu bir anda işe yaramaz hale gelebilirdi. Ne var ki reformistler Komün'ü "kötü bir örnek" olarak göstermek için tam da bu çözümlemeye gönderme yaptılar. Peki nasıl? Çözümlemenin sadece belli veçhelerini vurgulayarak. Komün'ün travmatik boyutu öne çıkarılarak, kanlı katliamın gereksiz yere kışkırtıldığı öne sürüldü. Temel tez, şiddetin zorunlu bir biçimde şiddeti doğuracağı ve olgunlaşmamış, yapay tüm devrimlerin ezilmesinin kaçınılmaz olduğu yönündeydi. Bu çözümlemenin doğal sonucu, Komün'ü, blankicilerin ya da anarşistlerin bir marifeti olarak göstermek oldu. 1871 ayaklanmasında komünal bir sosyalizmin öncüllerini gören Bernstein'ın analizi ise daha nüanslıydı[44]. Tüm bu tartışmalarda marksist sol bir anlamda savunmacı bir konum üstlendi ve reformist savın zemininin o kadar da sağlam olmadığını ileri sürmekle yetindi.

Solun Komün'e dönük kuramsal ilgisi, 1871'in imgesinde olduğu kadar deneyimin örnek alınmasında da yeni bir değişime girişen 1905 Rus Devrimi ile bir kez daha arttı. Bu noktada Lenin'in yaklaşımını incelemekle yetineceğim[45]. İzini Nisan 1901'e kadar sürebileceğimiz

---

44. Ayrıca bkz. Günther Grutzner, *a.g.e.* s. 177 ve diğer bölümler.
45. "Lenin ve Paris Komünü" konusunda bir hayli makale bulunabilir. Yakın tarihte yayımlananlardan bazıları, Klaus Meschkat, *Die Pariser Kommune von 1871 in Spiegel der sowjetischen Geschichtsschreibung*, Berlin, 1965, s.65-97; V. A. Eramina, "V. I. Lenin kako

bir ayrıntıya bakalım. Lenin, *İskra*'nın bir sayısı için Plehanov'dan Komün konusunda bir anma yazısı talep etti. Bu isteği kabul eden Plehanov, Komün'ün çoktan "eski tarihin" bir parçası olduğunu savundu. Lenin, Komün'ün yeniden *güncellenebileceğini*, dolayısıyla bu anlamda *güncel* olduğunu söyleyerek bu fikre karşı çıktı.

Lenin'in konuşmalarında ve yazılarında 1904'ün sonundan itibaren Komün göndermeleri çoğaldı. Düzenli ama yine de aralıklarla açığa çıkan bir ilgiydi bu. Kendisini meşgul eden somut sorunlara göre kimi boyutlarını öne çıkarıp kimilerini yalıtarak büyük olayı hatırlıyordu. Komün'ü, devrim sorusunu yeniden sormak ve düşünmek için tipik bir örnek olarak kullanıyordu. İktidarı nasıl, hangi araçlarla ele geçirmeli ve nasıl korumalı? 1904-1914 arası dönemden bahsediyoruz. 1917 Devrimi ile birlikte Komün tematiği genişledi ve daha derinlikli bir sorgulama etrafında eklemlendi. İktidarı nasıl kullanmalı? Devrimci bir devletin doğası nedir? Yani kısacası *Devlet ve Devrim*...

Lenin Komün örneğini nasıl kullandı? Burada kısaca değineceğim her başlık elbette çok daha kesinlikli bir incelemeyi hak ediyor.

1) *Tarihsel bir referans* olarak. Komün örneğini yeniden olumlamak, devrimi yeniden olumlamaktır. Komün aynı anda hem Rus devriminin de parçası olduğu tarihsel bir döngünün, tarihsel bir sürecin başlangıç noktası hem bu devrimin tarihsel olarak meşrulaştırılmasıdır. Bu ikinci bileşen özelikle Ekim 1917'den sonra belirgin bir şekilde vurgulanır. "Sovyet iktidarı proletarya diktatörlüğü sürecindeki dünya tarihinin ikinci aşamasıdır. Paris Komünü bunun ilk aşamasıydı."

2) *Tarihsel bir paralel* olarak. Komün, 1905'ten itibaren ve devrim bağlamında Lenin'in referans dizgesinde bir karşılaştırma unsuru olarak gittikçe daha sık kullanılır. 1905 devrimi ile 1871'in paralelliği üzerine inşa ettiği, iki devrimin benzeştikleri ve ayrıştıkları noktaları göstermeye çalıştığı 1908 tarihli *Komün'ün Öğrettikleri* kitabı bu eğilimin bir örneğidir.

3) *Tarihsel bir deneyim* olarak. Söz konusu olan Komün'den dersler çıkarmak, bu yolla onu göreceleştirmektir. Bu amaçla, 1905'te bolşevik gazetesi *Vperiod*'da Lenin'in bir notu ile birlikte General Cluseret'nin anılarından bölümler yayımlanır. "Cluseret'nin özgün düşünceleri sadece bir belge işlevi görmeli. Rus proleterler, bu metinden hareketle, Batı Avrupa'daki yoldaşlarının deneyimlerini içinde bulunduğumuz duruma uygulayarak kendi düşüncelerini geliştirebilirler."

---

istorik Parivskoj Kommony", *Voprosy Istorii*, n.2 1971, s. 31-43; V. V. Gordounov, "Ispolzovanie V. I. Leninom opyta Parizskoj Kommony" *Voprosy Istorii* K. P. S. S., n.3, 1971, s.70-82.

Özetle Lenin'in ilgisi üç noktada yoğunlaşmıştı: Taktik sorunlar ve ittifaklar; silahlı gücün, yani ayaklanmanın ve iç savaşın devrimdeki rolü; devrimin tekniği, özellikle de hazırlık aşaması ile öngörülemez olan arasındaki denge.

Ekim 1917'den sonra örnek, karşılaşılabilecek zorlukların çözümünün araştırıldığı yeni bir bağlama oturtulur. Bu noktada, "Daha iyisini nasıl yapmalı?" sorusuna Lenin, "Paris Komünü bağımsızlık, inisiyatif, hareket özgürlüğü, kitlelerden yükselen yaşamsal coşku, rutine düşman olan ve özgürce rıza gösterilen bir merkeze bağlılık konusunda mükemmel bir örnek oluşturur" diye yazar.

4) *Kuramsal bir referans* olarak. Lenin Komün sorunsalını, *Devlet ve Devrim*'de, yani Eylül 1917'de, devrimci bir devletin alacağı özgül biçimin ne olması gerektiği konusunda kendini dayatan soruya bir yanıt olarak, bu kez kuramsal açıdan ele alır. Kitapta, daha önceki hiçbir tartışmada sözü *edilmeyen* hayati bir unsuru, *proletarya diktatörlüğünü*, devreye sokar. Böylece Kautsky ile girdiği polemikte somutlaşan ve Komün yorumlarında günümüzde dahi devam eden üçüncü bir yarılma doğar.

5) *Model* olarak. Ekim Devrimi'ni takip eden aylarda Lenin, Komün "modelinden" hareketle bazı pratik sorunlara çözüm bulma arayışına girer. Dikkatini o dönemde gündemi meşgul eden silahlanmış halk konusuna, düzenli ordunun yerini daimi bir milis gücünün alması sorununa odaklar. (Gerhard Ritter, derinlemesine bir araştırmanın ardından Lenin'in ulaştığı sonuçları kitabının başlığı olarak seçti: *Komün Modeli ve 1918'de Kızıl Ordu'nun Haklılaştırılması*.[46] Ne var ki bu son noktanın incelenmesi bizi konumuzdan bir hayli uzaklaştırabilir.)

Bitirirken bazı noktaların altını çizelim ve özellikle bazı sorgulamalar yapalım.

Hızlıca yapılan bu gözden geçirmede beni şaşırtan, ne yorumlardaki çeşitlilik ne de bunların maruz kaldıkları değişiklikler silsilesidir. Asıl şaşırtıcı olan bir senteze ulaşılamaması, daha açık bir ifadeyle, tek tek çözümlemelerde gözlemlenen dalgalanmalar ile örnek ve sembol arasında ikincisi lehine gittikçe daha belirgin bir hale gelen ayrışmadır.

Komün'ün alımlanması ve sunumu konusundaki değişimler işçi hareketinin genel tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Örnek olarak Komün üzerine geliştirilen düşünceler ya da bu örneğin kullanımı pratik

---

46. Gerhard Ritter, *Das Kommunemodell und die Regründung der Roten Armee im Jahre 1918*, Berlin, 1965.

mücadelenin buyruklarına tabidir. Marx ve Engels'in birbiri ardına gelen çözümlemeleri, tamamlayıcı olsalar da her zaman örtüşmez ve bu salt perspektiflerindeki bir evrimin sonucu olarak da görülemez. Üstelik 1871 hakkındaki değerlendirmeleri ve bu örnekten çıkarılacak dersler konusunda vardıkları sonuçlar ne Marx'ınkiyle, ne de birbiriyle uyuşan marksistlerin çözümlemelerindeki çelişkiler de gittikçe keskinleşir. Hatta bazen aynı kişinin farklı dönemlerdeki yorumlarında bile çelişkiler görülür. Neden böyle olmuştur? Yanıt tek başına Komün olgusundan ya da sadece muhtelif metinlerin içsel eklemlenmesinin tahlilinden hareketle verilemez.

Yanıtı, işçi hareketi tarihinin, bizatihi bu hareketin seyri üzerinde oynadığı rolde, hareketin kendi içindeki ayrışmalarda ve amaçlarının gerçekleşmesinde aramak daha doğru olur. G. Lukacs'ın altını çizdiği gibi başka hiçbir toplumsal hareket kendi tarihine işçi hareketi kadar bağlılık geliştirmemiştir; geçmişini ve bugününü ilişkilendirmek konusunda onun kadar giderilmez bir ihtiyaç hissetmemiştir. Bu politik örgütler kendilerini, aynı zamanda mirasçısı olmak istedikleri hareketin tarihsel bellek organları olarak inşa ederler. Troçki'nin tanımına göre, "Gerçek işçi partisi [...] proletaryanın birikmiş ve örgütlenmiş deneyimidir."[47] İşçi örgütlenmeleri, bu tarihin çifte kullanımını gerektiren bir çifte zorunlulukla karşı karşıyadır. Bunlardan ilki, işçi hareketi tarihinin bir *praksis* olarak ele alınmasıdır. Söz konusu olan başarıları ve başarısızlıklarıyla bir deneyim laboratuvarıdır. Tarihsel gerçekliği ortaya koymak ve bu yolla gizli güçlerini keşfetmek; bir deneyim olarak görülen tarihsel bir andan hareketle onları yeniden icat etmek ve yenilemek için kuramsal ve stratejik bir üretim alanına girmek gerekir. Bu noktada kesinlik ve eleştirel inceleme kendini dayatır. İkincisi, bir *gelenek* olarak işçi hareketi tarihidir. Yani meşruiyet, haklılaştırma ve ideolojik savların kaynağı olan, kolektif seferberliğin ve uyumun bir unsuru, dolayısıyla verili bir konjonktürde eylemin buyruklarına tabi olan bir *gelenek* olarak işçi hareketi tarihini ele almak gerekir. Sürekli birbiri içine geçen, birbirini tamamlayan ve aynı zamanda özgül gereklilikleri nedeniyle sürekli çelişen iki ana eksen.

Komün'ün yazgısını efsane terimine indirgemek inceleme alanını önemli ölçüde daraltabilir. Saint-Just'e ithaf edilen bir kitaba yazdığı önsözde Malraux, neden bahsettiğini çok iyi bilerek, tarihçiyi, "efsanenin sahteliğini kanıtlamaya çalışmaktansa sırrını keşfetmeye" çağırır.

---

47. Troçki'nin Tales, *La Commune de 1871*'e yazdığı önsöz, Paris, 1921 (Spartacus koleksiyonunda 1971'de yeniden yayımlandı).

Komün'den ne kadar uzaklaşırsak, mirasındaki sembol ve örnek terimlerin işgal ettikleri yeri değerlendirmek de bir o kadar öncelikli ve zorunlu hale gelir. K. Meschkat'ın çalışması ve M.-C. Bergere'in incelemeleri bunun iyi kanıtlarını sunar[48]. Yeni bir durumdan kaynaklanan, yeni sorgulama biçimlerine verilen yanıt. (Nitekim, Ekim 1917'den sonra da *Komün'ün Öğrettikleri* bolşevikler arasında yeniden güncellik kazanmıştı.) "Paris Komünü parti yöneticileri için her zaman bir referans kaynağı olarak kaldı; kazanımların ve kayıpların kriteri işlevini gördü. Lenin, Troçki, Zinoviev bir yandan, Kamanev, Buharin ve Stalin diğer yandan; sayısız kez politikalarını parti dışındakilere ve parti içerisinde ihtilaflar baş gösterdiğinde parti içindekilere haklı göstermek için 1871'i referans gösterdiler."[49] Aşağıdaki terimlerle formüle edebileceğimiz bir sorunsala işaret etmek için bu örneği vermekle yetiniyorum: Aynı tarihsel olgunun yorumları aynı düşünce akımının içinde nasıl olur da farklılaşır? İmge, bir gerçeklik haline gelerek tarihsel gerçeğin karmaşıklığının yerini nasıl alır? Bir anlam öğesi olarak örnek, betimlenişiyle nasıl iç içe geçer? Sembol ideolojik çarkların içinde nasıl dönüşüme uğrar ve politik bir normun içinde donarak meşrulaştırıcı bir dogma haline gelir?

İmgelerin, sembollerin ve efsanelerin üretimini salt ideolojik alana sıkıştırmak ve çatışmalarının içinde "amaçlı bir politik mistifikasyondan" başka şey görmemek ne kadar doğru? Yoksa efsanenin anlamını ve gücünü ortaya koymak için militanların kolektif bilinçlerine ve duyarlıklarına mı inmek gerekir? Tarihi, imgenin ve ideolojinin tahakkümünden kurtarmak adına bu efsaneyi yerle bir etmek, Komün'ü tarihin dışına sürmek kadar boş bir çaba olacaktır. Peki ama hangi efsane? Lissagaray'nın şu sözlerini akılda tutmakta fayda var: "Halka sahte devrim efsaneleri sunan ve onu neşeli öykülerle oyalayanlar, denizcilere yalancı haritalar çizen coğrafyacılar kadar suçludur."[50]

---

48. Komün'e ilişkin tarihyazımının gelişimi üzerine kaleme alınan sovyetik bir makalede Klaus Meschkat'a hiç referans verilmemesi bir hayli şaşırtıcıdır. Diğer yandan genç bir Alman marksistinin bir incelemesi tam da bu konuyu ele alır: A. Z. Manfred "Sovjetskaja istoriografija Parivskoj Kommuny", *Voprosy Istorii*, n.5, 1971, p. 31-46.
49. Klaus Meschkat, *a.g.e.* s. 84.
50. Lissagaray *a.g.e.* önsözü s.14. Bebel, bu cümle ile ilgili yorumuna şu satırları ekler: "Sosyalistler birbirlerine ve kendilerine karşı sert ve doğru olmalıdır. Ne kendilerini ne de başkalarını hayallerle ya da laf ebeliğiyle kandırmak gibi bir hakları yoktur. Farkında olmalılar ki amaçları ne kadar büyük ve görkemliyse ciddiyetsizlikten ve hatalardan o kadar kaçınmaları gerekir zira bu haklı bir davaya büyük zarar verebilir ve uzun erimde kendisi de bundan büyük zarar görür. Tarih onlar için geçmişteki eylemlerin nesnel imgesinin yansıdığı bir ayna olmalıdır ve bundan gerekli dersleri çıkarmalarını sağlayacak soğukkanlılığı korumaları gerekir." (*Zukunft*, I, 1877-1878, s.457) Bebel aynı fikirleri B. Becker'in kitabı üzerine yazdığı bir eleştiride geliştirir: *Socialdemokrat*, I, n.8, 23 Kasım 1879, s.1-2.

3
Marx'tan Marksizme*

—

I

"Marksist" ve "marksizm" kelimeleri herkesçe bilinir ve sık sık gelişi güzel kullanılır. Ancak kimi marksologlar bu kavramların meşruiyetini dahi sorgulamıştır. Sözgelimi Maximilien Rubel, bunları "temelsiz ve istismara açık" kavramlar olarak niteler. Rubel, bilhassa da, "böyle bir çıbanın çıkmasına mahal vermek gibi affedilmez bir hata işleyen", bu tür bir kullanıma otoritesiyle geçit veren "kurucu" Engels'i suçlar zira o itiraz etseydi "böylesine evrensel bir skandala tanık olmayacaktık"[1] der.

Keskin bir şekilde formüle edilen bu tez bana tartışmalı görünüyor zira soruyu bu şekilde sormak gerçek anlamı farklı olan bir süreci basitleştirebilir. Bu elbette Rubel'in görüşünün bir kenara bırakılmasını gerektirmez. Aksine bu görüş bizi rahat ama aynı zamanda da hatalı kimi ortak tutumları, özellikle de istismar edildikleri için politik söz dağarcığımızı zehirleyen kavramların üretilme ve yayılma mekanizmalarını sorgulamaya götürebilir.

"Marksist" ve "marksizm" kelimelerinin tarihi birçok açıdan aydınlatıcıdır. Bu tarih, bilhassa ideolojilerin enternasyonal işçi hareketi içine kök saldığı ve yayıldığı karmaşık süreci ve bu ortak terimlerde ifadesini bulan devrimci kuramın geçirdiği değişim ve dönüşümleri gözler önüne serer.[2] Dolayısıyla aslolan, böyle bir kavramın meşruiyeti ya da Marx'ın ilk tasarımına uygunluğu hakkında bir sorgulamaya

---

* *Festschrift für Werner Philip*'te yayımlandı, Berlin, 1978.

1. Maximilien RUBEL, "La Légende de Marx ou Engels fondateur", *Marx critique du marxism: essais*, Payot, Paris, 1974, s. 20-21. Ayrıca Michel Henry de marksizmi, "Marx üzerine yanlış anlamalar toplamı" olarak tanımlar.
2. Karş. I. FETSCHER, *Karl Marx und der Marxismus. Von der Philosophie des Proletariats zur proletarischen Weltanschauung*, Münih, 1967, s. 61 vd.

girişmekten çok, kavramın nasıl ortaya çıktığı, kök salmasının ardındaki nedenler ve son olarak da yararı üzerinde durmaktır.

Terminolojik kargaşa "marksist/marksizm" terim ikilisinin doğuşuyla eşzamanlıdır ve bunlar üzerine yapılan yorumlar ve kullanım biçimleri aracılığıyla günümüze dek süregelmiştir. Kavramlara öylesine farklı anlamlar yüklenmiş, bunlar taraftarları ve karşıtlarınca öylesine çok önyargıyla ilişkilendirilmiş ve "marksizm" teriminin içeriği öylesine muğlâk biçimlerde tezahür etmiştir ki tarihinin farklı aşamalarında bu kavramlardan ne anlaşıldığı üzerinde durmak kaçınılmazdır. Zira "marksist" ve "marksizm" terimlerinin ortaya çıkışları, yayılmaları ve anlamlarında birbiri ardına gelen değişimler, bir bakıma, Marx'tan türetilen (Antonio Labriola'nın ifadesiyle) "doktrin karmaşasının" yükseliş, yayılma ve evrenselleşme sürecini de aydınlatır.

Büyük politik ve entelektüel hareketlerin tarihinde sık sık gözlemlendiği gibi bu adlandırma da içeriden, taraftarlarınca değil dışarıdan, karşıtları ve hasımlarınca yapılmıştır. Esasen terimin kristalleşmesinin muhtelif aşamaları enternasyonal işçi hareketinin katettiği güzergâhın aşamalarıyla doğrudan bağlantılıdır.

Marx'ın hasımları 1840'lardan itibaren, özellikle de Komünist Birliğin çözülme sürecinde, "Marx'ın partisi"nden bahsetmeye başladılar.[3] Ardından 1853-1854 arasında Weitling'in taraftarları Marx'a karşı polemiklerinde "marksçı" (*alm. Marxianer)* sıfatını kullanmaya başladılar ki bu Marx ve "onun gözü kör takipçilerini, eleştirel ekonomi akımının (*Kritische Oekonomische Richtung*) Almanya'daki temsilcilerini" anlatıyordu.[4] "Marksçı" sıfatı özellikle Almanya'da "lassallecı" sıfatına karşıt olarak yaygınlaştı.[5] I. Enternasyonal'de Bakunin ve taraftarları, Marx'a ve Genel Konsey'e karşı sürdürdükleri amansız polemiklerde "marksgil"[6] ya da o dönemde yaygın olan "marksçı" ("marksgillerin" hanedanlığı, Marx'ın yasası ya da otoriter komünizm anlamında) adlandırmalarının yanı sıra yeni bir sıfat olarak "marksist"i kullandılar. Tüm bu etiketler Marx'ın fikirlerini tanımlamaktan çok, polemiklerde

---

3. Bu konuda bkz. M RUBEL, "La Charte de la I. Internationale", *Marx.., a.g.e.*, s.26, dipnot 2.
4. Karş. *Republik der Arbeiter, Zentralblatt der Propaganda für die Verbrüderung der Arbeiter* (New York), 5. Yıl, 14. Sayı, 14 Nisan 1854. Bu verilere dikkatimi çeken Gian-Mario Bravo'ya teşekkürlerimi sunuyorum.
5. Karş., E. ROGIONIERI, *Il Marxismo e l'Internationale. Studi di storia del marxisma*, Edutori Riuniti, Roma, 1968, s. 17, dipnot 34. Yapıt bu konuda bir hayli öğretici açıklamalara yer veriyor.
6. (metinde marxide ç.n.) "Marksgiller"den bahseden sadece Bakunin taraftarları değildi; A. Herzen de "marksgil" terimini kullanıyordu. Karş. A. I. GERCEN, *Sobranie Socinenij*, c. 30, Nauka, Moskova, 1966.

Marx'ı ve taraftarlarını suçlamaya hizmet ediyordu. Bakunin'in polemiklerinde sistematik olarak özel isimlere başvurması Marx'a tam da istediği fırsatı verdi; o da hasımlarını gözden düşürmek ya da onlarla alay etmek için "proudhoncu" ve "bakuninci" gibi sıfatlar uydurmakta gecikmedi. Margaret Manale'in de belirttiği gibi Bakunin, polemiklerinde başvurduğu bu tür sıfatlarla Marx'ı da "diğer hasımları ve eleştirmenleri gibi aynı sekter konuma sıkıştırmayı"[7] ustaca başardı.

Bir dizi değişimden geçen terminolojik yaftalama Bakunin'de ve jurasçılarda iki ayrı kelimede karar kıldı: Marx'ın taraftarlarını ya da "ajanlarını" nitelemek için kullanılan "marksçılar" (marksçı parti ya da sözde sosyalist demokrasi partisi anlamında) ve bunların yönelim ve faaliyetlerini anlatmak için kullanılan "marksist" kelimeleri.[8] Terimin polemik tonu her zaman şiddetli oldu. Mesela Bakunin ve taraftarları "marksist" Lahey Kongresi'nden, kongrede alınan karara ilişkin "marksist çarpıtmalardan" bahsediyorlar; kongrede seçilen inceleme komisyonunun üyelerini "marksist müfettişler"olarak niteliyorlardı. Uzun sözün kısası, bu sıfatı "marksistlerin amacı proletaryanın bir an önce özgürleşmesi değildir" gibi ifadelerle hasımlarını bezdirmek için kullanıyorlardı. "Sonuçta diğer birçok sıfattan çok daha elverişli ve dilbilimsel olarak da geçerli olan 'marksist' teriminde karar kılınması"[9] henüz aydınlatılmaya bekleyen dilbilimsel bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir.

"Marksist" teriminin yaygınlaşması, Uluslararası İşçiler Birliği'nin (UİB) Lahey Kongresi'nde (Eylül 1872) yaşanan bölünmenin hemen ardından başladı. Terimin anlamı o andan itibaren Bakunin'in kastettiğinden az da olsa farklılaştı; Genel Konsey'e sadık kalan fraksiyonu nitelemek için ve "bakuninci"lere ya da "ittifakçı"lara karşıt olarak kullanıldı. Terim halen Enternasyonaller'in geniş sıfat cephaneliğinde bulananlardan sadece bir tanesiydi. Sözgelimi 1873'te, New York'tan sosyalist devrimci bir grubun Cenevre'deki uluslararası konferansa gönderdiği bir metinde şöyle bir cümleye rastlarız: "Fikirlerimizin bazılarından vazgeçmek pahasına birlik istiyoruz; hatta bazı isimlerden bile vazgeçilsin. Yeter ki, romandcılarla jurasçılar, federalistlerle

7. Margaret MANALE, "Aux origines du concept de marxisme", *Economies et Sociétés, Cahiers de l'I. S. M. E. A.*, seri S, sayı 17, Ekim 1974, s. 1424.
8. M. Rubel'in 1840'lardan itibaren "bu tür etiketlerin yükselen bir 'şef' ya da onun adını sahiplenen kolektif bir bilinç etrafından toplanan bir grup bireyi nitelemek ya da gözden düşürmek için kullanıldığına" ilişkin gözlemi sanırım kronolojik bir düzeltme gerektiriyor. "Bir şefin öğretisinin sahiplenilmesi" şeklinde tezahür eden tutum ancak 1880'lerde başlayan dönemeçte kristalize olmaya başlamıştır.
9. M. MANALE, alıntılanan metin, s.1424.

merkeziyetçiler, marksistlerle ittifakçılar tekrar el sıkışsınlar."[10] Terimin üstüne atlayan özellikle UİB'ye düşman olan burjuva basınıydı.[11] Marx'a yakın olan Johann-Philipp Becker Eylül 1872'de *Journal de Geneve*'de, "kavramlar sistematik olarak birbirine karıştırılıyor" diye yazıyordu. Becker'in itirazı konuyla ilgili olanların karakteristik tepkisiydi: "Bilimin işlenen gerçek toprağından çıkan uluslararası sosyalizmi benimseyenlere 'marksist' sıfatını yakıştıran burjuva basını bununla sadece bilgisizliğini değil aynı zamanda zevksizliğini de kanıtlıyor. Üstelik de marksistleri, isimlerindeki ironiyi ve alayı hak edilmiş bir ceza gibi taşıyan bakuninci deliler tarikatının üyelerinin karşısına koyarak daha da affedilmez bir hata işliyor."[12] Belge Verrychen gibi "anti-otoriterlere" gelince bunlar da benzer şeklide, "Lahey'deki talihsiz olayın üzerine atlayan burjuva gazeteleri ilkesel meselelerinin söz konusu olduğu bir yerde sadece kişileri görüyor" diye bu tutumu kınıyordu. Marksistler ve bakuninciler en azından bir konuda hemfikirdi: "Enternasyonal'deki çalkantının nedeni iki lider arasındaki değil, iki fikir arasındaki mücadeleydi."[13]

Düşünce akımlarını adlandırmak için özel isimlerin kullanılması, yani bunların kişiselleştirilmeleri militan işçilerin de hoşuna gitmiyordu. Bazıları bu pratiğe isyan ettiler. Marx'ın düzenli olarak yazıştığı Henri Perret etrafında Cenevre Enternasyonalleri'nde oluşan gruplaşma buna örnek gösterilebilir. Eylül 1873'te UİB'nin Cenevre Konferansı öncesinde bu grup tarafından yayımlanan isimsiz bir broşürde, "marksist" ve "bakuninci" terimlerinin ortaya çıkışının, 1869'da Cenevre'de Uluslararası Sosyalist Demokrasi İttifakı'nın "ayrılıkçı manevraları"yla tetiklenen çatışma dönemine denk geldiği, "bu ilk tartışmada 'marksistler' ve 'bakuninciler' ifadelerinin ortaya çıktığı" söyleniyordu. Militanlar, isimlere dayalı bu nitelemeleri kullanmayı ilkesel olarak reddediyorlardı. "Politik birimlerin özel isimler etrafında gruplaşmaları ilkelerimize ve çalışanların özgürleşmesi amacımıza aykırı, talihsiz bir olgudur. Gurur, kibir, hırs gibi insan

10. "Le Groupe revolutionnaire socialiste au congrès international, reuni a Genève 1 septembre 1873", *La Première Internationale, a.g.e.*, c. 4, s. 109.
11. Bkz. UİB'nin Cenevre konferansı tutanakları (1873), *Journal des debats politiques et littéraires de Paris*. Bu kaynakta tartışmalar şu şekilde özetleniyor: "Anarşistler, otoriterleri barış kongresinde çıkardıkları karışıklıklar nedeniyle kınadı; otoriterler ise bakuncilerin şimdi marksistleri suçladıkları herşeyi kendilerinin Bazel'deki konferansta aynen yaptıklarını hatırlatarak yanıt verdiler." (*La Première Internationale*, c. 4, s. 196)
12. Johann Philipp BECKER, "A propos des congrès de Genève", *Volksstaat*'ta 5 ve 8 Ekim 1873'te yayımlanan makaleler; *La Première Internationale* içinde yeniden yayımlandı, c. 4, s. 242.
13. "Brüksel kongresi tutanakları, 1874 (federalist)", *La Première Internationale*, c. 4, s. 270.

karakterine özgü bütün tutkular kitlelerin genel çıkarının yerine geçiyor. Amaçlara ulaşmak için zorunlu olan yavaş, soğukkanlı, sürekli ve yöntemli eylem unutuluyor ve şu ya da bu kişi için ya da ona karşı duygusal patlamalar yaşanıyor. Bu elbette gerçek bir ilerleme kaydetmekten ya da bir istismar kaynağını ortadan kaldırmaktan çok daha kolaydır." Bu akıl yürütmenin işçi yanlısı tonu, broşür yazarı şu noktanın altını çizdiğinde bariz şekilde görülüyordu: "Bu kişiler çoğu zaman işçi bile değil; deklase burjuvalar, doktorlar, profesörler, yazarlar, öğrenciler, hatta kapitalistler." Düşman iki kampı Enternasyonal'in içine girdiği krizin sorumlusu olarak gören yazar şöyle bir sonuca varıyordu: "İsimleri değiştirmek yeterli değil; kötülüğün nedenini de ortadan kaldırmak gerekir. Artık marksistler ya da bakuninciler değil. *Çalışanların* gerçek ve samimi ittifakı."[14] Bu çağrı anlaşıldı mı? Kesin olan, kısa bir zaman aralığında, 1874 ila 1877 arasında bu tür sıfatların sosyalist söz dağarcığından çıkma eğilimine girdiğidir. Sözgelimi başlangıçta kendilerine layık görünen sıfatı pek de rahatsız olmadan benimsemiş olan bakuninciler, daha sonra ilkesel olarak bu ismi reddettiler. Yine UİB'nin (federalist) 1876 Bern Konferansı'nda, taraftarları, Bakunin'e duydukları tüm saygı ve bağlılığa rağmen "bakuninci" olmadıklarını açıkladılar. Malatesta, "Bir kere Bakunin'in pratik ya da kuramsal bütün fikirlerini benimsiyor değiliz" diyordu; daha da önemlisi, "biz fikirleri izliyoruz, kişileri değil. Bir fikri bir insanda tecessüm etmiş gibi gösterme alışkanlığına isyan ediyoruz. Bu politik partilere uygun bir alışkanlık olabilir ancak modern sosyalizmin eğilimlerine bundan daha aykırı bir tutum olamaz. Ayrıca Bakunin'in kendisi de arkadaşlarının bu şekilde nitelendirilmesine her zaman karşı çıkmıştır"[15] diye devam ediyordu. Aynı kongrede özel davetli sıfatıyla bulunan Alman sosyal demokrat delege Vahlteich, "Almanya'dan yabancı sosyalist delegelere karşı saldırılar yöneltildiğini" reddediyor ve şöyle diyordu: "Aramızda ne *marksistler* ne de *dühringciler* var; eski lassallecılar ise hiçbir art niyet taşımaksızın genel harekete dâhil oldular."[16]

Bu dil, her şeyden önce 1877'de Gent'te sosyalist bir dünya kongresi organize etmek için çaba sarf eden Belçika'daki Enternasyonal'lerden sonra oluşan uzlaşma ruhunun bir ifadesiydi. Düşman fraksiyonları "yakınlaştırmak için adım atmaya" çalışan bu girişim başarısızlıkla sonuçlandı. Düşmanlıklar o andan itibaren arttı ancak bu kez tama-

14. Cenevre broşürü, başlıksız. *La Première Internationale* içinde, c. 4, s. 229-232.
15. "Bern Kongresi, 1876 (federalist)", *La Première Internationale*, c. 4, s. 487.
16. *A.g.e.*, s. 463

men farklı bir bağlam içinde. Özel isimlerden türetilen sıfatlar yeniden ortaya çıkacak, hatta zenginleşecekti.

II

1880'li yılların başında "marksist" terimiyle eş zamanlı olarak bir başka yeni kelime, "marksizm" ortaya çıktı ve kısa sürede bu ikisi sıkı sıkıya bağlı bir terim çifti oldu. Kelimenin mucidi kimdi? Yanıtı zor bir soru bu. Kelime daha 1882'de, Paul Brousse'un guesdistlere karşı *Enternasyonal'de Marksizm* başlıklı, polemikçi bir yergi metninde geçiyordu.[17] Engels'in 1881'de "harika çocuk" *(Kreuzbraver Kerl)* olarak nitelediği ancak hakkında, "kuram ve yazıya gelince tamamen yeteneksiz", "bugüne dek gördüğüm en iflah olmaz kafa bulandırıcı"[18] demeyi de ihmal etmediği Brousse kaleminde "marksizm" kelimesi, bir kuramı değil, sınıf mücadelesi içindeki sosyal demokrasinin ve işçi partilerinin pratiklerini ve amaçlarını ifade ediyordu. Brousse, "marksizm, Marx'ın fikirlerinin taraftarı olmaktan ibaret değildir... Bu anlamıyla özellikle bu satırları yazan bendeniz ve büyük ölçüde onun mevcut hasımları da marksist sayılır" diye yazıyordu. Yaptığı tanıma göre, "marksizm, her şeyden önce, marksist öğretiyi yaymaya değil, tüm ayrıntılarıyla kabul ettirmeye eğilimli bir sistemde somutlaşır"dı.[19] Brousse, "Avrupa'da mevcut bir marksist kliği", kendi parti anlayışlarını Fransa'da dayatmak isteyen "Marx ekolünden sosyalist demokratların faaliyetlerini" kınıyordu. Brousse marksist sıfatıyla aynı anlamda kullanılan marksizm kelimesini bir kuramı ifade etmek için değil, her şeyden önce, "Marx'ın Alman öğretilerinin" sözde taraftarlarını, "marksist partiyi", yani Alman sosyal demokratlarını ve onların Fransa'daki "eklentileri" olan guesdistleri suçlamak için kullanılıyordu.[20]

---

17. M. Rubel, "Başlığında bu kelime bulunan ilk metin buydu" diye yazıyor. Bu varsayımına karşı çıkılabilir zira "o andan itibaren terim neredeyse yarı resmi bir kabul görmüştü." (*a.g.e.* s. 27)
18. Karş. Eduard BERNSTEIN, *Briefwechsel mit Friedrich Engels*, yayımlayan Helmut Hirsch, Van Gorcum, Assen, 1970, s. 49; ve Friedrich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky*, yayımlayan Benedikt, Viyana, 1955, s.39.
19. Paul BROUSSE, "Le marxisme dans l'Internationale", Le Prolétaire, Paris, 1882, s. 7
20. Bu konuda Brousse'un César De Paepe'ye 1884- 1888'de yazdığı mektuplar açıktır; karş. Entre Marx et Bakunine: César De Paepe, bir sunuşla Bernard Dandois, Maspero, Paris, 1974. Burada özel olarak "Marx'ın Alman öğretisine" saldırıyor, Fransa'daki işçi partisinin resmi açıklama yapma hakkı olmadığını ilan ediyor, Guesde ile Lafargue'ı "öğreti ithal etmekle" suçluyordu: "Yeni bir marksist Enternasyonal'e asla katılmayacağız." (s. 247)

Terimlerin taşıdığı polemik tını, anarşistler tarafından ısrarla olumsuz anlamda kullanılmalarına rağmen[21], 1880'lerin başından itibaren yavaş yavaş silinmeye yüz tuttu. Anlamları ve kullanımları hızla değişti. Mesela Rusya'da terimlerin çağrışımları 1881'den itibaren daima olumlu oldu.[22] Bunun nedeni, halkın yapıtlarına dönük erken ilgisinin yanı sıra ideolojisinin özel ve yoğun bir şekilde kabul görmüş olmasıdır.[23] Bu açıdan, popülizm kuramcısı J. V. Stefanovitch'in, Rusya'daki ilk marksist grup olan Emeğin Kurtuluşu Grubu'nun kurucularından Lev Dejtch'e 7 Şubat 1883'te yazdığı mektup açıklayıcıdır: "Popülizm neden marksizme karşıymış gibi sunuluyor, anlamıyorum. Popülizmin temel ilkesi, çağdaş ekonomi politik tarafından benimsenen ilkeyle özdeş değilmiş gibi görünebilir (aslında Kirievsky ve Dostoyevski için bu hiç de böyle değildi). Ancak biz mevcut popülizmden bahsediyoruz. Bana öyle geliyor ki popülizm, marksist ilkelerin belli bir vakaya uygulanmasından başka bir şey değildir ki bundan verili bir ülkenin tinsel ve maddi çıkarını, uygarlık ve kültür düzeyini, bunların niteliklerini anlıyorum... Batı'da militan bir sosyalist partinin bir üyesi olarak değil, ama kuramcı olarak marksist olmak aynı zamanda popülist olmaya asla engel değildir. Tabii bunun tersinin her zaman geçerli olmadığını söylemeye bile gerek yok."[24]

"Marksist" ve "marksizm" terimleri uluslararası sosyalist söz dağarcığına 1880'lerden itibaren ve birçok farklı alımlamayla dâhil oldu. Bunların kullanımlarında gözlemlenen hızlı değişimin birçok nedeni var. Bu değişimi, öncelikle sosyalist terminolojide sürmekte olan tadilatlarla ilişkileri içinde değerlendirmek ve özellikle de muhtelif akımların kendilerini niteleme tercihlerini ve rakip sosyalist akımlardan kendilerini ayırma isteklerini göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Bu bağlamda üç terimin, I. Enternasyonal döneminde üç temel akımı, bunların amaçlarını ve yöntemlerini ifade etmek için kullanıldığını hatırlatalım. Bunlardan birincisi olan komünizm Marx'a gönderme yapıyordu (ancak aynı zamanda blankiciler tarafından da sahipleni-

---

21. Terim anarşist lügatçede ilk günlerdeki polemik tonunu her zaman korudu. Anarşistler, Enternasyonal'den atıldıkları 1896'daki uluslararası Londra konferansında sürekli "marksist ayak oyunlarından ve manevralardan" bahsediyorlardı.

22. Vera Zasuliç'in Marx'a Cenevre'den yazdığı 16 Şubat 1881 tarihli mektupta şu satırları okuyoruz: "Son günlerde her yerde kırsal komünlerin devrinin artık geçtiğini, tarihin, bilimsel sosyalizmin, kısacası tartışılmaz olan her ne varsa onun bunları yok olmaya mahkum ettiğini duyar olduk. Bu söylevleri çekenler sizin kusursuz öğrencileriniz olduklarını, yani marksist olduklarını ifade ediyorlar. En güçlü tezleri, çoğu zaman, 'Bunu söyleyen Marx'tı' demek." Marx-Engels Arşivi, Bd 1, s. 317).

23. Karş. A. WALICKI, *The Controversy over Capitalism. Studies in the Social Philosophy of the Russian Populists*, Oxford, 1969, s. 132 ve devamı.

24. *Gruppa Osvobozdenie Truda*, Gosizdat, Moskova-Leningrad, 1926, sbornik 4, s. 196.

liyordu); kolektivizm Bakunin'e ve onun eğilimine; ve son olarak sosyalizm küçük burjuva tonları olan "ılımlı" eğilimlere gönderme yapıyordu. Ne var ki bu üç adlandırma UİB'nin dağılmasından itibaren silinmeye ya da içerik olarak değişmeye başladı. "Sosyal demokrat" nitelemesi "komünist"[25] nitelemesinin yerini aldı ve araç olarak politik mücadeleyi benimseyen sınıf mücadelesi içindeki işçi partilerini ve bunların eğilimlerini anlatmak için kullanıldı. Marx ve Engels'in güçlü tereddütlerine rağmen terim tuttu.[26] "Anarşizm"[27] etiketi, sosyalist faaliyet tarzı olarak politik mücadeleye karşıtlıklarında birleşen, geniş ve kuraldışı bir akım tarafından benimsendi; ılımlı ve reformist eğilimler ise, özelikle hasımları tarafından, genel olarak "olasılıkçılar"[28]olarak adlandırıldılar. 1880'lerin sosyalist lügatçesinde marksist terimi, çoğu zaman olasılıkçılara ve ılımlı sosyalistlere karşıt olarak sosyal demokrasiyle ilişkilendirildi. Dolayısıyla Paris'te Temmuz 1889'da düzenlenen iki uluslararası sosyalist kongre, çağdaşları tarafından sırasıyla "marksist kongre" ve "olasılıkçı kongre" olarak nitelendirildi.

Bu dönemde Fransa'da Fransız İşçi Partisi'nden (POF) yaygın olarak "sosyalist partilerin marksist fraksiyonu" ya da "marksist işçi partisi"[29]

---

25. "Komünizm" kelimesinin benimsenmeme nedenlerden biri, César De Paepe'nin UİB'nin 1874 tarihli Brüksel kongresi raporunda açıklamasını bulur: "Komünizm kelimesi, sosyalistler tarafından bir hakaret olarak reddedilmek, iktisatçılar tarafından en hayali ütopya olarak damgalanmak, son olarak da burjuvazinin gözünde fuhuş ve hırsızlığı meşrulaştıran bir kuram, kısacası vabaların en tehlikelisi olarak görülmek gibi ayrıcalıklı bir konum kazandı." Brüksel kongresi tutanakları, 1874 (federalist), *La Première Internationale*, c. 4, s. 32. César De Paepe bu duruma isyan eder zira kelimenin net bir anlamı vardır ve "gerçekte bilimsel bir fikri ifade eder."

26. Charles Rappoport, "Marx ve Engels'in, temel fikirlerini niteleyen isimlendirme olarak 'komünizm'i tercih edeceklerini ancak sosyal demokrasi ibaresini istemeye istemeye kabul ettiklerini Engels'ten bizzat duydum; reel durumu göz önünde bulundurarak bir tür taviz vermişlerdi" diye sık sık hatırlatacaktı. Sosyal demokrasi ibaresinin kökenleri ve yayılmasıyla ilgili bkz. Arthur ROSENBERG, *Demokratie und Sozialismus*, Amsterdam, 1938, s. 154-155.

27. Kelimenin kökeni ve benimsenmesiyle ilgili karş. Jean MAITRON, *Histoire du mouvement anarchist en France*, Maspero, Paris, 1975, c. 1.

28. "Olasılıkçı" terimi, guesdistlerin "marksist" sıfatına verdikleri yanıttı. Terim, iki fraksiyon arasındaki nihai kopuşun gerçekleştiği 1882 Sainte-Etienne kongresi öncesi yaşanan bir polemik sırasında ortaya çıktı. Ossip Zetkin'e göre, 1881'de Jouffrin'in seçim hezimetinden sonra Brousse'un sağ kolu Guesde ve arkadaşları Sosyalist İşçiler Federasyonu ulusal konseyinden seçimler sırasında parti programının dışına çıkarak disiplinsizlik gösteren sözkonusu zatın kınanmasını talep etti: "Konsey 25'e karşı 5 oyla öneriyi reddetti ve Jouffrin'in tutumunu destekledi. *L'Egalité*'nin bu karara sonuna kadar karşı çıkmaktan başka seçeneği yoktu. Ulusal konsey ise yayın organı *Le Proletaire* üzerinden cevap verdi ve *L'Egalité* yazarlarını 'otoriter' ve 'marksist' olarak damgaladı. Buna karşılık *L'Egalité* de hasımlarını "olasılıkçılar" olarak niteledi zira *Le Proletaire* polemik zinciri içinde 'taleplerinden bazılarını, sonunda bunları olası kılmak için öne çıkarmak istediğini' yazmıştı. Olasılıkçı kelimesi bundan kaynaklanır." (O. ZETKIN, *Der Sozialismus in Frankreich seit der Pariser Kommune*, Verlag Berliner Volkstribune, Berlin, 1889, s. 25-26)

29. Fournière'nin Jules Guesde'e 27 Mart 1893 tarihli mektubu; USTE Amsterdam, Guesde Arşivleri, 224/6.

olarak bahsedilmeye başladı. Ayrıca guesdist militanlar da kendilerini "marksist" olarak adlandırdılar. Sözgelimi, 1888'de parlamento seçimleri için aday olmak yerine kent konseyinde bir sandalye için mücadele etmeyi tercih eden *Dormoy*, kararının ardındaki nedenleri Guesde'e şöyle açıklıyordu: "Bugün de dün olduğu gibi size aynı şeyi söyleyeceğim: Kent konseyine giren Dormoy değil bir bütün olarak *marksist* partidir."[30] Dormoy yine Guesde'e, bu kez 8 Kasım 1888'de, Fransa'da kooperatif işçilerinin ve sendikaların Bordeaux'da toplanan üçüncü ulusal kongresinin çalışmalarıyla ilgili verdiği raporda, "Marksist olmayanların varlığına rağmen marksistlerin sayısal hâkimiyeti büyüktü... Bütün kararlarımız oybirliğiyle kabul edildi"[31] diyordu. Bir guesdist olan Ossip Zetkin de, 1888'de, Paris Komünü'nden itibaren Fransa'da sosyalizmin tarihini ele aldığı ve SPD militanları için Almanca yazdığı ince bir kitapta, POF üyelerini "marksist" olarak niteliyor, bu şekilde onları "blankiciler"den ve "bağımsız sosyalistler"den ayırıyordu.[32]

Ancak "marksizm" ve "marksist" terimlerinin kullanımı asıl olarak Alman sosyal demokrasisi içinde netleşti; olumsuz etiketler olmaktan çıkıp olumlu kavramlar haline geldiler ve yeni bir kabul üzerinden politik söz dağarcığına dâhil oldular.

Görece kısa bir zaman aralığında gerçekleşen bu anlambilimsel evrim, uluslararası işçi hareketinde, I. Enternasyonal ile ikincisi arasındaki geçiş döneminde yaşanan derin dönüşümü tercüme eder. 1873 ekonomik krizi, politik eğilimlerdeki ters yüz oluşu hızlandırdı. UİB'nin Lahey konferansı sonrasında hâkim hale gelen seçimleri boykot etme eğilimi hızla zemin kaybetmeye başladı. Federalist UİB etrafında kümeleşen anti-otoriter koalisyon 1876'da dağıldı ve bundan birkaç yıl sonra siyasal mücadele taraftarları işçi hareketi içinde çoğunluğu ele geçirdi. SPD'yi model alan bağımsız işçi partilerinin oluşumu hızlandı ve 1884-1892 yılları arasında yaklaşık on yıl içinde Avrupa'nın başlıca sosyalist partileri kuruldu. Bu dönemde kuramsal donanım işlev değiştirerek gittikçe artan bir önem taşımaya başladı. İşçi partilerinin ortaya çıkışı, bu partilerin resmi ideolojileri için iki ana eksen sunan marksizmin yayılmasının ve kabulünün öncüllerini yarattı. Bu eksenlerden birincisi, eylem ve kendini meşrulaştırma aracı olarak politik mücadele ilkesi; ikincisi, partilerin kimliklerinin ve kolektif bilinçlerinin kurucu bir unsuru olarak sınıf mücadelesi ilkesiydi.

---

30. USTE Amsterdam, Guesde Arşivleri 180/3.
31. *A.g.e.*, 172/3.
32. Osip ZETKIN, *a.g.e.*, s. 37.

Örgütlü işçi hareketinin geçirdiği kapsamlı değişim, hareketin hızla yayılması ve gelişmesi, aynı zamanda militanların duyarlıklarında da değişmeye neden oldu. Özel isimden türetilen "marksist" ve "marksizm" terimleri artık inançlarına aykırı gelmiyordu. Hatta kendilerini azınlıktaki rakip akımlardan ayırmak ve ayrıştırmak isteyen militanlar tarafından seve seve kabul edildiler ve bilinçli olarak kullanıldılar. Bu sıfatları kendilerini tanımlamak için sahiplendiler; hatta II. Enternasyonal'in kuruluşundan sonra işçi hareketi üzerindeki hâkimiyeti gittikçe artan, bu sayede yeni ve olumlu bir içerik kazanan marksizmi kendilerini tanımlamak, dahası bizzat bu fikri yaymak üzere sahiplendiler.

III

Bu süreci daha iyi anlamak için Marx'ın kuramının yaygınlaştığı dönemin başlıca momentlerini kısaca gözden geçirelim. I. Enternasyonal'de "marksçılar" neyi temsil ediyorlardı? "Marksist" terimi, UİB içinde tutarlı bir akımı nitelemekten çok Bakunin'in polemiklerinde yönelttiği suçlamalarda karşılığını buluyordu. Suçlamaları, onlara olumlu bir anlam vererek benimseyen ve keyfi bir kullanımla bunlardan marksizmin yayılmasına dair doğrusal bir şema çizmek için yararlanan, paradoksal bir şekilde, kendini marksist olarak niteleyen tarihyazımı oldu. Elbette hem Genel Konsey'de hem de UİB'nin belli birimlerinde Marx'ın etrafında gruplaşan militanlar vardı. Ancak birkaç istisna dışında, açıkça "Marx ekolü"nü sahiplenenler ya da "marksçı" oldukları düşünülenler bile onun fikirlerini paylaşmıyorlardı; hatta kuramsal kitaplarını dahi okumamışlardı.[33] Marx'ın, W. Liebknecht gibi en yakın taraftarları dahi onun liderliğini ve politik platformunu kabul etseler de "marksist" değillerdi.

Kautsky, Genel Konsey'de "Marx'a özgü yönelimin çok düşük oranda temsil edildiğini" söylüyordu. Marx'ın stratejik yönelimini UİB içinde kabul ettirmesi "Marx partisi" sayesinde değil, daha çok entelektüel üstünlüğü ve "insanları yönlendirme" becerisi sayesinde gerçekleşti.[34] Dolayısıyla Marx'ı UİB'de hâkim bir konuma yerleştiren saygılığı ve

33. Paul Lafargue'ın 1 Haziran 1872'de L'Egalité'de yayımlanan mektubuna verilen, Kapital'e ilişkin bir yanıtta şunları okuyoruz: "Genel Konsey'de Marx'ın kitabını bir kez olsun açmadığı halde marksist olan kaç kişi vardır?" (*La Première Internationale*, c. 2, s. 315)

34. Anılar'ında, "Aus der Frühzeit des Marxismus", Friedrich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky*, s.26, giriş bölümü.

sahip olduğu şöhretle, kuramsal fikirlerinin o dönemde işçi hareketinin ideolojik zemindeki etkisinin düzeyini birbirine karıştırmamak gerekir.

Marx'ın 1850'lerde sosyalist çevrelerdeki kişisel otoritesi büyüktü. UİB'nin başarıları bu otoriteyi belirgin biçimde artıracaktı. Bilimsel çapı ve özellikle de ekonomi yapıtının değeri en kararlı düşmanları tarafından bile kabul ediliyordu. Sözgelimi Bakunin, Marx, "sosyalizmin en bilge, en güvenilir ve en etkili dayanaklarından biridir. Her çeşit burjuva yönelimi ve niyeti karşısında yükselen en güçlü ve geçit vermez duvardır"[35] diye yazıyor; Marx'ın "çağın ilk ekonomist ve sosyalist bilgini"[36] olduğunu kabul ediyordu. Dönemin Alman basınında *Kapital*'in yazarından, "yaşayan en büyük ekonomist ve yazar, Lassalle'ın hocası, Doktor Marx"[37] diye bahsediliyordu.

Kapital'in birinci cildinin 1867'de yayımlanması Marx'ın şöhretini perçinledi ve hitap ettiği kitle sosyalist dünyanın çerçevesini aşmaya başladı. Bu, her şeyden önce özellikle işçi hareketi içindeki konumu üzerinde etkili oldu. Mesela W. Brake, 1868'de *Allgemeiner Deutscher Arbeiterverein*'ın (ADAV, *Alman İşçileri Genel Birliği*) Hamburg'daki genel kurulunda, Marx'ın yapıtına dair bir yönelim raporu sunuyor ve tartışmasız kabul edilen bir karar önergesinde şu cümlelere yer veriyordu: "Karl Marx, sermayenin üretim süreci üzerine yapıtlarıyla işçi sınıfının kalbinde hak ettiği yeri almıştır."[38]

Yine de Marx'ın başyapıtının içerdiği tezler işçi hareketine yavaş yavaş ve zamanla nüfuz etti. Ayrıca *Kapital*'in kabul görmesi, aralarında bu tezleri benimsemeyenlerin de olduğu taraftarlarının, söz konusu tezleri vülgarize eden sayısız broşürü üzerinden gerçekleşti.

Marx'ın fikirlerinin yayılması 1860-1870'li yıllarda, özellikle de UİB için kaleme aldığı temel metinler üzerinden gerçekleşti. Bunların başında *"Açılış Konuşması"* gelir; daha sonra UİB kongrelerinde alınan karar metinleri; son olarak da, en önemlisi ve en çok yaygınlık kazananı Fransa'daki iç savaş üzerine olan, Genel Konsey'de yaptığı konuşmalar gelir. I. Enternasyonal marksizmini ifade eden ve özetleyen, Mehring'in sözleriyle bu "eğitici propaganda"ydı.[39] *"Açılış Konuş-*

35. Herzen'e mektup, 29 Ekim 1869.
36. Ludovico Nabuzzi'ye mektup, 23 Ocak 1872, *Bakunin Arşivleri*, Arthur Lehning, 1. bas., bölüm 2, Brill, Leiden, 1963, s.199-207.
37. Karş. *M. E. W.*, XXXII, s. 375.
38. Aktaran Hans-Josef STEIBBERG, *Sozialismus und deutsche Sozialdemokratie. Zur Ideologie der Partei vor dem I Weltkrieg*, Hannover, 1967, s. 16.
39. Franz MEHRING, "Zum Gedächtnis der Internationale", *Gesammelte Schriften*, Dietz, Berlin, 1963, c. 4, s. 360.

ması" Bebel'in, Marx'ın fikirlerini benimsemesine mi neden olmuştu? ADAV'ın UİB'ye katıldığı Eylül 1868'deki Nürnberg konferansında program hakkında bir rapor hazırlayan kişinin örnek ve ana argüman olarak başvurduğu isim ne de olsa Bebel'di. Almanya'daki Enternasyonaller, kılı kırk yaran ve bilimsel bir programı olan Enternasyonal'in gücünü ve etkisini ortaya koydu. Mesela bir eisenachçı* olan dizgici Hillmann, dizgiciler birliğinin gazetesinde UİB üzerine uzun bir inceleme yayımladı ve burada dönemin ruh halini gayet iyi anlatan ifadelerle açılış metnini kaleme alan Marx'ın rolüne vurgu yaptı:

"Tanınmış politik iktisatçı Karl Marx, Avrupa emekçi sınıflarına hitaben kaleme aldığı bir manifestoyla Genel Konsey'in karşısına çıktı. Bu manifesto, UİB'yi daha doğmadan yok edebilecek, *Mazzini*'nin komplocu tüzük tasarısıyla rekabet içindeydi. Dolayısıyla bu tasarı reddedilirken Marx'ın sunduğu manifesto ve tüzük kabul edildi. (Daha sonra 1866'da Cenevre konferansında da nihai olarak teyit edildi.) Böylece birliğin kurulması inisiyatifini bir Alman üstlenmiş oldu.

"Manifesto, kaleminden çıktığı bu bilimsel otorite sayesinde en önemli metinlerden biridir. Tüm dünya tarihinde egemen sınıfların suratına bundan daha keskin bir eleştiri fırlatılmamıştır."[40]

Sonuç olarak Marx'ın öğrencileri ve ardılları marksizmi işçi hareketi içinde hâkim kılma mücadelelerinde ustalarının bilimsel şöhretinden büyük oranda yararlandılar. Mesela Marx'ın ölümünden sonra *Neue Zeit*'ta yayımlanan bir makalede bilimsel sosyalizmin kurucusunun, çağının en büyük bilginlerinden biri olduğu vurgulanıyordu: "Tarihsel ve ekonomik hareketin yasalarını araştıran Marx'ın en büyük düşünür ve bilginler arasında yer aldığını hiç kimse inkâr edemez." Kuramı, "bilim için, Darwin'in evrim kuramı kadar önemlidir; Darwin'in kuramı doğa bilimleri içinde nasıl hâkim konumdaysa Marx'ın kuramı da toplum bilimleri içinde aynı ölçüde hâkim konumdadır."[41] Bu satırlar, yüzyıl sonunda marksizmin yayılma sürecinde eksen olarak alınan temalarda da karşımıza çıkacaktır.

---

* Eisenacher: Lassalle'in ölümünden sonra yapılan 1867 Eisenach Konferansı'nda yeni parti lideri Johann Baptist von Schweiter'i izlemeyi reddedenlere verilen isim. Bunlar arasında Bebel de vardı. (ç.n.)

40. Carl HILLMAN, *Die Internationale Arbeiterassociation (1864-1871). Ihre Geschichte, Programm und Tätigkeit, a.g.e.*, s. 1.

41. *Die Neue Zeit*, I, 1883, s.448. Bu makalenin yazarı Kautsky'nin kullandığı dilin, 1870'lerin genel tonundan belirgin şekilde farkı olduğunu belirtelim. O dönemde J.-P. Becker gibi Marx taraftarları onun tutumuna ilişkin şunları yazıyordu: "Bağımsız düşünür ve yazarların Marx gibi hiçbir biçimde ilkeler icat etmeyip onları sadece keşfettiğini, yani bunların sosyo-ekonomik evrim sürecinde varolduklarını bilimsel olarak kanıtlamaktan başka bir şey yapmadığını söylemekle yetinmesine pek rastlanılmaz." Aktaran J.- P. BECKER, *La Première Internationale*, c. IV, s. 242.

Marx'ın adının kamuoyunda duyulmasında, özellikle Paris Komünü'nün kana bulanmasından sonra Enternasyonal'e karşı basının başlattığı saldırı önemli rol oynadı. UİB'nin Paris ayaklanmasıyla özdeşleştirilmesiyle "Marx'ın partisi"nin ve kişisel olarak Marx'ın şöhreti iyice yayıldı ve bu, yapıtlarının kamuoyunun çok daha geniş kesimlerinin ilgisini çekmesinde büyük oranda etkili oldu.

Marx'ın kuramı, I. Enternasyonal'le ikincisi arasındaki geçiş döneminde enternasyonal işçi hareketine hâkim olan ideolojik çokseslilik içinde majör bir etmen haline geldi. Tüm sosyalist eğilimler ve düşünce akımları o andan itibaren politik ve kuramsal konumlanışlarına göre belirlenmeye başladı. Anarşistler bir yana bırakılırsa muhtelif sosyalist ekoller Marx'ın yapıtının önemini tanıdılar ve onun, o öldükten sonra da Engels'in tartışılmaz otoritesini kabul ettiler. Uzun ve köklü bir evrimden geçen sosyalist dil, Marx'ın söz dağarcığına doğru yaklaşıyor, yapıtlarına yapılan göndermeler çoğalıyordu. Ancak fikirlerinin kabulü, aynı anda Marx ve Lassalle'i, Bakunin ve Proudhon'u, Dühring ve Benoit Malon'u içine alan, baskın ve "eklektik bir sosyalist" ideoloji içinde gerçekleşiyordu. Kautsky, 1870-80'ler Almanya'sında sosyalizmin bu eklektik görünümünü gayet iyi özetler: "Marx ve Engels'in araştırmalarının sonuçları genel kabul gördü ancak kuramın temelleri çoğu kez iyi sindirilmiyordu ve bilinçli marksistlerin sayısı azdı. Gotha Programı, Dühring'in etkisi ve parti çevrelerinde M. Schäffe'nin *Sosyalizmin Özü* kitabının başarısı eklektizmin ne ölçüde yaygın olduğunu göstermek için yeterlidir."[42]

Marksist ekol 1880'li yılların başından itibaren eklektik sosyalizmden belirgin şekilde ayrışmaya başladı. Sürecin gerçekleştiği ülke Almanya, odak noktası ise Alman sosyal demokrasisiydi. Ayrışmayı tetikleyen, Engels'in, 1870'lerde Alman sosyalistleri üzerinde son derece büyük bir etkisi olan Dühring'e doğrudan saldırısı oldu. *Anti-Dühring*, marksizmin bir sistem olarak biçimlenmesinde hayati momentlerden biri oldu zira etkileri hızlı ve derin olan bu belirleyici açıklama metnini kaleme alan bizzat Engels'ti. Dönemin birçok tanığı arasında Kautsky, "*Anti-Dühring*'in yayımlanmasının bizde yarattığı sarsıntıyı, bu kitap sayesinde Marx'ı nasıl tam olarak anladığımızı, onu bir bütün olarak nasıl algıladığımızı ve ütopyacı sosyalizmden, kürsü sosyalizminden, burjuva-demokratik düşünme tarzından nasıl tamamen kurtulduğumuzu, sadece bu süreci tamamen yaşayanlar değerlendirebilir"[43] diye yazıyordu.

42. K. KAUTSKY, "Darwinismus und Marxismus", *Die Neue Zeit*, XIII, Bd 1, 1894-1895, s. 715.
43. *A.g.e.*

Alman sosyal demokrasisi içinde 1881-1884 yılları arasında biçimlenen marksist çekirdek daha ortaya çıktığı anda şekli şemali belli bir akımdı. Bu çekirdek, kesintisiz bir ideolojik mücadele içinde SPD'de hegemonyayı ele geçirmek için çalışıyordu. "Marksist" ve "marksizm" kelimelerinin yazgısı, bunların yeni bir kümelenme içinde ve yeni bir içerikle sunuluşu ve yayılması, merkezinde, kendisini daha baştan "tutarlı bir marksist" olarak tanımlayan, SPD içinde marksizmi hâkim kılmayı amaç edinen ve kuramı parti hareketinin *(Parteibewegung)* resmi öğretisi haline getirmek için çalışan Kautsky'nin bulunduğu bir grubun yönettiği uzun ve sert bir kuramsal çatışmanın sıcağında gerçekleşti. Bu marksist çekirdek, hogemonikleşme sürecinde rolü son derece önemli olan Engels'in kuramsal desteğine ve partinin tartışılmaz iki lideri, Liebknecht ve Bebel'in politik desteğine sahipti.

Bu noktada hemen belirtelim ki marksizm olarak tanımlanan ekolün ya da öğretinin doğuşu, Marx ve Engels'in dahli olmadan, hatta onlara rağmen gerçekleşti. Ne Marx ne de Engels yeni terimleri onayladı; tersine bundan rahatsız oldular hatta terimleri kullananları kınadılar. Marx kuramını "eleştirel materyalist sosyalizm" olarak tanımlamayı tercih ediyor, Engels ise "ütopyacı sosyalizme"[44] karşıt olarak "bilimsel sosyalizm" ya da "eleştirel ve devrimci sosyalizm"den bahsediyordu. 1870-1880'lerde Engels, hasımlarının artık sık sık başvurdukları bu nitelemelere sadece ironik bir tonda ve istisnai olarak gönderme yapıyordu. Sözgelimi 1877'de SPD içindeki "Dühring saplantısı"na dair yazdığı bir yazıda "marksçıların ve dühringcilerin iddialarından" bahsediyordu. Kasım 1882'de Paul Brousse'un yergi metnine ironik bir gönderme yaparak "marksist" ve "marksizm" terimlerini tırnak içinde kullanıyordu. Yine 2-3 Kasım 1882 tarihlerinde Bernstein'a cevaben, "Marksizmin Fransa'da ne ölçüde gözden düştüğünü sürekli tekrar ediyorsunuz ancak elinizdeki tek kaynağın Bay Malon'un ikinci elden anlattıkları olduğuna kuşku yok. Aslında Fransa'da sözümona marksizm denen şey tamamen özel bir üründür. O kadar ki Marx, Lafargue'a, 'Kesin olan tek bir şey varsa o da ben marksist değilim' diyebilmişti. Diğer taraftan *Le Citoyen*'ın geçen yaz 25 bin satması ve Lissagaray'nın onu ele geçirmek için şöhretini ortaya sürmesi bu meşhur gözden düşmeyle az çok çelişki içindedir."[45] Engels, Marx'ın bu iğneleyici sözünü birçok kez ve farklı biçimlerde aktarmıştır. Ancak bağlamından kopartılarak sık sık alıntılanan bu söz asıl anlamından

---

44. Karş. M. E. W., XXXIV, s. 403.
45. Eduard BERNSTEIN, *Briefwechsel mit Friedrich Engels, a.g.e.*, s. 154.

uzaklaşmıştır.[46] Marx ve Engels her şeyden önce tehlikeli olduğunu düşündükleri ya da bir karikatür olarak algıladıkları bir nitelemeye karşı çıkıyorlardı. İşçi hareketinin eski kuşak militanlarının karakteristik tepkileri de bu yöndeydi. 1870'lerde dahi özel isimler üzerinden yapılan etiketlemenin sekter bir damgalama olduğu düşünülüyordu. Mesela 1873'te UİB'ye düşman olan büyük basının bu pratiğini kınayan J. P. Becker, "Sosyalist kampın içinde dahi fanatik bir kibir ve cehaletle ya da kurnazca bir çıkar hesabıyla kendilerine 'lassallecı' diyerek bu sekter damgayı kendi üzerine vuran geniş bir topluluğun üyelerine rastlayabilirsiniz. Bu, daha şimdiden kendini dogmalarının zincirine kaptırmış lassallecı eylemin en acımasız eleştirisi değil de nedir?"[47]

1880'lerin başına gelindiğinde Marx ve Engels'in en yakın öğrencileri bu tür nitelemelerden artık irkilmiyor, üstelik onların itirazlarının haksız olduğunu düşünüyorlardı. Sosyalist militanların kolektif bilincindeki dönüşümü anlamışlardı. İdeolojik kümeleşmeler, grupların ve eğilimlerin net bir şekilde adlandırılmasını gerektiriyordu. Militanlar artık kendilerini tanımlamak için bir insanın ismini kullanmakta sakınca görmemeye başladılar; tam tersine kendilerini, bir bilgin olarak "bilimsel sosyalizmin kurucusu" şöhretini kazanmış bir düşünürün ismiyle tanımlamaktan gurur duyuyorlardı.

IV

"Marksist" ve "marksizm" kavramlarının bugünkü söz dağarcığımızda akrabalığı Karl Kautsky'ye kadar gider. Alman çağdaşlarının ve Engels'in çalışma arkadaşlarının kaleminde gelişigüzel kullanılan bu kavramlar Kautsky tarafından 1882'den itibaren iyi tanımlı bir bağlamda, bilinçli ve sistematik bir şekilde, ideolojik ve politik bir anlamda kullanılmaya başlandı ve bunun taklitçilikle ya da dildeki zehirlenmelerle hiçbir şekilde ilgisi yoktu.

Bağlamı sağlayan, Kautsky'nin dostu Heinrich Braun'un desteğiyle 1883'te yayımlamaya başladığı kuramsal dergi *Die Neue Zeit*'tı:

---

46. Bu sözü Kautsky de anlamını çarpıtarak aktarır. Lafargue'dan kendisiyle birlikte "materyalist tarih anlayışını benimseyen ve bunu araştırmalarında kullanan ilk kişi olduğunu" belirtir ancak şu paradoksun altını çizer: "bazen Marx'ı çileden çıkarırdı." Kautsky daha sonra şöyle ekler: "Marx, doğru yanlış sık sık alıntılanan, 'Şayet marksizm buysa ben marksist değilim' sözünü Lafargue'a yönelik söylemiştir." (Friedrich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky*, a. .g. e., s. 90).

47. J. -P. BECKER, *La Premiere Internationale*, c. 4, s.242

"Editör Dietz'e son derece sıkıntılı bir dönem olan 1882 yazında aylık bir dergi kurmayı önerme cesaretini buldum. Kendimi, yaygın bir hal alan ve lassallecı, redbertusçu, langcı ve dühringci unsurlarla marksist unsurların bir tür karışımı olan eklektik sosyalizmden sıyırmayı yeni başarmış, Ocak 1880'den beri birlikte çalıştığım Bernstein'la birlikte tutarlı bir marksist olmuştum. Tüm çabalarımız bu yeni bilinçlenmeyi yaygınlaştırmak içindi."[48] Kautsky birçok kez, "Alman sosyal demokrasisinin kuramsal çıtasını yükseltmek, eklektik sosyalizmin defterini dürmek ve marksist programın hâkimiyetini sağlamak gibi bir amaçla yola çıkan *Neue Zeit*'ın, kurulduğu günden itibaren marksist bir yayın organı olarak işlev gördüğünün"[49] altını çizdi.

Kaustky'nin hırsı Almanya'nın sınırlarını aşıyordu. 1885'te Engels'e şöyle bir itirafta bulunacaktı: "*Neue Zeit*'ı marksist ekolün bir toplanma noktası haline getirme çabalarım belki de başarıya ulaşır. Marksist güçlerle öylesine bir işbirliği içine girdim ki eklektiklerden ve rodbertusçulardan yakamı sıyırdım."[50] Dolayısıyla 1882'den itibaren Kautsky ve çevresindeki küçük bir grup, önce kendi aralarındaki yazışmalarda, daha sonra da *Neue Zeit*'ın sayfalarında yeni terimleri sık sık kullanmaya başladılar. Sözgelişi *Neue Zeit*'ın ilk sayısını Nisan 1883'te Leo Frankel'e gönderen Kautsky, "Bu girişimle ilgili değerlendirmenizi öğrenmek için sabırsızlanıyorum. Zamanlaması ve yararı konusunda ilkesel olarak hiçbir kuşkum yok ancak idealimize ulaşması için eksikleri olduğunun da gayet farkındayım. Yine de *Neue Zeit*'ın *Zukunft*'tan ya da *Neue Gesellschaft*'tan daha kötü olduğunu hiç sanmıyorum –tersine çok daha çeşitli ve çekici. Genel anlamıyla marksizm (ki hepimiz istisnalar olsa da tam olarak bu zeminde konumlanıyoruz) derginin yönelimini belirleyen ana unsur olacak" diyor ve Frankel'i meşgul eden Yahudi meselesiyle ilgili aldığı konumu açıklarken mektubuna şöyle bir cümleyle son veriyordu: "Ancak tüm bunları eski bir marksiste anlatmanın ne faydası var?"[51]

Marksist ve marksizm terimleri Kautsky ve *Neue Zeit* çevresinde toplanan küçük grup için bir program değeri taşıyordu ve ideolojik ve politik kavgalarında araç işlevi görüyordu. Kautsky coşkuyla, atak ve

48. K. KAUTSKY, "Zum 70. Geburtstag Heinrich Dietz", *Die Neue Zeit*, XXXII, 1914, s. 1-8.
49. Bu belirlemeler, *Neue Zeit*'in profilini, yönelimini ve amaçlarını inceleyen Ragioneri tarafından eleştirel bir çözümlemeye tabi tutuldu. E. RAGINERI, *a.g.e.*, s. 57-58, 63 ve 81. *Neue Zeit*'ın yayın hayatına başlaması çağdaşları tarafından "Alman sosyal demokrasi kuramsal tarihinde bir dönüm noktası" olarak değerlendirildi.
50. Kautsky'nin Engels'e mektubu, 9 Ocak 1885, Friedich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky* içinde, s. 163.
51. USTE Amsterdam, Kautsky Nachlass.

hatta saldırgan bir biçimde kendini bu meseleye verdi. Bundan otuz yıl sonra sadece bir kuramcı, sıradan bir politikacı olarak kaldığından yakınacak olan Kautsky, o dönemde taktik yeteneklerinin hiç de sınırlı olmadığını kanıtlıyordu. Hedefini ve savaşacağı cepheyi gayet iyi seçiyordu. Saldırıları lassallecılara değil Rodbertus taraftarlarına yönelikti. Zira birincilerin işçi çevreleri gözünde çekiciliği hâlâ son derece güçlüydü ve sınıf mücadelesi, siyasal mücadele, partiler gibi başat meselelere yaklaşımları marksistlerinkine yakındı. Diğer taraftan Rodbertus'un kuramları Kautsky'nin pek de yakınlık duymadığı entelektüelleri cezbediyordu.[52] Taktik tercihlerini Engels'e şöyle açıklıyordu: "Almanya'da bugünlerde Marx'a karşı Rodbertus'u öne sürmek pek revaçta; sosyalizm Almanya'da bilimsel olarak zaferini ilan etti; gerici bilimin ayak takımı, Marx'ın zaferini durdurmak için Rodbertus'un arkasına gizleniyor."[53] Aslında saldırıları daha çok, bir ekonomist olan ve Marx'ın ve Rodbertus'un kuramlarını popüleştirerek sosyal demokratlar arasında belli bir kuramsal şöhrete kavuşan C. A. Schramm üzerinde yoğunlaşmıştı. "Marksist" ve "marksizm" terimleri işte bu isimle 1883'te *Neue Zeit*'ta girdiği bir polemikte kamuoyuna mal oldu ve programını belirginleştirmek isteyen marksist ekol tarafından sahiplenildi. Terimler Kautsky tarafından tanımlanan iki akım arasındaki kutuplaşmaya işaret ediliyordu. "Bugün Almanya'da fikirler üzerinde hâkim olan iki sosyalist ekol var: Marx'ın ekolü ve Rodbertus'un ekolü"; bunlardan birincisi, işçiler arasında taraftar bulurken, ikincisi ifadesini "akademik sosyalizm" *(akademischer Sozialismus)* teriminde buluyordu.[54]

C. A. Schramm'ın ifadesiyle "Marx'tan daha marksist" olan bu marksist ekolün lideri 1883'ten itibaren "materyalist tarih anlayışının fanatik savunucusu"[55] olarak ün saldı. Kautsky, Mayıs 1884'te Engels'e *Neue Zeit* konusunda yazdığı bir mektupta bu ünü seve seve benimsiyordu: "Almanya'da gerçekten marksist zeminde konumlanan tek

52. 1883-1885 tarihli yazışmalarında marksist ekolün hasımlarını sistematik olarak sosyal demokrasinin içindeki ve dışındaki entelektüellerle özdeşleştirir. Karş. Hans-Josef STEINBERG, *a.g.e.*

53. 14 Şubat 1884 tarihli mektup, Friedrich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky, a.g.e.*, s. 98. Üç ay sonra da ısrarla şöyle yazıyordu: "Bizim kültürlü cenahta Marx'a ve marksizme karşı gerçek bir nefret hüküm sürüyor; marksist olmayan bütün sosyalistler, Louis Blanc'dan Rodbertus'a, Marx'a karşı ortaya sürülüyor." *a.g.e.*, s. 118

54. "Marx'ın taraftarları çoğu zaman emekçi sınıflar arasından çıkıyordu... Rodbertus ise üniversite sosyalizmi tarafından pohpohlanan bir öncü haline gelmişti." Karl KAUTSKY, "Das Kapital", *Die Neue Zeit*, II, 1884, s. 337.

55. C. A. SCHRAMM, "Kautsky und Rodbertus", *Die Neue Zeit*, II, 1884, s. 484 ve 488.

sosyalist yayın organı olan *Neue Zeit* anti-marksist beyefendileri uzun zamandır uykularından etti."[56]

Polemiğe son derece yatkın bu entelektüel iklimde Kautsky'nin kendi değerlendirmeleri de abartıdan ya da tarafgirlikten azade değildi. Ancak *Neue Zeit*'in faaliyetlerinin ve yöneliminin Avusturya Sosyal Demokrat Partisi (ASDP) içinde güçlü bir dirençle karşılaştığı da kuşkusuzdur. Bu "anti-marksist" direnç hiçbir biçimde yekpare değildi; ne Marx'a saldırıyor ne de öğretilerinin yayılmasına karşı savaşıyordu. "Anti-marksistlerin" karşılarına aldıkları, Marx'ın adını kendi amaçlarına ulaşmak için kullanmakla suçladıkları, "kendilerine marksist ekol diyen zevatın kopardığı fırtına"ydı. Rodbertusçülerin, lassallecıların ve özellikle de ASDP'nin ılımlı kanadının tezleri Brousse ve Fransız olasılıkçılarınki ile aynıydı. Bunlar Marx'ın kuramsal yapıtını, ne istedikleri pek de belli olmayan bir grup selefin icadı olan marksizmden net bir biçimde ayırıyorlar; Marx'ın otoritesini kullanarak kutsal bir dogma icat eden ve bunu partiye resmi öğreti olarak dayatmaya çalışan kötü cin Kautsky'yi suçluyorlardı. Ignaz Auer yazışmalarında kötücül bir alayla "Karl Kaustky ve şürekâsı tarafından piyasaya sürülen saf marksizmin gizemlerinden"[57] dem vuruyordu. Diğer taraftan C. A. Schramm yıllardır Alman sosyal demokrasisine açık açık "marksizmin yanılmazlığını ve kutsiyetini" vazeden "sahte peygamberler" Kaustky-Bernstein ikilisine saldırıyordu: "Ben ya da herhangi bir yoldaşımın bağlılık bildirdiği, Marx'a ait bir program ya da din bilmiyorum. Bağlılığımız sadece parti programınadır. Kautsky, Marx dinini vazediyor."[58] Bu kilise ve başrahip imgeleri, "dogmalarla" ve "dogmatik" Kautsky'yle, onun üzerinden de marksizmle alay eden SPD "pratisyenleri" tarafından kalıcılaştırılacaktı. Mesela Ignaz Auer, revizyonist kriz sırasında SPD sıralarına şu şekilde hitap edecekti: "Marksizmin kilise babaları tarafından aşama aşama geliştirildiği anlamda bir marksist değilim."[59] Bu kilise babaları Kautsky ve Bebel'di.

Kautsky'nin bu ilk dönemde saldırılara karşı korunma ve bunların tutarsızlıklarını kanıtlama yollarından biri Engels'in *Neue Zeit*'a katkısını güvence altına almak, dergide kendi yazılarını, hatta Marx'ın

---

56. Ekim 1884'te Bebel'e aynı terimleri kullanarak şöyle yazıyordu: "*Neue Zeit*'ı devam ettirmek istiyorum. Dergiye sarılıyorum zira Almanya'da tamamen marksist zeminde konumlanan tek yayın organı bu." Auguste BEBEL, *Briefwechsel mit Karl Kautsky*, yayıma hazırlayan Karl Kautsky Jr., Van Gorcum, Assen, 1971, s. 21)
57. Aktaran Hans- Josef STEINBERG, *a.g.e.*, s. 39, dipnot 81.
58. *A.g.e.*, s. 37
59. *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Hannover vom 9 bis 14. Oktober 1899*, Berlin, 1900, s. 208.

yayımlanmamış elyazmalarını basmaktı. Dolayısıyla rodbertusçularla polemiğin en çok kızıştığı dönemde *Felsefenin Sefaleti*'nin Almanca basımı Kautsky için hayati önemdeydi. Bu, "marksizm düşmanlarına harika bir tokat olacak."[60]

Neue Zeit çevresinde bir araya gelen marksist ekol bu kavrama nasıl bir içerik veriyordu? Kautsky "marksizm" ya da "marksist" terimlerini asla gelişigüzel değil, belli bir anlamda kullanıyordu. "Marksist" ilkin, Marx'a ve yazdıklarına gönderme yapıyordu: "Marx'ın yazdıklarını popülerleştirmeyi istemek bence saçma zira Marx zaten yeterince anlaşılır ve popüler bir dilde yazmıştır."[61] İkinci olarak, ilkesel bir konumlanışı tanımlıyordu: "H. Braun bir kürsü sosyalisti değildir; tamamen marksist bir zeminde, sınıf mücadelesi zemininde konumlanır."[62] Terim aynı zamanda ideolojik bir içeriği, "marksist literatürü" anlatmak için kullanıyordu. Son olarak marksist bir eğilimi, bir ekolü niteliyordu: "Braun marksist ekolün çalışkan ve titiz bir mensubudur."

"Markist" teriminin kullanımına ilişkin tercihte, terimin tanımı, Kautsky'nin Marx'ın kuramını yorumlama tarzına ve üstlendiği sistemleştirme çabasına sıkıca bağlıydı. Genelde "marksizm", "Marx'ın sistemi" ile eşanlamlıydı. Özel olarak ise ikili bir işlevi vardı. Bunlardan birincisi, yönelimi belirleyen ilke olarak marksizmdi: "Marksizm, sınıf mücadelesi içindeki proletaryanın örgütü olan partimizin anlayışıdır."[63] Terim ikinci olarak, Marx'ın kuramını genelde bilim, özeldeyse bilimsel sosyalizm olarak tanımlamaya hizmet ediyordu. Kautsky söz konusu yönlendirici fikri birçok kez tekrar etti. Mesela *Neue Zeit*'ın onuncu kuruluş yıldönümünü vesilesiyle şöyle diyordu: "*Bilimsel* nitelemesi marksizmin tüm veçhelerini kapsar ama aynı zamanda bundan daha fazlasını da ifade eder –ya da hiçbir biçimde son sözü söylemek gibi bir iddiası olmayan marksizmden daha iddialı olduğu düşünülebilir." Bernstein ile polemiğinde ise meselenin bir başka boyutuna temas ediyordu: "Sosyalizmin bir bilim haline gelmesi, materyalist tarih anlayışının politikaya uygulanmasının sonucu olan yöntemi sayesindedir. Marksist sosyalizmde esas olan yöntemdir, sonuçlar değil."[64]

---

60. Friedrich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky, a.g.e.* s. 108
61. *A.g.e.* s.92.
62. Engels'e mektup, 6 Eylül 1882, *a.g.e.*, s. 60. Terimin kullanımı ile ilgili 14 Şubat 1885'te Bebel'e yazdığı şu satırlar önemlidir: "Almanya'daki olayları *kendi* bakış açımızdan, marksist bir bakışla değerlendirmeliyiz; küçük dargörüşlü küçük burjuva sosyalizmi açısından değil." Auguste BEBEL, *Briefwechsel mit Karl Kautsky, a.g.e.*,s. 27
63. Bebel'e mektup, 8 Kasım 1884, *a.g.e.*, s. 24.
64. Karl Kautsky, *Bernstein und der sozialdemoktarische Programm*, Stuttgart, 1899, s. 17.

Marksizmin bir bilim olarak tanımlanmasındaki ısrar hem Kautsky'nin terimi neden sahiplendiğini hem de "Marx'ın sistemi"ne ilişkin yaptığı yorumu anlamamızda anahtar işlevi görebilir. Bu noktada 1880'li yıllarda kendi kuşağındaki herkes gibi ateşli bir Darwin hayranı olan Kautsky'nin, darwinizm teriminin başarısından, çekiciliğinden ve çağrışımından esinlendiğini hatırlamakta fayda var. Kautsky'nin girişimini yönlendiren, Marx'ın yapıtının esaslı bir boyutunu sembolleştirme isteğiydi: Darwinizm doğa bilimiyle, marksizm ise toplum bilimleriyle eşanlamlıydı. Kautsky'nin bu açıdan bir yenilikçi sayılamayacağını yine de akılda tutmak gerekiyor: Yüzyıl sonu sosyalist söylemde Darwin ve Marx arasında daimi bir koşutluk kuruluyordu ve bu, bilimcilik etkisi altındaki monist bir materyalizmin ve doğa bilimlerinden ödünç alınan evrim ve ilerleme fikirlerinin hâkim olduğu bir çağın kolektif duyarlığı ve bilinciyle uyum içindeydi.

Kautsky için bir bilim olarak marksizmin esası materyalist tarih anlayışıydı.[65] Schramm ile girdiği polemikte lafı uzatmadan karşısındakinin Marx'ı anlayamayacağını söylüyordu "zira marksizmin tarihsel içeriğinden tamamen bihaber olduğunu" yazıyordu; marksist ekol "marksist tarihsel ekol" demekti. Marksist ekole bağlı iktisatçılardan bahsedilebiliyorsa marksist ekole bağlı tarihçilerden de bahsedilebilirdi. "Marx materyalizmi ve ekonomiyi tarihle, tarihi de ekonomiyle tanıştırır. Bu ikisi ona göre birbirinden ayrılamaz."[66] Schramm'ın tarihsel marksist bir ekolün varlığından kuşku duyduğu yanıtını vermesi karşısında (Engels'in gayet öngörülebilir bir suçlama olarak değerlendirdiği bir yargı) Kautsky, "tarihin en görkemli çalışmalarından bir olan" *Kapital*'e gönderme yapıyordu. "Marx'la birlikte tarih biliminde yepyeni bir çağ başladı. Marksist eğilimdeki herkesin tıpkı Marx gibi aynı zamanda bir tarihçi de olması gerekir. Tarihçi olmayan, tarihe tamamen yabancı biri, bütünlüğü içinde marksist anlayışa da yabancı kalacaktır."[67]

Dolayısıyla II. Enternasyonal marksizminin historisizmi *Neue Zeit* çevresinde bir marksist ekolün ortaya çıkışıyla eş zamanlıdır. Kautsky'nin marksizme ilişkin 1880'lerde yaptığı tanım 1908'de şu

---

65. Bebel'e 14 Şubat 1885'te yazdığı mektupta *Neue Zeit*'ı çıkarırken karşılaştığı güçlüklerden ve editörü ile yaşadığı sıkıntılardan bahseden Kautsky, "*Neue Zeit*, Komünist Manifesto çizgisinde ve bu metinde geliştirilen tarih anlayışı zemininde, kesinlikle marksist bir yayın organı olmalıdır" diye yazıyodu. August BEBEL, *Briefwechsel mit Karl Kautsky*, *a.g.e.*, s. 27)

66. Karl KAUTSKY, "Die Elend der Philosophie und das Kapital", Die Neue Zeit, IV, 1886, s. 16.

67. Karl KAUTSKY, "Eine Replik", *Die Neue Zeit*, II, 1884, s. 496.

meşhur formülle kavramsallaştırıldı: "Marksist sosyalizm temelde proletaryanın bakış açısından tarih biliminden başka bir şey değildir."[68] Bundan yirmi yıl sonra, Kautsky yetmiş yaşına bastığında 1880'lerde başlayan bir evrimin sonucunu şu şekilde özetliyordu: "Sosyalist harekette daima genel kabul gören bir kuram olan marksizm, bugün özel bir devrim kuramı değil, genel bir tarih kuramıdır."[69]

V

II. Enternayonal'in kuruluşu öncesinde, marksizm enternasyonal sosyalizm içinde kendine ilk kez anlamlı bir yer açtığında, başlangıçta polemiğe hizmet eden nitelemeler kökten bir değişimden geçerek kuramsal ve politik bir anlam kazanacak ve sosyalist dilde bu şekliyle kök salacaktı. 1880'li yıllarda marksist ve marksizm terimleri Kautskyci anlamlarıyla öne çıktılar ve enternasyonal bir çağrışım kazandılar; o kadar ki Engels bu kullanıma –cevaz vermese ve gerçekten başvurmasa da– razı oldu. 11 Haziran 1889'da Laura Lafargue'a, "[Anarşistler] bizi bu şekilde niteledikleri için sinirden tırnaklarını yiyorlardır"[70] diye yazacaktı. Kavramların kullanım biçimi– yazıştığı kişiler tarafından da düzenli olarak kullanılıyordu– ve kapsamı onu irkiltiyor ve aklını meşgul ediyordu. Ancak artık sadece dilsel bir araç olmaktan çıkıp politik olgu haline gelen bir pratiğe karşı koyabilir miydi? 1893'te Engels'i ziyaret eden A. de Voden daha sonra anılarında şöyle yazacaktı: "Engels Rusların –ve diğerlerinin- Marx'tan ve kendisinden gelişi güzel alıntı yapmayı kesmelerini, bunun yerine Marx onların yerinde olsaydı nasıl düşünürdü diye düşünmelerini tercih ederdi. Marksist kelimesinin ancak bu şekilde bir anlamı olabilirdi."[71]

Büyük ölçüde yaygınlaşsa ve kullanılsa da "marksist" nitelemesinin resmi olarak tasdiki revizyonist krizden önce gerçekleşmedi. Elbette Brockhaus ansiklopedisi 1895'te marksizm terimini, "sosyal

68. Karl KAUTSKY, *Die historische Leistung von Karl Marx*, Stuttgatt, 1908, s. 30. 1886'dan itibaren bu fikri dile getirmeye başladı. Bu teze göre, materyalist tarih anlayışından hareketle, "Marx, [...] sosyalizmin, modern üretim biçiminin ve sınıf mücadelesinin gelişimi sayesinde amacına doğal ve zorunlu olarak erişeceğini kanıtlayarak sosyalizm ile işçi hareketinin birliğini sağlamıştı ve bu gerçek ancak bu üretim biçiminin, etkilerinin ve ortaya çıkışının incelenmesiyle anlaşılabilirdi."
69. Louis B. BOUDIN, "Theorien der Revolution", *Die Gesellschaft, Karl Kautsky zum 70 Geburtstag*, s. 38.
70. Friedrich ENGELS, *Correspondance avec Paul et Laura Lafargu*, yay. E. Bottigelli, Ed. Sociale, Paris, c. II, 1956, s. 288.
71. *Gespräche mit Marx*, yay. H. M. Enzelberger, Tauschenbuch, Insel, 1973, s. 669-670.

demokrasi"ye[72] gönderme yaparak yeni basımına dâhil etmişti. Diğer taraftan marksist ekolden iki kişi tarafından hazırlanan ve 1897'de yayımlanan ilk sosyalist ansiklopedide "marksist sosyalizm", marksizmin yükselişinin önemli momentlerini anlatmak için net bir anlamda kullanılan tek ifadeydi. "Eisenacher"ler "enternasyonal marksist sosyalizmin partizanları" olarak tanımlanıyordu; Dühring "marksist sosyalizme karşı düşmanca tutumuyla karakterize ediliyor; *Neue Zeit*, "kurulduğu günden itibaren marksist sosyalizmin yayın organı" olarak tanımlanıyordu. Enternasyonal'e gelince: "Brüksel Kongresi'nin, yöneticileri tüm tartışmalarda üstün çıkan marksist sosyalizmin tam bir zaferi" olduğu; kongrede "marksist programın iki temel ilkesinin" alınan kararlara yansıdığı söyleniyordu; bunlardan birincisi, kongrenin sınıf mücadelesi zemininde konumlandığı, ikincisi "mücadeleyle politik hakların kazanılması önerisiydi; politik iktidar bu yolla ele geçirilecekti."[73]

"Marksizm" terimi revizyonist kriz esnasında tamamen yerleşti. Thomas Masaryk'i örnek alan çağdaşları "marksizmin krizi"nden, "marksizm içinde bir krizden" bahsetmeye başladılar. Tüm dünyada bilinir hale gelen terim o andan itibaren farklı anlamlarda kullanılmaya devam etti.

M. Manale'ın de altını çizdiği gibi, "yüzyıl dönümünde 'marksizm' [...] yazarının temel metinlerindeki çelişkili görüşleri hiçbir şekilde sorunsallaştırmadan Marx'ın düşünce ya da yapıtlarını ifade ediyordu. Bir sıfat ya da isim olarak kullanılan 'marksist' terimi ise ya Marx'ın bir yapıtına veya onun kuramlarını ya da bu kuramı sahiplenen politik hareketi *benimseyenlere* gönderme yapıyordu."[74] Bu cümleler terime verilen ya da terimin cevaz verdiği birçok yorumlama tarzını ancak kısmi olarak hesaba katar. Revizyonist krizin en çok kızıştığı dönemde Bernstein'ın da not düştüğü gibi, "marksizm teriminden sadece bilimsel bir kuram değil aynı zamanda politik bir öğreti de anlaşılır."[75] Bu olgu yüzyıl dönümünde nasıl olup da terimin politik dilde ikili bir anlamda kullanıldığını kısmen açıklar. Bunlardan biri, dar anlamıyla marksizm, Marx'ın kuramını ve bilimsel sosyalizmi niteliyordu. Daha geniş olan ikinci anlamı ise, sadece Marx'ın kuramına değil aynı zamanda onun takipçilerinin söylemlerini ve işçi partilerinin ideolojik

72. Krş. M. MANALE, *a.g.e.* s. 1400-1401.
73. C. STEGMANN ve C. HUGO, *Handbuch des Sozialismus*, Verlags Magasin, Zürih, 1887, s. 166, 164, 640, 387.
74. M. MANALE, *a.g.e.* s. 1401.
75. E. BERNSTEIN, *Presupposés du socialisme* kitabına yazdığı önsöz, 1902, s. 8.

donanımını da içeriyordu. Mesela 1898'de Rusça basılan *Tarih Felsefesi* yapıtında Charles Rappoport, "Batıda ve bizde marksizm kelimesiyle tanımlanabilecek bir fikirler ve öğretiler toplamından"[76] bahsediyordu.

Terimin sınırsız bir şekilde yayılması son kertede marksizmin sosyal demokrasiyle, daha özel olarak da Alman Sosyal Demokrat Partisi'yle özdeşleştirilmesi gibi bir sonuca yol açtı.

Diğer taraftan marksist ve marksizm terimlerine farklı ülkelerde muhtelif muhatap ve yorumcular tarafından bambaşka biçimlerde gönderme yapılıyordu. Rus marksistler özellikle de Lenin, Kautsky gibi, Rusya'da halihazırda yaygın bir pratiğe uyarak 1890'larda bu terimleri sık sık kullandılar; legal basında kendilerini "marksist" olarak tanımladılar, "marksist bakış açısını geliştirmeye" çalıştıklarını iddia ettiler ve "Marx'ı temellük etmeye ve onu sosyal demokrasiye karşı kullanmaya çalışan" popülistlere karşı "marksizm" adına konum aldılar. Yüzyıl dönümünde daha titiz bir tutum alan Rosa Luxemburg ise "enternasyonalist sosyalizm" ve "sosyal demokrasi" ibarelerini kullanmayı tercih etti. Yine de terimlerin bu sık kullanımından hareketle aceleci yargılara varmamak gerek. Konu sayılara dökülerek açıklanamaz. Zira terim, hem entelektüel, politik kullanım ve bağlamla hem de yazarların kişisel üslubuyla, hatta kişisel ifade tarzı ve ideolojik faaliyetin dışa vurumuna ilişkin belli bir anlayışla ilişkiliydi. Mesela hepsi de Marx'ın yapıtlarının etkisini taşıyan birçok sosyalist öğreti ve eğilimin yeşerdiği Rusya gibi bir ülkede marksizm teriminin erken bir dönemde ve yaygın olarak kullanılmasının nedeni, bunların kendilerini ayrı bir politik ve kuramsal akım olarak ayrıştırmak istemeleriydi. Diğer taraftan muhtelif akımların marksizm zemininde bir araya gelmeleriyle bu kez özel isimlerden türetilmemiş politik terimler –legal marksistler bir yana bırakılırsa– ortaya çıkıyordu (ekonomizm, bolşevizm, menşevizm, tasfiyeciler vs. gibi).

Almanya'da resmi bir ideoloji haline gelen marksizm parti hareketinin kuramsal alanına tamamen hâkim oldu ve farklılaşma daha çok revizyonizm, ortodoksi, sol radikalizm gibi akımlar üzerinden gerçekleşti. SPD örneğinden hareketle daha genel bir eğilime de işaret edebiliriz: Marksizm enternasyonal işçi hareketi içinde hegemonik bir konuma yerleştiğinde isimler üzerinden üretilen nitelemeler yerlerini, II. Enternasyonal içinde birbirinden ayrışan muhtelif akımlara işaret eden jenerik sıfatlara bırakmaya başladı.[77]

---

76. C. RAPPOPORT, *Filosofija istorii*, Saint-Petersbourg, 1898, s. 144.
77. Krş. Claudie WEILL, "A propos du terme 'bolchevisme'", *Cahiers du monde russe et*

Yeni terimlerin başarısının kullanışlı olmalarından ileri geldiği sonucuna varabiliriz. Bunlar Marx'ın hedeflerini aşan bir süreçte faydalı araçlar olarak işlev gördüler ve aynı zamanda marksistlerin I. Enternasyonal'in kuruluşuyla birlikte peşine düştükleri amaçlara da karşılık geldiler. Hasımlarını bu terimlerle niteleyenler anlamdaki kaymalara bağlı olarak bu kavramların yararını ve avantajlarını çabucak anladılar. Marksist ekol tarafından sahiplenilen ve bir bayrak olarak yükseltilen "marksizm" ve "marksist" terimleri, etrafında birleşilecek bir merkez, özdeşleşme ve ayrım hattı olarak işlev gördü.[78] Ancak terimler her şeyden önce, aynı anda hem bir yöntem hem de bir dünya görüşü ve eylem programı olan evrensel bir ideolojiye ve bütüncülleştiren bir bilme biçimine işaret ediyordu.

Terimlerin izlediği güzergâh bir anlamda marksizmin yükselişini ve daha sonra akımın kendi içindeki farklılaşmaları yansıtıyordu. Yüzyıl dönümünde kendilerini benimsettiler ve tercihe dayalı bir söz dağarcığına dâhil oldular. Resmi olarak kabul edilmeleri, tam olarak sosyal demokrasi ile anarşizm arasındaki ayrışma ve kopuşun gerçekleştiği döneme; Engels tarafından başlatılan ve daha sonra Kautsky'nin sürdürdüğü, Marx'ın kuramının sistemleştirildiği ve somutlaştığı, marksist ekolün tüm diğer sosyalist akımlardan ayrıştığı ve II. Enternasyonal'de hegemonik bir konum kazandığı tarihsel döneme denk düşer. Marksizmin tam bir genişleme ama aynı zamanda tam bir dönüşüm sürecinden geçen yükselen enternasyonal sosyal demokrasi içinde kazandığı zafer Bernstein'ın tetiklediği bir krizle başladı. Birçok sonucu olan bu kriz hem terimlerin kullanımını belli bir çerçeveye oturttu hem de onlara umulmadık bir yaygınlık ve bilinirlik kazandırdı. Ancak aynı zamanda çoğu zaman birbirleriyle çelişen özlemleri ve yönelimleri kapsayan bir kavramın muğlâklıklarını da göz önüne serdi. Marksizm o andan itibaren düşman ekoller içinde parçalandı ve bunun sonucunda terminolojide kimi değişikler gerçekleşti. Artık marksizm ayrım yapmaya olduğu kadar etiketlemeye de hizmet eden sıfatlarla at başı gidiyordu: "Gerçek ya da sahte" "kaba ya da geniş" "ortodoks ya da devrimci" "dogmatik ya da yaratıcı" gibi. Dolayısıyla terim kökten bir değişimden geçti; gerçekte tek ortak

---

soviétique, XVI (3-4), Temmuz-Aralık 1975, s. 354- 355.

78. Terim üzerinden bir özdeşleşme örneğine Napoli'deki Circolo Socialista'nın, Aigues-Mortes'teki trajik olayla ilgili Guesde'e yazdığı mektupta rastlıyoruz (22 Eylül 1893): "Size, kendisini aynı biçimde marksist olarak tanımlayan Napoli sosyalist birliği adına yazıyoruz. Mektuba imzasını atanlar öneriyi Roma Üniversitesi'nden Prof. Antonio Labriola'dan almışlardır "ki kendisi bir süredir sizinle ve Lafargue ile yazışma içindedir." İmzacılar arasında Arturo Labriola da vardır. (Am IISH, Guesde Arşivleri, 230/3.)

bölenleri bir inanç ifadesi ya da Marx'a yapılan basit bir gönderme olan çatışık yorumları ve yönelimleri kapsamaya başladı. Tüm bunlar göz önüne alındığında genel olarak marksizmden bahsedilebilir mi? K. Korsch'un 1934'te yanıtlamaya çalıştığı ve bugün de metodolojik güncelliğini koruyan soru tam da budur. "Marksistler için genel olarak 'marksizm' gibi bir şeyden bahsedilemez- genel olarak 'demokrasi', genel olarak 'diktatörlük' ya da genel olarak 'devlet' gibi bir şeyden bahsedilemeyeceği gibi. Farklı gelişme aşamalarında, farklı marksist ekolleri birbirinden ayıran inanç ya da eğilimlerdeki bariz ayrışmalara bağlı olarak, ulusal ölçekte olduğu kadar uluslararası ölçekte de hepsi kendini "marksist" olarak niteleyen ancak karşıt kuramsal sistemler ve hareket pratikleri mevcuttur."[79]

79. Karl KORSH, *Karl Marx*, Ed. Champ libre, Paris, 1971.

4
Lenin, Bolşevikler ve II. Enternasyonal*

Burada ele alacağım konu kılı kırk yaran bir titizlik gerektiriyorsa bunun nedeni bilgiçlik ya da malumatfuruş değil, genel olarak II. Enternasyonal tarihinin, özel olarak ise Rus sosyal demokrasisinin önemli veçhelerinden birini aydınlatma ihtiyacıdır. Yıllar boyunca aşırı heyecanlara ve çalkantılara neden olan bu tema üzerinde saatlerce durabiliriz. Ben sadece birkaç önemli dönemeci hatırlatmakla yetineceğim.

Bolşevikler ile II. Enternasyonal arasında, Ekim Devrimi'ni takip eden ve dünya devrimi vizyonunun herkesi etkisi altına aldığı "coşkulu yıllardaki" ilişkiler, tarihçiler ve Sovyet yayımcıları için önemli bir ilgi alanı oldu.[1] 1914 öncesi bolşevizm tarihi, "uluslararası" bir bağlamda, enternasyonal sosyalizmin bir veçhesi olarak ele alınıyordu. Bolşevikler, II. Enternasyonal'e karşı polemikçi bir tutum almış olsalar da örgütün etkinliklerine katılmışlardı ve 1930'lara gelene kadar Batılı sosyal demokrat partilerle ilişkiler meselesine bilimsel bir açıdan yaklaşılıyordu. 1930'da yeni bir sayfa açıldı. Bu tarihte *Proletarskaja Revoljucija* gazetesi yayın kurulu, "Bolşeviklerin savaş öncesinde II. Enternasyonal'le ilişkilerini tüm ayrıntılarıyla incelemeyi" önerdi ve Sloucki j'in, Lenin'in Alman sol sosyal demokratlarla ilişkilerini tartışmaya açan bir yazısını yayımladı.[2] Ancak bu tartışma yapılamadı.[3] Sloucki j'in yazısı, 1931'de Stalin'in meseleyi kendince aydınlığa ka-

---

* İlk kez *Cahiers du monde russe et sovietique*'de yayımlandı, n.3, 1966

1. Karş. S. BANTKE, "V. Lenin i bol'sevim na mezdunarodnoj arene v dovoennyj period" (Savaş öncesi dönemde uluslararası arenada Lenin ve bolşevikler), *Proletarskaja Revolucija*, n. 2-3 (85-86), 1929, s. 3-57

2. A. SLOUCKIJ, "Bol'seviki o germanskoj s. d. v period ego predvoennogo krizisa" (Savaş öncesi kriz döneminde Alman sosyal demokrasisi karşısında bolşevikler), *Proletarskaja Revolucija*, n.6 (101), 1930, s. 38-72.

3. Karş. V. I. DOUNAEVSKY, "Bol'seviki i germanskie levye na mezdunarodnoj arene", *Evropa v novoe i novejsee vremja*, sbornik statej pamjati akademika N. M. Lukina, Moskova, 1966, s.491-513.

vuşturan, çok iyi bilinen o sert cevabına neden oldu[4] ve konu ile ilgili her türlü araştırmanın önü böylece tıkandı. O dönemde Komünist Enternasyonal'de tam bir çalkantıya neden olan ve Alman komünistler arasında canlı tartışmaları tetikleyen[5] Stalin versiyonu kısaca şuydu: Lenin, 1903-1905 arasında II. Enternasyonal'den kopma yolundaydı ve başta Alman solu olmak üzere, Batı'daki sol sosyal demokratları Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne (SPD) hâkim olan oportünistlerden ve merkezcilerden ayrılmaları için sıkıştırıyordu. Stalin'e göre Rus bolşevikler, "II. Enternasyonal'deki oportünistlerden ve merkezcilerden eş zamanlı olarak kopma iradesi göstermeksizin kendi aralarındaki oportünistlerden ve uzlaşmacı merkezcilerden" de ayrılamazlardı. O andan itibaren Sovyet tarihyazımı tamamen bu hat üzerinde ilerledi. Gankin ve Fisher'in yapıtlarının da gösterdiği gibi bir hayli kullanışlı olan bu anlayış bazı Batılı tarihçileri de etkisi altına aldı.[6]

Bu arada, fazlasıyla tek yanlı bu versiyonun fikir babasının Stalin olmadığını not edelim. Bu yorum, Komintern'in yönetim kademelerinde[7] 1930'lardan çok önce, özellikle de Zinoviev'in kişisel bir tanıklığından hareketle geliştirilmiş, "Lenin'in Enternasyonal içindeki oportünizmden midesinin bulandığı" fikrini yerleştirmişti. Zinoviev, net bir ifadeyle Lenin'in, "Enternasyonal kongresine ve Enternasyonal Sosyalist Büro (ESB) toplantılarına kerhen katıldığını ve tanık olduğu manzara karşısında neredeyse tiksinerek ayrıldığını"[8] belirtiyordu.

Kendilerini bir propaganda bombardımanı içinde bulan tarihçilerin önü uzun süre tıkalı kaldı; belgelere erişim yasaklandı. Stalin, Sloucki'in bolşevikler ile II. Enternasyonal'deki merkezciler arasındaki ilişkilerin incelenmesi için zorunlu olan belgelerin "yeterince bilinmediği" yolundaki gözlemini "bürokratik tez" olarak niteleyerek bir kenara itti ve arşivlere erişimi engelledi.

---

4. J. STALİN, *Questions du leninisme*, Ed. sociales, Paris, 1952, c.2, s.62 ve devamı.
5. Karş. Rudolf SCHLESINGER, "Lenin as a Member of the International Socialist Bureau", Soviet Studies, XVI, n.4, 1965, s. 448-449. A
6. Olga Hess GANKIN ve H. H. FISHER, *The Bolcheviks and the World War. The Origins of the Third International*, Stanford University Press, 1940.
7. Stalin'in bu versiyonunun propagandasının bugün dahi "eski" Komintern üyelerince yapıldığını belirtelim. A. Balabanova gibi abartmayı seven bir hatırat yazarı yakın zamanda şöyle yazabilmişti: "Aslında Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde hatırlayabildiğim kadarıyla Lenin ya da temsilcisinin söz alıp Enternasyonal'in taktiklerini yerden yere vurmadığı ve kurumun karşısına bolşevizm olarak bildiğimiz şeyin kuramını ve taktiklerini çıkarmadığı bir ESB toplantısı olmadı. Dönemin sendikal ve politik işçi hareketinin iç ve dış tutarlılığını düşünürsek gerçek bir bölünmeden bahsedilemez ancak Lenin 1905-1907'den itibaren böyle bir bölünmeye psikolojik olarak hazırlamıştı." (A. BALABAOVA, "Lenin i sozdanie Kominterna" [Lenin ve Komintern'in Kuruluşu], *Socialisticeskij Vestnik*, n.2, 1964, s.73).
8. G. ZINOVIEV, *Socinenija* (Toplu Eserleri), c. XV. S. 254-255

Bu ipotek ancak Stalin'in ölümünden sonra kalktı. Sovyet tarihyazımı, 1960'lı yıllardaki stalinizmden arınma döneminde Slouckij'in gündeme getirdiği sorunları incelemeye yeniden başladı. Bolşevikler ve II. Enternasyonal arasındaki temel karşıtlıkların zamansal çerçevesi çizildi: 1912 Prag Konferansı, yani Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi (RSDİP) içinde kesin bir bölünmenin yaşandığı tarih, Lenin ile Enternasyonal arasındaki ilişkilerde krizin ilk işaretini verdiği gün olarak alındı. Temanın konusu da sınırlandırıldı: En çok öne çıkan soru, ESB'nin Rus sosyal demokratların birleşmesi konusunda bolşeviklere yönelik tutumuydu.[9] Fakat aynı zamanda fikri alanı da genişledi. Rusya-Çin çekişmesi, 1960'lı yıllarda, o güne dek sadece tarihsel bir mesele olduğu düşünülen bu başlığa beklenmedik bir güncellik kazandırdı. O andan itibaren, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin (SBKP) ideolojik sorumluları Çin'in desteklediği stalinist yorumu reddettiler ve vurguyu asıl olarak Lenin'in 1914 öncesinde enternasyonal işçi hareketinin "birliğini güçlendirme" çabalarına kaydırdılar: "Lenin II. Enternasyonal'in bütün ülkelerin işçi sınıflarının birliğini güçlendirmeye dönük çabalarına büyük değer veriyordu... II. Enternasyonal'deki oportünistlerle kendisine bağlı gruplar arasında örgütlenme düzeyinde bir kopuş fikrini, ancak ve sadece sosyal demokrat yönetici kadrolar enternasyonalizme ihanet ettikleri zaman savunmaya başladı."[10] Bu cümleler 1964'de, yeni bir SBKP tarihi yazmakla görevlendirilen Merkez Komite Sekreteri B. Ponomarev'a aittir.

Politik alanın genişlemesinin ötesinde, gerçek anlamda tarihsel araştırma düzleminde de daha derinlikli düşünceler üretilmeye başladı. Gerçekten de son zamanlarda II. Enternasyonal'in tarihine ilişkin eski anlayış Sovyet tarihçileri tarafından önemli bir revizyondan geçirildi. Revizyonun kuramsal öncüllerini L. Zoubok geliştirdi[11] ve bu yeni anlayış Krivogouz'un kitabında, özellikle de II. Enternasyonal'in tarihine ilişkin kolektif çalışmada somutlaştı[12]. Bu tarihçiler, II.

---

9. Karş. G. KOURAVOV, "Bor'ba V. I. Lenina s reformistami v Mezdunarodnom Socialisticeskom Bjuro" (ESB'de Lenin'in reformcularla mücadelesi), *Novaja i novejsaja istorija*, n.4, 1963; ve V. M. DALINE'in Lenin ve Camille Huysmans Yazışmaları hakkındaki tutanağı, *Novaja i novejsaja istorija* içinde. V. M. DALINE yakın zamanda basılan kolektif bir eserde, Lenin'in Enternasyonal'e ama özelliklede ESB'ye yönelik sürekli eleştirel tutumunun altını çiziyor. (Karş. *Lenin v bor'be za revoljucionnyj Internacional*, Nauka, Moskova, 1970, s. 155-159.) Bir bütün olarak bu çalışma burada ele aldığımız konu üzerine yeri dolduralmaz bir katkıdır.

10. *La nouvelle revue internationale*, Ağustos 1964, s.11

11. L. ZOUBOK, "Nekotorye voprosy istorii vtorogo Internacionala" (II. Enternasyonal tarihinden kimi sorular), *Novaja i novejsaja istorija*, n. 4, 1964, s. 50-58

12. I. M. KRIVOGOUZ, *Vtoroj Internacional 1889-1914* (II. Enternasyonal 1889-1914), Moskova, 1964, s. 493.

Enternasyonal'i tamamen olumsuz bir açıdan, bir oportünizm ve reformizm tapınağı olarak değerlendirmekten vazgeçip olumlu katkılarını öne çıkaran, daha ılımlı bir yaklaşım benimsediler. Ne var ki eski tezleri bir kenara bırakan bu revizyon da kendi tezlerini yarattı ve sözgelimi II. Enternasyonal'in öncüsü olarak sunulan sosyalist solun kurumun başarılarındaki etki ve rolünü abarttı.[13]

Günumuzde Lenin, bolşevikler ve II. Enternasyonal'e ilişkin araştırmalar işte bu koşullar altında yapılıyor ve dört ana doğrultuda ilerliyor. Bu doğrultulardan ilkini takip eden, Rus sosyal demokrasisinin "Enternasyonal'in büyük gücü" Alman partisi ile ilişkilerini; kritik momentlerde, sözgelimi ikinci kongreleri olan Prag Konferansı sonrasında Rus sosyalistleri arasında ortaya çıkan ayrışma sürecinde ideolojik iklimin ve SPD yöneticilerinin tutumlarının yeniden biçimlenişini inceleyen *Dietrich Geyer* oldu.[14] Araştırmaların yöneldiği ikinci doğrultu Sloucki'in daha önce önerdiği hattı izledi: Bolşeviklerin ve bolşevizmin II. Enternasyonal bünyesindeki sol akımlar içindeki yeri, bunların ilişkileri, karşıtlıkları ve anlaşmazlıkları üzerinde duruldu. Üçüncü bir doğrultuda, 1914 öncesi uluslararası sosyalizm içinde ayrışan ve Enternasyonal'de birbiriyle çatışan akımlar arasında Lenin'in konumlanışı incelendi; Lenin'in düşüncelerinin, partisi ve ülkesi ötesinde, doğal gelişiminin bir yansıması olarak Enternasyonal'deki önemli tartışmalarda aldığı biçimler incelendi.[15] Son olarak ilgilendiği meseleler daha sınırlı olan ama yeni kaynakları kullanım şansı çok daha geniş olan bir dördüncü doğrultuda, Lenin ve Rus sosyal demokratlarının bir kurum olarak Enternasyonal'le, dolayısıyla Lenin'in 1905'ten Haziran 1914'e kadar RSDİP delegesi olarak içinde yer aldığı ESB ile ilişkileri araştırıldı.

Bu girişimin başarısı, II. Enternasyonal arşivlerine erişilebilmesi önkoşuluna bağlıydı. Zira ESB dosyalarının açılmama nedeni ilkelerle değil olgularla ilgiliydi ve kurumun eski sekreteri *Camille Huysmans*'ın muhafaza ettiği arşivler savaş boyunca ciddi tahribata uğramıştı.

---

13. Bu açıdan Krivogouz'un andığımız eseri karakteristiktir.
14. Dietrich GEYER, "Die russische Parteispaltung im Urteil der deutschen Sozial-Demokratie, 1903-1905", *International Review of Social History*, n. 2 ve 3, 1958. Karş. ayrıca C .WEILL, *Marxistes russes et social democratie allemande, 1898-1904*, Maspero, Paris, 1977.
15. Sovyet tarihyazımı temelde bu hattı izler. Karş. K. POL, "Bol'seviki i dovoennyj Internacional", (Savaş öncesi bolşevikler ve II. Enternasyonal), Proletarskaja Revoljucija, n. 2-3 (109-110), 1931, s. 22-58 ve n. 4-5 (111-112), s. 35-79; A. KROUTIKOVA, *Iz istorii bor'by V. I. Lenina protiv oppotunizma na mezdunarodnoj arene- Stuttfartskij Kongress* (Lenin'in uluslararası arenada oportünistlere karşı mücadelesi hakkında –Stuttgart Kongresi), Moskova, 1955, s.222 ve devamı.

Burada ele alacağımız meselelerle ilgili belgeler maalesef en çok zarar görenler arasında ve bugün için bir hayli eksikler. Ancak yine de muhafaza edilen ve RSDİP'in önde gelen yöneticileriyle Enternasyonal sekretaryası arasındaki yazışmaları da içeren belgeler 1914 öncesinde bolşeviklerle sosyalist enternasyonal dünya arasındaki ilişkilerin kördüğümünü çözmememize izin verecek nitelikte.[16]

1. Enternasyonal içinde bolşevikler: Güven mi yoksa açık bir düşmanlık mı?

Bolşevikler ile II. Enternasyonal arasındaki reel kopuşun 1914 öncesinde tamamlanmış olduğu yönündeki tez bir kenara bırakılmış olsa da Lenin ve bolşeviklerin Enternasyonal'e hakim olan oportünist ve merkezci yöneticilerin sürekli husumetine maruz kaldıklarına dair yargı hâlâ geniş bir kitleye hitap ediyor; bolşeviklerin uluslararası düzlemde karşılaştıkları güçlükler ve başarısızlıkları hâlâ "açık ve sistematik bir düşmanlığa" bağlanıyor. Meseleyi açıklığa kavuşturmadan önce olguları ve her şeyden önce de kurumsal bağlantıları kısaca yerli yerine oturtalım.

II. Enternasyonal daha ilk günden özerk partiler arası bir federasyon olarak yapılandı ve 1900'lere gelene kadar ilkel de olsa bir yönetim birimine sahip olmadı. Kuruluşundan sonraki ilk dört yıl boyunca ESB büyük bir saygınlığı olmayan, basit bir daimi bürodan başka bir şey değildi. Diğer taraftan üye partiler, ESB'de delege olarak temsil gücü en yüksek yöneticilerini yetkilendirdiler. RSDİP o günlerde otoritesi Rus sosyalizminin sınırlarını bir hayli aşan Plehanov'u, sürgündeki Rus Sosyal Demokratlar Birliği ise Boris Kritchevsky'u yetkilendirdi. Rus delegeler Çarlık despotizmine karşı savaşlarında Büro'nun olanaklarından yararlandılar.[17] ESB'nin yayımladığı birçok manifesto ve tebliğin, 1901'den itibaren Rusya'daki olaylarla ilgili olması rastlantı değildir.[18] Ancak bu dönemde Rus sosyal demokrasinde çalkantılara neden olan ayrışmalar hiçbir zaman Enternasyonal'ın temel meseleleri arasında olmadı ve ESB de bu ilgisizliği sorun ediyormuş gibi görünmüyordu. Kurum, özerk üye partilerin iç işlerine karışmamak

---

16. Söz konusu arşivlerin değerini abartmak istemem. Dosyalar tam değil ve bazı belgeler tahrip olmuş ya da kaybolmuş. Aynı zamanda taraflardan birinin, Lenin'in Brüksel'deki daimi temsilcisi olan Popov'un Enternasyonal yöneticileri ile görüşmelerini içeren ve bugün sadece kimi mektuplarda izlerini gördüğümüz notları da eksik.
17. Bu açıdan Plehanov'un ESB'ye gönderdiği mektuplar aydınlatıcıdır. Mektuplar ESB arşivlerinde muhafaza ediliyor. (Anvers, C. HUYSMANS arşivi.)
18. Karş. G. HAUPT, "*La deuxième internationale, étude critique des sources. Essai bibliographique*", Mouton, Paris- Lahey, 1964, s. 289-296.

konusunda aşırı bir hassasiyet mi gösteriyordu? Yoksa Deutscher'in altını çizdiği gibi, "geriye bakıldığında önemi apaçık ortada" olan ancak o dönemde "birçok aktörün gözünden kaçan"[19] bu ayrışmaları azımsama eğiliminde miydi?

Sözgelimi, Enternasyonal sekreteri Victor Serwy, Plehanov'un da katıldığı ESB'nin Şubat 1904'teki dördüncü oturumunda kısaca, "Rus sosyal demokrasisinin iki fraksiyonun birleşmesi için çaba sarf edildiğini"[20] belirtmekle yetiniyordu. Ne var ki konu, Rus sosyal demokrasisinin ikinci kongresi bağlamında, "Rusya'daki sosyalist güçlerin birleşmesi için verilen çabaları canlı bir neşeyle" kutlayan bir metin hazırlayan delegeler arasında tartışılmadı bile. Enternasyonal nihayet 1904 Amsterdam Kongresi'nde, meseleyi tam olarak idrak edemese de, Rus sosyal demokrasisinin reel durumuna ilişkin bilgi sahibi oldu. Rakip iki fraksiyon bu kongrede delegelere durumu tarafgirlikle yansıtan kendi eylem raporlarını dağıttılar.[21] Enternasyonal, *Neue Zeit*'ın sayfalarına yansıyan canlı polemik ve tartışmalara rağmen[22], Ruslar arasındaki bölünmeyi önemsemedi ve bunu genel olarak sosyalist birlik meselesinin bir parçası olarak gördü. Sosyalistlere aralarındaki rekabeti sonlandırmaları ve tek bir parti altında birleşmek için ellerinden geleni yapmalarını salık veren karar öncelikli olarak Büyük Britanya ve Fransız sosyalistlerine hitap ediyordu.

1905 Rus Devrimi bir dönüm noktası oldu. Yükselen radikalizm ve Rus Devrimi'nin tüm dünyadaki sosyalist çevrelerde tetiklediği heyecan dalgası, ESB'yi gerçek anlamda uluslararası otoritesi olan ve geniş bir kitleye hitap eden bir örgüt haline getirdi. Büro, pek bilinmese ve tarihçiler tarafından bugün dahi göz ardı edilse de, Rus Devrimi ile büyük bir dayanışma hareketinin gelişmesi konusunda çok önemli rol oynadı. Enternasyonal, devrim Rusya'sına hem maddi hem de moral açıdan yardım etti. Maddi olarak, hayati önemdeki parasal destek sağlandı. Moral açıdan ise otoritesini kamuoyunu devrim lehine, Çarlığa ve karşı devrimci manevralara karşı harekete geçirmek için kullandı. Bunlara, çok daha fazla hassasiyet gerektiren, ancak acilen yerine getirilmesi gereken üçüncü bir görev ekleniyordu: ESB, Rus sosyalizminin birliğini sağlayamasa da en azından hareketi içten içe kemiren fraksiyonlar arası kardeş kavgasını bir süre için durdurmak gibi zorlu bir misyonun altından kalkmalıydı.

---

19. Isaac DEUTSCHER, Troçki, *le prophète armé*, Julliard, Paris, 1962, s. 123.
20. ESB tutanakları, *Bureau Socialiste Internationale* içinde, c. 1, 1900-1907, G. HAUPT tarafından bir sunuş yazısıyla bir araya getirildi. Paris- Lahey, Mouton, 1969, s.100)
21. Karş. G. HAUPT, *a.g.e.*, s.195.
22. Karş. D. GEYER, *a.g.e.*

Enternasyonal'in yönetim kademesinde bulunanların ezici çoğunluğuna göre devrimin başarıya ulaşmasının *olmazsa olmaz koşulu*, anlaşmazlıkları mücadele güçlerini zayıflatmaktan başka işe yaramayan Rus sosyalistlerinin *birliğinin* sağlanmasıydı.[23] Ne var ki devrim en azından başlangıçta diaspora içindeki düşmanlıkları körükledi. Rus sosyalistleri bölen fikir ayrılıkları görünür şekilde derinleşti ve Enternasyonal içinde acımasızca dışa vuruldu. Karşıtlıklar farklı biçimler altında, hem ilkeler hem de maddi sorunlar bağlamında görünür hale geldi. Tüm bu çatışmalar Şubat 1905'te, Bebel'in fraksiyonları birleştirme önerisini reddeden bolşeviklerin yeni meydan okuması sonrasında hâkim olan ruh halini tercüme ediyordu.[24] Plehanov, Rus sosyal demokrasisinin ESB'nin önüne getirdiği tüm sancılı tartışmaların hır güründe (devrim için toplanan paraların paylaşılması gibi) dışarıda kalarak arabulucu rolü oynamaya çalıştı. Ancak otoritesi bir hakem konumu işgal etmesi için yeterli olmadı; o kadar ki 1905 boyunca şiddetli çekişmelere konu olmaktan kendisi de kurtulamadı. Nitekim 2 Haziran 1905'te delegelerin çoğunluğu tarafından neredeyse hiç tanınmayan bir isim, Vladimir Ulyanov, ESB'ye kısa ve özlü bir mektup yollayarak RSDİP merkez komitesi adına Plehanov'un yetkilerinin elinden alındığını bildirdi. Böylece ESB içinde Rus sosyal demokrasinin temsili sorunu birdenbire gündeme oturdu. Bu durum, Lenin'le Plehanov arasında Haziran 1905'ten Ağustos 1905'e kadar süren uzun bir mektup polemiğine yol açtı ve Enternasyonal sekretaryası bu yazışmaları tüm üye partilerin bilgisine sundu.[25] ESB'nin yeni sekreteri Camille Huysmans ve yürütme komitesi, Lenin'e karşı son derece nazik olsalar da Plehanov'a bir emektarın hak ettiği saygıyı gösterdiler: Yürütme komitesi, Lenin'e bazı tavizler vermeye hazırdı ancak Plehanov'un ayrılmasına izin vermek gibi bir olasılığı aklından dahi geçirmiyordu.[26]

Özellikle uzun dönemli etkileri olan ve Lenin'in ESB içinde Rus delegesi konumunu kazanmasıyla sonuçlanan bu fasıl önemlidir. Lenin, bağlı olduğu merkez komitenin desteği ya da onayını almaksızın kendi başına hareket etmişti.[27] Lenin'i devrimci bir konjonktürde

---

23. Bebel, Hyndman ve Lee de Rus birliğini sağlamak için ESB nezdinde girişimde bulundular.
24. Karş. D: GEYER, *a.g.e.*
25. Karş. GANKIN ve FISCHER *a.g.e.*; *Lenin ve Camile Huysmans Yazışmaları* 1905-1907, Georges HAUPT tarafından bir araya getirildi, Paris- Lahey, Mouton, 1963, s. 25-32.
26. Karş. "ESB sekretaryası Haziran-Temmuz- Ağustos 1905 gizli raporu", Enternasyonel Sosyalist Büro: Tutanaklar, Manifestolar, Tebliğler. c. 1, 1900-1907, Georges HAUPT tarafından bir sunuşla bir araya getirilen belgeler, Mouton, Paris, 1970, s.328.
27. Karş. Yazışmalar... *a.g.e.*, önsöz, s.1.

önemsiz gibi görünen bir mesele üzerinde bu kadar ısrarla durmaya iten neydi? Rus delegesinin rolüne biçilen değer mi artmıştı? Finansal çıkarlar mı söz konusuydu? Bunlar sadece ikincil nedenler olabilir. Asıl ve çok daha önemli bir başka mesele vardı. İlk olarak Lenin, kısa vadede kendi lehine Plehanov'un devreden çıkarılmasını sağlayarak hem kendi fraksiyonunun izole edilmesinin önüne geçmek hem de Enternasyonal nezdinde tanınmasını sağlamak istiyordu; bu sayede fraksiyonu için vazgeçilmez gördüğü bir meşruiyet kazanacaktı. İkinci olarak ESB içinde kendine bir yer açması durumunda, örgütün Rus sosyal demokrasinin birleşmesi gündemiyle bir konferans toplaması halinde tartışmaları yönlendirebilir ve bolşevikler lehine bir zemine çekebilirdi.

Bu yakın hedeflerden uzun dönemli bir politika doğdu ve tüm iniş çıkışlarına rağmen Ağustos 1914'e dek bolşeviklerin Enternasyonal içindeki hareket hattını belirledi. Politikanın özü, Enternasyonal içindeki konumlarını yükseltmek ve sağlamlaştırmak, nihai olarak kendilerini kurum içinde RSDİP'in yegâne temsilcisi olarak kabul ettirmekti.

Dolayısıyla Lenin'in 1905 yazı boyunca devam eden bu faaliyetleri, Rus sosyal demokrasisinin iki başat figürü arasındaki rekabetten çok daha derinlere inen bir antagonizmadan kaynaklanıyordu. Ancak bu gerçek 1914'e gelene dek Enternasyonal'in yönetim kademelerindeki birçok kişinin gözünden kaçtı. Tabii ki zamanla bu iç kavgaların tek nedeninin örgütlenme konusundaki fikir ayrılıkları olmadığı ve karşıtlıkların göçmen çevrelere geleneksel olarak hâkim olan tartışmalara indirgenemeyeceği yavaş yavaş anlaşıldı. Ne var ki hiç kimse uzlaşmaz konum ve seçeneklerin söz konusu olduğuna inanmıyordu ve yine o dönemde hiç kimse çatışmanın tarihsel sonuçlarını öngöremedi.

"İki fraksiyon arasındaki karşıtlıkların önemsiz"[28] olduğunu söyleyen Plehanov'un kendisi değil miydi? Bolşevizm (o dönemde ESB içinde bilinen bir terim değildi bu) ESB delegelerinin gözünde yeni bir akım değil, basit rakip fraksiyonlardan sadece biriydi. Rus sosyal demokrasisi içinde 1905 devrim sürecinde izlenecek taktikle ilgili doğan gerilim bile ESB nezdinde böylesi bir tartışmayı hiçbir şekilde haklı çıkaramazdı. Avrupa sosyalizminin yönetim kademesindeki isimlerin çoğu, devrimci yükselişin bu belirleyici anında Rus sosyalistlerinin davranışlarını büyük bir ciddiyetsizlik olarak görüyor, onları politik

---

28. Plehanov'un ESB'ye 16 Haziran 1905 tarihli mektubu, ESB arşivleri; ingilizce olarak GANKIN ve FISCHER, *a.g.e.*, s.44-45

olgunluktan yoksun olmakla suçluyorlardı. "Bölünme hayati, belki de affedilemez bir hatadır"[29] diyen Plehanov'un görüşünü paylaşıyorlardı. Dolayısıyla Enternasyonal'in artık tartışmaların edilgen bir seyircisi olarak kalamayacağı açıktı. Üye partilerin özerkliğine ve iç işlerine müdahale etmeme ilkesine rağmen arabulucu rolünü üstlenmeli, hatta kendini dayatmalıydı.

Uzlaşma çağrıları Temmuz 1905'te çoğaldı. Alman sosyal demokrasisinin saygın lideri Bebel ve İngiliz delege Lee, Büro'nun Rusya'da sosyalist birlik konusunu tartışmak üzere en kısa zamanda toplanması için birbiri ardına çağrılar yaptılar. Lee ve Bebel'e göre Enternasyonal'in otoritesi, ESB'nin, daha özel olarak ise yürütme komitesinin sorunu hakemlik yoluyla çözmesi için yeterliydi.

Rus tarafında Plehanov, hem hakemlik ilkesini hem de ESB yürütme komitesi öncülüğünde bir birlik konferansı toplanması fikrini kayıtsız şartsız destekledi. Lenin ise kategorik olarak karşı çıkmasa da böyle bir girişim için koşulları olduğunu ifade ediyordu.[30] Yürütme komitesi, otoritesine tam olarak güveniyordu ve konferanstan önce gerilimi azaltmak konusunda kararlıydı; dolayısıyla bu koşulları kabul etmeye hazırdı. Uzlaşılmış bir çözüme dayalı işbirliğini ne pahasına olursa olsun kolaylaştırmaya çalışan Huysmans, Rus sosyal demokrasi alt birimi için ikili bir temsil sistemi üzerinde anlaşmayı önerdi. Uzlaşmacı görünmeyi bilen Lenin, özünde tatmin edici bulduğu öneriyi kabul etti ve sonuçta Kasım 1905'te Plehanov ile birlikte II. Enternasyonal Bürosu'nda RSDİP'in ikinci temsilcisi oldu. Bu tam bir başarıydı. Plehanov'a karşı saldırısının bıraktığı tatsız izlenime rağmen fraksiyonu Enternasyonal içinde varlık olarak tanındı ve kendisi de sosyalizmin önde gelen yöneticileri arasında yerini aldı.

Ne var ki planlanan konferans gerçekleşmedi. Projenin aksamasına neden olan taktiksel ya da kişisel hesaplar değil, Rusya'da gelişen olaylardı. Ekim 1905'te devrimin muzaffer ilerleyişi ve bunun yarattığı genel coşku, partideki krize son vermiş ve karşıtlıkları ortadan kaldırmış gibi görünüyordu. 1905 Ekim sonunda Plehanov'a elini uzatan, uzun bir mektupla "koşulların bugün birliği gerçekleştirmek için olağanüstü elverişli olduğuna"[31] inancını ifade eden Lenin'di.

1906-1907 yıllarında rakip fraksiyonların karşılıklı iyi niyet jestleri arttı; birlik yanlıları geleceğe artık güvenle bakıyordu. Enternasyonal, RSDİP'in dördüncü kongresinden sonra, Amsterdam Kongresi'nde

---

29. *A.g.e.*
30. Yazışmalar... *a.g.e.* belgeler n. 8-12, s. 29-34.
31. V. I. Lenin, *Socinenija* (Toplu Eserleri), 3. Baskı, Moskova, c.8, s.348-350.

alınan kararların Rusya'da uygulamaya sokulduğu yanılsamasını besliyordu ve 1912'ye gelene dek Rus birliği meselesi gündeminden tamamen çıktı.

1906-1911 yılları, bolşevikler ve ESB sekretaryası arasında bir güven, hatta "suçortaklığı" dönemi olarak geçmişe benziyor. ESB sekretaryasıyla Rus delegasyonu arasındaki işbirliği dürüst ve dostaneydi. Üstelik çözülmesi gereken sorunlar genelde tali meselelerle ilgili, basit sorunlardı. "Suçortaklığını" gösteren bir örnek, Bolşeviklerin Kafkaslardaki ünlü "kamulaştırmalardan" elde edilen ve daha önce Rus sosyal demokrasisi içinde büyük rahatsızlık yaratan paranın bir kısmının Litvinov aracılığıyla ESB sekreteri Camille Huysmans'a geçirilmesiydi. Olay büyük bir gizlilik içinde yürütüldü. Kimsenin, Litvinov'un onayı olmaksızın ne gizli belgelere bakma ne de paraya dokunma hakkı vardı.[32] Huysmans güvene layık olduğunu gösterdi: Olaydan hiçbir zaman, bolşevikler daha sonra ona karşı saldırıya geçtiklerinde dahi bahsetmedi ve 1906-1907 yıllarında Litvinov'a Rus devrimi için gerekli silahların alımı ve Rusya'daki devrimci örgütlerin gereksindiği paranın transferi konusunda yardım etti. Küçük bir ayrıntı verelim: ESB sekretaryasında tutulan son bin frank, 1907'de Litvinov'un talebi üzerine Camille Huysmans tarafından Kafkasya'daki bir bankaya, Koba ismindeki birinin hesabına gönderildi. Bu kişi takma adını daha sonra Stalin olarak değiştirecekti.[33]

Bu dönemde bolşeviklerle Enternasyonal arasındaki ilişkilerin yakınlığına kanıt olarak birçok başka örnek verilebilir. Lenin ESB'nin toplantılarına ve Enternasyonal'in kongrelerine aksatmadan katılır ve Enternasyonal'in geleceğine duyduğu güveni sürekli vurgulardı. Sürdürdüğü fikir savaşları, revizyonizme ve reformizme karşı aldığı konumlar, Enternasyonal çerçevesinin dışına taşmazdı: Dönemin tüm sosyalist öncüleri gibi onun için de Enternasyonal'in bağrında birçok akım ve eğilimin var olması ve bunların ifade özgürlükleri normal ve doğal bir olguydu. Lenin bir yandan da Enternasyonal'in izleyeceği siyasette "devrimci marksizm"in ilkelerini geçerli kılmak için çalışıyordu ve 1907 Uluslararası Stuttgart Kongresi'nde bu çabasının başarıyla sonuçlandığını gördü. Sosyalistlerin olası bir savaş durumdaki görevleri ve almaları gereken tutuma dair merkezi mesele, Rosa

32. 9 Temmuz 1906'da Litvinov ESB sekreterine 120 bin frank değerinde bir çek teslim etti. 1907'de yeni bir fon aktardı. Maalesef ESB arşivlerinde Litvinov ile Huysmans arasındaki yazışmaların çok küçük bir kısmı muhafaza edilmiş.
33. Karş. *Rivista storica del socialismo*'da yayımlanan makalemin ekinde sunulan belgeler.

Luxemburg ve Martov'la birlikte hazırladıkları bir karar önergesinin uzun bir mücadele sonunda kabul edilmesiyle çözüme kavuşturuldu. Lenin, Stuttgart'taki başarısından, devrimci marksizmin revizyonizmi yıkması için daha sonra yararlanacaktı.

2. Dönüm Noktası: ESB'de Birlik Meselesi

Lenin'in II. Enternasyonal'le ilişkilerinde dönüm noktası, Rus sosyal demokrasisindeki ayrışmanın tamamlandığı 1912 yılıdır. Lenin, Prag Konferansı'nda partiyi güçlendirmek ve birliği sağlamak için alındığını ileri sürdüğü kararlar konusunda Enternasyonal'i vakit geçirmeden bizzat bilgilendirdi. ESB'yi bir oldu bittiyle karşı karşıya bırakan Lenin bu yolla rakiplerini geriletmeyi amaçlıyordu. Ancak rakipleri bu hamleye yanıt vermekte gecikmedi ve Prag Konferansı'nı şiddetle protesto ettiler. Öyle ki 1912'nin Mart-Nisan aylarında Plehanov'un etkisiyle ESB yürütme komitesi bir an için Rus meselesine doğrudan müdahil olmayı düşündü.[34] Ancak Lenin'in bu tür bir girişime kategorik olarak karşı olduğu anlaşılınca temkinlilik üstün geldi ve bundan vazgeçildi.

ESB, 1913-1914 yılları boyunca Rus partisinin birliğini sağlanmak için neden ısrar ediyordu? Neden, Lenin'e karşı duyulan düşmanlık ya da bolşevikleri tasfiye etme isteği miydi? Ya da menşeviklerin "örgütlenme komitesi"ne destek olmak mı?[35] Soruyu bu terimlerle sormak doğru olmaz. Arşivlerin bize gösterdiği şu ki, ESB'nin birlik sağlamak konusunda üstlendiği rolün ve örgütün bu çabalarının değerlendirilme biçiminin anlaşılabilmesi için Rus sosyal demokrasisinin dar çerçevesinden çıkmak ve bu tarihte uluslararası sosyalizmin genel bağlamını göz önünde bulundurmak gerekiyor.

Farklı ulusal birimler arasında baş gösteren ve gittikçe çoğalan bölünme ve ayrışmalar tehdit edici bir boyuta ulaşmıştı ve bu durum her ne pahasına olursa olsun enternasyonal sosyalizmin birliğini korumak isteyen Enternasyonal yöneticilerini alarma geçirmişti. Sosyalist Enternasyonal'in Viyana'da 1913'te yapılması planlanan X. Kongresi'nin hazırlıklık çalışmaları sosyalist birlik meselesini daha da yakıcı bir hale getirdi. Kongre tarihinin seçimiyle ilgili tartışmalarda (bu, Alman sosyalistleri ile İngiliz ve Fransız delegeleri arasında bir hayli atışmaya neden olmuştu) hareketin farklı kolları arasında kay-

---

34. Yazışmalar... *a.g.e.* belgeler n. 90 ve 95, 131 ve 132, s. 104-105, 111 ve 144-147.
35. S. S. SAUMJAN'in daha yeni yayımlanan incelemesi dâhil Sovyet tarihçileri meseleyi bu terimlerle sunarlar. S. S. SAUMJAN, "V. I. Lenin i Brjussel'skoe obedinitel'noe sovescanie" (Lenin ve Brüksel konferansı), *Istorija S.S.S.R.*, n.2, 1966.

gı verici ayrışmalar öne çıkmış ve bu olgu, Kongre'yi Ağustos 1914'e ertelemek isteyenlerin başlıca argümanlarından biri olmuştu. Enternasyonal sekreteri Camille Huysmans'ın Ekim 1912'de Vaillant ve Hyndman'a yolladığı mektuplar son derece açıktı:

"Çekler ile Almanlar arasındaki düşmanlık sürerken Viyana'da toplanamayız. Umuyoruz ki bu mesele 1914'e kadar çözülür. Buna bir de Polanyalılar, Rus sosyal demokratları, Bulgarlar vs içindeki bölünmeleri ekleyin. Çok öfkeliyiz zira Viyana Kongresi, burada toplanan Ökaristik Kongre'nin* ertesinde, bir sosyalist bölünme kongresi olabilir."

Huymans'a göre, "gerginliğin dinmesi için kesinlikle zaman kazanmak gerekiyordu."[36] Bölünme ve ayrışmaların çoğalması karşısında ESB'nin öncelikle en acil meseleleri ele alması gerekiyordu. İlk mesele İngiliz sosyalistlerinin, ardından da Rus sosyalistlerin birliğinin sağlanmasıydı. Üstelik Rusya'da işçi hareketinin yakın zamanda gösterdiği yeni atılım Enternasyonal'in İmparatorluğa ilgisini de artırmıştı.

Büro nasıl hareket etmeliydi? Üye partilerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesini gözeten örgüt, sadece hazırlık tartışmalarının sağlıklı bir ortamda yürütülmesi için gerekli önlemleri almakla ve rakip fraksiyonlar arasında bir tür arabulucu rolü üstlenmekle yetindi. Hakemlik önerisi politik olmaktan çok diplomatikti ve sadece prosedürel meselelerle ilgiliydi.

Birçok üye grubun temsilcisi, en başta da ESB'deki sözcülüğünü Rosa Luxemburg'un yaptığı Polanya sosyal demokratlarıyla "Ağustos Bloku"ndan doğan ve liderliğini Troçki'nin yaptığı örgütlenme komitesi, hem yöntemi ve hem de amacı yetersiz buldular. Bu ikisinin talebi ESB'nin ayrışmaları ortadan kaldırması ve gerekirse birliği dayatmasıydı. Yürütme komitesinin birincil amacını, yani arabulucuk işlevini kabul etmeye hazır olan Lenin bu görüşe karşı şiddetle savaştı. Enternasyonal sekretaryası, Rus sosyal demokrasisinin içindeki bölünmelerle, Rus yöneticiler ile başlıca diğer Avrupalı yöneticiler arasındaki ilişkilerdeki gerilimle ve Alman sosyal demokratların Rus meselesine müdahil olma girişimleriyle halihazırda zaten bir hayli karmaşık olan ortamın[37], bakış açılarının çokluğu ve muhtelif baskılarla daha da içinden çıkılmaz bir hal alacağını kısa sürede anladı. Rus birliği

36. Karş. G. HAUPT, *Le Congrès manqué: l'International à la veille de la Première Guerre mondiale*, Maspero, Paris, 1965, s.39.

* Kataolik Kilisesi'nin dört yılda bir dünyanın farklı bir kentinde düzenlediği etkinlik. (y.n.)

37. Bu soru ayrıntılı bir incelemeyi gerektirecek. Başlangıç için bkz. P. LÖSCHE, *Der Bolschewismus im Urteil der deutschen Sozialdemokratie, 1903-1920*, Berlin, 1967, s. 48-65.

meselesi ağır bir kuşku, manevra, hatta entrika bulutuyla çevrelendi. Kautsky, "Benzer bir kavga başka hiçbir ülkede Rusya'da olduğu kadar hınç ve güvensizlik yaratmamıştır"[38] diyordu.

ESB yürütme komitesi bu durum karşısında üstlendiği rolü yerine getirebilmek için bağımsızlığını ve tarafsızlığını mümkün olduğunca korumaya çalıştı; o kadar ki Vandervelde nihayetinde hakemlik yapabileceğine dair umudunu halen sürdürüyordu. Enternasyonal sekreteri Camille Huysmans bilgilendirme görevinden tarafsızlık gereği çekildi. Ancak Rus parti temsilcilerinin kulislerde süregiden karmaşık oyunlarda rakiplerinin manevralarını boşa çıkarmak için uyanık ve dikkati olmaları gekeriyordu. ESB'nin sunduğu resmi bilgiler bu bakımdan tek başına yeterli değildi. Lenin, böylesi bir atmosferde tedbirsizlik göstererek, Temmuz 1912'de Krakov'a yerleşmek üzere ayrılmadan önce ESB'de kendi yerine birini seçtirmeyi ihmal etti. Gerçekte Lenin, ESB sekretaryasını artık Rus sosyal demokratların birliği meselesiyle ilgilenmemesi gerektiği konusunda ikna ettiğine inanıyordu. Bu nedenle kimsenin kendisinin yerine yetkilendirilmediği 28 Ekim 1912'deki Brüksel kongresine katılmadı. Oysa gelecek uluslararası kongrenin tartışıldığı bu buluşmada, Rus sosyalizminin birliği meselesi yeniden gündeme geldi. Lenin gelişmeyi basından, özellikle de menşevik gazetelerinden öğrendi. Ne olup bittiğini tam olarak anlamayan Lenin (kapalı kapılar ardında yapılan bu tartışmalar ESB toplantı tutanaklarında geçmiyordu) derhal önlem aldı. Lenin liderliğindeki merkez komite 1912 Kasım ayı sonunda ESB'nin önermesi halinde sözcüleri reddetmeme ve böyle bir durumda merkez komiteyi derhal genel toplantıya, Duma'nın sosyal demokrat üyelerini de bir konferansa çağırma kararı aldı. Ayrıca Lenin kendi yerine ESB delegesi olarak Kamanev'i atamak için hızla harekete geçti ve Huysmans'dan toplantıda neler olduğuna dair kendisini net bir şekilde bilgilendirmesini talep etti. Huysmans'ın gizli mektubu ESB yürütme komitesinin bolşeviklere karşı gösterdiği dürüstlüğe bir kez daha tanıklık etti. Lenin de bunun farkındaydı ve Huysmans'ın "bu meseleyi (yani birleşme meselesini) derhal çözmesi" yönündeki önerisini değerlendirmeye hazırdı zira sekreterin "Büro artık bu işten fazlasıyla bunaldı"[39] derken abartmadığını biliyordu.

---

38. Bu cümle Kautsky tarafından ESB'nin 14 Aralık 1913'teki toplantısında Rus birliği meselesinin tartışıldığı bir esnada sarf edildi. Bkz. Bulletin périodique du B.S.I., supplément, V, 1914, no: 11, s. 5.
39. C. Huysmans'ın V. I. Lenin'e mektubu, *Cahiers du monde russe et soviétique*, 1966, n. 3, s. 405-406.

Ocak 1913'te bir konferans toplayan bolşevik merkez komitesi pozisyonunu belirledi ve koşullarını Kamenev'in şu sözleriyle ESB'ye sundu:

"Rusya sosyal demokrat işçi partisinin birliği meselesine dair görüşlerimiz şöyledir: Tasfiyeciler Ağustos 1912'deki konferanslarında bir parti şeklini almadılar; sadece birliği gerçekleştirmeyi amaçlayan bir örgütlenme komitesi kurdular. Dolayısıyla tasfiyeciler legal bir parti kurulması önerisini sürdürdükleri müddetçe onların bu partiyi kurmalarını beklemek zorundayız. Merkez komite böyle bir parti kurulması durumunda legal partiyle illegal parti arasında federatif ya da başka türlü, ne tarz bir ilişki olacağı konusunda öneride bulunacak ve karar verecektir. Tasfiyecilerin bu partiyi kurmamaları durumunda (ki biz kendi adımıza Rusya'da legal bir parti fikrinin gerçekleşmesi imkansız bir hayal, oportünistlerin proletaryayı demoralize etmek ve mümkün olan tek partiyi, yani illegal partiyi baltalamak için gündeme taşıdıkları içi boş bir ifade olduğundan eminiz) birliğin gerçekleşmesinin zorunlu koşulu, tasfiyecilerin Rusya'da mevcut tek partinin illegal parti olduğu gerçeğini kayıtsız şartsız kabul etmeleri, partiye yöneltilmiş bütün saldırılara karşı çıkmaları ve aralarında partiden ayrılanların illegal örgütlenmelere dâhil olmalarıdır."

ESB, Rus meselesine mümkün olan en kati ve hızlı şekilde müdahil olma iradesine karşın aldığı kararı uygulamaya sokamadı. Örgüt 1912 sonu ila 1913 başı arasındaki dönemde tüm dikkatini ve enerjisini tehdit edici bir boyut kazanan uluslararası duruma yönlendirmiş, çabalarını tamamen Avrupa'da çıkması olası bir savaşı engellemeye yoğunlaştırmıştı. Dolayısıyla Lenin ve bolşevikler uluslararası olayların etkisiyle zaman kazandılar. Rus birliği meselesi birdenbire yeni bir güncellik kazandı. Konu ESB'nin 14 Aralık'taki Londra oturumunda tartışıldı ve Rosa Luxemburg'un önerisi doğrultusunda ESB yürütme komitesinin en kısa sürede Rus sosyal demokrasisinin birliğine ilişkin bir konferans çağrısı yapması konusunda karara varıldı.[40] Ancak bu kez de Rus sosyal demokrasisi içindeki farklı fraksiyon ve eğilimler, Enternasyonal'de homojen bir grup olan bolşeviklere karşı birleşip harekete geçti. Bunlar adım adım mevzi kazanarak "bir zamanlar tarafsız olan"[41] ESB delegeleri arasında taraftar

40. Karş. "Berichte und Anträge des Zentralkomitees der S.D.A.P.R an das I.S.B." (Aralık 1913), *Jahrbuch Arbeiterbewegung*, 3, 1975 içinde, s. 39-49; ve "Rapport du comité du Parti social democrate ouvrier de Russie au bureau socialiste internationale" ESB arşivleri, s. 3

41. Karş. Ivan Popov'un anıları, *Lenin tel qu'il fut. Souvenirs des contemporains*, c.3, Moskova, 1965, s.142. Popov, Lenin'i Brüksel'deki ESB idari komitesi hakkında bilgilendiren kişiydi.

ve destekçi buldular ve örgütte aracılık fikrinden hakemlik fikrine doğru bir geçiş sağladılar.

Bu noktada tarihyazımında iki veçhenin bilerek ya da bilmeyerek birbirine karıştırıldığını belirtmek gerekiyor: ESB'nin Rus birliği meselesini ısrarla ele alışındaki motivasyonları ya da amaçları ve Enternayonal'in yönetim kademesindeki muhtelif isimlerin konumlanışları ya da eğilimleri. Gerçekte ESB delegelerinin kişisel sempatileri tamamen farklı bir meseleydi. Şu ya da bu tutumu almalarında ideolojik hesapların pek de etkisi yoktu; programları birlik olan Rus sosyalist fraksiyonları destekliediler.

Lenin'in uzlaşmazlığı böyle bir bağlamda rakiplerinin taraftar kitlesini genişletmekten başka sonuç vermedi; o kadar ki bunlar ESB'nin konumlanışıyla tam bir uyum içinde olduklarını ve örgütün işini kolaylaştırmaya hazır olduklarını açıklamakta gecikmediler. Örgütlenme komitesi, Rus sosyal demokrasisi içinde bir bölünmeyi haklı çıkaracak temel ayrışmalar olmadığını, partinin sadece bir krizden geçmekte olduğunu savunuyordu. Komite Mart 1914'te, "Rus sosyalist demokrasisi içinde hakim olan görüş ayrılıklarının niteliği konusunda ESB ile tam bir fikir birliği içinde olduğunu" kamuoyuna açıkladı. "Sosyalist hareketin muhtelif unsurları arasındaki görüş ayrılıkları, ne kadar önemli olursa olsun, bir bölünmenin süregitmesini haklı çıkarılamaz zira farklı fraksiyonlar, aynı programı benimsiyor ve izlenecek taktikler konusunda hepsi de marksist ilkelere gönderme yapıyor"du.[42]

Birliğe giden yol tüm fraksiyon ve akımlar arasında uzlaşma sağlamaktan geçiyordu. Böylesi bir tutum, Rus sosyalistler arasındaki ayrışmalarının temelindeki meselelere zerrece anlam veremeyen Enternasyonal yöneticilerinin büyük kısmını elbette peşine takabilirdi. Diğer taraftan Lenin'in kullandığı dil ve argümanlar ne anlaşılıyor ne de pek destek buluyordu. Bolşevik lider, öncelikle, ESB'nin özerk bir partinin iç işlerinine karışmaya hakkı olmadığının altını çiziyor ve örgütün bir hakem konumuna yerleşme girişimini reddediyordu.[43]

---

42. ESB yürütme komitesine 30 Mart 1914'te yazılan mektup, ESB Arşivleri; ayrıca bkz. "ESB idari komitesinin Londra'daki oturumunda alınan birleşme kararının ardından Rus ve Polonya sosyal demokrasisinin güncel durumu", Kautsky Arşivi, belge G 5 (Am IISG), s. 19. Karş. Örgütlenme komitesinin raporu, "Der Kampf um die Einheit in der Sozialdemocratischen Arbeiterpartei Russlands und in der Sozialdemocratischen Dumafraktion zur Londoner Sitzung des I. S. B. (Aralık 1913)", II. Enternasyonal Arşivleri, Am IISG, s. 12.

43. Lenin, Inès Armand'a Brüksel konferansında takınılacak tutuma dair verdiği talimatlarla ilgili olarak şöyle diyordu: "Biz *özerk* bir partiyiz. Bunu sakın aklından çıkarma. Hiçkimsenin bize dışarıdan irade dayatma hakkı yok. ESB'nin böyle bir hakkı yok." (Lenin, *Toplu Eserleri*, 5. basım, Moskova, 1964, v.48. s.316.)

Lenin tutumunu, Enternasyonal politikasının üzerine kurulu olduğu anlayışa, yani aynı sosyalist parti içinde muhtelif akım ve eğilimlerin bir arada bulunabileceği yönündeki genel kabule kategorik olarak karşı çıkmaya kadar vardırdı. Lenin lafı evirip çevirmeden tasfiyecilerle birliğe gitmenin tek kelimeyle saçma olduğunu söylüyordu. Bolşevikler, "birliği. Rus işçilerini kendi partileri içinde tasfiyecilere karşı bir araya getirerek" sağlayacaklardı. Rakipleri Lenin'in sözlerini inatçılığının ve art niyetinin bir başka kanıtı olarak nitelemekte gecikmediler. P. B. Axelrod, Camille Huysmans'a 31 Mart 1914'te yazdığı uzun bir mektupta şöyle diyordu:

"Siz kendiniz de çok iyi biliyorsunuz ki Lenin ve grubu, Enternasyonal Büro'nun kararını uygulamaya geçirmesine karşılar. Bu grubun Enternasyonal Büro tarafından kararlaştırılan birleşme sürecini bütün güçleriyle akamete uğratmak isteyeceklerini öngörmeliyiz. Soru şu: Birleşme fikrine muhalefet edenlerin Rus sosyal demokrasisi içindeki konumları ortadayken, bunların başarısını gölgeleyeceği ya da engel olabileceği bir konferans çağrısı yapmanın ne anlamı olabilir?"[44]

Örgütlenme komitesinin ESB'ye gösterdiği güven, aslında taraftarlarının açığa vurduğu güvensizliği ve kaygıyı gizlemeye dönüktü. Bolşevikler gibi diğer Rus fraksiyonlarının liderleri de Enternasyonal'in yönetim kademesinin Rusya'daki durumu doğru okuyamamasının aleyhlerine sonuçlanmasından korkuyorlardı. Örgütlenme komitesi sekreteri G. Ichitcherine'in (Ornackij), ESB'nin Londra'da aldığı kararı duyduktan hemen sonra, 23 Aralık 1913'te P. B. Axelrod'a yazdığı kaygı dolu mektup bu korkudan ileri geliyordu. G. Ichitcherine, "Birleşmeden *ne* anlaşıldığını bana anlattılar. Batı Avrupalıların birleşmeyi tüzükle ilgili bir mesele olarak görme eğiliminde olduklarına kuşku yok: Tek bir tüzük kabul edilir, dengeli bir merkezi aygıt, bir merkez komite oluşturulur, bir kongre toplanır ve kendilerininkine benzer bir disiplin sağlanırsa tüm sorun çözülür diye düşünülüyor. Bizde komedinin saray entrikaları ve diktatörlükler için bahane olarak kullanıldığı ve bize *daha* esnek örgütlenme biçimleri gerektiği konusunda bir fikirleri var mı, merak ediyorum. Batı Avrupalıların, Lenin'in arzusu doğrultusunda ve gerçek anlamını görmeksizin biçimsel ve tüzüğe bağlı bir birleşmenin kabul edilebilir olduğu yönünde yanlış bir fikre kapılmalarının sonuçları hayati olmaz mı? Kautsky bizim durumumuzu anlıyor, ya diğerleri?"[45]

---

44. 31 Mart 1914 tarihli mektup, ESB Arşivleri (Almanca). Axelrod'un konumu üzerine karş. Abraham ASHER, *Pavel Axelrod and the Devolopment of Menshevism*, Cambridge, 1972.
45. Am IISG, Axelrod Arşivleri

O dönemde Birleşik Devletler'e yerleşmiş olan eski militan Lev Deutsch da *Neue Zeit*'e gönderdiği bir mektupta birleşme tasarısına karşı çıkıyor ve "menşeviklerle bolşeviklerin evliliğinden sağlıklı bir çocuk doğabileceği"[46] konusundaki kuşkularını ifade ediyordu. Kulislerde son derece önemli bir rol oynayan Axelrod'un, örgütlenme komitesinde takınılacak benzer tutumların Enternasyonal'in önde gelen yöneticilerinde oluşturabileceği kötü izlenimi silmek için tüm saygınlığını Kautsky lehine ortaya koyması gerekti.[47]

Her ne olursa olsun, o dönemde Rosa Luxemburg'un yaptığı gibi, birleşmenin önündeki zorlukların salt Lenin'in hırslarından kaynaklandığını ileri sürmek kadar tek taraflı bir bakış olamaz. Lenin'in konumlanışını ve karşı karşıya kaldığı güçlükleri anlamak için, onun örgütlenme meselesinin hayli ötesinde, Rusya'daki devrim perspektifine ilişkin çok daha derin bir çatışmanın fitilini ateşlediğini görmek gerekiyor. Lenin, Enternasyonal'in kararlı şekilde reformist bir çizgiye girdiği bir dönemde Rusya için devrime dönük bir strateji öneriyor, sosyalizm ideologlarının ve otoritelerinin Enternasyonal içinde o zamana kadar Rusya'ya vermeyi reddettikleri bir yer edinmenin hayalini kuruyordu.

Ne var ki bolşeviklerin ESB'yi, "işçi hareketinin Rusya'da büyük bir kitlesel ajitasyon döneminden geçtiği", "bütün ülkenin baştan sonra radikalleştiği" ve "Rusya'da yeni bir devrimci krizin olgunlaşmakta olduğu" konusunda ikna etme girişimleri delegelerin büyük çoğunluğu tarafından kuşkuyla karşılanıyordu. Zira devrimin eli kulağında olduğunu söylemek sadece revizyonistlere değil "ortodoks" marksistlere de saçma görünüyordu ya da en azından pek makul gelmiyordu.

Diğer taraftan Lenin, bolşeviklerin Rusya'daki yeni devrimci atılımda işçi hareketinin büyük çoğunluğunu arkasına almak yolunda ilerlediğinden kesinlikle emindi. Bolşeviklerin 1912 yılından itiba-

---

46. *A.g.e.*, Kautsky Arşivleri

47. Kautsky'nin tutumu karmaşıktır. Rusya'daki durum ve devrim perspektifi hakkında ne menşeviklerin ne de Lenin'in çözülemesine katılır. 1915'te "Rusya'yı gayet iyi tanıyan, yöntemli ve marksist iki isimden, Lenin ve Plehanov"dan bahseder. (*Die Internationalität und der Krieg, Neue Zeit*, 1915, s.30-31) Ancak onlara şapka çıkarsa da temel çizgilerini Axelrod'da 10 Şubat 1909'da yazdığı bir mektupta ortaya koyduğu kendi çözümlemesini bağlı kalır: "Mevcut duruma ilişkin çok da kötümser olmamız gerektiğine inanmıyorum. Ruslar gibi devasa bir halk kitlesini harekete geçirmek elbette zordur ancak aynı zamanda sakinleştirmek de. Önümüzdeki yıllarda durmaksızın artan bir kaostan başka bir şey beklemiyorum. En azından mali sorunlar nedeniyle hükümet gittikçe zayıflayacaktır –özellikle de köylüler ayaklanırsa ki bunun için ilkbaharı bekliyorum. Ne var ki boşluğu kısa sürede dolduracak kadar güçlü bir iktidar da göremiyorum. Sanırım sınıflar arasında bir denge kurulana dek iç savaş bir süre devam edecek. Yine de Rusya'nın durumu öylesine özgül ki kehanette bulunma işi başkalarına da bırakabilir." (Am IISG, Axelrod Arşivleri)

ren ESB'ye sunduğu ve rakamlarla da desteklenen tüm raporlar, enternasyonal sosyalizmi de ortak etmeye çalıştıkları bu inanç temeline oturuyordu. Bu dönemde Lenin'in düşünceleri önemli bir değişimden geçti: Partisini artık reel işçi hareketinin temsilcisi olarak görmeye ve sürgündeki muhtelif sosyalist gruplara köklü bir küçümsemeyle bakmaya başladı. Lenin için birlik tartışmalarında da kabul edilebilir tek arabulucu örgütlenme komitesiydi. "Rusya'daki örgütlü işçi hareketiyle hiçbir bağı olmayan göçmen gruplar" olarak nitelediği diğer örgütlerle müzakere etmeyi reddetti.[48] Gerçekte Rus sosyal demokrasi içinde kavgayı besleyen, somut olarak "tasfiyeciler" meselesini aşan, daha derin ve eski bir çatışma, işçi hareketi ve onun temsilcileriyle gerçeklikten kopmuş göçmenler arasındaki antoganizmaydı. Dolayısıyla ilkesel ayrımlar, Lenin'in birleşmeyi reddetmekteki inadını tek başına açıklamaz; politik çıkar ve hesapların etkisi çok büyüktü. Zira Lenin, ESB'nin önerdiği tarzda bir birleşmenin, uzun ve sabırlı bir çabanın meyvelerini paylaşmak ve gerçekleşmek üzere olan bir hayalden, yani bolşevizmi Rus işçi hareketi içinde en sağlam kökleri olan ve en etkili sosyalist güç haline getirme perspektifinden vazgeçmek anlamına geleceğinin farkındaydı. Yıllardır peşinden koştuğu bu hegemonya hedefinden tam da başarıya ulaşmak üzereyken feragat etmek, Lenin'e göre affedilmez ve onarılmaz bir hata olurdu. N. K. Krupskaya, Aralık 1913'te Londra'da toplanan ESB'nin, bütün Rus sosyal demokrat fraksiyonları aynı konferansa davet ettiğini öğrenen Lenin'in tepkisini şu sözlerle aktarır: "ESB'nin Rusya olaylarına bu müdahalesi İlyiç'i derinden sarstı. Bu müdahalenin Rusya'da etkisi her geçen gün artan bolşevikleri frenlemekten başka bir işe yaramayacağını düşünüyordu."[49]

Lenin'in fraksiyonu birleşmeden fayda sağlamak bir yana zararlı bile çıkabilirdi. Dahası, tasfiyecilerle mücadele içindeki bolşevik militanlar, ESB'nin Londra kararının kendilerini ortadan kaldırmayı

48. Kamanev tarafından Kasım 1913'te ESB'ye iletilen RSDİP merkez komitesinin raporunda şu cümlelere rastlıyoruz: "Tüm bu veriler ışığında, karşı devrim esnasında neredeyse darmadağın olan sürgündeki bu grupla hiçbir şekilde ittifaka yanaşmayacağızı bildiririz. Bir başka bakış açısı var ki o da bizimkisi. Buna göre, tüm bu gruplara *rağmen* gerçek işçi partisi örgütünün Rusya'daki faaliyetleri, legal ya da tarafsız tüm işçi derneklerinde etkileri hissedilecek şekilde yürütülmektedir. Buna benzer bir şey Almanya'da sosyalistlere karşı olağanüstü hal yasaları yürürlüğe konduğunda da yaşanmıştı. Rusya'da işçi partisinin yeniden inşası tasfiyecilerle *savaşmaksızın gerçekleşemez*. Raporda sunduğumuz veriler Rusya'da işçilerin birliğini sağlama faaliyetlerinin iyi yolda olduğunun tartışılmaz kanıtlarıdır. Bizi bölünme yaratmakla suçluyorlar. Tam tersine, Rusya'da proletaryanın birleşmesi ve onun varolan yegane parti, illegal parti içinde örgütlenmesi için çalışan *sadece* bizleriz."

49. N. K. KRUPSKAYA, *Vospominanija o Lenine* (Lenin'in Anıları), Moskova, 1957, s. 218.

amaçladığını düşündükleri için çok daha sert tepki verdiler. Ayrıca derinden de sarsılmışlardı zira bu kararın arkasında malum düşmanları değil saygın bir müttefikleri, Rosa Luxemburg vardı. Lenin'in Ocak 1914'ten itibaren vakit geçirmeden taraftarlarını sakinleştirmesinin ve Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vereceği güne kadar bütün gücüyle sürdüreceği bir saldırı hazırlığına başlamasının nedeni de buydu.

3. Birinci Dünya Savaşı öncesinde bolşeviklerin Enternasyonal içindeki konumu

Birleşmeye karşı tavizsiz bir tutum takınan ve tasfiyecilerle herhangi bir yakınlaşma girişimine kökten karşı olan Lenin yine de ESB himayesinde bir birleşme konferansı toplanması önerisini kabul etti ve partisinden bir delegasyonu toplantıya yolladı. Bu tutumu nasıl açıklamalıyız? Bu soruya taslak şeklinde de olsa bir yanıt vermeden önce Birinci Dünya Savaşı'nın ilanından sadece iki hafta önce Brüksel'de toplanan bu konferansın hazırlık çalışmalarının, belgeler büyük oranda eksik olduğu için, hakkıyla incelenmediğini belirtelim. Bu engel bugün ortadan kalkmış sayılabilir. Sovyet arşivlerinde korunan ve daha önce gün ışığına çıkmamış birçok belge yayımlandı ve kısmen de olsa kullanıldı.[50] Ayrıca ESB'nin ve toplantıda hazır bulanan Kautsky gibi delegelerin arşivleri de (toplantı tutanakları gibi son derece değerli belgeler) bugün elimizin altında. Tüm bunlara baktığımızda söz konusu sorunun yanıtının şematik bir tarzda verilemeyeceği anlaşılır. Yani sadece Lenin'in oportünistlerden örgütsel olarak kopmak için gereken titiz hazırlıkları başlatmak için kullanabilceği bir fırsat bulduğunu söylemenin ya da konferansı, bolşeviklerin kurnazlıklarına ve art niyetlerine bir başka kanıt olarak sunmanın yeterli bir açıklama olmayacağı açıktır. Diğer taraftan ele aldığımız konu açısından son derece önemli olan bu faslı aydınlatmak için tarihçinin öncelikle önünde yükselen mit ve önyargı yığınını temizlemesi ve konunun geleneksel ele alınma tarzından uzaklaşması da zorunludur. Zira yapılması gereken sadece muhtelif Rus sosyalist fraksiyon temsilcilerinin ESB içinde nasıl bir karşıtlık içinde konumlandıklarını, bunların birbirleri üzerinde bazen güç kullanarak, bazen kurnazlıkla, bazen de Enternasyonal'in

---

50. Öncelikle, "Bol'seviki na Brjussel'skom sovescanii, 1914" (Brüksel Toplantısı'nda Bolşevikler, 1914). *Istoriceskij arhiv*, n. 4, 1959, s. 9-38; Lenin'in toplu eserlerinin Rusça basımının beşinci cildinde bulunan, Inès Armand'a yazdığı daha önce yayımlanmamış mektuplar; S. S. Saumjan'ın alıntıladığımız metni bu konferansa katılan bolşevik delegelerin notlarından ve raporlarından büyük oranda yararlanmıştır, Moskova, Marksizm-Leni izm Enstitüsü arşivleri

zayıflıklarından yararlanarak nasıl üstünlük sağlamaya çalıştıklarını göstermekten ibaret değil. Mesele daha geniş bir perspektifte, o dönemde pek görünür olmasa da derin bir krizden geçmekte olan Enternasyonal bünyesi içinde düşünülmeli.

Yıllardır uyuklamakta olan bu kriz Ağustos 1914'te ayyuka çıktı. Lenin o donemde krızın ciddiyetinin zaten farkında mıydı? Enternasyonal'den kesin bir şekilde kopuşa doğru yönelmesi bu tarihten itibaren mi başladı? Lenin'in 1912 ila 1914 arasındaki yazılarında, Enternasyonal'deki oportünistlere ve revizyonistlere karşı konumunda, eleştirilerinde ve fikirlerinde bir katılaşmanın başlamış olduğuna dair kuşkuya yer bırakmayan emareler var. Ancak salt buradan hareketle bir kopma iradesinin sözkonusu olduğu sonucuna varabilir miyiz? Soruyu yanıtlamak için Lenin'in arzularının derinliklerine inmek yeterli olmayacaktır; böyle bir kararın mümkün olup olmadığına da bakmak gerekir. Gerçekte 1914'te uluslararası ölçekte bir bölünme olasılığı sadece potansiyel olarak ve ancak belli koşullar altında mevcuttu; mesela kopuş için inisiyatif alacak liderlerin ya da grupların uluslararası alanda gerçek takipçilerinin bulunması, o dönemde Enternasyonal'in farklı kollarını oluşturan tüm sol fraksiyonları ve güçleri peşinden sürükleyebilecek, tartışılmaz bir otoritenin var olması gerekirdi. Bolşeviklerin ve liderleri Lenin'in hitap ettikleri böyle bir kitle ya da otoriteleri var mıydı? Dolayısıyla, Rusya'da sosyalizmin birliği için verilen kavga konusunda yayımlanmış ya da yayımlanmamış belgelerin de ortaya koyduğu gibi asıl mesele tarihsel, somut bir sorunun ötesinde, Rus sosyal demokrasisinin ya da daha net bir ifadeyle bolşeviklerin konumudur. Bu noktada kesin olarak söylenebilecek tek şey, bolşeviklerin davranışlarında Enternasyonal'le bir kopuşu amaçladıkları yolundaki tezi haklı çıkaracak hiçbir emarenin bulunmadığıdır.

Lenin 1912 yılına kadar ESB delegesi olarak tüm görevlerini özenle yerine getirdi; tüm toplantılarda hazır bulundu. Ancak Enternasyonal'e yeni katılım taleplerinin tartışıldığı anlardaki kısa ve öz müdahalelerini saymazsak pek öne çıkmadı. 1908'de siyonist sosyalistlerin üyeliğine güçlü bir şekilde karşı çıktı, takip eden yılda Hollanda solunun (tribüncüler) üyelik talebini ise sonuna kadar destekledi; İngiliz İşçi Partisi'nin üyeliği konusundaysa Kautsky'ye, ondan daha esnek bir tavır takınarak, karşı çıktı. Lenin'in ESB içinde öne çıkması Prag Konferansı'ndan sonra oldu. Hatta tartışmaların merkezi figürü haline geldi. Uluslararası planda maruz kaldığı saldırı ve protestolar çoğaldı. O da, ESB delegesi olmanın sağladığı tüm hakları ve imkanları ustaca kullanarak karşı saldırıya geçti. Adı Avrupa'da

sosyalist çevrelerde fazlasıyla anılmaya başladı ancak bu beklenmedik ün kendisine yarardan çok zarar getirdi. Kesin olan şu ki bolşevikler enerjik propogandalarına rağmen 1914 öncesinde uluslararası sosyal demokrasi çevrelerince pek anlaşılmadılar. Bu konuda Lenin'in muhtelif Avrupa ülkerindeki sosyalist gazeteler için yazdığı ya da çevirileri yayımlanan yazıları kuşkuya yer bırakmaz: Plehanov'un birçok ülkede yayımlanan yazıları geniş bir okur kitlesine ulaşırken, Lenin'inkiler sadece ESB tarafından üye partilere gönderilen tebliğler üzerinden basına yansıyordu.

Lenin enternasyonal sosyalist hareket içinde yalıtıldığını anlamıştı. Ancak 1912'de hatta 1914'te bile, bolşeviklere ihtiyatla yaklaşılmasının, her şeyden önce, Avrupa sosyal demokrasisinin bilgiyi rakiplerinden almasından kaynaklandığını düşünüyordu. Batılı sosyalist basında haber ve makele yayımlatma çabaları sonuçsuz kaldı. Ocak 1914'te Hollandalı sol sosyalist Winjkoop'a, "Alman sosyal demokrat basın bizi boykot ediyor"[51] diye yakınıyordu. Dahası sayfalarını büyük oranda bolşeviklere düşman olanlara açanlar sadece "merkezci" örgütler ya da SPD değildi; *Bremer Bürger Zeitung* ve *Leibziger Volkszeitung* gibi Alman sol sosyalist gazetelerin tutumu da bundan farksızdı. Burada son derece önemli bir noktaya temas ediyoruz: Bolşevikler, o dönemki Avrupa sosyal demokrasisi içinde, hatta Enternasyonal'in sol kanadında bile yalıtılmıştı ve takipçileri azdı.

Bolşeviklerin Enternasyonal içindeki sol blokla ilişkileri konusunda hâlâ tarihsel bir incelemeye ihtiyaç var. Sovyetlerde konuyla ilgili yapılan birkaç çalışma, doğrulanması mümkün pek az veri sunuyor. Lenin'in 1907-1910 arasında Enternasyonal'deki sol ya da sol olduğu varsayılan yöneticilerle ya da militanlarla ilişkiye geçme yönündeki çabaları elbette tamamen başarısız olmadı. Stuttgart ve Kopenhag konferansları esnasında yapılan özel toplantılar buna örnek olarak gösterilebilir. Ne var ki resmi olmayan bu iki toplantıyla ilgili veriler son derece az ve ne tartışmaların içeriği ne de uluslararası kongre bağlamında kurulan ilişkilerin sürekliliğiyle ilgili neredeyse hiçbir şey bilmiyoruz. Lenin 1913-1914 yılları boyunca birkaç Hollandalı tribüncüyle bağlantıya geçti. Diğer yandan, özellikle 1912'den sonra, Lenin ve bolşeviklerin Enternasyonal içinde solda konumlanan muhtelif grup ve kişilerle ilişkileri gittikçe bozuldu. Bunların önde gelen bazı sözcüleri Lenin'e bir hayli güvensiz, hatta düşmanca davrandı. Sol kanadın en çok kulak verilen ve temsil gücü en yüksek üyesi olan

51. V. I. Lenin, *Socinenija*, 5. Basım., c. 48, s. 249-251; karş. Peter LÖSCHE, *a.g.e.* s. 55-58.

Rosa Luxemburg da bu kampta yer alanlar arasındaydı. 1913-1914 arasında uluslararası planda konumu zaten sallantıda olan Lenin'i, Rus sosyal demokrasisindeki bölünmenin başlıca ve biricik sorumlusu olarak göstererek köşeye sıkıştıran RSDİP içindeki blok ve eğilimlerin öncüsü Rosa Luxemburg'du. 1912'den 1914'e dek süren ve bolşeviklerin II. Enternasyonal'deki konumları üzerinde ciddi olumsuz etkisi olan Lenin-Luxemburg çatışması öylesine sert bir tonda gelişti ki bu mücadeleyi karşılıklı bir antipatiden kaynaklanan, kişisel bir tartışmaya indirgeyen tarihçiler bile çıktı. Ne var ki tartışmanın mahal verdiği sert atışmalar, asıl meseleyi gölgeleme ve II. Enternassyonal'in sol kanadının bu iki ana temsilcisi arasında artarak süren gerilimde ikincil önemde olan duygusal unsurları öne çıkarma riski taşır.

Bu bağlamda RSDİP'in puslu labirentinde Rosa Luxemburg'la bolşevikler arasındaki karmaşık politik ve ideolojik ilişkilerin ve onun Lenin'le olan ilişkisindeki iniş çıkışların net politik hesaplara ve zorunluluklara uygun olarak geliştiğini akıldan çıkarmamak gerekir. Rosa Luxemburg'la Lenin arasında, kökleri 1904'e dek giden derin ideolojik ve politik ayrışma bu tartışmalarda sadece görece bir rol oynadı. Bu ayrışmalar, bir yakınlaşma söz konusu olduğunda silinir, esasen polemiğin ateşlenmesine bağlı olarak su yüzüne çıkardı. Rosa Luxemburg, "zeki ve kültürlü" bir kişi olarak gördüğü Lenin'den hoşlanırdı; kişisel ilişkileri iyiydi. Bu, 1912 yılında, "Lenin'in saygısızlığı" ve taktik manevraları Rosa Luxemburg'u gardını almak zorunda zorunda bıraktığında da değişmedi.

Üstelik Rosa Luxemburg uzun yıllar boyunca bolşeviklerden ayrılma ve Lenin'le açık bir mücadeleye girişme taraftarı olan L. Jogiches-Tyszka'yı dizginledi. Zira ona göre menşevikler, "PSP'nin [Polonya Sosyalist Partisi] koruyucuları ve baş düşmanlarımız olarak parti için, özellikle de bizim için en tehlikeli hastalıktı." Bolşevikler karşısında "eleştiren bir dost" olarak kalmayı tercih etti zira "onlardan ayrışmak RSDİP'in içinde bulunduğu kaosu derinleştirmekten ve içinden çıkılmaz bir hale getirmekten başka işe yaramaz[dı] ve bundan çıkar sağlayacak tek grup menşevikler" olurdu. Yine de "onların tatar marksizmi sinir bozucuydu ve psikolojik olarak burunlarını sürtme ihtiyacını" tetikliyordu[52]

Diğer taraftan Lenin açısından da Rosa Luxemburg savaşçılığı, saygınlığı ve uluslararası şöhretiyle yeri doldurulmaz bir müttefikti.

---

52. Rosa LUXEMBURG, Letters à Lèon Jogishes, Denoël, Paris, c. 2, s. 161 ve 206.
* Çarlık Rusyası gizli polis örgütü. (ç.n.)

Bu ittifak Enternasyonal içinde, 1907 Stuttgart Kongresi'nde olduğu gibi, solun önemli başarılar elde etmesini sağlamıştı. Ancak yine de öngörülemez ve fazlasıyla bağımsız tutumuyla her türlü somut konuda kendi koşullarını dayatmaktan ve kişisel görüşünü seslendirmekten çekinmeyen Rosa Luxemburg RSDİP içinde kolay çalışılacak bir müttefik değildi.

Rosa Luxemburg ile Lenin arasındaki kırılgan ittifak 1912'de, Lenin'in önce kulislerde daha sonra uluslararası sahnede Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi'nde (PKSDP) muhalefeti (örgütlemese de) desteklemesiyle son buldu: Rosa Luxemburg ve Jogiches-Tyszka'nın yönlendirdiği PKSDP idari komitesine karşı, Lenin'den esinlenen ve sürtüşmenin bazı anlarında Lenin tarafından tetiklenen bir muhalefet gelişti ("Varşova Komitesi" olayı).

Aslında PKSDP idari komitesi içindeki gerilimlerin kökeni Aralık 1908'e, partinin altıncı kongresine kadar gidiyordu. Uyuşmazlık, temelde partinin örgütlenme tarzıyla ilgiliydi ancak kişisel bir sorun da devreye girdi: İdari komitenin iki üyesi, Hanecki ve Malecki, Jogiches-Tyszka'in tutumunu ve diktatoryal yöntemleri kınadılar. Çatışma, Aralık 1909'da, PKSDP'nin Varşova bölgesi için düzenlediği konferansta bölünmeyle sonuçlandı. İdari komitenin yanıtı, parti tüzüğünü ayaklar altına almakla suçladığı ve Okhranka* ajanlarının içine sızdığını ileri sürdüğü örgütü dağıtmak oldu.

İdari komite, imzacılarından biri Rosa Luxemburg olan ve yine büyük ihtimalle onun Lehçe kaleme aldığı bir broşürde tüm suçlamaları açıkça sıraladı. *Rozlomowcy* (Lehçe "ayrılıkçılar" anlamına gelir) adı altında bir araya gelen muhalefet çatışmaktan çekinmedi ve karşı saldırıya hazırlandı. Muhalefetin, Lenin tarafından açık ve etkin bir şekilde desteklenen iki lideri Hanecki ve Malecki, çatışmayı uluslararası alana taşıdılar.

Konuyla ilgili incelemeler genelde çatışmanın çerçevesini bir hayli daraltıp meseleyi Polonya sosyal demokrasisinin bir talihsizliği olarak sunarlar. Ne var ki çatışma, bolşeviklerle menşevikler arasında nihai bölünmenin gerçekleştiği RSDİP'in Ocak 1912 Prag Konferansı'na denk düşer ve bağlamı bu anlamda çok daha geniştir.[53] RSDİP içinde birlik yanlısı olan Rosa Luxemburg, konferans hazırlıklarını du-

53. Karş. J. P. NETTL'in makalesi, "Ein ubveröffentlichter Artikel Lenins vom September 1912", International Review of Social History, c. 9, n.3, 1964, s. 470-482; ve özellikle George W. STROBEL, *Die Partei Rosa Luxemburg, Lenin und die S.P.D. Der polnische "europäische" Internationalismus in der russischen Sozialdemokratie*, Wiesbaden, 1974, s. 429-433, 438-447 ve 448-457.

yar duymaz Lenin'in statükoya son vermeye dönük açık isteğine karşı çıktı: Ona göre bölünmeyi haklı çıkaracak hiçbir neden olmaması bir tarafa, bu affedilmez bir politik hata olurdu. Menşeviklere derin düşmanlık beslemesine karşın Tyszka da bu fikirdeydi ve bölünmenin gerçekleşmemesi için çeşitli manevralara girişti. Lenin, bu ikilinin hamlelerini boşa çıkarmak ve yönetim komitesini Prag girişimine destek vermeye zorlamak için sadece satranç tahtası üzerinde bir piyon olarak gördüğü Varşova muhalefetinden yararlandı. RSDİP-PKSDP ilişkileri, yönetim komitesi ile açık bir şekilde bolşeviklerin yanında saf tutan muhalifler arasında bir bölünme konusu haline geldi. Muhalifler, Rosa Luxemburg ve Tyszka'yı, Rus partisindeki iç gelişmeler konusunda parti üyelerini bilgilendirmemekle suçladı. Ancak Lenin'in hesapları tutmadı. Yönetim komitesi tartışmalara dâhil olmadı ve Prag konferansına katılmama kararı aldı.[54] Üstelik konferansı yasadışı görerek kınayan ve parti çıkarlarına aykırı olduğunu düşünen Lenin'in hasımlarının (Troçki, Kollontay, Çiçerin vs.) yanında yer aldı. Bu kınama hem bölünme olgusu hem de konferansın parti yapısında ve ulusal programda yol açtığı değişimle ilgiliydi: Konferansla, RSDİP'de 1906'dan beri geçerli olan federatif örgütlenme ilkesi, yani sosyal demokrat örgüt bileşenlerinin otonomisi ilkesi ortadan kalkmış oldu.

Bu kararın gerçek nedenleri Lenin'e yakın militanlar tarafından bile anlaşılmadı. Bunlar kararı "diplomatik bir manevra" olarak gördüler ve örgütlenmeye ilişkin çatışmanın aynı zamanda politik ve kuramsal ayrışmaların da ifadesi olduğunu kavrayamadılar. Lenin, bundan iki yıl sonra, Rosa Luxemburg'un ulusal meseleyi kavramsallaştırma tarzını eleştirirken bunun stratejik önemini açıklığa kavuşturacaktı.

Varşova Komitesi, Prag Konferansı'nda sonra Lenin'in basit bir piyonu olmaktan çıkıp yeni ve kritik bir önem kazandı. Bu süreçte Jogiches-Tyszka'nın hırsları, faaliyetleri ve bolşeviklere karşı manevraları belirleyici bir rol oynadı. Haziran 1912'de Lenin, muhalefetin karargâhı olan ve ilişkilerde bir yakınlaşmanın taraftarı olan *Gazeta Robotnicza*'nın merkezinin de bulunduğu Krakow'a yerleşti.

Lenin, Polonyalı müttefiklerinin Enternasyonal tarafından tanınması için 1905'te başarıyla kullandığı bir yönteme başvurdu: Önce Varşova Komitesi'nin temsil edilmesi gerektiğini kabul ettirmek, daha sonra da komite için ESB'de delegasyon elde etmek. Bu amaçla muhalefeti, biricik yetkili Rosa Luxemburg'un konumunu tartışma-

54. G. K. Ordjonikidzé'nin PKSDP idari komitesini bu konferansa davet ettiği 14 (27) Kasım 1911 tarihli mektup *Istoriceskij Archiv*'de yayımlandı, n.5, 1958, s. 18-19.

ya açmaya yönlendirdi. Yayımlanmamış arşiv belgelerine ulaşan bir Sovyet tarihçinin de ortaya koyduğu gibi, "Lenin, *rozlomowcy* üyelerine örgütsel planda ayrışmalarını ve yurtdışında kendi merkezlerini kurmalarını tavsiye etti. Bu sayede ESB içinde temsil mücadelelerinin kolaylaşacağını varsayıyordu."[55]

Lenin, Varşova Komitesi'nin Enternasyonal içinde sözcülüğünü üstlenerek bir ESB delegesi olmanın verdiği tüm otoriteyi kullandı. Bir delege olarak, muhalefetten gelen, kendisinin daha sonra ESB'ye ilettiği ve PKSDP yönetim komitesine saldıran tüm belgelerin, üye parti temsilcilerinin erişimine açılmasını talep edebiliyordu.

Lenin'in girişimi Rosa Luxemburg'un tahammül edemeyeceği bir hakaretti ve o da buna haşin bir karşılık verdi. Ancak öfke tek başına ne tepkisinin şiddetini ne de üslubunu açıklamak için yeterlidir. Enternasyonal önünde Lenin'e "yoldaş" demeyi reddetti, onu "birey" olarak ele aldı; eylemini hainlik, yargılarını "mistifikasyon", faaliyetlerini "skandal" olarak niteledi. Lenin'in ESB delegesi olarak Enternasyonal'e sunduğu bir belgeyle ilgili olarak şunları söylüyordu:

"Lenin'in yazdıkları, bu yoldaşın, sahnesi bugüne dek sadece Rus hareketi olan ancak artık Enternasyonal'in kapısına kadar getirmeye çalıştığı skandallar zincirine eklediği son halka olmuştur. Lenin'in tebliğinin bir başka partinin iç işlerine yersiz ve yetkisiz bir müdahale olduğu konusunda tek bir söz sarf etmeye bile gerek görmüyoruz. Esasen altını çizmek istediğimiz tek nokta var, o da Lenin'in sorumsuz fanatizmini ve bölücü arzularını bir sonuca götürmek için yazıları aracılığıyla bir yıldır ESB'yi istismar etmekte ve kurumu politik bir mistifikasyonun aracı haline getirmekte olduğudur. Bu durum bizi Enternasyonal'in dikkatini Lenin konusuna çekmek zorunda bırakıyor."[56]

1912'de iki delege arasında ESB arenasında bir tebliğ savaşı başladı.[57] Üslup giderek sertleşti ve tartışma hem kulislerde hem de kamuoyunda sürdü. Nefes almadan savaşan Rosa Luxemburg, Lenin'in manevralarını etkisizleştirmek ve bunları Enternasyonal'in tüm yöneticileri nezdinde gözden düşürmek için tüm gücüyle mücadele etti.

Rosa Luxemburg'un 20 Ekim 1913'te Kopenhag'daki *Sozialdemokrat* gazetesine gönderdiği mektup hadisenin uluslararası sonuçlarına

---

55. Karş. R. A. ERMOLAEVA, "V. I. Lenin i polskaja revoljicionnaja social-demokratija v 1912-1914 godah", *Novaja i novejsaja istorija*, n. 3, 1960, s. 80.
56. Belgenin Almancası için *Yazışmalar... a.g.e.* s. 149-150.
57. Lenin ve Rosa Luxemburg'dan gelen tüm belgeler bizim çabalarımızla yayımlandı. *Yazışmalar... a.g.e.*

dair fikir verebilir. Rosa Luxemburg mektupta Polonya ve Litvanya sosyal demokrat partilerin isimlerinin, bu partilerden dışlanan bir grup tarafından Danimarkalı yoldaşların mali kaynaklarını elde etmek için istismar edildiğinden bahsediyor ve Lenin'e yönelik şu tarz nahoş ifadeler sarf ediyordu: "*Sozialdemokrat* yazı kurulunun güvenilir kaynak olarak bilgi edindiği kişi *Rus sosyal demokrat fraksiyonundan Lenin*'dir. Söz konusu olan, Rusya içinde dahi yıllardır işçi hareketini bölmek için elinden geleni ardına koymayan, sistematik olarak ve gözü dönmüşçesine bir fraksiyon savaşı veren, kimsenin tanımadığı uyduruk bir merkez komite oluşturan, birlik yönündeki tüm çabaların inatla altını oyan ve Rus partisini böylelikle uçurumun kıyısına sürükleyen bir fraksiyondur. *Polonya* partisi hakkında başvurulacak bundan daha güvenilmez ve yetkisiz bir bilgi kaynağı olamaz. Aslında Lenin'in grubu ve temsilcileri tek bir Lehçe kelime bilmezler ve bu yüzden Polonya partisinin içindeki ilişkilerle ilgili fikir de yürütemezler. Hal böyleyken Rus partisinde yarattıkları bölünmenin bir benzerini Polonya partisi saflarında da yaratmak için sistematik olarak çabalamaktadırlar. Partiye binbir türlü zorluk çıkarmak için Polonya sosyal demokrasisinden ayrılan bozguncuları körü körüne desteklemelerinin, bunların ayak oyunlarına destek olmalarının nedeni budur. Polonya sosyal demokrat partisinin Rusya'daki bölücü politikaya karşı savaşmak için elinden gelen her şeyi yapmış olmasının intikamını almak istiyorlar."[58]

Lenin kendi taraftarlarına durmaksızın "Tyszka, Rosa, Riazanov üçlüsünün ve diğerlerinin kendisine karşı entrika ve dedikodularından"[59] yakınıyordu. Bunların Alman sosyal demokratlar arasında ve diğer mecralarda kullandıkları yöntemleri sayıp döküyordu. Lenin'in pek de avantajlı bir konumda olduğu söylenemezdi; zira pek az tanınıyordu ve Enternasyonal içinde tecrit edilmiş bir durumdaydı. Dolayısıyla, elbette yine kulislerde, bir dizi taktik silaha başvurdu.

Rosa Luxemburg'un 1912 Aralık ayı sonundan 1913 Şubat'ına kadar geçen sürede Camille Huysmans'a yazdığı üç mektup bu "prosedür savaşı"nın pek bilinmeyen bir veçhesini sunar. Söz konusu olan, özünde bolşeviklerin Kasım 1912'de Basel'de düzenlenen uluslararası sosyalist kongrede Varşova Komitesi'ne temsil hakkı kazandırmak için giriştikleri bir dizi akıllı manevradan ibaret olan "beş X" olayıdır.

Olayı tetikleyen PSP'nin Krakow'daki yayın organı *Naprzod*'da yayımlanan bir makale oldu. Makalede, kongrede bulunan ancak yetki-

58. Rosa Luxemburg, Vive la lutte, Yazışmalar 1891-1914, Maspero, Paris, 1976, s. 382-385.
59. V. I. Lenin, Socinenija, 5. Basım, v. 48, s.121.

leri olmadığı halde vekâlet kartı temin eden Varşova Komitesi'ne bağlı üç delegeden bahsediliyordu. Rosa Luxemburg derhal harekete geçti ve hadiseyi "Rus biriminin" (bu ifade bolşevikleri için kullanılan bir hüsnü tabirdi) bir marifeti olarak niteledi ve kınadı. Huysmans hemen iddianın doğruluğunu araştırmaya koyuldu. Suçlama son derece ciddiydi. Sonunda, yönetim komitesi tarafından üyeliği kaldırılan Varşova örgütünden bir delegenin, PSP'nin Basel'deki sekreteri Karski'den (ki kendisi Rosa Luxemburg'un dostu ve çalışma arkadaşıydı) kongreye katılacak beş delegenin vekâletlerinin onaylanmasını istediği ortaya çıktı. Talepleri onaylanmayan bu beş isim bu kez doğrudan Rus sosyal demokrasinin, taleplerini oybirliğiyle kabul eden altbirimine başvurdu. Rosa Luxemburg'un varsayımının doğruluğu böylece anlaşıldı: Karar kongre kurallarına aykırıydı. Huysmans soruşturmayı son derece gizli bir şekilde sürdürse de hadise Lenin'in kulağına çalındı. İşin çığırından çıkmasından çekinen ve düşmanları tarafından kendisine bir tuzak kurulduğunu düşünen Lenin, derhal ESB'deki vekili Kamenev'e son derece sert bir mektup yazdı. Lenin gerçekten de çileden çıkmıştı: "Basel'de muhaliflerin vekâletlerinin onaylanması da nereden çıktı? Şu ana kadar bu konuda bana tek bir kelime etmemiş olmaktan utanmıyor musun? Onları "onaylayan" kim? Ruslar mı? Sosyalist Devrimciler mi? Sosyal Demokratlar mı? Bu işe burunlarını sokma hakkını kimden almışlar? Enternasyonal tüzüğüne göre tüm Polonya delegasyonunun oylarını almaları gerekirken, böyle bir onay almadan Ruslar nasıl bu işe karışırlar? Tüm Polonya delegasyonunun oyları var mı yok mu? Şayet varsa "onay" veren tüm delegeler tarafından imzalanmış bir belge gerekiyor bize (ek olarak da sizin ifadeniz). Orada bulunurken ve muhalefet meselesinin ciddiyetinin farkındayken nasıl olur da böyle bir belgenin bu olayda ne kadar önemli olduğunu göremezsiniz? Üstelik Krakow'da bulunan bizler için bilhassa önemli olduğunu?"[60]

Ne var ki Kamenev kusurlu olduğunu düşünmüyordu. Menşevikler dâhil tüm Rus üyelerin imzalarını toplayabileceğinden emindi. Zira menşevikler, Kautsky ve Plehanov da dâhil Enternasyonal otoritelerini öfkelendiren, "Rus delegasyonu arasında vuku bulan tatsız olayları unutturabilmek için" uzlaşmacı olmak zorundaydılar. Plehanov, "tatsız tartışmanın" bu kez, Basel'de Rus delegasyonuna, RSDİP'e açıkça savaş açmış "bir inisiyatif"ten bir ismi dâhil etmek isteyen "bizim tasfiyeciler" tarafından kışkırtıldığını biliyordu.[61] Huysmans, usulün-

60. *A.g.e.* s. 119-120.
61. Plehanov ve Kautsky arasındaki yazışmalar için *Gruppa Osvobozdenie Truda*, c.6, Moskova-Leningrad, 1928, s.294-295.

ce imzalanmış bir belgeye rağmen kongre kurallarının ihlal edildiği sonucuna vardı zira kurallar gereği ulusal bir birim bir başka ulusal birim tarafından sunulan bir yetkilendirme belgesini onaylayamazdı. Dolayısıyla resmi tutanakta beş delegenin isimleri yerine beş "X" kullandı. Huysmans her zamanki tezcanlılığıyla lafı evirip çevirmeden Rus alt biriminin Enternasyonal'i kasten aldatmaya çalıştığını açıkladı. Bu sakarlık, olayı bir onur meselesi olarak gören menşeviklerle bolşevikleri dayanışma içine soktu. Tüm alt birimin desteğine güvenebileceğini bilen Lenin'in, başını çekmese de tetikleyicisi olduğu ortak bir protesto metni kaleme alındı ve Mart 1913'te Büro'ya iletildi.[62] Ancak protesto dikkate alınmadı.[63]

Enternasyonal'de gündeme gelen Varşova Komitesi olayı Lenin ve Rosa Luxemburg arasındaki kavgayı iyice su yüzüne çıkardı. Gerçekte Lenin'in asıl hedefi, Rosa Luxemburg'tan çok onun eski yoldaşı ve mahrem dostu Jogiches-Tyszka'ydı; Lenin'in gözünde yönetim komitesinin kötü cini, tepkileri "kalleşçe intikamcı" olan asıl entrikacı oydu.[64]

Lenin taktik terimlerle düşünmeye devam etti ve temel meselelere ilişkin köklü ayrışmalar söz konusu olduğunda bile baktığı her yerde "manevralar" gördü. Gerçek şu ki Rosa Luxemburg'un tavrı Jogiches-Tyszka'yla dayanışma ya da onu savunma refleksine indirgenemezdi. Bu tavır ilkesel bir konumlanışın ifadesiydi, Lenin'in örgütlenme anlayışına getirdiği ve 1904'te *Neue Zeit*'ta yayımlanan eleştirilerinin mantıksal bir sonucuydu. Rosa Luxemburg Lenin'e bu kez uluslararası alanda saldırıya geçiyor, tehlikeli ve utanç verici bulduğu bir yönteme karşı sesini yükseltiyordu. Elbette kendisi de savaş sanatının inceliklerini biliyordu ve bundan sonuna kadar yararlandı; bir taktisyen olarak kuralların da farkındaydı. Kabullenemediği, bu kuralların ve ilkelerin ayaklar altına alınması, politik ahlakın hiçe sayılarak her türlü aracın kullanılması; bir grubun, bir fraksiyonun çıkarlarının bütün bir hareketin çıkarlarının üstünde görülmesiydi. Keza bu hareketi de farklı kavrıyordu. Lenin'e, politik fikir ayrılıklarıyla ayrılıkçı taktikleri birbirine karıştırdığı için kızıyordu. "Öfke ve tartışma batağına saplanmış olan sürgündekilerin horoz dövüşü" RSDİP'i darmadağın etmişti ve bu sadece Rus devriminin değil aynı zamanda Enternasyonal içindeki solun da şansını azaltıyordu.

---

62. 8 Mart 1913'te Lenin Kamanev'e şöyle yazıyordu: "Hanecki bende. Basel delegasyonuna karşı protesto metni üzerinde çalışıyor." V. I. Lenin, *Socinenija*, 5. Basım, v. 48, s. 171.
63. Bael kongresi tutanaklarında suçlanan beş delegenin ismi geçmiyor. İsimler yerine "X" kullanılmış. "X olayı" nitelemesinin kaynağı da bu.
64. Bu konuda Nettl'in alıntılanan metnine bakılabilir. Ayrıca *Yazışmalar... a.g.e.*

Bu durumda o da Lenin'e karşı elindeki her türlü araçla misilleme yapmaktan geri durmadı. Mesela, Schmidt'in mirasıyla ilgili tartışmaya dâhil olarak Lenin'e kötü bir darbe vurdu. Bu noktada para meselesinin 1912'de 4. Duma seçimlerinde elde ettikleri kitleyi konsolide etmek isteyen bolşevikler için bilhassa içinden çıkılmaz bir hal aldığını belirtmek gerekiyor. "Elde para kalmadı... Finansman krizi ciddi."[65] Bu ifadeleri Lenin'in Birinci Dünya Savaşı öncesindeki tüm mektuplarında görmek mümkündür. Eylem ve propaganda için elzem olan bu kaynağın bulunması için elde tek bir yol vardı: Schmidt'in mirasını elde etmek.[66] Lenin, mirasın mutemetleri Kautsky, Mehring ve Clara Zetkin nezdinde umutsuz çabalara girişti. İki yılın sonunda bezgin düşen Kaustky onay verecek gibi görünse de Clara Zetkin geri adım atmamakta kararlıydı; hatta konuyu ESB'nin hakemliğine değilse de bir burjuva mahkemesine götürme tehdidinde bile bulundu. Lenin, bu zorlukların Jogiches'in entrikalarının bir sonucu olduğuna inanıyordu. Rosa Luxemburg doğrudan saldırıya geçtiğinde bile bu kuşkusunu korudu.

12 Kasım 1913'te Rosa Luxemburg, ESB Polonya delegesi sıfatıyla ESB'nin Londra'da 13 Aralık 1913'te yapılacak toplantısında RSDİP'in birliği meselesinin tartışmaya açılmasına dönük bir önerge sundu. Amaç, konuyu bir sonraki yıl Ağustos ayında Viyana'da toplanması beklenen Enternasyonal kongresi gündemine taşımaktı. Önergeyi basından öğrenen Lenin, bunun, Schmidt'in mirasından gelecek paranın paylaşılması için ESB'nin hakemliğine başvurulmasını öngören Jogiches-Tyszka'nın bir manevrası olduğunu düşündü ve 22 Kasım

---

65. V. I. Lenin, *Socinenija*, 5. Basım, v. 48, s. 120, 121, 133 vd.

66. 1906'da bir RSDİP militanı olan Nikolay Pavloviç Schmidt mirasını partiye bırakarak öldü. Müteveffanın ailesi ile yaşanan bazı güçlüklerden sonra Lenin, tasfiyecilerle savaşın kızıştığı bir dönemde nakit para halindeki mirasın tamamını elde etmeyi başardı. Menşevikler buna RSDİP merkez komitesini toplantıya çağırarak yanıt verdiler ve sonuçta bir anlaşma sağlandı. Buna göre, bolşevikler mirasın bir kısmını merkez komiteye transfer edecek, kalanını Franz Mehring, Clara Zetkin ve Karl Kautsky'nin oluşturacağı tarafsız bir komisyona emanet edecekti. Ancak menşevikler eylem birliğini korumaya çalışıyordu. Menşeviklerin anlaşma maddelerine uymayacağını öngören Lenin mutemetlerin idare edeceği meblağı kendi hesabına Paris'te bir bankaya yatırdı. Daha sonra paranın kullanım hakkını elde etmek üzere 11 Haziran 1911'de genel toplantı çağrısı yaptı ve burada "teknik bir komisyon" kurulması kararlaştırıldı. Menşevikler yine protesto ettiler ve Lenin paranın bir kısmını Berlin'e transfer ettirmek zorunda kaldı. Derken Tyszka araya girdi ve mutemetleri 30 bin rubleyi teknik komisyona emanet etmeye ikna etti. Dolayısıyla 1911 sonunda mirasın yarısı Lenin'in elinin altındaydı.
Bern'deki temaslarından sonra avukatların desteğini sağlama alan Lenin, bu kez mirasın diğer yarısı için Ağustos 1913'te miras meselesini yeniden gündeme taşıdı. Mutemetler üstünde baskı yaratmaya çalışıyordu ancak başarılı olamadı. Savaş sonrasında para bloke oldu zira Alman hükümeti geçici olarak bir yediemin tayin etmişti. Önce bolşevikler ardınan da menşevikler savaş boyunca mirasın bir kısmını elde ettiler.

1913'te İsviçre'deki temsilcisi G. L. Sklovsky'ye öfkeli bir mektup yazdı: "Bugün Rosa Luxemburg'un ESB'de bize karşı (RSDİP'in birliği meselesini gündeme taşımayı amaçlayan) aptalca çıkışından haberdar oldum. Rosa'nın bu gülünç tutumuna karşılık vereceğiz. Şurası kesin ki Rosa eşittir Zetkin'dir. Asıl amacın, olayı (yani mirasın paylaşılması sorununu) birleşme ya da buna benzer bir başka sorunla birlikte ESB'nin hakemliğine sunmak olduğu anlaşılıyor."[67]

Rosa Luxemburg'un suçlamaya konu olan mektubu 21 Kasım 1913'te *Vorwärts*'te yayımlanmıştı. Mektupta, ESB'ye sunduğu önergeyi, 1904'te Amsterdam Kongresi'ndeki Fransız örneğine dikkat çekerek haklı çıkarıyordu. "Kaosun ve fraksiyon savaşının" Rusya'daki kitle hareketine zarar verdiğine kani olan Rosa Luxemburg üç sorunu gündeme getiriyordu ve sorumluları kınıyordu:

"Rusya'daki sosyal demokrasinin örgütlü ve nihai korunağı olan Duma'daki sosyal demokrat fraksiyon içinde sorumsuzca yaratılan bölünme"

Lenin grubunun benzer şekilde diğer sosyal demokrat örgütlerde, mesela Litvanya ve Polonya-Rus sosyal demokrasisi içinde yürüttüğü sistematik kışkırtma;

"Rusların ESB içindeki temsilinin düzensiz karakteri": İki sosyal demokrat temsilci 1910'da kendi partileri tarafından oybirliğiyle seçilmişlerdi ancak 1912'den itibaren bu delegelerden biri sadece kendi yarattığı bir örgütü temsil ediyordu.

Bu noktada Rosa Luxemburg'un 1911'de yaptığı gibi, rakip fraksiyonları politik bir tartışma içine sokup bir birleşme zemini hazırlamak için miras meselesini baskı aracı olarak kullanmaya çalışıp çalışmadığı sorulabilir. Bunu bilmiyoruz. Bildiğimiz, Lenin'in hızlı davranarak hakemliğin önüne geçmek için yürütme komitesiyle hemen temasa geçtiği[68] ve dolayısıyla Rosa Luxemburg'un asıl olarak neyi amaçladığını anlamadığı. Söz konusu olan "aptalca bir çıkış" değil Lenin'in ayrılıkçı politikasına karşı güçlü bir misillemeydi. Lenin, Rus sosyal demokrasinin birliği meselesinin kesin bir şekilde üstünün kapandığında düşünürken, Rosa Luxemburg konuyu ESB'nin gündemine taşıyarak Rusların iç işlerine müdahil olmuştu. Bu girişimin arka planında Rosa Luxemburg'un, bolşeviklerin davranışları ve izledikleri

67. *Lenin Unbekannte Briefe*, 1912-1914, Leonhard Haas bas. Benziger Verlag, Zürih-Köln, 1967, s. 52.
68. Lenin'in Brüksel'deki temsilcisi I. F. Popov, Vandervelde ile temasa geçti. Karş. I. F. Popov, *Memoires*, "Lenin Brüksel'de", *Lenin tel qu'il fut. Souvenirs des contemporains* içinde, c.3, s. 156-160.

politikayla ilgili yargısına Enternasyonal'i tamamen ortak etme isteği vardı.

Lenin'in M. Litvinov tarafından temsil edildiği ESB'nin Aralık 1913'teki oturumlarında, Rosa Luxemburg'la girilen kavganın, bolşeviklerin Enternasyonal içinde zaten bir hayli sallantıda olan konumları üzerinde vahim sonuçlar doğurduğu iyiden iyiye anlaşıldı. ESB yürütme komitesinin faaliyetleri üzerinde bu atışmaların önemli etkisi olmuştu. Rosa Luxemburg'un Lenin'e karşı saldırıları ESB'nin Aralık 1913 Londra toplantısında ve izleyen aylarda artarak sürdü. Menşevikler böylesine paha biçilmez bir müttefikin sunduğu yardımı ustaca kullandılar. Böylece bolşevikler kendilerini bir düşmanlık atmosferi içinde buldu; üstelik tam da Enternasyonal'in, gerilimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde sosyalist birliği sağlamak için bütün gücüyle harekete geçmeye hazırlandığı bir sırada. Enternasyonal yöneticilerini bolşeviklerin konumu hakkında bilgilendirmek için geriye bir tek ESB kalmıştı. Büro'nun çarklarını gayet iyi tanıyan Lenin, sekreteryanın çatışmaların dışında kalma ilkesini çiğnemeyeceğini biliyordu. Dolayısıyla yürütme komitesini nötralize etmeye ve sakinleştirmeye çalıştı; tutum ve faaliyetlerinin doğru ve nesnel olduğunu savundu. Lenin, fraksiyonlardan herhangi birinin çıkarını gözetmeksizin, her zaman ve koşulsuz olarak birlik sağlamaya çalışan ESB yürütme komitesinin iyi niyetinden emin olduğunu kamuoyu nezdinde açıkladı.[69] Sonuçta bilgi edinme misyonuyla Rusya'ya giden Emil Vandervelde, Haziran 1914'te geri döndüğünde, Enternasyonal Başkanı'nın kişisel sempatisinin menşeviklerden yana olduğunu bilen Lenin, onun St. Petersburg'daki muhtelif sosyal demokrat örgütlerin temsilcileriyle görüşmelerinde nesnel bir tutum takındığını gördü. Ziyaret için merkez komite adına "yoldaş Vandervelde"ye derin takdirlerini sundu ve kendisine "yabancı sosyalist basına Rusya'daki işçi hareketi hakkında nesnel verilerin iletilmesi için bir başlangıç olacak bu doğrudan temas"[70] dolayısıyla teşekkür etti. Bu aslında samimi olmaktan çok hesaplı bir övgüydü. Nitekim Lenin'in talimatlarına göre Brüksel konferansına katılacak bolşevik delegasyonun temel görevlerinden biri yürütme komitesi üyeleri üzerinde baskı uygulayarak tarafsızlıklarını korumalarını sağlamak olacaktı.[71]

---

69. Karş. V. I. Lenin, *Socinenija*, 5. Basım, v. 24, s. 190.
70. V. I. Lenin, *Toplu Eserleri*, Fransızca basım, c. 20, s. 527
71. Inès Armand'a şöyle yazıyordu: "Orada son derece iyi fransızca gerekecek –son derece zira yarattığınız izlenim hiçbir işe yaramaz ve çevirinin yüzde doksanı yürütme komitesinin dikkatinden *kaçabilir*– tam da eyleme geçmelerini gerektiren *kısmı*." V. I. Lenin, *Socinenija*, 5. Basım, v. 48, s. 300.

Lenin, görünür itidali ve yürütme komitesinde temsilcisi konumundaki I. F. Popov'un telkin ettiği güven sayesinde amacına ulaştı. ESB yürütme komitesi ise, hem Rus sosyal demokrasi saflarındaki çatışmanın anlamı hem de Lenin'den koparmayı umduğu tavizler ve bolşeviklerin ayak diretmesinin nedenleri konusunda yanıldı. Bu yanılgı ESB'nin neden Ocak 1914'te Brüksel'e gelen, Vandervelde ve Huysmans'la görüşen Lenin'in, uzlaşma ruhuyla, kendi platformunu birlik konusundaki tartışmalarda geçerli tek merci olarak dayatmaktan vazgeçmesini beklediğini de açıklar. Gerçek şu ki Lenin için böylesi bir talebe yanıt vermek, konumlanışının özünü teşkil eden ve uğruna savaştığı amacı terk etmek anlamına gelirdi.

Lenin, Ocak 1914'ten Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vereceği güne kadar uluslararası planda Rus sosyal demokrasisinin temel gündemi olan birlik meselesi üzerine verilen kavgada yetenekli bir taktisyen olduğunu kanıtladı– üstelik savunma konumunda olmasının getirdiği tüm dezavantaja rağmen. İlkeler söz konusu olduğunda hırçındı; tecrit edilme riskini bile göze alarak bildiğinden şaşmadı. Bu sıkışık durum içinde ayak diretti ve inadından vazgeçmedi. Açık görüşlü ve gerçekçiydi; geçmişteki önermelerine sık sık geri dönüyor, eylem hattını değiştirmekte tereddüt etmiyordu. Deneyimin verdiği dersleri ve değişken konjonktürü daima hesaba katıyordu. Amacı, her ne pahasına olursa olsun birleşmeye engel olmak, ancak bunu Enternasyonal'den kopmaksızın başarmaktı. Kendisini bir hayli kaygılandıran Brüksel'deki meşhur konferansa katılmaya hazır görünmesi, her şeyden önce Enternasyonal nezdinde suçlanmamak ve tecrit edildiği konumdan çıkış olasılığını muhafaza etmek içindi.

Bu noktada yürütme komitesi, her fırsatta bolşeviklerin konferansı son dakikada sabote edeceği fikrini yayan Lenin'in hasımlarının ayak oyunlarına aldanmadı ve isminin istismar edilmesine izin vermedi. ESB sekretaryası, Lenin'in Rus sosyal demokrasisinin hasım kanatlarıyla arasındaki mesafeyi korusa da Enternasyonal nezdinde kendini güç duruma düşürmeyeceğinin gayet farkındaydı. Nitekim Huysmans Kautsky'ye, 10 Temmuz 1914'te berrak bir bakışla, bolşeviklerin yarattıkları tüm zorluklara rağmen Brüksel'de hazır bulunacaklarını zira "Lenin ve arkadaşlarının orada olmazlarsa Viyana'da hayli kötü bir izlenim bırakacaklarını"[72] yazıyordu.

Lenin Brüksel'e, başında Inès Armand'ın bulunduğu bir delegasyon gönderdi ve ona hiçbir şekilde tavize yanaşmaması talimatı ver-

72. ESB Arşivleri.

di. Ne var ki ESB'nin tüm ısrarlarına rağmen kendisi konferansa katılmadı. Yine hesaplanmış bir riskti bu. Lenin gücünü savaşın, tüm Enternasyonal sıraları önünde verilecek ve belirleyici olacak, ikinci aşaması için saklıyordu.[73] Brüksel'e bolşevik bir delegasyon göndererek bir yandan iyi niyetini ispatlamış, bir yandan da Rus işçi hareketinin hakiki temsilcisi olarak kendisi konferansa katılmayarak hiçbir temsil gücü olmadığını düşündüğü sürgündeki gruplarla arasındaki mesafeyi belirginleştirmişti. Bolşevik liderin amacına ulaşıp ulaşmadığını değerlendirmek zor zira Viyana kongresi gerçekleşmedi. Yine de Lenin'in, bolşevikler hariç tüm fraksiyonları içinde barındıran "Brüksel Bloku"nu oluşturduktan sonra nihai birlik meselesini Enternasyonal'in gündemine yeniden getirmek isteyen yürütme komitesinin niyetlerini tam olarak kestirdiğini belirtelim.

Huysmans, Friedrich Adler'e 18 Temmuz 1914'te şöyle yazıyordu: "Rus-Leh konferansı iyi geçti. Viyana'da *birliği* empoze edeceklerini umuyorum. Büro Lehler'in iç anlaşmazlığını kesinlikle çözüme kavuşturmalı. Bu konuda babanıza güveniyoruz."[74]

Bu pasaj, Lenin'in neden 1914 Temmuz sonunda kendini tamamen Enternasyonal kongresinin ve bununla aynı dönemde toplanacak olan kendi parti kongresinin hazırlıklarına verdiğini açıklar. Lenin Brüksel'de yenilgiye uğradığını biliyordu.[75] Bu yenilgi daha ilan edilmeden Viyana'daki rövanşı hesap ediyor ve durumu lehine çevirmek için Ağustos sonunda Avusturya'nın başkentinde toplanacak Enternasyonal kongresine güveniyordu. Temmuz'daki büyük krizi ve genel savaş tehdidini o anda göz önünde bulundurmuyordu. Üstelik 1912'den itibaren, herkesin savaş ve barış meselesiyle meşgul olduğu Basel'deki olağanüstü kongre dâhil, Enternasyonal'in hiçbir oturumuna katılmamıştı. Zira o dönemde devrimden başka bir şey düşünmüyordu. 1912'den itibaren tüm dikkati tek bir noktada, Çarlık Rusyası'nda yeni bir devrim olasılığı üzerinde yoğunlaşmıştı ki bunun ön işaretlerini Rus işçi hareketindeki yeni yükselişte görüyordu. Lenin 1905 deneyimi üzerine yeterince düşünmüştü ve gelecek devrimin de bolşevikleri hazırlıksız yakalamasını istemiyordu; bu kez bolşevikler hareketin başına geçmek için hazır olmalıydı. 1914 Temmuz sonun-

---

73. Inès Armand'a 1914 Temmuz başında şöyle yazıyordu: "Bir takım ahmaklar ve düzenbazlar Kautsky'nin desteğiyle Viyana kongresinde *bize karşı* bir önerge sunacaklar. Yolları açık olsun! Buna karşı çıkamayız ancak sükunetimizi de koruyacağız. Bu, zafer kazanmak için fır dönen oportünistleri az da olsa sakinleştirecektir." V. I. Lenin, *Socinenija*, 5. Basım, v. 48, s. 326
74. ESB Arşivleri
75. Karş. Inès Armand'a mektup, V. I. Lenin, *Socinenija* içinde, 5. Basım, v. 48, s. 301.

da aklını meşgul eden Avrupa kıtasındaki "yükselen tehlike" değil, St. Petersburg'daki genel grevdi. Ne var ki beklemediği anda gelen bu kez devrim değil, dünya savaşı oldu. O andan itibaren Enternasyonal ve bolşevizm tarihinde yeni bir sayfa açıldı ve roller tersine döndü: Suçlanan Lenin, suçlamaya başladı ve savunmadan saldırıya geçti.

5
Rehber Parti: Alman Sosyal Demokrasisinin Güneydoğu Avrupa'da Yükselişi*

SPD'nin II. Enternasyonal içindeki rolü, etkisi ve ağırlığı gayet iyi bilinse de tarih literatürü konuyu bugüne dek derinleştirmemiştir. Partinin hâkim konumuna ilişkin ucu açık soruların sayısı bir hayli fazladır. Alman sosyal demokrasisi bu hegemonyayı ne zaman kazanmış, nasıl uygulamıştır? Yayılımı özellikle nerelerde göze çarpar? Yakın zamanda yapılan çalışmalar dahi Robert Michels'in tezini takip etmekle yetinir ve "Alman sosyal demokrasisinin sosyalizm içindeki yönlendirici rolünün, Almanya dışında yaşamış olmalarına rağmen, Marx ve Engels gibi güçlü Alman şahsiyetlerden" ileri geldiğini savunur. Bu etki Almanya'nın 1870'de Fransa'ya karşı kazandığı zaferin ardından daha da artacak, UİB ortadan kalktıktan sonra bile, "Almanya, elbette başka bir biçim altında yeni Enternasyonal'in ağır topu olmayı sürdürecektir."[1] Bu tez tartışmalıdır. Gerçekte baskın Alman etkisi I. Enternasyonal dönemine kadar gitmez. SPD öncü rolünü, daha sonra da otoritesini II. Enternasyonal'in kuruluş döneminde kazanır. Bu, marksizmin yayılması ve başlıca Avrupa işçi partilerinin oluşum süreçleriyle karakterize olan köklü bir değişim dönemidir. Olayları yakından takip eden bir gözlemci olan Berlin Emniyet Müdürü'nün raporlarından hareketle kimi kronolojik kesinlemelere ulaşılabilir. Bu zat, sosyalistlere karşı olağanüstü hal yasalarının yürürlüğe sokulduğu 1883'te Almanya ve Fransa'da sosyalist hareketler üzerine toplanan istihbaratı merkezileştirmekle görevliydi. İlk kez Haziran 1883 tarihli bir sentez raporunda, "Alman Sosyal Demokrat Partisi hem örgütlenmesi hem de yayılımı açısından diğer ülkelerdeki kardeş partilerinin çok çok ilerisindedir ve diğer partiler biraz da kıskançlıkla onu model

---

* Georges Haupt, *L'Internazionale socialista dalla Comune a Lenin*, Torino, Einaudi, 1978 içinde yayımlanmıştır.
1. Robert Michels, "Die deutsche Sozialdemokratie im internationalen Verbände", *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, c. 35, 1907, s.151

almakta ve her bakımdan taklit etmek için canla başla çalışmaktadır"[2] diye yazar. Bundan beş yıl sonra, Enternasyonal'in kuruluşu öncesinde, SPD'nin "hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde Avrupa'daki tüm benzer partiler arasında ilk sırada geldiğini ve bunu hak ettiğini"[3] yazar.

Sorunun içeriğine, yani bu etkinin neden ve nasıl ortaya çıktığına gelince, Alman sosyal demokrasisinin çağdaş eleştirmenleri SPD'yi yörüngesindeki muhtelif sosyal demokrat partiler tarafından "taklit edilen bir model" olarak sunarak bu içeriği bir hayli daraltırlar. Mesela 1892'de Hollandalı liberter *Domela Nieuwenhuis*, "Almanya'da kendilerine model arayan ama orada yitip giden sosyal demokrat partilerden" bahseder. 1907'de Robert Michels benzer biçimde, "Alman sosyal demokrasisini kölece kopyalayan sayısız politik partiyi" kınar. Michels daha sonra yabancı bir ideoloji ya da pratiğin "aşılanmasına" dair tezini ileri sürer ki bu tez yarım yüzyıl sonra Fransız komünizminin kökenleri açıklanırken yeniden ele alınacaktır: "Avusturya, İtalya, Macaristan ve İspanya gibi ülkelere özgü ağaçlara Almanya'dan getirilen ve çoğu zaman bunlarla hiçbir akrabalığı bulunmayan dallar aşılanıyor."[4] Böyle bir açıklama şeması, Ernesto Ragionieri'nin İtalya örneğinden hareketle de gösterdiği gibi tarihsel çözümleme karşısında direnemez.[5] Alman sosyal demokrasisinin II. Enternasyonal içindeki baskın etkisine dair soru, model ya da "aşılama" terimleri içinde düşünülmeye uygun değildir. Bu etki, sosyalist ve işçi partileri arasındaki uluslararası bağlantıların uluslararası örgüt ve kurumların çerçevesine sığmadığı bir dönemde, marksist bir nüve etrafında kümelenen muhtelif II. Enternasyonal partileri arasında kurulan ilişki sisteminin majör bir unsuru olarak ele alınmalıdır. "Bu etkiyi ifade eden kimi verilerin ağırlığı ya da etkinin farklı dereceleri, en azından belli bir ölçüde, işçi hareketinin başlangıcından, gelişiminden ve sosyalist bilincin yayılmasından önce var olan ulusal geleneklere ve koşullara işaret eder."[6]

Güneydoğu Avrupa sosyalist partileri bu gerçeğin bir kanıtını sunar. Bu bölge güçlü Alman muadilin parıltısını ölçmek, etkisinin aldığı biçimleri incelemek, bunu nasıl kullandığını, hangi araç ve yöntemle-

---

2. Reinhard Höhn, *Die vaterlandslosen Gesellen. Der Sozialismus im Licht der Geheimberichte der Preussischen Polizei 1878-1914*, c.1, 1878-1890, Köln-Opladen, 1964, s. 277.
3. *Ibid.*, s. 324.
4. Robert Michels, *a.g.m.*, s. 150.
5. Ernesto Ragionieri, *Socialdemocrazia tedesca e socialisti italiani L'influenza della socialdemocrazia tedesca sulla formazione del Partito socialista italiano 1875-1895*, Feltrinelli, Milan, 1961 (2. Baskı, 1976)
6. *Ibid.*, s. 24.

rini ödünç verdiğini, başka bir ifadeyle Alman partisinin hangi anlamda bir referans işlevi gördüğünü anlamak için istisnai bir inceleme alanı sunar. Romanya, Sırbistan ve Bulgaristan'ın küçük partileri II. Enternasyonal içindeki tartışma ve ihtilaflar sırasında SPD'nin en sadık takipçileri arasında yer alır, kurumu "rehber parti" olarak görürler. Bu gerçek o dönemde yaşayanlar tarafından gayet iyi biliniyordu. Mesela *Arbeiter Zeitung*'un, SPD'nin bilinçli proletarya örgütlenmesinin gözbebeği olduğu yolundaki önermesini benimseyen Rosa Luxemburg, 1915 tarihli *Junius broşüründe* Batı Avrupa sosyalistlerinin savaştan önce artan bir gayretle kurumun izinden gitmeye başladıklarını ancak "SPD'ye sınırsız ve koşulsuz bir hayranlık duyanların" asıl olarak Doğu ve Güneydoğu Avrupa'dakiler, yani "Slavlar, Ruslar ve Balkan sosyal demokratları olduğunu"[7] yazar. Aynı dönemde "dar"* Bulgar sosyalistlerinin lideri *Dimitar Blagoev* ("'darlar' onun ruhsal yoldaşlarıdır"[8] diye yazan Troçki'ye göre Rosa Luxemburg'un kendisini en yakın hissettiği eğilimdi bu) şöyle bir tespitte bulunur: "Savaşa kadar II. Enternasyonal içinde başat rolü üstlenen, enternasyonal proletaryanın akıl hocası ve öğretmeni Alman Sosyal Demokrat Partisi'ydi. Fikirleri, sosyalizm anlayışı, kongrelerdeki karar önergeleri, bükülmez sınıf bilinciyle enternasyonal kongrelerinde ve enternasyonal sosyal demokrasi için bir rehber ve dayanaktı."[9]

Aydınlatılması gereken, bu küçük sosyal demokrat partilerin Alman muadillerinin öncü rolünü neden kabul ettikleri ve neden bir rehber partiye ihtiyaç duyduklarıdır. Motivasyonları ve umutları neydi? Başka bir ifadeyle bir partinin hegemonyası, teorik olarak üye partilerin özerkliği ve ideolojik eğilimlerde çoğulculuk ilkeleri üzerine kurulu olan II. Enternasyonal'in kurumsal çerçevesinde nasıl bir anlam taşıyordu?

---

7. Rosa LUXEMBURG, *Gesammelte Werke*, c. 4, Dietz, Berlin, 1974. Fransızca baskısı için bkz : *La Crise de la sociale démocratie*, La Taupe, Brüksel, 1970, s.58

* Bolşeviklerinkine benzer bir "dar" kadro partisi kurmaktan yana olan Bulgar sosyalistleri nitelemek için kullanılıyor. (ç.n.)

8. Lev Troçki'nin D. Tucovic'e mektubu (Viyana , 18 Nisan 1912), Archives de l'Institut d'histoire du mouvement ouvrier de Serbie, Belgrad, Fonds D. Tucovic, belge. N° 157.

9. Dimitar Blagoev, *Sacinenija*, c. 17, s. 17-18. Burada belirtmemiz gerekir ki, SPD'yi suçlamak ve sorumluluğunun altını çizmek için savaş sırasında tüm sosyalist yöneticiler kendilerini aynı terimlerle ifade etmişlerdir. Örneğin Plehanov 25 Ekim 1914 tarihli mektubunda Bulgar bir yoldaşın sorusuna yanıt verirken bu argümanı öne çıkarır: "Proletaryanın enternasyonal ordusunun önünde Alman sosyal demokrasi yürüyordu, biliyorsunuz. Biz, diğer ülkelerin sosyal demokratları, onların başarısından gurur duyuyorduk ve onlara büyük ümit bağlamıştık. Kendilerini içinde bulunduğumuz tarihsel dönemin en devrimci gücü olarak görüyorduk ve SPD'nin varlığını uluslararası barışın en önemli güvencesi olarak kabul ediyorduk." Georgi Plehanov, *La social-démocratie et la guerre. Réponse à un socialiste bulgare*, Paris, 1916. s. 5).

Bağımsızlığına yeni kavuşan Güneydoğu Avrupa'nın[10] genç devletlerinde sosyalist hareketler 1870-1880'lerde küçük ideolojik gruplar biçiminde ortaya çıkar. Balkanlarda ilk sosyalist odak I. Enternasyonal döneminde Sırbistan'da, Svetozar Markovic'in etkisiyle varlık kazanır; daha sonra radikal parti içinde eriyen sosyalist faaliyet bu ülkede yüzyıl dönümüne kadar gözlerden kaybolur. 1880-90'larda öne çıkan, canlılık gösteren ise Romanya sosyalist hareketi olur. Bu hareket 1899'da "generallerin ihaneti" (genç sosyal demokrat işçi partisinin lider entelektüellerinin blok halinde liberal partiye geçmeleri) sonucu parçalanır. Bulgaristan'da sosyal demokrat hareketin serpilip, hem faaliyet kapsamı hem de ulusal politikada artan ağırlığıyla Balkanlarda sosyalizmin en ileri kolu haline gelmesi bu döneme rastlar.

I

Tarihsel, toplumsal, kültürel ve ulusal gerçeklerin etkisi altında ritimleri aynı olmasa da Güneydoğu Avrupa sosyalist hareketlerinin gelişimi kimi ortak özellikler taşır. İlk dönemde özünde kültürel ve pedagojik bir karakterleri vardır. Konformizmin, azgelişmişliğin reddi, geleneksel yönetici sınıfların becerisizliklerine karşı isyan söz konusudur; sosyalizm fikri Rusya'nın halkçı esiniyle öncelikle eğitimli gençler, liseliler, öğrenciler ve öğretmenler arasında yayılır. "Bilimcilik", entelektüel bir rekabet ikliminin hüküm sürdüğü bu muhalif hareketlerin baskın niteliğidir. İlk olarak Büchner ve Hackel materya-

10. Güneydoğu Avrupa nitelemesi kuşkusuz oldukça belirsizdir: Sınırları neresidir? Bu sınırlar muğlâktır: Farklı kültürel, sosyal, tarihsel –ulusal olandan bahsetmeksizin– gerçekleri kapsar ve bunlar ne dönemin coğrafi ne de devlet sınırlarına karşılık gelir. Eğer, Güneydoğu Avrupa adlandırmasını geniş bir anlamda, Tuna nehri (Engels'in söyleminde bu "gerici nehir") tarafından sınırları çizilmiş bir bölge için kullanıyorsak, bu bölge içinde iki büyük alandan bahsedebiliriz: Birincisi, çokuluslu bir devlet olan Avusturya-Macaristan; ikincisi ise, coğrafi bir bölgeyle adlandırılan Balkanlar. Balkanların politik haritası 19.yy'ın ortasında çizilmeye başlamış olsa da Osmanlı İmparatorluğu'nun damgasını taşır ve onun etkisinden kurtulamamıştır. Kuşkusuz bu türden bir bölümleme yapay bir bölümlemedir. Ama gene de iki farklı etki evrenini, hatta iki uygarlığı belirsiz çizgilerle birbirinden ayırır ve bu bölgede doğmakta olan toplumsal hareketler üzerindeki etkisi barizdir. Bu iki bölge arasındaki yarılma, kendini özellikle sosyalist partilerin ulusal mesele üzerine sorgulamalarında, ideolojik seçimlerinde ve programlarında hissettirir.
Bu yarılma, 1914'e kadar Alman sosyal demokrasisinin ideolojik etkisinin niçin Avusturya marksizminden daha güçlü olduğunu açıklamaya da yarayabilir. Aslında, Alman sosyal demokrasisinin parlayışı Avusturya marksizminkiyle özdeşleştirilemez. Hatta bu etkiler zıt bir niteliğe de sahip olabilir. Ama gene de, bu iki etki alanı arasındaki yarılma Avusturya-Macaristan monarşisi tarafından çizilen sınırlara karşılık gelmez. Macaristan sosyal demokrasisi örneğinde, net bir biçimde, Avusturya marksizmine sırt çevirmek ve SPD'nin yörüngesine girmek gibi bir eğilim saptanabilir.

lizminin, Darwin'in agnostik bilimsel kuramının, Spencer'ın pozitivizminin yaygınlık kazanmasıyla ve en önemlisi de angaje bir edebiyat için verilen ve bir hayli başarılı olan kavga sayesinde sosyalizm filizlenir.[11] Bu eklektizm 1880'li yılların ortasında yerini Balkan sosyalizmi içinde hâkim düşünce akımı haline gelen marksizme bırakır. İdeolojik yönelimdeki değişim her şeyden önce karşılaşmaların ürünüdür. "Rumen sosyal demokrat hareketi Avrupa hareketinin bir yansımasından başka bir şey değildir- sanayinin ve ekonomik durumun içler acısı hali göz önüne alındığında başka türlü de olmazdı." Rumen sosyalizminin saygın kuramcılarından C. Dobrogeanu-Gherea'nın, *Neue Zeit* genel yayın yönetmeni Karl Kautsky'ye ilettiği değerlendirme budur.[12] II. Enternasyonal'in kuruluşuyla birlikte bu küçük sosyalist propaganda gruplarının önce Bulgaristan'da (1891), daha sonra Romanya'da (1893), son olarak da Sırbistan'da (1903) sosyal demokrat partilere dönüşmelerinin bu açıdan şaşırtıcı bir tarafı yoktur.

Güneydoğu Avrupa sosyalistleri bölgelerinin ekonomik geri kalmışlığının, içinde hareket etmek durumunda oldukları toplumsal ve politik çevrelerde kendilerine karşı beslenen husumetin ve sayısal güçsüzlüklerinin gayet farkındadırlar. Dolayısıyla hareketlerinin gelişmiş ülkelerdeki işçi hareketlerine bağımlı olması, hatta onlarla organik bağlantı içinde olunması gerektiğinin bilincindedirler. 1912'de Balkan savaşları patlak verdiğinde Balkan sosyalistleri Enternasyonal'den, en başta da SPD'den yardım talebinde bulundular zira SPD'nin müdahalesi olmaksızın direnişleri ne kadar enerjik ve birleşik de olsa bir sonuç veremezdi. "Batı'daki sosyalist örgütlerin bir hayli gerisindeyiz ve onların yardımı olmazsa sesimiz daha uzun süre çölde yankılanmaya devam edecek... bizde proletarya daha yeni yeni doğuyor ve gelecekte nefreti sınır tanımayacaktır ancak bugün için... *(sic)*."[13] Kendi ülkelerinin ekonomik gelişmişlik düzeyinin değerlendirilmesi üzerine temellenen tarihsel düşünümleri bile bile didaktik ve iyimserdir. Plehanov'un yapıtlarından esinlenen bu sosyalistler, kapitalizmin gelişiminin kaçınılmaz olduğuna inanır ve devrimci toplumsal değişimi getirebilecek yegâne güç olarak proletaryayı görürler. Tutumlarını belirleyen açık görüşlü bir çözümlemeden çok sosyalizmi Batı'dan ithal edilip kurak topraklara dikilen egzotik bir bitkiye benzeten hasımlarına yanıt ver-

11. Georges Haupt, "Rôle de la critique littéraire dans la naissance du socialisme : la Roumanie", *Le Mouvement Social*, n°59, Nisan-Haziran 1967, s. 29-49
12. *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, hazırlanmakta. Orijinali için bkz. Am IISG, Fonds Kautsky.
13. Ivan Klintcharoff'un Camille Huysmans'a mektubu, (Cenevre, 7 Ekim 1912), ESB Arşivleri, Bulgaristan dosyası.)

me ihtiyacıdır. Mesela Bulgar sosyal demokratlar, daha net bir ifadeyle ortodoks marksist "dar" fraksiyon, 1904'te "ülkelerinin ilkel sermaye birikimi aşamasından geçtiği *(sic)*" ancak doğmakta olan kapitalizmin daha şimdiden görülmemiş bir hızla "eskimiş üretim ve mübadele biçimlerini ve tarzlarını"[14] dönüştürmekte olduğu değerlendirmesini yaparlar. Bundan altı yıl sonra aynı sınırsız iyimserlikle "içte ve dışta sayısız engele rağmen" kapitalist gelişmenin büyük ilerleme kaydettiğinin, "sayıları artan modern sanayi kuruluşları, özellikle de demiryolu inşaatı alanında faaliyet gösteren şirketler ve kredi kuruluşları sayesinde ülkenin ekonomik ve toplumsal yaşamında hızla hâkim konuma gelmekte olduğunun" altını çizerler.[15] Gerçekte sanayi devrimi Balkan ülkelerinde ancak Birinci Dünya Savaşı sonrasında esmeye başlayacaktır. Hızlanmış bir kentleşmeye rağmen bu ülkeler ağırlıklı olarak halen tarım ülkeleridir ve özellikle de Romanya'da yeni-serflik gibi arkaik yapılar yukarıdan girişilen modernleşme çabalarına karşı direnir.

Şu halde Balkanlarda sosyal demokrat partilerin kuruluşu sınaî gelişmenin ve yapısal dönüşümlerin bir ürünü olmaktan çok geri ve donup kalmış bir ekonomik yapıya verilen yanıttır. Sosyalizmin yeşermesinin önündeki bu zorluklar SPD'nin gerçek anlamda işçi hareketinin zayıf olduğu bu ülkelerdeki saygınlığını ve parıltısını kısmen açıklar. Sınaî gelişmenin önüne set çeken arkaik toplumsal yapılar, işçi tabanının eksikliği ve sendikal hareketin cılızlığı, geriye yegâne savaş silahı olarak ideolojik etkinliği bırakır. Diğer taraftan burjuva demokrasisinin hedeflerine ulaşamamış olması ve bu hedefleri sosyalistlerin üstlenmek zorunda kalmaları öncelikli olarak politik mücadeleyi şart koşar. Ancak politik, kültürel ve ulusal koşulların çoğulluğu dile getirilen niyetleri ve temaları değiştirmiş olsa da sosyalist faaliyetin içeriği olduğu gibi korunur. Genel oy hakkı Rumen sosyal demokrasisinin başlıca talebi ve kavgasıdır. Daha liberal bir parlamenter sistemin yürürlükte olduğu Bulgaristan ve Sırbistan'da kitlesel temeli zayıf olan sosyal demokrat partiler (üye sayıları en fazla iki bindi) parlamento-

---

14. "Dar" fraksiyonun Amsterdam Sosyalist Enternasyonal Kongresi'ne sunduğu rapor, "Le Parti ouvrier socialiste bulgare", *L'Organisation socialiste et ouvrière en Europe, Amérique et Asie, Secrétariat socialiste international*, Brüksel, 1904.

15. Kopenhag Sosyalist Enternasyonal Kongresi'ne sunulan rapor, *Parti ouvrier social-démocrate de Bulgarie, 1907-1910*, Sofya, 1910, s.1-2. "Geniş" fraksiyon ise 4,5 milyonluk bir nüfus içinde büyük bölümü küçük sanayide istihdam edilen 300.000 işçinin bulunduğuna ve Bulgaristan'ın içinde bulunduğu ekonomik durumda, "toplumsal sınıfların kesin bir biçimde birbirinden farklılaşmadığına; farklı sınıflara karşılık gelen ve bunların çıkarlarını savunan politik partilerin olmadığına" işaret ederek sanayinin gelişmekte olduğunun altını çiziyordu. (Bulgar Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin Sosyalist Enternasyonal Büro'ya sunduğu rapor, Sofya, 1910 s.1-2) Bu tahlile "dar" fraksiyon şiddetle karşı çıkar.

nun kapılarını zorlar ve bir ölçüde başarılı olurlar. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Sırp Parlamentosu'nda iki sosyalist milletvekili vardır. Aynı dönemde Balkan savaşlarında alınan yenilgiler Bulgar seçmeninin belirgin şekilde sola kaymasına yol açar ve iki rakip sosyal demokrat parti bu durumdan yararlanmayı bilir.[16]

Bu düşmanca koşullar, önemli sayıda üye kaybeden ve sancılı bölünmeler yaşayan katı sosyal demokrat çekirdeğin konumunu daha da tahkim eder. D. Blagoev, 1904 Amsterdam Sosyalist Enternasyonal Kongresi'ne sunduğu raporda, bir önceki yıl "dar" sosyalistler, yani ortodoks marksistler ve revizyonizmle suçlanan "genişler" arasında yaşanan bölünmeye özel bir önem atfeder. "Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin başına gelen, geri kalmış, işçi hareketinin gelişimi için uygun her türlü koşuldan mahrum bir ülkede hareket etmek zorunda olan her yeni sosyalist partinin başına gelebilecek bir şeydir."[17]

Bir tür saflık kaygısı bu partileri revizyonist sapma virüsüne ve liberal (ya da önce Bulgaristan'da daha sonra da Sırbistan'da kullanılan terminolojiyle "anarko-liberal") yozlaşmaya karşı bağışıklık geliştirmeye iter. Genç bir işçi çevresinde ortaya çıkan ancak sınaî gelişmenin düşük ritmine bağlı olarak sayısal bakımdan güçsüz, küçük sosyal demokrat partiler ideolojik uzlaşmazlıklarını keskinleştirir. O andan itibaren tavizsiz bir ortodoksiyi ve gelişmiş ülkelerdeki işçi hareketlerinin yolundan ilerleme iradesini olumlarlar ki bu sınıf savaşımının zorlu zeminini kabul etmek, her türlü uzlaşının reddi ve enternasyonal proletaryanın taktik ve örgütsel ilkelerine uymak anlamına gelir. SPD'nin onlar için bir model olmasının sırrı da burada gizlidir. "Sınıf mücadelesinin partisi" SPD, "proletaryanın ciddi ve bilinçli örgütü olarak" kusursuz bir marksist partidir; dolayısıyla da onların gözünde ana eksen ve referans noktasıdır. Balkanların emekleyen partileri kendi kimliklerini büyük Alman partisi üzerinden tanımlar; SPD'nin

---

16. İki Bulgar sosyalist partisi arasındaki bölünme ve görülmemiş düşmanlığa rağmen, her iki parti de, Kasım 1913'ün sonunda gerçekleşen genel seçimlerde büyük oy alırlar. Bu iki parti oyların toplamda %20'sini elde eder; "genişler" mecliste 19, "darlar" 18 sandalye kazanır. Ama seçimler iptal edilir. Yenilenen seçimlerde, baskılara rağmen "genişler" 10, "darlar" ise 11 milletvekilliği kazanır. "Genişlere" göre bu iki düşman fraksiyon eğer bir seçim ittifakı kurmuş olsalardı ve seçim kampanyası "politik ve teknik açıdan daha iyi organize edilseydi" toplamda 50 milletvekilliği, yani meclisin dörtte biri ele geçirilebilirdi. Bkz: ESB üyesi milletvekili Janko Sakazov'un Makedonya parlamentosu genel seçimleri üzerine yazdığı rapor , (7 Aralık (20 Kasım), 1913, ESB arşivleri.)

17. "Dar" fraksiyonun Amsterdam Kongresi'ne sunduğu rapor. Burada belirtelim ki, Karl Kautsky, otuz yıl sonra "genişlerin" başkanı Janko Sakazov'un 70. doğum yıldönümü için kaleme aldığı bir yazıda, işçi hareketinde meydana gelen hizipleşmeyi azgelişmişliğe bağlar ve süreğen hizipleşmeyi sekterlik olarak niteler. Bkz. Karl Kautsky, "Socialisme dans les pays économiquement sous-dévéloppés" (Bulgarca), Janko Sakazov, Jubileen Sbornik, Sofya, 1930, s. 17-19

ilkeler konusunda tavizsiz bir tutumla tanımlanan modeli ve sahip olduğu saygınlık, Güneydoğu Avrupa'da militan, savaşkan, diri bir sosyal demokrat ruhun güçlenmesine katkı yapar.

Güneydoğu Avrupa sosyalist hareketlerinin SPD hegemonyasının Enternasyonal'de çoktan kabul edildiği bir dönemde ortaya çıkmalarının önemli bir sonucu olur: II. Enternasyonal'in kurulduğu dönemde Batı Avrupa sosyalistleri arasında büyük tahribat yaratan rakip ve hasım gruplar arasındaki parçalanmalara tanık olmazlar. Rakip sosyalist ekoller arasındaki çekişmelerin etki alanına da girmezler: Balkan sosyalistlerinin Enternasyonal'in "büyük marksist gücüne" sadakatleri koşulsuzdur.

Ancak "Alman sosyal demokrasinin sorgusuz sualsiz ve mekanik bir şekilde taklit edildiği" bir ilk dönem söz konusu olsa da bu genç sosyal demokrat partiler "ithal ve kopya" modeller ya da uydular değildir.[18] SPD'nin rolü konusunda ideolojik inanmışlık ile benzeşleşme etkilerini ayırt etmek elbette zordur. Güneydoğu Avrupa'da sosyal demokrat partilerin özgünlüklerine dair bir bilinç kendini zamanla dayatmaya başlar. Ancak eleştirel sesler ve itirazlar yükselse de Balkan sosyal demokrat militanların SPD'ye bağlılıkları azalmaz ve rehber parti olarak reddedilmesine asla yol açmaz. Bu çatlak sesler hem söz konusu partilerin dar çevresi hem de onları harekete geçiren ortodoks marksizm sayesinde etkisizleştirilir. Mesela 20. yüzyılın başından itibaren eleştiri yapılmaksızın SPD yönelimini benimseme ve onu kölece taklit etme eğilimine karşı itirazlar yükselir. 1900'de Romanya Sosyal Demokrat Partisi'nin başarısızlığını tahlil eden (ki parti bir yıl sonra dağılacaktır) C. Dobrogeanu-Gherea, Rumen sosyalistlerinin "orijinal olmayı, kendi kuramsal öncüllerinden gerekli sonuçları çıkarmayı her zaman başaramadığını" belirtir, "Büyük oranda Batılı sosyal demokrat partilerin, en başta da Alman sosyal demokrasisinin taktiğini ve politik etkinliğini taklit etmekle" yetindiğini yazar ve şöyle ekler: "Bunun son derece kötü sonuçları oldu. Zira bu iki ülkenin toplumsal gerçekleri arasındaki devasa farklılıklar, Rumen sosyalistleriyle Alman sosyalistlerinin aynı eylemlerinin bazen taban tabana zıt sonuçlara yol açmasına neden oldu."[19]

Tartışma ya da sorgulama konusu özünde taktiklerle değil, bunların bir ülkenin özgül koşulları hesaba katılmaksızın ödünç alınmasının getireceği tehlikeyle ilgilidir. 1903'te Bulgaristan'da rakip, hasım

18. Bkz. *Studiu critic asupra socialismului în România*, Editura Tipografiei Speranta, Bükreş, 1900, s.11, Bu anomim broşürün yazarı Constantin Dobrogeanu-Gherea idi.
19. *Ibid.* s. 18-19.

ve programları birbirinden farklı iki sosyalist partinin oluşumuyla sonuçlanan bölünmenin nedeni ayrışan taktik anlayışları olsa da bu iki parti de SPD'yi sahiplenmeye, onu referans almaya, hareket hattını onunkine uydurmaya, bu partinin ideolojik ve taktik cephaneliğinden işlerine yarayan unsurları seçmeye devam ederler. "Darlar", yani devrimci marksistler, kavgalarının başarıya ulaşmasının teminatını ideolojik saflıkta görürler; Alman sosyal demokrasisinin taktiklerinin azgelişmiş ülke gerçeklerine sözüm ona uyarlanması meselesini tartışmayı, işçi hareketini sınıfsal konumlanışından saptıracak her türlü ittifak ya da açılımı reddederler. Buna karşılık "Genişler", Rumen ve Macar sosyal demokratlarının büyük bir bölümünün SPD'nin parlamenter legalizmini model alması gibi, genel ve gizli oy hakkını sosyalizme barışçı geçişin ön koşulu olarak görürler.

II

Güneydoğu Avrupa sosyalist hareketleri arasında 1900'den itibaren ayrışan ideolojik ve politik seçenekler ortaya çıkmaya başlasa da idealize edilmiş, hatta abartılı büyük Alman partisi imgesi militanlar için değişmeden kalır. Balkan sosyal demokratlar her türlü erdemi SPD'ye atfeder, tüm umutlarını bu partiye bağlarlar. Bu açıdan Sırp, Bulgar ve Rumen kardeş parti yöneticilerinin tutumu ve basının SPD'den bahsederken kullandığı dil belirleyicidir. Ancak yine de bir cehaletten ya da eleştiri duygusunun yokluğundan bahsedilemez. Güneydoğu Avrupa sosyal demokratları son derece bilgi sahibidirler; güçlü Alman rehberleriyle aralarında çok sayıda ve doğrudan temas mevcuttur.[20] Almanya'da süregiden faaliyetleri, kuramsal ve ideolojik tartışmaları yakından takip eder, SPD kongrelerinde alınan kararları titizlikle incelerler. Sosyalist basına, referanslar, yorumlar ve bilgi akar; Alman proletaryasının ve SPD'nin görkemli başarıları abartılı bir dille aktarılır. Güneydoğu Avrupa sosyalist basınında imal edilen bu imge içinde SPD'nin gerçekte ne olduğu ile neyi temsil ettiği arasında ayrım yapmak zordur. Gerçeklerden hareketle yaratılan bu imge, umutları üzerinde toplar ve partiler arasında var olan ayrışmaların ve iç eğilim mücadelelerinin üzerine yansıdığı bir zemin işlevi görür. Mücadeleci, bir dünya görüşüyle donanmış bir sınıf partisi olarak yüceltilen SPD, güçlü bir çekim yaratır ve vazgeçilmez bir referans olarak alınır. Par-

20. Bkz. Marija MARİNUVA, "Balgarskite marksisti i germanskoto social demokraticesko dvizenie prez 1903-1912", Istorieẽ ski pregled, 1968, no: 3, s. 52-56.

tinin saygınlığı, Berlin Emniyet Müdürü'nün gözünde, 1880'lerden itibaren enternasyonal sosyalizm içindeki kazandığı hâkimiyeti de açıklayan bu bir dizi özelliğinden kaynaklanır: Kudreti, "model değerindeki harika örgütlenmesi", disiplini, militanlarının adanmışlıkları, yöneticilerinin değeri ve otoritesi, parlamentodaki gücü, politik kitlesi ve özellikle de işçi sınıfı içinde kok salmış olması.

Ancak tüm bunlar bir yana, rehber parti idealleştirmesi öncelikle kendini haklı çıkarma ihtiyacından kaynaklanır. Marksist partilerin "ideal tipi" konumuna yükselen SPD, varlık nedenlerini kudretli Alman partisinden devşiren küçük sosyal demokrat partiler için bir meşruiyet kaynağı haline gelir. İlkin SPD'nin başarılarında kendi zayıflıklarının bir telafisini bulurlar; derken SPD'yi kendi tabanlarını genişletmek ve nüfuzlarını artırmak için güçlü bir dayanak olarak kullanmaya başlarlar. Berlin Emniyet Müdürü 29 Aralık 1879 tarihli raporunda, "Macar sosyalistleri kendi güçlerine pek inanmıyorlar. Tüm umutlarını, L. Frankel'in ifadesiyle, sosyal demokrasinin 'kaya'sı olan Almanlara bağlamış durumdalar"[21] diye yazar. Bu elbette abartılı bir ifadedir ancak alaydan da uzaktır. Bundan otuz yıl sonra SPD'nin başarısı, ki bu enternasyonal sosyalizmin başarısıyla özdeşleştirilecektir, Balkan sosyal demokratları için hâlâ bir umut kaynağı ve mücadele çağrısı olarak görülür. D. Tucovic'in ifadesiyle, "Enternasyonal sosyal demokrasinin eylemi Almanlar, Fransızlar ve diğerlerinden çok daha fazla bizim için önemli zira davamız için onlardan çok daha dar, olumsuz bir alanda savaş vermek zorundayız. Kendi zaferlerimizden çok başka bir ülkedeki partimizin zaferleriyle yaşıyoruz."[22]

SPD'nin seçim başarıları, "sosyalist Almanya'nın zaferden zafere taşıdığı proletaryanın şanlı sancağı", küçük sosyal demokrat partilerin özgüvenlerini perçinler, sosyalizmin gücüne olan inançlarını tahkim eder, saygınlıklarını artırır ve ulusal planda konumlarını güçlendirir. Bu, aynı zamanda Balkanlardaki sosyal demokrat partilerin giriştikleri eylemler için, makbul tanıma göre, "enternasyonal sosyalizme, en başta da Alman sosyal demokrasisine"[23] bel bağlamalarını açıklar.

Özdeşleştikleri imgeyle uyumlu olarak kendilerine ilişkin kolektif temsilleri kudretli enternasyonal proleter hareketin bir parçası oldukları yönündedir. Enternasyonal'e üye muhtelif partiler arasındaki işbirliği, kurumun otoritesi ve tutarlılığı, Güneydoğu Avrupa sosyal de-

21. Reinhard Höhn, *a.g.e.*, s. 34-35.
22. D. Tucovic'in K. Kautsky'ye yazdığı mektup (2 Şubat 1909) , *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).
23. M. Wecsler'in K. Kautsky'ye mektubu (12 Temuz 1907), *ibid.*

mokrasisi için mutlak ve doğal bir gerekliliktir. Enternasyonalizmleri ve Enternasyonal'e olan inançları eksiksizdir. "Enternasyonal proletaryanın davasını" benimsemişlerdir. Dolayısıyla SPD, D. Blagoev'in ifadesiyle, "II. Enternasyonal'in eğitmeni ve yöneticisi olarak" özel bir saygınlığa sahiptir; Güneydoğu Avrupa sosyalistlerinin gözünde "örgütsel ve ideolojik planda temellenen" bu öncü rolü hak eder. Dolayısıyla "dar" Bulgarlar, SPD'nin "enternasyonal sosyal demokrat partiler arasında en güçlü ve disiplinli parti olduğunu ve mücadele içindeki enternasyonal proletaryanın rehberi olarak en önde olduğunu"[24] kabul ederler.

Başka bir ifadeyle SPD hem II. Enternasyonal'in gücünün simgesi hem de proletaryanın geleceğinin teminatıdır. Sosyalizmin yazgısı bu nedenle Almanya'nın ellerindedir zira burası endüstriyel Avrupa'da sosyalizmin zaferinin hazırlandığı ocaktır. Öyle bir zafer ki köylüleri de peşinden sürükleyecek ve bu sayede sosyalizmin, ekonomik olarak geri kalmış ülkelerde de yükselişini mümkün kılacaktır. SPD mitolojisi bir anlamda, teleolojik bir sınıf olan proletaryanın henüz rüşeym halinde olduğu az gelişmiş ülkelerdeki sosyalizmin perspektif ve olanaklarına dair tarihsel vizyonun ifadesidir. Kesinlik mertebesine yükseltilen bu umutlar kuramsal düzeyde de ifadesini bulacaktır. Mesela Dogrogeanu-Gherea, Kautsky'nin *Sosyalizmin Temelleri* kitabının Romence çevirisi için önsöz olarak, "Geri Kalmış Ülkelerde Sosyalizm"[25] başlıklı meşhur araştırmasını yayınlar. Bu araştırmada, daha önce dile getirdiği fikirleri yeniden ele alıp geliştirmektedir. Gelişmiş bir proletaryanın var olmadığı geri kalmış tarım ülkelerinde sosyalizmin nasıl temellendirilebilir? Böylesi bir hedef gerçekleştirilebilir mi? Dogrogeanu-Gherea'nın yanıtı "Evet"tir ve bunu şöyle bir teze dayandırır: "Geri kalmış toplumların evriminin büyük oranda gelişmiş ülkeler tarafından etkilendiği, hatta belirlendiği göz önüne alındığında, bu ülkelerin evriminin izleyeceği yola dair iki temel özellik belirir. Bunlardan ilki evrimin süresine ilişkindir, bu evrim gelişmiş ülkelere göre daha kısa zamanda gerçekleşir. İkinci olarak ise geri kalmış ülkelerde toplumsal, hukuksal ve politik biçimlerin, yani üstyapının dönüşümü, ekonomik ve toplumsal temel daha gelişmeden gerçekleşir ki bu temel, gelişmiş ülkelerde üstyapıyı üreten şeydir." Dogrogeanu-Gherea'nın bu tezden hareketle vardığı sonuç, sınaî açıdan gelişmiş kapitalist ülkelerde top-

---

24. D. Blagoev, *Sacinenija*, c. 13, s. 103.
25. Karl Kautsky, *Bazele social-democratiei*, Cu o *prefata* şi un studiu asupra socialismului in tarile înapoiate de C. Dobrogeanu-Gherea. Traducere Albu, Bujor, Colin. Bükreş, 1912, XVII, s.280.

lumsal biçimlerin ekonomik temel üzerinde yükseldiği, geri kalmış toplumlarda ise sürecin tersine döndüğü yönündedir. "Geri kalmış toplumlar ilk önce kendileri için en kolay biçimleri benimser ve taklit eder." Dogrogeanu-Gherea'nın tezi dönemin tüm Balkan sosyalistleri tarafından şu ya da bu şekilde paylaşılır. Mesela "dar" fraksiyon, Bulgaristan'da "yeni ekonomik ve politik biçimlerin, ülkenin ağır ve sürekli evriminin değil, diğer ülkelerdeki yabancı biçimlerin taklit edilmesi ve ödünç alınmasının bir ürünü olduğu" sonucuna varır ve "hem kapitalizmin hem de sosyalizmin ülkeye dışarıdan ithal edildiğini"[26] savunur. Dogrogeanu-Gherea'ya göre, Balkanlarda sosyalizmin önündeki perspektifler, kapitalist toplumlarla geri kalmış toplumlar arasında kurulan bağımlılık ilişkisinin bir sonucudur. Geri kalmış ülkelerin gelişimini yönlendiren, bunları kapitalist ülkelerin izinde dönüşmeye iten dış etmenler aynı zamanda sosyalizme geçişi de sağlayacaktır. Almanya'da nasıl sınaî bölgeler tarımsal bölgeleri kapitalizmin alanına dâhil ettiyse sosyalizmin zaferini ilan edeceği Batılı ülkeler de tüm Avrupa ölçeğindeki geri kalmış ülkeleri peşlerine takacaktır.

Buna göre, geri kalmış ülkelerde sosyalistlerin görevi bu dönüşümü hazırlamayı, yani kadro yaratmayı, zihniyetleri eğitmek ve değiştirmeyi içerir. Proletaryanın yokluğu, sosyal demokrasinin varlık nedenini ortadan kaldırmaz; toplumsal ve ekonomik olarak geri kalmış ülkelerin özgül konumları, "sosyalistlerin toplumsal ve moral sosyalizm kavrayışını değil, sadece (bu gerçeği hesaba katarak) politik faaliyetlerini tadil etmelerini gerektirir."[27] "Tadilat", marksizmin evrenselliğinin sorgulanmasına değil, geri kalmış ülkelerin özgül koşullarına uyarlanma tarzına ilişkindir. Dogrogeanu-Gherea'nın geliştirdiği kuram, yöntemi ve referanslarıyla sonuna kadar marksisttir. Diğer Güneydoğu Avrupa sosyalistleri gibi onun için de amaç bilimsel sosyalizmi, kapitalizmin gelişmesine dair klasik şemaya dâhil olmayan gerçeklere uyarlamaktır.

Sonuç olarak, Güneydoğu Avrupa sosyalistlerinin kuramsal tutumları ve ideolojik yönelimleri, SPD'nin hitap ettiği geniş kitleyi ve entelektüel ışıltısını açıklayan temel olgunun marksizm olduğunu gözler önüne serer.

Rosa Luxemburg, "Alman sosyal demokrasisi, marksist sosyalizmin somutlaşmasının en saf örneğiydi" derken haklıdır. Bu özdeşleşme Robert Michels'e göre de SPD'nin uluslararası ölçekte sahip ol-

26. "Darlar"ın Amsterdam Kongresi'nde sundukları rapor.
27. *Studiu critic asupra socialismului în România , a.g.e.* s. 9.

duğu cazibenin gerekçelerinden biridir. Michels bu politik ağırlığa, egemenliğini sağlamlaştırmak ve "Alman partisinin baskın ruhani konumunu"[28] güçlendirmek için vazgeçilmez olan ahlâki ve ideolojik otoriteyi de ekler. Sosyalist militanlar için Almanya "tam bir marksist ülke"[29] ve ağırlık merkezidir; sayısal tabanları ve nitelikleriyle SPD teorisyenleri uluslararası bir şöhrete sahiptir ve yazıları geniş kitlelere ulaşır. Bu noktada belirtmek gerekir ki Güneydoğu Avrupa, marksizm coğrafyasında erken bir nüfuz ve yerleşme bölgesidir. Bilimsel bir kuram olarak görülen marksizme derin bağlılık bu bölgedeki sosyalist militanların karakteristik özelliğidir. Uzlaşmaz "darlardan" revizyonizme en yatkın "genişlere" kadar hepsi marksizmi sahiplenir.

Güneydoğu Avrupa sosyalist hareketinin bu ideolojik tercihi, Rus (Bulgaristan) ve Fransız (Romanya) kültürel etkilerinin hâkim olduğu ülkelerde dahi Alman sosyal demokrasisinin entelektüel parıltısının neden ve nasıl bu denli güçlü olduğunu, Alman marksist literatürün nasıl bu ölçüde derin bir yankı bulduğunu anlamamıza imkân verir. Balkanlardaki sosyalist hareketin büyük oranda Rus kökenli olması, öncülerinin Rusya'dan sürgün edilenler arasından çıkması (Dogrogeanu-Gherea) ya da entelektüel ve ideolojik eğitimlerini Rusya'da almış olmaları (S. Marcovic, D. Blagoev), hatta Plekhanov'un "Bulgar sosyalizminin babası"[30] olarak görülmesi SPD'nin ideolojik etkisini hiçbir biçimde azaltmaz. Tam tersine. Alman, Fransız ya da Rus yönelimleri arasındaki mücadele, bu ülkelerin entelektüel yaşamında derin yarılmalar açsa da sosyal demokrasi içinde Alman ve Rus marksizminin etkileri birbiriyle çelişmez; hatta tam tersine belli bir noktaya kadar birbirlerini tamamlar ya da en azından böyle bir algı söz konusudur.[31]Muhakkak ki 1905 Rus Devrimi Batı'ya ve SPD'ye yüzlerini dönen sosyal demokratlarla Rus deneyiminden faydalanmak isteyenler arasında bir ayrışmanın başlamasına neden olur. O andan itibaren Rus sosyal demokrasisi bir özerklik kazanır. Ancak etkisi ülke-

---

28. Robert Michels, a.g.m., s. 153.
29. G. Alpari'nin, Karl Kautsky'ye mektubu (26 Temmuz 1907), *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky)
30. "Bizim ilk sosyalistlerimizin fikirlerinin temel kaynağı Rus sosyalist edebiyatıdır. Plehanov yoldaş, Bulgar sosyalizminin kurucu babası olarak adlandırılmayı hak eder. Bulgar sosyalistleri üzerindeki etkisi halen büyüktür. Batı sosyalist literatürüne, özellikle de Almanca literatüre erişemeyen tüm Bulgar sosyalistleri, sosyalizmi Rusça kaynaklardan, özellikle de Plehanov'un eserlerinden öğrenmişlerdir. Bu durumun açıklaması kuşkusuz Bulgarca ve Rusça'nın yakın diller olmasında ve Rus edebiyatının Bulgarlar üzerindeki etkisinde aranmalıdır." ("Dar" fraksiyonun Amsterdam Kongresi'ne sunduğu rapor)
31. Bu açıdan ilginç bir makale için Bkz. Janko Sakazov, "Bedeutung der Lebensarbeit Karl Kautsky für die Entwicklung des Sozialismus in Bulgarien", *Die Gesellchaft* (K. Kautsky'nin 70. doğum günü için yayımlanan özel sayı) 1930, s. 110-111.

den ülkeye değişiklik gösterir. Rus marksistlerin etkisi Bulgaristan'da güçlüyken Macaristan ve Romanya'da zayıftır. Belirtelim ki Fransa'ya yönelik sempatiye karşın Romanya gibi Fransız kültürünün derinden nüfuz ettiği bir ülkede bile Fransız sosyalizminin özel bir cazibesi yoktur. 1905-1910 yılları arasında Fransa'ya giden genç Rumen marksistler buradaki Fransız sosyalist hareketinin ideolojik ikliminden hoşlanmazlar ve bilimsel sosyalizme aykırı ideolojiler keşfederler: bunlar, devrimci sendikalizm ve öğretilerini, "dağları devirmek isteyen sineğe" benzettikleri gürültücü G. Hervé'dir.[32]

Alman kültürünün karşı konulmaz cazibesinin Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da hissedildiği bir dönemde, sosyalistlerin kendi ülkelerindeki baskın entelektüel yönelim ve seçeneklerin etkisine maruz kalmadıkları söylenemez. Ne var ki SPD'nin ışıltısı her şeyden önce bilinçli bir ideolojik, kültürel ve hatta politik bir tercihin sonucudur. Bu açıdan, mesela Macaristan örneği aydınlatıcıdır. İşçi sınıfının önemli bir kesiminin Alman kökenli olduğu ve Almanca konuştuğu, Almanya'nın kültürel coğrafyasının bir parçası olan bu ülkede SPD'nin etkisi, maruz kalınan değil tercih edilen bir etkidir. Bu tercih öncelikle Macar sosyal demokrasisinin Avusturya sosyal demokrasisiyle arasına mesafe koyma ve bağımsızlığını kabul ettirme iradesinin bir ifadesidir. Entelektüel düzlemde, Budapeşte ile Viyana arasındaki rekabet, Berlin'in ışıltısının artmasına yardımcı olur. Viyana marksist ekolü Budapeşte'de çok az yankı bulurken Almanya'da üretilen marksist literatür büyük yaygınlık kazanır. Ancak bu literatür aynı zamanda şiddetli tartışmalara da yol açar zira belli bir noktaya kadar Alman ve Fransız kültürel yönelimleri arasındaki mücadele sosyalist entelektüel çevrelerde de yankılanmaya devam eder. Alman sosyal demokrasisinin baskın ortodoks anlayışını, "resmi marksizmin" dogmalarını ve Macar sosyal demokrasisinin yönetici kısımlarının eleştirel anlayıştan yoksunluğunu onaylamayanlar yüzlerini Paris'e dönerler. Alman sosyal demokrasisi içinde hâkimiyetini hissettiren ve "özünde proletaryaya yabancı olan"[33] bir marksizm praksisine karşı muhalefeti amaçlayan Erwin Szabo, 1907'de, Sorel'den ödünç aldığı, "Marx'a dönüş" sloganını ortaya atar ve bu geri dönüşü, daha doğrusu yenilenmeyi, "Fransız dehasının bir ürünü olan" devrimci sendikalizmde arar. Aynı dönemde, Macar sosyal demokrasisi içinde muhalif konumda bulunan G. Alpari, son derece

32. I. Sion'un C. Dobrogewu-Gherea'a mektubu (Paris, 29 Mart 1909), C. Dobrogeanu -Gherea, *Corespondenta*, Editura Minerva, Bükreş. 1972, s.287.
33. T. Süle, *Sozialdemokratie in Ungarn. Zur Rolle der Intelligenz in der Abeiterbewegung*, 1894-1910, Böhlau Verlag Köln-Graz, 1967, s.179-180.

kalibreli bir Macar kuramcı olan Szabo'yu "gerçekte bir marksist olmamakla" suçlasa da onunla aynı sonuçlara varır. Kautsky'ye yazdığı mektuplarda o da Marx'a dönüşün gerekliliğinden bahseder. Alpari, Sorel ve Arturo Labriola'nın yazdıklarında Fransa ve İtalya'da marksizmin kaçınılmaz yeniden doğuşunun emarelerini görür. Aynı durum, devrimci sendikalistlerin, "işçi hareketini yeniden marksist Enternasyonal'i en parlak dönemine götürme, yani hareketi yeniden UİB zemininde konumlandırma ve böylelikle Marx'a, gençlik çağının gücüne sahip, siyasi zorunluluklarının prangasından kurtulmuş bir marksizme dönüşü gerçekleştirme çabasında da görülmektedir.[34]

Resmi marksizme dönük bir hoşnutsuzluğa kapılan ve bunu ifade edenler sadece muhalif unsurlar değildir. Mesela Christian Rakovsky, Fransız devrimci sendikalizm kuramını eleştirse de Rumen işçi hareketini bu sendikal pratikten kimi unsurları ödünç alarak canlandırmaya çalışır.[35] Bu çekim yine de sınırlı kalır: Güneydoğu Avrupa sosyal demokrasisi içinde yükselen eleştirel sesler ve radikal alternatifler, Alman sosyal demokrasisinin ideolojik otoritesini sarsmaz. SPD'nin II. Enternasyonal içindeki örgütsel ve ideolojik hegemonyası, "darlar" ve Macar sosyal demokrasisinin muhalif unsurları partinin içinde bulunduğu açmazın farkına varmış olsalar da, 1914'ten önce sorgulanmaz. Bulgar ortodoks Marksistler, SPD'nin zaaf ve sapmalarının faturasını "oportünistler" ve "revizyonistler"e keserler.[36] Yalnızca Erwin Szabo'nun eleştirel çözümlemeleri daha ileri giderek Alman sosyal demokrasisinin örgütsel yapısını, hatta onun taktiğini belirleyen

---

34. G. Alpari'nin K. Kautsky'ye mektubu (26 Temmuz 1907).

35. Özellikle de Eylül 1908'de *Sindicatele muncitoresti (Rolul si istoria lor)* adlı broşürün yeniden basımına yazdığı "Syndicalisme révolutionnaire français" başlıklı önsözde. (Editia II, Biblioteca socialista. Bükreş, 1918 s.64). Güneydoğu Avrupa'da örgütlenen işçiler arasında devrimci sendikalizm düşüncesinin yankı bulduğunu not edelim. 1914'de Romanya Sosyal Demokrat Partisi idari komitesi, sendikal hareketin gelişmesiyle birlikte işçiler arasında politik mücadeleye dönük bir çekingenliğin doğmasından ve bu eğilimlerin "parti ve sendikalar arasında hakiki bir düşmanlık yaratmış olmasından" yakınır. Anarko-sendikalist eğilim o kadar güçlüdür ki idari komite 1914'de toplanan III. Kongre'de bu konuyu tartışmaya açar. Bkz. *Rapportul comitetului executif al Partidului social-democrat din România prezentat la al III congresului*, Bükreş, 1914. s.10-11.

36. Bu konuda SPD içindeki farklı eğilimlerin mücadelesi üzerine yazdığı birçok makalesinde D. Blagoev tarafından yapılan tahliller oldukça ilginçtir. Ayrıca, 1908 Nuremberg Kongresi hakkında söyledikleri de: "Bu, uluslararası sosyal demokrasinin ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin en ufuk açıcı kongresiydi. Alman Sosyal Demokrat Partisi, fraksiyonlaşmadan korkmuyor. Proleter bilinç ve disiplin, örgütlenmesine öylesine işlemiş ki bu yapının hizipleşmesi, parçalanması mümkün değil. Bu vekillerin söylemine de yansımış, özellikle de Kautsky'ninkine ... Kuşkusuz Alman partisi sıralarını dolduran oportünistlerin tutumlarıyla meşgul olmalı ve sonraki bir kongrede, neticede birlikte hareket etmiş olduğu 'revizyonist kuramcılarla' aynı şekilde orada bulunan 'pozitivist politikacılar'la hareket etmek zorunda kalacak." (D. Blagoev, *Sächinenija*, c. 13, s. 106-107).

ilkeleri sorgular.[37] Ancak bu tür sorgulamalar sınırlıdır ve yanlış vurulan bir nota gibi kulak tırmalar. Yine de, Alman sosyal demokrasisinin sosyalist basın tarafından yaratılan ve tahkim edilen ve militanların bilincinde sağlam kökleri olan imgesini zedelemez. "Dar" fraksiyonun liderlerinden ve Zimmerwald hareketine katılan ilk isimlerden biri olan G.Kirkov'un Kautsky'ye yaptığı itiraf, savaş başladıktan ancak üç yıl sonra ve Rus devriminin yarattığı depremin etkisiyledir: "Öyle görünüyor ki Alman sosyal demokrasisi hakkındaki fikirlerimiz –henüz gelişmemiş küçük ülkeler sosyal demokrasilerinin fikirleri fazlasıyla abartılıydı."[38]

III

SPD'nin elinde hâkimiyetini ve uluslararası otoritesini güvence altına almak için çok sayıda ideolojik ve politik araç vardı. Almanya'nın marksist ışıltının güçlü bir odak noktası, sosyalist fikirlerin gelişmesinde aktif bir merkez olması da başat bir rol oynayacaktı.

Bu yayılımın araçları nelerdi? Fikirler hangi kanallar üzerinden nüfuz ediyordu? Güneydoğu Avrupa sosyalist hareketleriyle SPD arasında ilişkiler nasıl kuruluyordu?

1. Doğrudan Temas

Farklı düzeylerde kurulan ilişkiler sosyalist hareketin yapısına ve gelişimine bağlı olarak içerik ve biçim değiştiriyordu.

Mesela ilk dönemlerde kurulan kendiliğinden bağlantılar, insanların dolaşımına bağlıydı ve Avrupa ölçeğindeki işçi göçlerinin seyri neticesinde ortaya çıkıyordu. Yüzyıl dönümüne dek, göçmen işçiler, sosyalist fikirlerin uluslararası planda iletişimi ve yayılmasında temel unsurlardı. Dış ülkelerde çalışmak için ülkelerini terk eden Alman işçiler özellikle de Doğu ve Güneydoğu Avrupa'da sosyal demokrat fikirlerin yayıcıları ve bileşkeleriydi. Bu bölgelerden gelen ve Almanca konuşulan ülkelere yerleşen zanaatçılar ve işçiler, örneğin merkez ve Batı Avrupa turlarını tamamlamaya gelen ve burada işçi hareketiyle bağlantıya giren genç çıraklar, bu açıdan önemli bir rol oynadılar. Mesela Macaristan'da işçi hareketinin öncüleri ve ilk yönetici kadroları arasında Almanya'da sosyalizmi benimseyen ve SPD ya da sendika

37. Bkz. T. Süle, *a.g.e.*
38. *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky)

saflarında mücadele veren çok sayıda işçi vardı. Bu işçiler orada, kendi ülkelerine döndüklerinde yayacakları fikirlerle tanışmışlardı.

Çoğu zaman marksizmle kendi kaynağında tanışma arzusuyla yanıp tutuşan ve Alman üniversitelerinin eşiğini aşındıran Güneydoğu Avrupa'daki öğrenciler de bu süreçte hiç de azımsanmayacak bir rol üstlendiler. Sosyalizme düşman bir çevre sunan bu Alman üniversiteleri Bulgar, Rus, Rumen ve Sırp öğrencileri SDP ile yakınlaşmaya itti. Politik eğitimlerini sosyal demokrasinin bu gerçek karşı-kültür ocağında aldılar[39] ve Berlin'deki Bulgar sosyal demokrat öğrenciler gibi, ki bunlar SPD kongresinde temsil hakkı kazanma başarısı dahi göstermişti, kendi örgütlerini kurdular.[40] Ve tüm bunlar gece gündüz iz süren ve Berlin ve diğer üniversite şehirlerinin de Paris ya da İsviçre gibi yabancılar için bir sosyalist faaliyet merkezi haline gelmesini engellemek isteyen Alman polisine rağmen gerçekleşti.

Bu kendiliğinden temaslara militanların kendi arayışlarının ya da girişimlerinin sonucu olanlar ekleniyordu. Almanya'ya, "çağın sosyalizminin bu Kâbe'sine"[41] kendiliğinde gelen ya da partileri tarafından "deneyimli yoldaşlardan bir şeyler öğrenmeleri için"[42] gönderilenler çoktu. Mesela Macar G. Alpari, Macar sosyal demokrat parti organının dış temsilcisi olarak, "kuramsal eğitimini sürdürmek ve aynı zamanda yabancı ülkedeki işçi hareketini pratikte öğrenmek için"[43] 1907'de Almanya'ya ayak bastı. Onu, bundan birkaç ay sonra gelen genç Sırp sosyalist yönetici D. Tucovic izledi. Berlin'e yerleştiğinde arkadaşlarına, "ekonomi politik derslerini takip ediyorum. Almanca öğreniyorum, Fransızcaya devam ediyorum ve bir yandan da İngilizceye gömülmüş durumdayım. Ulusal mesele üzerine yazılmış literatürü incelemeye başlayacağım"[44] diye yazıyordu. 1911'de Rumen sendika yöneticilerinden dizgici D. Marinescu Almanca öğrenmek ve Alman işçi örgütlerini tanımak üzere Berlin'e geldi. Hayatını ikame ettirmek için *Vorwärts*'ın dizgi atölyesinin kapısını çaldı ve parti yönetiminin tavsiye

---

39. Makedonya ulusal hareketinin liderlerinden, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu lideri D. Vlahov'un hatıralarında, 1900'de Almanya'ya eğitimi için gittiğinde Alman sosyal demokrasisiyle nasıl tanıştığına dair ilginç bir tanıklığa rastlanır: "Berlin'de, Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin etkisi altındaki işçiler arasında tanık olduğum güçlü disiplin beni çok etkiledi." Vlahov, Brunswick'te öğrenciyken, sosyal demokrat partinin toplantılarını takip eder ve kütüphanesinde çalışırdı.
40. Marija Marinova, a.g.m., s. 55-56.
41. M.Buchinger'in ifadesiyle aktaran : T. Süle, *a.g.e.*
42. D. Marinescu'nun C. Dobrogeanu-Gherea (Berlin, 20 Nisan 1913), *Corespondentä*, *a.g.e.* s. 253.
43. G. Alpari'nin K. Kautsky'ye mektubu (26 Temmuz 1907)
44. D. Tucovic'in D. Popovic'e mektubu (Berlin, 30 Ekim 1907).

mektubuyla burada çalışmaya başladı.[45] İki yıl sonra, Romanya Sosyal Demokrat Partisi sekreterliği görevi için Bükreş'e geri çağrıldı. Bu militanlar, parti toplantılarına ve birçok eğitici kursa katılarak ve işçi kütüphanelerinin tozunu yutarak ideolojik eğitimlerini tamamladılar. Alman sosyal demokrasisinin faaliyetlerine aktif olarak katıldılar, oradakilerin deneyimlerden öğrendileri ve kalıcı dostluklar kurdular. En içten arzularından biri, ki bu naifliklerine de işarettir, hareketin saygın isimleriyle karşılaşmaktı. En çok Bebel, Kautsky ve Rosa Luxemburg tarafından kabul edilmek istiyorlardı. Bernstein, önce basında ardından da Alman Parlamentosu Reichstag'da Güney Avrupa Slavlarının özgürlüğü lehine konumlanmış az sayıdaki sosyal demokrattan biri olsa da büyük bir ilgiye mazhar olamamıştı.

Son olarak, sosyal demokrat parti yöneticilerinin Alman muadilleriyle kurdukları temaslar vardı. Resmi temaslar genelde Enternasyonal kongreleri esnasında veya ESB toplantılarında sağlanıyordu. Ancak bu tarihte, sosyalist yöneticiler arasındaki temasları düzenleyen herhangi bir organ yoktu. Bağlantılar kişiseldi, hatta kişiselleşmişti; dostluk ya da duygudaşlık üzerine kuruluydu ve çoğu zaman bir beceri ya da kazanılmış bir itibar gerektiriyordu. Mesela Enternasyonal'in tanınmış simalarından Christian Rakovsky SPD yönetimiyle en iyi bağlantılara sahip olan yöneticiydi. Büyük bir entelektüel saygınlığı ve sağlam dostlukları olan Rakovsky, Almanya'da çok sayıda isimle temasa geçti. 1893'te geldiği Almanya'da Plehanov tarafından W. Liebknecht ve A. Bebel ile tanıştırıldı. Kautsky'nin saygısını kazandı. Rosa Luxemburg'un ise eski bir dostuydu ve SPD yönetimiyle Bulgar ve Sırp dostları tarafından kendisine iletilen çeşitli görevler hakkında SPD yönetimiyle görüşebiliyordu.

Balkan sosyal demokrat yöneticiler arasında ya kendi yolculukları esnasında rastlantı eseri ya da bir kongreye katılmak ve rehber partinin o çok övülen işleyiş mekanizmasını görüp öğrenmek ve yöneticileriyle tanışmak için Berlin'e ayak basmayan yoktu. SPD'nin başarılarıyla büyülenen bu militanlar Bebel ya da Kautsky gibi isimlerle karşılaştıklarında heyecanlarını gizleyemiyorlardı. Bu ziyaretçilerden ikisi, II. Enternasyonal'in Ağustos 1910 Kopenhag Kongresi'ne katılan Blagoev ile Kirkov, Berlin'de mola verip *Vorwärts* dergisinin dizgi atölyesine vardıklarında Blagoev çabuk bir karşılaştırma yapmaktan kendini alamaz: "Parti büyükse dizgi atölyesi de büyüktür."[46]

45. D. Marinescu'nun C. Dobrogeanu-Gherea'ya mektubu, (Berlin, Kasım 1911), *Corespondentă, a.g.e.*., s.251.
46. Marija Marinova, a.g.m. s.55

"Darların" küçük dizgi atölyesi bu modern işletme karşısında antika gibi kalıyordu.

Güneydoğu Avrupa sosyalist yöneticilerinin SPD ile temasları ideolojik ya da kişisel ilişkilerle sınırlı değildi. Bu temaslar aynı zamanda politik amaçlarla belirleniyordu ve bu nedenle vazgeçilmezdi. SPD'nin deneyimlerinden öğrenmek bir zorunluluk; örgütün çarklarını tanımak ve yönetimiyle temas kurmak ise kategorik bir buyruktu.

Güneydoğu Avrupa sosyal demokratlarının SPD yönetim kademesi nezdinde girişimlerinin tarihi henüz yeterince bilinmiyor. Açık olan şu ki rüşeym halindeki bu genç partilerin uluslararası planda tanınmaları için, ki bu hayati önemdeydi, güçlü SPD'nin kesin refakatine ihtiyaçları vardı.

Küçük partiler ayrıca yeni bir derginin çıkartılması ya da partilerinin dizgi atölyelerinin çekip çevrilmesi için zorunlu olan maddi yardım için de SPD'ye başvuruyordu –bu yardım damla damla aksa da.[47] Balkan sosyal demokrat parti yöneticileri ayrıca ihtilaflı politik sorunları çözmesi için SPD'nin hakemliğine başvuruyorlar ya da Enternasyonal'de seslerini duyurmak için onun desteğini arıyorlardı. Son olarak özellikle de rakip fraksiyonların ve muhalif grupların kurumun onayını ya da güvenini kazanmasını engellemek için SPD nezdinde değişik yöntemlere başvuruyorlardı. Bulgaristan'da "darlar" ile "genişler" arasındaki mücadele buna örnek verilebilir.

2. Basın

Önemli bir bilgi ve ajitasyon kaynağı olan Alman sosyal demokrat basını SPD'nin Güneydoğu Avrupa'da yayılmasına katkıda bulundu. *Vorwärts* ve *Leipziger Volkszeitung* gibi gazetelerin bu bölgelerde dağıtımı iyiydi ve kayda değer ideolojik etkileri vardı. Mesela Macaristan'da 1860-1880 arasında Alman sosyal demokrat gazete ya da dergilerin, Macaristan'da basılan Almanca ve Macarca gazete ve dergilerden daha fazla abonesi bulunuyordu. Bulgaristan'da birçok sosyal demokrat militan Sofya sosyal demokrat kütüphanesi üzerinden SPD'nin gazetelerine abone olmuşlardı. Ayrıca bu gazetelerde *(Vorwärts* ve *Leipziger Volkszeitung)* yayımlanan makaleler sık sık diğer dillere çevriliyor;

---

47. 1904'de Bulgar "dar"ları, partiye ait bir basımevi kurmaya karar verirler. Baskı makinelerinin edinilmesi yaklaşık 30.000 frank gerektirmektedir ve toplanan para bunun sadece yarısıdır. Merkez komite, 5000 franklık bir ödünç para için SPD'e başvurur: C. Rakovsky'nin K. Kautsky'ye mektubu (Mayıs 1905) *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky)- Bu yardım yapıldı ve matbaa 1909'de kuruldu: "Alman kardeş parti ve örgütlü emekçilerin yardımlarıyla" (*Parti ouvrier social-démocrate de Bulgarie 1907-1910, a.g.e.* s.5)

Rumen, Bulgar ve Sırp sosyalist basında yorumlar eşliğinde yeniden basılıyor ve enternasyonal işçi hareketi üzerine birincil bilgi kaynağı görevi görüyordu.

Alman sosyalist gazetelerinin yayın kurulları sahip oldukları bu otoritenin farkında mıydı? Lugosunda 1880'lere dek "Sosyal Demokrasinin Almanca Enternasyonal Yayın Organı" ibaresini taşıyan *Sozialdemokrat* gibi enternasyonal bir rol oynama arzuları var mıydı? Bunlar yanıtı zor sorular.

Kesin olan Güneydoğu Avrupa sosyal demokratlarının dâhil oldukları harekete ilişkin haber ve makale yayımlatmak için bu yayın organlarına sürekli başvurduklarıydı. Ya kendi hükümetleri üzerinde baskı yaratmak, enternasyonal kamuoyunu bilgilendirmek ve nihai olarak etkilemek ya da basitçe bir parti olarak kendilerini tanıtmak ve varlıklarını enternasyonal topluluk içinde kabul ettirmek için Alman sosyalist basınını bir platform olarak kullanmaya çalışıyorlardı. Batı sosyalizminin geniş katmanları tarafından göz ardı edildiklerini ya da reddedildiklerini bildikleri halde bu çabalarından vazgeçmediler. Balkanlarda uluslar meselesi gibi yakıcı bir konu dahi başlangıçta enternasyonal kamuoyunda son derece sınırlı bir ilgi uyandırdı ve Alman sosyal demokrat gazetelerde pek az yankı buldu. Gündemi takip eden bu gazeteler sütunlarını kolay kolay açmıyordu. Sadece Rakovsky'nin Romanya'dan sürülmesi ve onun adına yürütülen kampanya gibi kimi majör olaylar haber olarak veriliyordu. Bu ülkelerde yaşayan sosyalistlerin Alman sosyal demokrat basın organlarında daha geniş yer bulabilmeleri için Balkanların uluslararası politikanın merkezine yerleşmesi, bölgede başlayan diplomatik krizin birdenbire tehditkâr bir hal alması ve Balkan savaşlarının Batı'da kamuoyunu harekete geçirmesi gerekti.

Tablo 1: Balkanlarda Sosyalist Yayınlar (1880-1914)

	Broşür Sayısı	Çeviriler		Bu çeviriler içindeki sosyalist	
		Sayı	%	Sayı	%
Bulgarca	1151	710	61,1	405	57
Sırpça	675	164	24,35	130	79,3
Rumence	198	42	21,1	34	80,95

Tablo 2: Orijinal Dillerine Göre Çeviri Metinler

	Tümü	Almanca		Rusça		Fransızca		Lehçe		İngilizce		Sırpça		İtalyanca		Bulgarca		Macarca	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Bulgarca	405	162	40	106	26,3	70	17,4	38	9,4	5	1,2	13	3,2	1	0,25	—	—	—	—
Sırpça	130	62	47,7	21	16,15	19	14,6	1	0,72	2	1,53	—	—	2	1,54	1	0,77	1	0,77
Rumence	34	17	50	4	11,7	9	26,47	—	—	2	5,88	—	—	1	2,9	1	2,9	—	—

3. Sosyalist literatür

SPD'nin yükselişinin bir diğer nedeni II. Enternasyonal döneminde propagandanın ve ideolojik eğitimin sosyalist faaliyetteki ayrıcalıklı yeriydi. Kautsky'nin 1901'de yazdığı gibi, "Propaganda uzun bir dönem boyunca gücümüzü artırmak için yegâne silahımızdı."[48] Güneydoğu Avrupa'daki sosyalist etkinliğin bu hayati alanı SPD'nin damgasını taşıyordu. SPD gücünü bu alanda yayıyor, temalarını, materyallerini, hatta tarzını ödünç veriyordu. Budapeşte'den Sofya'ya sosyalist ajitasyon ve propaganda araçları büyük oranda Alman kökenliydi: Bunlar Almanya'da yayımlanan sosyalist literatürün ulusal dillere tercümeleriydi. Bu noktada belirtelim ki Güneydoğu Avrupa'daki muhtelif sosyal demokrat partilerin yayın faaliyetlerinin hacmi ülkeden ülkeye önemli oranda değişiklik gösteriyordu. En önde giden Bulgaristan kendi başına özel bir vakaydı: Büyük bir çeşitlilik arz eden Bulgar sosyalist yayınları popüler kültürün bir parçasıydı.[49] Diğer taraftan çevirilerin ağırlığı ülkeden ülkeye belirgin şekilde aynıydı. Bu açıdan sayısal veriler oldukça anlamlıdır.[50]

Temel sosyalist literatür dışında, propaganda ve faaliyet biçimleri ve ideolojik aygıt da büyük ölçüde Alman modeline bağımlıydı. Balkan sosyal demokrat partilerin dizgi atölyeleri, kütüphaneleri ve partilerin yayınevleri *Vorwärts*'in örgütlenme tarzından esinlendi. Balkan sosyal demokratların uyarlamaya çalıştıkları bir diğer deneyim SPD'nin 1906'da kurduğu parti okuluydu. Basının rolüne dair anla-

---

48. K. Kautsky'nin V. Adler'e mektubu (27 Kasım 1901), Victor ADLER, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, Volksbuchhandlung, Viyana, 1954, s. 384.

49. Janko Sakazov hatıralarında, 1890-1910 yılları arasında iki sosyal demokrat partinin varlığı ve rekabetinin "orijinal metinlerden ve çevirilerden oluşan geniş bir literatür yarattığını ve bu literatürün karşılıklı fraksiyonlaşma eğilimleri içinde çoktan aşılmış bir mesele üzerinde bir açıklama ve yorum faaliyeti olarak algılanmasaydı belli bir noktaya kadar marksizmin zenginleşmesi olarak görülebileceğini" yazar. (*Die Gesellschaft*, a.g.m., s. 112).

50. Güneydoğu Avrupa örneği Robert Michels'in gözlemlerini doğrular niteliktedir: "Uzun zamandır içeriği ve boyutları açısından en zengin olan marksist Alman literatürü enternasyonal sosyalizmin klasik hazinesi haline geldi." Robert Michels, *a.g.e.* s. 157. 1916'ya kadar Romanya için 198 kitap ve broşür saptadım. Bunlardan 177'si işçi hareketi ve sosyalist hareketlerle ilgilidir. Bulgaristan için 1890'dan 1915'e kadar yayımlanan yapıtların sayısı 1151'i bulur. Bunların 710 tanesi çeviridir ve içlerinden 405'i *sosyalist* yayınlardan oluşur. Sırbistan'da, 1915'e kadar 675 yayın vardır ve bunların 164'ü çeviridir, 130'u ise *sosyalist* yayınların çevirisi. Bu bilgiler, tarafımızdan hazırlanan Bulgar ve Rumen işçi hareketleri bibliyografyası içinde yer bulunabilir. (EHESS'deki el yazmaları) Sırbistan üzerine olan veriler ise şu iki kaynaktan alınmıştır: Sergije Dimitrivic, *Bibliografija socialistickog i radnickog pokreta u Srbiji*, Belgrad, çev: 1953, ve *Srpska socijalisticka prevedna literatura*, Belgrad, Rad. 1953. Burada sunulan istatistik bağımsız yayınları kapsamaz. Eğer dergi ve gazetelerde yayımlanmış makaleler hesaba katılmış olsaydı, yazarlara göre yapılmış olan istatistik değişebilirdi. Sergije Dimitrivic'in istatistiklerine göre Pannekoek'in 55 makalesi; Kautsky'nin 54, Parvus'nün 52, Lafargue'ın 25, Bebel'in 19, Marx'ın 18, Otto Bauer'in 14 ve Plehanov'un 12 makalesi Sırpçaya çevrilmiştir.

yışta da SPD'nin kazanımlarının izleri görülüyordu. Mesela, 1905'te "darlar" arasında örgüt ve idare ile partinin yayın organları arasındaki ilişkilere dair süregiden tartışmada muhalif kanadın liderlerinden G. Bakalov, Alman modelini esas alan bir basın komisyonu *(Pressekommission)* kurulmasını önerdi.[51]

4. Kuram

Güneydoğu Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin SPD'ye olan bağımlılığı politik olmaktan çok ideolojikti. SPD'nin etkisinin en hissedilir olduğu alan özellikle kuramsal alandı. En etkili aracı da *Neue Zeit* ve Karl Kautsky'ydi. Marksist düşünce Balkanlarda bir "takipçi" düşüncesiydi. *Neue Zeit*'in ideolojisi tarafından biçimleniyor ve bu ülkelerde geniş kesimlere yayılıyordu. Bölgedeki sosyalist kuramcıların ve yöneticilerin *Neue Zeit*'te yazılarını yayımlatma arzuları derginin hitap ettiği kitleye dair en önemli göstergedir. Bunlar dergiyi başlıca uluslararası platform olarak görüyordu.[52] Mesela 1909'da Kautsky'ye *Neue Zeit*'ta yayımlanması için bir incelemesini gönderen Tucovic dürüstçe şöyle yazar: "Almanca yazabileceğime asla inanmazdım. Ancak partideki diğer yoldaşlar gibi anlaşılabilir olmak umuduyla fikirlerimizi *Neue Zeit*'ta yansıtmak için önüne geçilmez bir ihtiyaç hissettim."[53] *Neue Zeit* kendilerini bölgedeki sosyal demokrat partilerin bilimsel organları olarak sunan kuramsal dergilere de model teşkil ediyordu. Bunlardan ilki ve en uzun ömürlü olanı Blagoev tarafından 1897'den itibaren Sofya'da yayıma hazırlanan ve *Neue Zeit*'ın sadece ruhunu değil ismini de ödünç alan *Novo Vreme* idi.

Macaristan Sosyal Demokrat Partisi 1906'dan itibaren *Szocilizmus* dergisini yayımlamaya başladı; bunu bir yıl sonra C. Rakovsky tarafından yayıma hazırlanan Rumen sosyalistlerinin aylık kuramsal dergisi *Viitorul Social* izledi. Diğer taraftan Sırp sosyalistleri 1910'da Belgrad'da D. Tucovic yönetiminde kuramsal yayın organları *Borba*'yı (Savaş) çıkarmaya başladılar. Partilerin bu süreli yayınları sosyal demokrasinin kök salması ve spesifik sorunlarla karşılaşmasına bağlı olarak kuramsal çalışmalara dönük artan bir ilgiye işaret eder. Bu yayınlarda aynı zamanda Enternasyonal'in özellikle de Alman sos-

---

51. Bkz. D. Blagoev, *Sacinenija*, c. 10, s. 109-221; ve Jordan Jotov, *Centralizmät v bälgarskoto socialisticesko dvizenie*, Sofya, 1969, s. 20-24.
52. Balkanlar üzerine *Neue Zeit* adlı dergide toplam 157 makale yayımlanmıştır. Bunlardan 17'si Bulgaristan, 42'si Yugoslavya, 21 Romanya, 46'sı Macaristan üzerinedir. Bulgarlar tarafından 19 makale, Sırplar tarafından 29, Rumenler tarafından ve 6 Macarlar tarafından 46 makale yazılmıştır.
53. D. Tucpvic'in K. Kautsky'ye mektubu (2 Şubat 1909) , *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).

yal demokrasisinin yayınlarına olan aşırı bağımlılık kınanır. Mesela Kautsky'ye partisinin yayımlama niyetinde olduğu *Borba* ile ilgili yazan Tucovic, "Partideki yoldaşlarımızda kuramsal hazırlık ihtiyacı öylesine büyük ki görece güçlerimizi aşan bir işin altına girmemiz gerekiyor"[54] der. Eksik sayfaları enternasyonal marksizmin hazinesinden yaptıkları çevirilerle kapatırlar: *Borba*'da çevrilen makalelerin yüzde 70'i Almancadandır.[55]

Tablo 3: 1880 ve 1916 Yılları Arasında Bulgaristan'daki Sosyalist Yayınlar (Kitaplar, Broşürler)

Yıllar	*Yayın sayısı*	*Çeviriler (Tümü)*	Sosyalist Metinlerin Çevirisi
1890	20	15	3
1891	17	15	6
1892	32	28	21
1893	19	17	14
1894	30	22	11
1895	69	55	31
1896	27	21	12
1897	36	29	16
1898	40	29	14
1899	38	22	12
1900	45	30	10
1901	49	32	13
1902	80	59	35
1903	62	32	18
1904	54	36	11
1905	62	39	24
1906	68	35	16
1907	53	27	16
1908	54	32	17
1909	54	32	27
1910	53	27	23
1911	42	11	8
1912	36	14	11
1913	8	2	1
1914	41	11	9
1915	62	38	25
Toplam	1151	710	404

54. D. Tucpvic'in K. Kautsky'ye mektubu (30 Ekim 1909), *ibid.*
55. Bkz. Sergije Dimitrljevic, *a.g.m.*

Tablo 4: 1880 ve 1916 Yılları Arasında Bulgaristan'daki Orijinal Dillerine Göre Sosyalist Çeviri Metinler (Kitaplar, Broşürler)

Yıllar	*Çeviriler (Tümü)*	*Almanca*	Rusça	Fransızca	Lehçe	Sırpça	İngilizce	İtalyanca
1890	3	1	1			1		
1891	6	2	2	1			1	
1892	21	7	7	7				
1893	15	6	2	3	3	1		
1894	11	2	1	2	2	3	1	
1895	31	9	9	5	5	3		
1896	12	4	5	3				
1897	16	3	10	2		1		
1898	14	5	6	1		1	1	
1899	12	3	3	5		1		
1900	10	6	2	2				
1901	13	5	2	2	4			
1902	35	9	4	8	14			
1903	18	7	5	2	3			1
1904	11	5	3	3				
1905	24	15	6	2			1	
1906	16	7	5	4				
1907	16	7	2	7				
1908	17	7	7	3				
1909	27	14	8	2	1	1		
1910	23	18	3	1			1	
1911	8	4	1	2				
1912	11	6	3	2				
1913	1	1						
1914	9	7	2					
1915	25	7	7	3	6	1		
Toplam	405	162	106	70	38	13	5	1

Tablo 5: 1880 ve 1916 Yılları Arasında Yazarlarına Göre Çevrilen Sosyalist Literatür (Kitaplar, Broşürler)

	Bulgaristan	Romanya	Sırbistan
Kautsky	51	3	14
Marx	21	3	5
Engels	17	7	8
Lafargue	19	4	6
Bebel	11	4	5
Otto Rühle	10		4
Plekhanov	42		3
Bogdanov	8		
Kropotkin	8	2	
Lassalle	7		3
Vasa Pelagic	7		
Jaures	6	1	1
Guesde	5	1	2
H. Roland-Holst	5		
H. Schulz	5		
Tougan-Baranovsky	5		
Vanderverde	5	1	
W. Leibknecht	5		2
Panekoek	2		3
Seildel Robert			2
J. Rietzgen	2		2
Clara Zetkin	1	1	1
R. Luxembourg			1
Btacke		1	
Most		1	
Otto Bauer			3

Neue Zeit hem SPD'nin kuramsal yayın organı olarak hem de "marksist merkezin" yetkili enternasyonal sözcüsü olarak ikili bir saygınlığa sahipti. Hitap ettiği kitle gerçekten de Prag'dan Sofya'ya kadar uzanan genel yayın yönetmeni Karl Kautsky'nin şöhreti sınır tanımıyordu. Mesela 1910'da Avusturya sosyal demokrasisi içinde Çek ayrılıkçıların tetiklediği krizde Otto Bauer ona, "siz Çek işçiler arasında adı bilinen tek Almansınız. Sözleriniz başka hiçbir Çek yoldaşın olmadığı kadar denge üzerinde etkilidir"[56] diye yazarak müdahalede bulunmasını istedi. Budapeşte'de Kautsky "saygıdeğer yaşlı usta" olarak anılıyor ve Güneydoğu'ya doğru indikçe bu sevgi neredeyse bir kişi kültüne dönüşüyordu.[57] Bükreş'te olduğu gibi Sofya'da da parti literatürü temelde Kautsky'den yapılan çevirilerden ibaretti. En yetkili, en çok okunan ve en bilinen marksistti. Mesela Blagoev'in parti okulunda marksizm çalışmak için açtığı program ve önerilen okumalar büyük ölçüde Marx'ın, Engels'in ve Kautsky'nin metinlerine yer veriyordu ve sonuncu isme yapılan referansların sayısı daha fazlaydı.[58]

Uluslararası planda onaylanmış bir kuramsal otorite, ideolojik meselelerdeki son karar mercii olan Kautsky aynı zamanda moral bir otoriteydi. Onunla temasa geçmek, onu bilgilendirmek, tavsiyelerini almak ve yargılarını öğrenmek Güneydoğu Avrupa sosyal demokratları için buyruk mertebesindeydi. 1910'ların başında Tucovic, "Balkanlarla ilgili kararımıza ilişkin görüşünüz bize büyük mutluluk verdi. Bu, bizim doğru yolda olduğumuza dair paha biçilmez bir tasdiktir"[59] diye yazıyordu. Kuramsal konulardaki kararsızlıklar ve politik ihtilaflar onun yargı gücüne havale ediliyor, hakemlik yapması bekleniyordu. Hasım fraksiyon liderlerinin onun onayını almak için yaptıkları başvuruların sayısından da anlaşılacağı gibi desteği ve yargıları başka

---

56. O. Bauer'in K. Kautsky'ye mektubu (7 Nisan 1910), Am IISG, Fonds Kautsky.
57. Burada ilginç bir ayrıntı verelim: 1908 Ekim sonunda "dar" Bulgar sosyal demokrat partisi ESB'nin toplantısında, Brüksel'de öğrenci olan Bulgar S. Avramov tarafından temsil edildi. İngiliz İşçi Partisi'nin katılımıyla ilgili oylamada Kautsky'ye karşı Lenin'le birlikte oy verdi. Bu konumlanma Bulgaristan'da canlı tartışmalara yol açtı. Blageov kendisine şöyle yazıyordu: "Ne yaptığının farkında mısın? Lenin'in yanında Kaustky'ye karşı oy kullanabilmek için kendini, kim olduğunu bu denli mi unuttun? Seni tanıyorum, yetenekli, alçakgönüllü ve çalışkan bir çocuksun ama işte yol açtığın sonuç ortada. Sen de bizim tüm gençlerimiz gibi Avrupa'ya gider gitmez, ne yazabileceğini hatta Kautsky'ye karşı ne yazabileceğini düşlemeye başlamışsın." I. Samouilov, "Desatata Sesija na mezdunarodaoto socialisticesko bjuro i partijata na tesnite socialisti", *Naucni trudovena visata partijan skola "Stanke Dimitrov" pri C.K. na B.K.P.*, Otdel Isto, 1969, no 38, s. 374. Bu olaya gönderme yaparak , Avramov Huysmans'a 28 Temmuz 1909'da yazdığı mektupta söyle der: "Kendime, ortodoks marksiste karşı konuştum ve oy verdim, Kautsky'ye karşı! Belki de deliyim bilmiyorum!" (ESB arşivi)
58. D. Blagoev, *Sacinenija*, c. 14, s. 278-279.
59. D. Tucpvic'in K. Kautsky'ye mektubu (17 Şubat 1910) , *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).

hiç kimseninkiyle karşılaştırılamayacak bir ağırlığa sahipti. Mesela Ocak 1910'da Blagoev, Kautsky'yi Bulgaristan'da olup bitenlerle ilgili bilgilendirmek ve "dar" fraksiyonun davasını savunmakla görevli olan Tucovic'i şöyle bilgilendiriyordu: "Almanca yazamadığım ve bu nedenle onunla bizzat yazışamadığım için çok uzgünüm –ama yine de deneyeceğim zira Kautsky'nin Bulgaristan'daki durumu anlaması önemli."[60] Eski tanıdıklarından ve aksatmadan yazıştıklarından olan, "genişlerin" lideri Janko Sakazov'un da kapısını aşındırdığı Kautsky temkinli davranıp şu ya da bu fraksiyon lehine ağırlığını koymaksızın hakem rolünü oynamakla yetiniyor, pürüzleri gidermeye çalışıyordu. Bu temkinli tutum ve itidal Kautsky'nin otoritesinin nasıl olup da 1914'e dek, hatta bu tarihten sonra bile zedelenmediğini ve onda "ortodoks marksizmin" tartışılmaz liderini gören reformistlerden sol radikallere kadar bütün eğilimlerin temsilcileri için hakem konumunda kalabildiğini kısmen açıklar.

Kautsky'nin etkisiyle SPD'nin etkisi birbiriyle özdeşleştirilebilir mi? Elbette bu iki etki birbirine sıkıca bağlıydı ancak birbirine karışmıyordu. Kautsky ve SPD saygınlıklarını karşılıklı olarak muhafaza ediyorlardı. Özel bir statüye sahip olan Kautsky kendi başına bir kurumdu. Marksizmin büyüyen etkisi onun üzerinden ifadesini buluyor ve ölçülebilir bir hale geliyordu. Macar sosyalist E. Garami'nin de ifade edeceği gibi Kautsky'nin adı "bütün dünyada marksizmi temsil" ediyordu.[61] Bu olgu, daha sonra III. Enternasyonal'de yaygın ve kurumsallaşmış Lenin kültünü önceler, hatta belli ölçüler içinde haber verir. Kautsky'nin uyandırdığı ve ulusal ölçekte Balkan partilerinin tüm kuramcılarının da ona karşı hissettikleri saygı, yapıtlarıyla olduğu kadar şahsiyeti, temsil ettiği şeylerle olduğu kadar sembolize ettiği şeylerle de ilgiliydi. Ortodoks marksizme duyulan saygı Kautsky'ye aktarılıyordu; kendisi bu ortodoksinin hem somutlaşması hem de teminatıydı.[62] Bu, aynı zamanda II. Enternasyonal'in tartışılmaz kuram-

60. I. Blagoev'in D. Tucovic'e Mektubu, Archives de l'Institut d'histoire du mouvement ouvrier de Serbie, Belgrad, Fonds Tucovic, ZDT, 5.
61. E.Garani'nin K. Kautsky'ye mektubu (30 Ekim 1906). Kautsky'nin önemini ve otoritesini göstermek için Yaş'lı Rumen sosyalist Max Wecsler'in 8 Temmuz 1911'deki mektubundan alıntı yapalım: "Bizim için sizin Erfurt Programı'na yazdığınız önsöz, içeriksel önemi bir tarafa, partimizin sosyal demokrat Enternasyonal'e ait olduğunun kabul edilmesi açısından değerliydi. Çünkü liberal Rumen basını, Rakovsky ve Gherea'yı anarşist olarak tanımlamaktan, partimize çamur atmaktan vazgeçmiyor. (*Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).
62. Bert Andreas'ın Kautsky üzerine yaptığı saptamaya göre, "Kautsky, Engels'in ölümünden sonra on yıllar boyunca marksizmin doğal koruyucusu ve yetkili yorumcusu olarak kabul edildi." Bert Andreas Kautsky'nin etkisini şu şekilde saptar: "Kautsky Slav ülkelerinde ve Rus sosyal demokrasisinden etkilenen ülkelerde ününün zirvesine ulaştı."

cısına, bir bilim adamına duyulan saygıydı. Son olarak Güney Slavları üzerindeki otoritesinin nedeni, Marx ve Engels tarafından acımasızca mahkûm edilen Slavlara iade-i itibarda bulunma çabasıydı. Kautsky'ye göre Slavların oynadıkları karşı-devrimci rol artık geçmişte kalmıştı. 1848'lerin "marxçıl" tanımlarının bir hükmü kalmamıştı ve tarihsel eğilimlerde bir tersine dönüşe tanıklık ediliyordu. 1902'de "Şu anda Slavlar sadece devrimci halklar arasındaki yerini almakla kalmamıştır aynı zamanda devrimci eylem ve düşüncenin ağırlık merkezi de Slavlara doğru kaymaktadır"[63] diye yazıyordu.

Yine de Kautsky'nin ezici otoritesi Güneydoğu Avrupa sosyal demokrasisinin kuramsal bağımlılığını ve II. Enternasyonal marksizmini topyekün benimsemesini ancak kısmen açıklayabilir. Güneydoğu Avrupa sosyalistleri saflarında sayıları az da olsa Batılı muadilleri ile boy ölçüşebilecek çapta kültürel ve entelektüel ufka ve dilsel araçlara sahip simalara rastlanıyordu. Şu var ki yaratıcı kapasiteleri tam da olsa bu isimler bir tür aşağılık kompleksi, çekingenlik ve en başta da ortodoksi kaygısından kaynaklanan doktriner bir katılıkla maluldüler. Propaganda ve eylem ile ilgili somut zihinsel meşgaleleri kuramsal çalışmalarını etkisi altına almıştı. Çoğu zaman iyi birer örgütçü ve mükemmel propagandacı olan bu isimler kuram alanında mütevazı ve çekingen öğrenciler olarak kaldılar ve II. Enternasyonal'in hâkim ideolojisine uydular.

Kautsky ve temsil ettiği marksist akım Güneydoğu Avrupa sosyalizminin muhtelif eğilimleri arasında bariz bir şekilde ayırt edilebilir. Bu etkinin anlamı ve kautskyciliğin içeriği tartışmaya açıktır. Yine de bana tartışmasız görünen bir nokta var. Kautsky bu ideolojik bağımlılığın ne nedeni ne de aracıydı; etkisi daha çok bir sonuçtu. Dahası Güneydoğu Avrupa sosyal demokratlarını yabancıların deneyimlerinden dersler çıkarmakla yetinmemeleri konusunda uyaran, bağımsız davranmaları, daha önce düşünülmemiş kuramsal meseleler üzerine eğilmeleri ve kendi ülkelerinin özgül koşullarına uygun bir strateji geliştirmeleri konusunda yüreklendiren bizzat kendisiydi.[64] "Öğrenmek

---

(*Annali Istituto G. Feltrinelli*, 1961 III, s.690 ve 695)

63. Karl Kautsky, "slavjani i revoljucija", *Iskra*, no :18, 10 Mart 1902

64. Rumen sosyal demokrat lider Jacob Pistiner'in yazdığı gibi: "Bu ortodoksların rehberi ve ustası Karl Kautsky idi. Bu sadece redaktörü olduğu Neue Zeit dergisinde Güneydoğu Avrupalı teorisyenlere yer vermesinden ve bizatihi kendisinin de bu ülkelerin sorunlarıyla meşgul olmasından kaynaklanmıyordu. Aynı zamanda tarım sorunu üzerine kaleme aldığı kitaptan ve bu ülkelerde marksizmin bir devamcısı ve yorumcusu, ulus devletlerin kurulmasından yana konumlanmasından da kaynaklanıyordu. Başka hiçbir yerden olmadığı kadar Güneydoğu Avrupa devletlerinden mektup almış ve bunlara yanıt yazmıştı. Bu yüzden kuramı ve tarım meselesi en çok bu ülkelerde tartışıldı. ("Der Sozi-

basitçe kopyalamak değildir. Her durum ve özgüllük hesaba katılmaksızın yabancı olandan faydalı bir şey öğrenilemez"[65] diye yazıyordu.

1906'da *Szocializmus* dergisinin yayın kurulunun talebine cevaben Kautsky ilk sayı için köylülüğün hayati bir devrimci unsur olarak öneminin altını çizen, dolayısıyla tarım meselesinin kuramsal güncelliğini vurgulayan giriş niteliğinde bir makale kaleme aldı. "Bu meselenin Macar sosyal demokrasisi için önemi her geçen gün artmaktadır. Şayet zaten bilinen gerçekleri yaygınlaştırmak için basit bir yayın değil de yeni sorunların çözümü için bir araç haline gelmek gibi bir niyeti varsa [tarımsal] fenomenin incelenmesi bence bu yeni bilimsel derginin asli görevlerinden biridir olmalıdır."[66]

Şu var ki Macar sosyal demokrasisi içinde tarım programı üzerinde süregiden tartışma, o dönemde bu dikenli konunun yol açtığı güçlü çekincelere ve yeni yollar açmanın önündeki zorluklara işaret ediyordu. Bu ruh hali Batı sosyalizminin dogmalarının etkisiyle marksistlerin köylülüğü gerici bir güç olarak gördüğü Balkanların tamamında geçerliydi. Rus Devrimi, hatta 1907'de Romanya'daki köylü ayaklanması, meselenin güncelliğini ve ciddiyetini kanıtlamış olsa da etkin bir sosyal demokrat tarım politikası önerenlerin karşılaştıkları direnç halen güçlüydü. İşte bu bağlamda *Neue Zeit* sayfalarını Orta Avrupa ve Balkanlarda tarım meselesi tartışmalarına açtı. Erwin Szabo ve Christian Rakovsky bu tartışmaya müdahil oldular. Ancak perspektifleri geleneksel çerçevenin dışına çıkmadı ve Kautsky'nin önerileri hiçbir işe yaramadı. Temel yapıtı *Neoiobagia*'da (Yeni-serflik) tarım meselesini yenilikçi bir açıdan tahlil eden yalnızca Dobrogeanu-Gherea oldu. (Bu kitap aynı zamanda tarım sosyolojisine majör bir marksist katkıdır.[67]) Özgün yaklaşımıyla yerleşik kalıpları sarsan Dobrogeanu-Gherea'nin kuramı bundan 15 yıl sonra Komintern tarafından sapma olarak mahkûm edilecektir.

Kuramsal itki ulusal mesele konusunda da Kautsky'den geldi. 1907'de "darların" talebi üzerine Fransız cumhuriyeti üzerine yazdığı kitabın Bulgarca önsözü olarak "Balkan Slavları arasında sosyalistlerin ulusal görevleri"[68] başlıklı meşhur bir inceleme kaleme aldı.

---

alismus in Südosteuropa und Karl Kautsky" , *Die Gesellschaft*, özel sayı, 1930, s.107-108.
65. Aktaran T. Süle, *a.g.e.*, s. 149
66. *Ibid.* s. 148-149
67. Dobrogeanu-Gherea , *Neoiobăgia*. (*Studiu economico-sociological problemei noastre agrare*), Bükreş, 1910, s. 495. Batılı okuyucular bu esere iki makale sayesinde ulaştı: C. Rakovski "die agrarfrage in Roumanien", *Die Neue Zeit*, XXIX, Bd 1, 1910-1911, no:25, s. 867-874; "le Parti socialiste roumain et la question agraire en Roumanie", *Mouvement socialiste*, no :236, Aralık 1911, s.325-335)
68. Bu makalenin orijinali şu başlıkla yayımlandı "Die Nationalen Aufgaben der Sozia-

Yazının yankısı, tarumar olan, büyük güçlerin iştahını kabartan ve Avrupa'nın en patlayıcı bölgelerinden biri haline gelen Balkanlarda büyük oldu. Söz konusu inceleme Balkanlarda ulusal mesele konusunda marksist düşünümün başlangıcı ve sosyalist bir çözümün ilk hamlesi olarak görülebilir. Kautsky önyargıları kırarak Marx'ın günü geçmiş yorumlarını revize ediyor ve Balkan marksistlerini bu hayati meseleyi içine kapatıldığı parantezden çıkarmaları, konumlanışlarını netleştirmeleri ve ortak bir strateji geliştirmeleri için yüreklendiriyordu. Kautsky aynı zamanda Bosna-Hersek'in ilhak edildiği ve bu krizde Güneydoğu Avrupa sosyal domokratlarının ulusal meseleyle yüz yüze geldikleri bir anda ağır bir ipoteği de kaldırıyordu. Bunlar hem Kautsky tarafından sunulan öncülleri –halkların kendi kaderlerini tayin hakkı ve ulusal bağımsızlık talebinin meşruiyeti ki bunlar olmaksızın sınıf mücadelesi tam olarak geliştirilemezdi– hem de çözüm önerisini benimsediler: Güneydoğu Avrupa'nın tüm uluslarını kapsayacak bir demokratik Balkan cumhuriyetleri federasyonunun kuruluşu.

Balkan sosyalistlerinin Avusturya marksizmine karşı düşmanlıklarının birdenbire görünür hale gelmesi Güneydoğu Avrupa sosyal demokrasisi için ortak bir programın hazırlandığı bu döneme denk düşer. Bunun sonucunda hem politik hem de ideolojik düzlemde asli bir yarılma oluşur ve iki program karşı karşıya gelir: Bir tarafta ulusların kendi kaderini tayin hakkına ve ulusal devletlere dayanan Balkan demokratik cumhuriyetler federasyonu fikri; diğer tarafta ise Renner ve Bauer'in kuramlarından hareketle geliştirilen ve yenilenmiş bir Avusturya-Macaristan imparatorluğu öneren "yugoslav" modeli.[69] Bu model ulusal meseleyi kültürel terimlerle düşünüyor, Slavları "tamamlanmamış" uluslar olarak görüyor ve bunları kurulma yolunda olan Yugoslav ulusunun kültürel özerklikleri tanınacak unsurları olarak kabul ediyordu.

Söz konusu olanın sadece birbirine koşut iki yol olduğunu savunan yugaslavizmin sözcüsü Juraj Demetrovic'in iki eğilim arasındaki

listen unter den Balkanslawen", *Der Kampf*, 1909, s.105-110

69. Bu iki karşıt eğilim arasındaki tartışmalar ve Balkan sosyalistlerinin Balkan cumhuriyetleri demokrat federasyonu kavramsallaştırması çevresindeki görüş ayrılıkları Alman, Avusturya ve hatta Fransız gazetelerinde geniş yer buldu. Bkz. L. Troçki, "In den Balkanländn", *Der Kampf*, IV, 1 Kasım 1910, no: 2, s. 68-74; J. Sakazov, "Neoslawismus, Balkansföderalismus und Sozialdemokratie ", *Der Kampf*, IV, 1 Şubat 1911, no: 5, s. 209-214; Chisto Habaktschieff, "Fürstenbund oder Balkanrepublik ? ", *Die Neue Zeit*, XXXI, 11 1912-1913, no: 9,s.311-320. Yugoslavizm üzerine bkz: Juraj Demetrovic , *Der Kampf* : "Dualismus oder Trialismus ? ", II, 1 Şubat 1909, no:5, s. 203-206 ; "Die Entwicklung der südslawischen Frage", VI : l Eylül 1912, no:12, p. 544-550 ;"Die Südslawen und die Weltpolitik" VI, 1 Mart 1913, no: 6, s. 271-279.

yarılmayı minimize etmeye çalıştığına kuşku yoktur. Ona göre bu iki eğilimin "belli bir dönem için ayrı yollardan ilerlemesinin" tek nedeni özgül koşulların onları buna mecbur etmiş olmasıydı.[70] Ne var ki Balkan sosyalistleri "yugoslav çözümüne", özellikle de bunun dayandığı kurama kararlılıkla karşıydılar. Bunun, Avusturya marksizminin ulusal programının ve ulusal amaçlarının ardına gizlendiği bir perde olduğundan kuşku duyuyorlardı. Tucovic, Enternasyonal nezdinde Avusturya sosyal demokrat partisinin Bosna-Hersek'in ilhakı konusundaki tutumunu yerden yere vuruyor, büyük bir devletin yayılma ve zulüm politikasını sosyalist argümanlarla haklı çıkarmaya çalışan Avusturya marksistlerinin kuramsal konumlanışlarına duyduğu güvensizliği Kautsky'ye açık ve sert bir şekilde ifade ediyordu: "Renner ve Bauer yoldaşlar beni Balkan halklarının Avusturya-Macaristan içinde mutluluğu fikriyle tanıştırmış oldular."[71]

O andan itibaren Balkan marksistleri, Balkan meselesi ve sosyal demokrasi içinde su yüzüne çıkan sorunlara ortak çözümler geliştirmeye çalıştılar. 1910'da Ocak ayının başında Belgrad'da toplanan sosyal demokratların birinci kongresinde bu tema gündeme oturdu.[72] Konferans öncesinde Tucovic Kautsky'ye şöyle yazıyordu: "Bunun fazlasıyla dikenli ve zor bir sorun olduğunun farkındayız. Ancak koşullar ve olaylar bize bunu erteleme ya da kaçınma şansı bırakmıyor. Ortak fikirlerimizi derinleştirmek, sosyalist bir bakış açısı tanımlamak ve geliştirmek zorundayız. Sadece ve sadece tüm dünyayı özgürleştirecek enternasyonal sosyalizmin ilkeleri ve çıkarları ile örtüştürmemiz gereken bir zorunluluk.."[73] Mercek değişir ve ulusal meseleye dönük bir duyarlık gelişir ancak Balkan sosyalistleri ortodoks marksizmi ya da enternasyonal sosyalizmin ilkelerini ihlal etmeyi reddederler.

---

70. Bkz. Vlado Strugar, *Socijalna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda*, Belgrade, 1956.

71. Kautsky'nin 2 Şubat 1909 tarihli mektubu (*a.g.e.*). "Yugoslav" çözümüne karşı düşmanlık devam edecektir; 1912'de yayımlanan ve Sırp sosyalistleri arasında oldukça beğeni toplayan *La Politique de l'Allemagne dans les Balkans* adlı kitabının yayımlanmasından sonra sadece Bauer hakkındaki tutumu değişecektir.

72. Bkz. "La Première Conférence social-démocratique des Balkans" *Bulletin périodique du B. S.I.*, I, no 2, s. 64-65 ; A. Lambreff, "La Conférence socialiste des Balkans" :I, Le Socialisme, IV, no 110, 8 Ocak 1910, s. 5 ; A. Lambreff, "La Première Conférence socialiste des Balkans", *Le Socialisme*, IV, no 116, 26 Şubat 1910, s. 5-6 ; D. Tutzowitsch, "Die erste sozial demokratische Balkankonferenz" *Die Neue Zeit*, XXVIII, 1,1909-1910, no : 24, s. 845-850

73. D. Tucovic'in K. Kautsky'ye mektubu (28Aralık 1909) *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).

IV

Bir partinin parıldamasından bahsetmek için hem bu parıldamanın etkisinde kalanların ve bu etkinin biçiminin hem de parıldayan kaynağın bilinmesi gerekir. SPD tarihinin iyi bilindiği varsayılır. Ancak burada ele aldığımız mesele için aynı şeyi söyleyemeyiz.

SPD'nin enternasyonal düzeyde bu öncü role bağlılığının nedeni neydi? Bu rolü nasıl kavrıyor ve oynuyordu? Hemen belirtelim ki partinin kıskançlık uyandıran, tartışmalı ve tehdit altındaki bu rolden feragat etmek gibi bir niyeti asla olmadı. SPD kazandığı hegemonyayı hak ettiğini düşünüyordu. Adler için olduğu gibi Bebel için de "ESB içinde yönetici rolün Almanlara düşmesi" doğaldı. 1893'te "tekrar hareketin başına geçmek isteyen Fransız beyefendilerin" yüksekten attıklarından bahseden Engels, SPD'nin bu tarz bir girişime karşı direnmesini sonuna kadar onaylıyordu: "25 yıl süren zorlu bir savaşta güçle kazanılmış bir konuma sahipseniz ve arkanızda da 2 milyonu aşkın seçmen desteği varsa birdenbire ortaya çıkıp emretmeye yeltenen ayak takımını biraz daha yakından inceleme hakkınız vardır."[74]

Diğer taraftan "Enternasyonal'e oynamanın" yararı konusunda kuşkuya kapılan, hatta böyle bir kurumun ille de gerekip gerekmediğini sorgulayan yalnızca Auer değildi. SPD yönetiminde bile yalıtılmış bir görüş değildi bu. Şu halde SPD enternasyonal alanda öne çıkmaya neden böylesi bir önem atfediyordu? Şöhretini korumak konusunda titizlenen yönetim kademesinin, angajmanlarının sonuçlarını göz önünde tutarak enternasyonal dayanışma alanındaki sorumluluklarından vazgeçemeyeceği gerçeği ancak kısmi bir yanıt ve açıklama olabilir.

SPD'nin "büyük güç" konumu Enternasyonal'de alınan kararları denetlemesine ve kendi ulusal pozisyonu için tehlikeli ya da zararlı gördüğü karar önergelerinin önünü almasına imkân tanıyordu. II. Enternasyonal'in kuruluş günlerinde SPD, küçük partilere büyük bir teveccüh gösteriyor ve sosyalizmin yayıldığı coğrafyayla yakından ilgileniyordu. O kadar ki 1896 Londra Konferansı'nda anarşistler tarafından, geniş bir çoğunluk elde etmek için Güneydoğu Avrupa ülkeleri gibi "var olmayan uluslardan" sosyal demokrat partileri Enternasyonal'e dâhil ederek "marksist bir coğrafya" icat etmekle suçlandılar.[75] Gerçekten de SPD azgelişmiş bölgelerde ortaya çıkan sosyalist hareketlere sadece propaganda değeri açısından önem veriyordu.

---

74. Engels'in Sorge'e mektubu (30 Aralık 1893), *Marx-Engels Werke*, cilt 39.
75. Bkz. A.Hemon, *Le Socialisme et le congré de Londres : étude historique*, Stock, Paris, 1897.

Güneydoğu Avrupa örneğinde SPD'nin muadil partilere yönelik tutumunda kimi değişiklikler ayırt etmek mümkün. Parti yüzyıl dönümünde saygın, gücünden emin, paternalist bir konumu iyice benimsemişti: Mesafeli ve aslında kendi içine kapandığı için uzak, müttefiklerinin ihtiyaçları ve özlemleriyle pek de meşgul olmayan bir rehber parti görünümündeydi. Kapısına gelenlere destek vermek konusunda ince eleyip sık dokuyordu ama diğer ülkelerde girişilen faaliyetleri de kolaylaştırıyordu; kendi çıkarlarını zedelemediği ölçüde bunlara yardımcı oluyordu. Bu açıdan bir olayı özellikle anmak gerekir. 1906'da SPD bir parti okulu açar. O dönemde Berlin'de yaşayan tanınmış Balkanlı militanlar okula kaydolmak için derhal başvurmaya hazırlanırlar ancak girişimleri sonuçsuz kalır. Rosa Luxemburg Kasım 1906'da bunun nedenini Georgi Bakalov'a şöyle açıklar: "Ruslardan gelen kitlesel başvuruları hesaba katan 'ihtiyarlar' hiçbir yabancının kabul edilmemesine karar verdiler. Aynı şekilde derslere dışarıdan katılımı da reddetme kararı aldılar."[76]

SPD'nin büyük güç konumu, onu muadil Balkan partileri arasında patlak veren ve hakemliğine getirilen çatışmalı meseleler hakkında konum almak, zorluklar baş gösterdiğinde onlarla dayanışma içine girmek durumunda bırakıyordu. Ancak kardeş partilere ne kadar anlayışlı olduğunu kanıtlama ya da bir angajmana girme mecburiyeti de hissetmiyordu. SPD'nin paternalizmi çoğu zaman baskı altındaki halkların sorunlarını görmezden gelme yollarından biriydi sadece. Balkanların genç sosyalist hareketlerine ilgi gösteren, onların davasına angaje olan ve destek veren Eduard Bernstein, Hermann Wendel, özellikle de Karl Kautsky gibi SPD yöneticileri ya da militanlarının sayısı çok azdı. Kautsky Güneydoğu Avrupa sosyalist hareketlerinin ilk ortaya çıktığı dönemde, bir tarım ülkesinde, "proletaryanın var olmadığı, sadece köylülere dayanan bir sosyalist partinin kurulabileceğine" dair kuşkusunu gizlememişti. Ona göre "böylesi bir durumda sadece savaşkan, anlık zaferlerden vazgeçip geleceği hazırlamakla yetinebilen insanlar dayanıklılık gösterebilirdi."[77] Zamanla dayanıklılığın var olduğu kesinleşince Kautsky daha nüanslı bir yaklaşım benimsedi; kuşkuları, yerini gerçek bir ilgiye bıraktı. Sosyalistlerin ekonomik olarak geri kalmış ülkelerde üstlendikleri görevlerin karmaşıklığını, karşı karşıya kaldıkları yeni sorunları ve tehlikeleri gördü; yani parçalanıp

76. Rosa LUXEMBURG, *Vive la lutte ! Correspondance 1891-1914*, Maspero, Paris, 1976, s. 280-282.
77. K. Kautsky'nin C. Rakovsky'e (15 Ekim 1907) mektubu. Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).

"yıkıcı fraksiyon kavgaları içinde yol olup gitme tehlikesini."[78] Güneydoğu Avrupa ile ilgili yazılarının zamanla çoğalması bu alanda kuramsal bir katkıda bulunma arzusuna işaret eder.

SPD'nin aniden bölgede müttefikleri olduğunu keşfetmesi ve onlara dönük bir ilgiyi açığa vurması için dünya savaşının başlaması gerekti. Özellikle partinin sağ kanadı Almanya lehine tarafsız ülkelerin sosyalist partilerini yanına çekebilmek için yoğun bir enternasyonal etkinliğe girişti. Bu "ultralar" Balkan sosyalistlerine alışık olmadıkları bir ihtimam gösterdiler. Önce Südekum'un Ekim 1914'te Romanya'da daha sonra da Parvus'un Sofya ve Bükreş'teki misyonları[79] sosyalist partiler arasındaki ilişkilerden çok Birinci Dünya Savaşı'nın kulisleriyle ilgili yeni bir sorunsal açar.

Balkan sosyalistleri o andan itibaren farkına vardılar ki, "coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle ülkemiz İttifak ve İtilaf devletlerinden ajan ve elçilerinin cirit attığı bir yer haline geldi. Bizim ülkemizi de felaketin içine çekmek için büyük bir çaba içindeler." "Rus ve Avusturya-Alman işgal politikalarının maskesini indirmek" gibi bir görev benimsediler ki bu politikalar "tüm Balkanlarda Rus ve Avusturya muhipliği üzerinden yayılmaktaydı."[80] Balkanların sosyal demokrat partileri tarafsız bir konumda ısrar ettiler ve SPD elçilerinin argümanlarına ya da Plehanov'un tavsiyelerine kulaklarını tıkadılar. Hem Almanya'dan hem de İtilaf devletlerinden sosyalistlerin tezlerini reddettiler. "Batı'da, özellikle Fransa ve Almanya'daki yoldaşlarımızın tutumları savaşın Balkanlara genişlemesini engelleme, savaşta tavizsiz bir tarafsızlığı sürdürme" çabaları önünde bir engeldi: "Savaşan ülkelerin sosyalist partileri, sosyalizm düşmanlarına enternasyonal sosyalizme karşı kullanmaları için daha önce hiç bu kadar silah vermemiştir. Ancak her şeye rağmen ayak diremeye devam edeceğiz. Enternasyonal kongrelerinde alınan kararların hiçbir zaman burjuvaziye korku salmak için alındığını düşünmedik. Bunları her zaman proletar-

---

78. Karl Kautsky, "Socialistate ikonomiceski izostanalite nazad strani", Janko Sakazov, *Jubileen Sbornik, a.g.e.*,s. 17-19.

79. Ne Südeküm'ün ne de Parvus'un misyonu derinlemesine bir incelemeye tabii tutulmuştur. Bkz : W. Scharlau et Z. Zeman,. *Freibeuter der Revolution. Parvus-Helphand. Eine politische Biographie*, erlag für Wissenschaft und Politik, Cologne, 1964. Burada ele aldığımız konunun oldukça dışına taşan bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Savaş sırasında Christian Rakovsky gibi ön gelen yöneticiler Alman ajanı olmakla suçlanmışlardır. Bu tezi ileri süren tarihçiler bu suçlamayı yeterince temellendirmeksizin ve açıklamaksızın, Alman dışişleri bakanlığından gelen belgeleri kaynak gösterirler. Bu konu üzerine bkz: (Francis Conte, *Christian Rakovsky 1873-1941) essai de biographie politique*, thèse de doctorat d'Etat. LilIe, 1975, s. II.

80. G. Kirkov'un C. Huysmans'a mektubu (18-31 Mart 1915) , H. Lademacher, *Die Zimmerwalder Bewegung*, Mouton, La Haye, 1966, cilt:II, s. 24-28.

yanın derin deneyiminin ifadeleri, bilimsel sosyalizmin ışığında verdiği sınıf mücadelesinden çıkarılan dersler olarak gördük."[81]

Temmuz 1915'te Bükreş'te toplanan Balkan ülkeleri sosyalist partileri konferansında Enternasyonal'in 1914 öncesinde aldığı kararlara ve enternasyonalist ilkelere bağlılık teyit edildi. Savaşa dâhil olan tüm sosyalist partiler, Enternasyonal'in büyük güçleri, ilk başta da SPD şiddetle kınandı.[82] Kınamanın tonunu belirleyen "dar" fraksiyon oldu: "Enternasyonal'in en ileri ve en güvenilir birimleri bugün sosyal demokrasiye has bir heyecanla ve hangi amaçla olduğunu bilemediğimiz bir enerjiyle kurbanları milyonlarca proleter olan bir savaşa, burjuvazinin kanlı oyununa utanç verici bir biçimde dâhil olmuşlardır."[83]

Güneydoğu Avrupa sosyal demokratları, tarafsız ülkelerin sosyalist gazetelerine gönderilen ve 1914 Ekim sonunda yayımlanan deklarasyon ya da savaş kredileri lehine oy vermeyi reddeden Liebknecht'in tutumu gibi enternasyonalist konumlanışlara tanık oldukça, enternasyonalist sol ile çoğunluktaki "sosyal-yurtseverler" arasındaki mesafenin ayırdına varmaya başladılar. Alman sosyal demokrat basınında çıkan yazılar sayesinde 1914'ün sonunda itibaren SPD içinde belli örgütlerde ve şehirlerde "oportünistlerle enternasyonalistler arasında" fiili bir bölünme olduğunu anladılar ve dolayısıyla seçimleri onları Zimmerwald hareketine sürükledi; Bulgar "dar" fraksiyonu ve Romanya sosyal demokrat partisi temsilcileri ilk konferanstan sonra bu harekete katıldılar.

Hayal kırıklığı ani olmadı. Yarım yüzyıl boyunca biriken güven, SPD tarafından kazanılan otorite ve uyandırdığı hayranlık, savaş kredileri lehine verdiği oyların yarattığı şoka rağmen bir anda kaybolmadı. Ancak elde edilen sonuçlar ne olursa olsun Südekum ve Parvus'un girişimleri SPD'nin sahip olduğu güveni büyük ölçüde tahrip etti. İlk dönemde Güney Avrupa sosyalistleri SPD'nin savaş karşısındaki tu-

---

81. *Ibid.*

82. Konferans gündemindeki ikinci sorunun tartışılması sırasında (Balkanlardaki sosyalist partiler ve Sosyalist Enternasyonal), Rumen delege D. Marinescu şöyle demiştir: "Enternasyonal sosyalizmin içinde bulunduğu krizde bir takım sorumluluklar koşullardan kaynaklanmaktadır ama gene de bazı sosyalist partilerin sorumluluklarını unutamayız. Alman Sosyal Demokrat Partisi savaş kredileri lehinde oy kullanarak Enternasyonal'in çözülmesine katkıda bulunmuştur. Oylayacağımız önergede sınıf mücadelesinin ilkelerinden sapan birçok partiyi mahkûm etmemiz gerekiyor." Alınan kararda *Burgfriede, Kutsal Birlik* ve sınıflar arası işbirliğinin diğer biçimleri gibi savaşan ülkelerde sosyalistlerin bir kısma tarafından kabul edilen uygulamalar şiddetle protesto edildi. "K. Liebknecht, Rosa Luxemburg ve savaşan ülkelerin Enternasyonal'e sadık kalan tüm sosyalistleri derin bir saygıyla" selamlandı ve onlarla dayanışma kararı alındı. Bkz. *Bulletin de Fédération ouvrière social-démocrate des Balkans*, 1, 1915, no 1, s. 15 et 23-24

83. G.Kirkov'un C. Huysmans'a mektubu (18-31 Mart 1915).

tumunu geçici bir sapma olarak yorumladılar ve bunun bir azınlığa ait olduğu yanılsamasını korudular.[84] Onlar için sorun kimin saldırgan olduğu ya da kimin saldırıya uğradığı değildi. "Şayet bu sorudan hareket edersek kapıldıkları ilk öfkeyle savaşan ülkelerden bazılarını destekleyen, bazılarını kınayan kardeş partilerle aynı yola girmiş oluruz."[85] Yaşanan ters yüz oluşa rağmen Batı proletaryasına olan güvenlerini koruyorlardı. "İşçi kitlelerinin, özellikle de bugün sömürgecileri ve zalimleri için birbirlerini öldüren Alman ve Fransız işçilerinin uyanışının gecikmeyeceğinden –bu uyanışın çoktan başladığına dair işaretler var–, kendilerine teslim edilen ölümcül silahları yaralı, bitkin düşmüş ve darmadağın haldeki burjuva devletlerine karşı çevirecekleri eminiz."[86] Derken tüm "sosyal-yurtseverler"in kategorik olarak kınanmasına geçildi: "Mevcut acı deneyim, Enternasyonal'in devrimci kararlarına rağmen, enternasyonal sosyalizm içindeki bilumum oportünistin yönetici sınıfların kafasına şu fikri yerleştirdiğini kanıtladı: Sosyal demokrasi sadece savaşa boyun eğmekle kalmayıp her türlü argümana ve araca başvurarak savaşın yürütülmesi için de güçlü bir destek verecektir." Hâlâ Kautsky'den onlara yol göstermesini bekliyorlardı ancak ton değişmişti. Söz konusu olan artık koşulsuz bir saygı değil neredeyse bir buyruktu. "Saygıdeğer hocamız ve yoldaşımız; yazgının bizi karşı karşıya getirdiği olayların zengin deneyimi ışığında en derin arzumuz, bugün daha büyük ve yenilmez bir enerjiyle bilimsel sosyalizmin meşalesini taşımaya devam etmenizdir."[87]

Saygı duyulan ve kulak verilen büyük güç imgesi böylece parçalandı zira bağlılık tek taraflı olamazdı. Bu bağlılık özellikle ideolojik planda dayanışma ve enternasyonalizm kurallarına riayet edilmesine bağlıydı. Rus Devrimi'nin haberini alan Kirkov'un Mart 1917'de Kautsky'ye yazdığı bir mektup hayal kırıklığından kopmaya giden yolu tasvir eder: "İki buçuk yıldır Alman sosyal demokrasisinin sunduğu içler acısı manzarayı nasıl büyük bir kederle izlediğimizi size anlatmama gerek var mı? Alman işçilerinin elli yıl süren amansız bir

---

84. D. Blagoev Şubat 1915'de şöyle yazar: "Alman parlamenter grubun Enternasyonal'e verdiği zararın tüm SPD'nin ya da tüm Alman parlamenterlerin ürünü olduğunu kuşkusuz söyleyemeyiz. Bunlar partinin çoğunluğunu oluşturan ve "oportünist" olarak adlandırılan kişilerdir. Sosyal demokrat parti içindeki bir grup azınlığın savaş kredilerine karşı olduğunu söylemek gerekiyor. Aynı zamanda biliyoruz ki oportünizm etkisi altında olanlar dışında partinin büyük kısmı parlamenter grubun çoğunluğuna karşı öfkeliydi." (*Sacinenija*, c. 17, s.18)
85. G. Kirkov'un K. Kautsky'ye Mektubu (17 Ekim 1914), *Karl Kautsky et les socialistes des Balkans. Correspondance*, (orijinali için Bkz. Am IISG, Fonds Kautsky).
86. G. Kirkov'un C. Huysmans'a mektubu (18-31 Mart 1915).
87. G.Kirkov'un K. Kautsky'ye Mektubu (17 Ekim 1917)

savaşta ve sonsuz fedakârlıklarla inşa ettikleri görkemli binanın temelden çöktüğünü ve büyük gayretler sonucu elde ettiği kazanımların enkaz altında kalmak üzere olduğunu... Tüm Enternasyonal aynı iç parçalayıcı görünümü sunuyor."[88]

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi SPD'nin otoritesini yerle bir etti ve Kautsky'nin otoritesini sarstı[89] ancak asıl darbeyi vuran Rus Devrimi oldu. O andan itibaren tutumlar hızla netleşti. 1917-1918 arasında enternasyonal düzeydeki bölünmenin savaş ve devrim çalkantısı içindeki Güneydoğu Avrupa'da derin etkileri oldu. III. Enternasyonal'e yönelen dalga artık tamamen Rus proletaryası ve Lenin için hayranlık besliyordu ve öncü parti olarak bolşevikleri benimsedi. Sosyal demokrasiye sadık kalan diğer bir kesim ise, en azından ideolojik planda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra paradoksal bir şekilde parlayacak olan Avusturya marksizmine yüzünü döndü.

88. G.Kirkov'un K. Kautsky'ye Mektubu (6 Mart 1917)

89. Bulgar "dar" fraksiyonun yardım talep ettiği Kautsky, Plehanov'un Bulgar sosyalistlerine yazdığı söz konusu mektuba bir cevap gönderir. Bu eleştirel cevap D. Blagoev'e Temmuz 1915'de şu saptamayı yaptırır: "II. Enternasyonal'in en önde gelen kuramcısı Kautsky, geçmiş dönemin özel tarihsel niteliği üzerine, yani siyasi eylemsizlik, ulusal kısıtlar, organik olasılıkçılık, genel legalizm, iç ve dış statükoyu sürdürme çabası, yani tek kelimeyle ifade edecek olursak II. Enternasyonal'in içinde geliştiği ve büyüdüğü tarihsel politik koşullar üzerine şimdiye kadar tek söz etmemiştir. Kaustky, II. Enternasyonal'in çöküşünün ve ulusal partinin paralize olmasının nedeninin savaş olmadığı gerçeğine sıkıca gözlerini yummuştur. "Savaş politikanın devamıdır ama başka araçlarla." Bu, uluslararası ve ulusal bir tersyüz oluş döneminde II. Enternasyonal'in yöntemlerinin tarihsel sınırlarını ve politik sefaletini gözler önüne serer. Kautsky, Alman ve Fransız sosyal demokratlarının mevcut tutumunun, kitleleri sarmış olan paniğin veya ilkel bir kendi koruma güdüsünün bir yansıması olmaktan öteye gidemediğini görmek istemiyor." (*Sacinenija*, c. 17, s.103-104)

6
Savaş mı Devrim mi? Enternasyonal ve Ağustos 1914'te "Kutsal Birlik"*

"İşçi sınıfı siyasetinde 1914'te yaşanan ters yüz oluş [...] önemli soruları su yüzüne çıkarır. Bu nedenle, aradan 40 yıldan fazla zaman geçmiş olmasına rağmen konu hâlâ ilk günkü kadar sert ideolojik polemiklere neden olmaktadır. Yapılacak ilk iş [...] olayların ne zaman ve nasıl bu şekilde geliştiğini titizlikle belirlemek olsa da kaçınılmaz olarak kendini dayatan "kim" ve "neden" soruları üzerinde durmak da bir zorunluluktur."[1] Bu gözlem son derece yerindedir ancak bazı çelişkilerin altını çizmeyi ihmal eder. Soru üzerine eğilen tarihçilerin büyük bölümü "ne zaman" ve "nasıl" sorularını sorma gereğini geri plana itmişlerdir. Enternasyonal ve savaş başlığı, aceleci genellemelerin, çoğu zaman parlak da olsa, gerçekte karmaşık bir sorunu sistematize eden ve partizan mitleri kalıcılaştıran açıklamaların birbiriyle yarıştığı bir alan olmuştur.

"Nasıl"ı, yani çöküş mekanizmasını anlamak için "neden"i kavramamız ve yanıtı salt ideolojik değil, aynı zamanda tarihsel düzlemde de aramamız gerekir. Bu açıdan zamansal bazı ayrımlar yapmak ve aşamaları belirginleştirmek önemli. Savaş kredilerinin Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) meclis grubu tarafından onaylandığı ve Kutsal Birliğin* kabul cdildiği 4 Ağustos tarihini referans noktası olarak almak, iki önemli momenti ve iki önemli sorunu birbirine karıştırmak olur. Yani, Enternasyonal'in çözülüşü (kurumun, halklar arasında bir savaşı engellemekteki güçsüzlüğü) ile enternasyonalizmin çözülüşü (savaşın kabul edilmesi ve sosyalistlerin büyük çoğunluğunun savaşa verdikleri destek) birbirine karıştırılmamalıdır.

Sürecin bütünü göz önüne alındığında 4 Ağustos elbette kritik bir tarihti ancak ne bir başlangıç ne de bir sondu. Ayrıca Kutsal Birlik

---

* *Les Temps Modernes*'de yayımlandı, 1969

1. Annie Kriegel, *Aux origines du communisme français*, 1914-1920, Mouton, Paris-La Haye, 1964, c. l, s. 61-62.

de basit bir ters yüz oluş, ani bir sapma ya da nihai bir tercih değildi. Enternasyonal'in çözülüşünü izleyen hayati önemdeki üç gün, mantıksal sonucuna varacak uzun bir süreci hızlandırdı.

Gerçekte ESB'nin 29-30 Temmuz'daki iki toplantısıyla Enternasyonal'in varlığı çoktan son bulmuştu. Delegelerin bir araya gelmesiyle olayların öngörülerini boşa çıkaracak şekilde hızlanması bir oldu. Jaurès'e yönelik suikastın ardından, özellikle de ertesi gün 1 Ağustos sabahında, yani Almanya ve Fransa'da genel seferberlik ilan edildiğinde, Enternasyonal'in artık ne kurum ne de kolektif bir güç olarak hareket edemeyeceği apaçık anlaşıldı. Aynı gün ESB sekreteri Camille Huysmans, SPD temsilcisi H. Müller ile birlikte Paris'e yola çıkmadan önce, üye partilere kısa ve son bir tebliğ gönderdi: "Son gelişmeler ışığında Paris Kongresi belirsiz bir tarihe ertelenmiştir."[2]

Bu, gelişen olaylar karşısında Enternasyonal'in elinin kolunun bağlandığının açık itirafıydı. 1 Ağustos'tan itibaren ortak ve uyumlu bir taktikten ve yönergelerden mahrum kalan sosyalist hareketin ulusal birimleri, öncülerinin istekleri ve kararları doğrultusunda artık yollarını kendi başlarına çizmek zorundaydılar.[3]

Artık geri dönüşü olmadığı düşünülen savaş karşısındaki bu kaderci kabulleniş, SPD yönetiminin 1 Ağustos'ta yayımladığı manifestoda ifadesini buldu. Manisfesto, hükümetin tüm gösterileri yasaklama kararına cevaben 31 Temmuz günü öğleden sonra Südekum[4] tarafından kaleme alındı. Yenilgiyi ve tüm faaliyet alanlarının kapandığını kabul eden bu teslimiyetçi metinde protestodan eser yoktur. SPD, hem kendisinin hem de Enternasyonal'in elinden gelenin en iyisini yaptığını öne sürüyordu: Proletarya görevini sonuna kadar yerine getirmişti ancak olayların baskısı, emek güçlerinin barış iradesini alt etmişti.

Dolayısıyla, savaş ve Enternasyonal arasındaki ilişki tablosunda yeni, ikinci bir aşamaya işaret eden 1 Ağustos tarihiydi. Alman sosyal demokratların savaş kredileri lehine oy vermeleri, Kutsal Birliğin savaşan ülkelerde damgasını vurması, yalnızca bir azınlık tarafından

---

2. ESB Arşivi
3. SPD sekreteri Herman Müller'in 31 Temmuz'da Brüksel'de ve 1 Ağustos'ta Paris'deki misyonunun amacı oldukça bulanıktır. Bu ziyaretler gerçekliğin soğukkanlı bir incelenmesinden sırt çevirmek ve böylelikle de tüm sorumluluktan kurtulmak için savaş sırasında ön plana çıkartıldı. Tarihçiler sadece birbirine karşıt ve hepsi yanlı tanıklıklara sahipler: Müller'inki başta olmak üzere, Alman tarafında Ledebour ve Südeküm, Fransız tarafında Redaudel, Zévaes ve Camille Huysmans ile De Man'ınkiler. Merle Fainsod bu durumun iyi bir betimlemesini yapar: *International Socialism and the World War*, Harvard University Press, Cambridge, 1935, s. 25 ve sonrası. Aynı zamanda bkz.: A. Rosmer, *a.g.e.*, s. 312 ve sonrası; J.Joll, The Second International, s. 171 ve sonrası.
4. *Das Kriegstagebuch des Reichstagsabgeordneten Eduard David, 1314-1918*, Suzanne Miller tarafından sunulmuştur, Droste Verlag, Düsseldorf, 1966, s. 4.

ihanet olarak algılanırken, bu tarih işçi hareketinin bütününde büyük bir bozgun olarak algılandı.

1 Ağustos tarihinde, bundan üç gün sonra belirginleşecek ayrışma hatlarını öngörmek zordu. Önemli bir husus, çoğunluktaki ve azınlıktaki devrimcileri karşı karşıya getiren farklı emperyalizm kavrayışlarına rağmen her iki kesimin de 1914 Temmuz sonu ila Ağustos başında uluslararası gerilimin gidişatına ilişkin aynı öngörülerde bulunmuş olmaları ve hem durumun vahameti hem de barışçı bir çıkış olasılığı konusunda aynı yargılara varmalarıdır. Dolayısıyla savaşın başlaması genel bir şaşkınlık yarattı. Ne var ki örtüşmeler bu noktada sonlanıyordu. Savaşın patlak vermesiyle sosyalist faaliyetin amaçlarının ne olabileceği ve ne olması gerektiği konusundaki fikirler temelden ayrışmaya başladı.

1 Ağustos'tan sonra çoğunluk kaderine razı olmuş olsa da azınlık, her ne kadar aynı ölçüde dağılmış olsalar ve neyin, nasıl yapılacağı konusunda bir fikirleri olmasa da, derhal harekete geçmek zorunda olduğunu anlamıştı.

Annie Kriegel'in şu sözlerine katılmamak elde değil: "Eşzamanlı olayların bilânçosuna dair gözlemlerin, artzamanlı bir perspektife olduğu gibi tercümeedilebilecekleri sonucuna varmaktan kaçınmalıyız."[5] Buna, tarihselin alanında kalmak ve mitleri sürdürmemek gerektiğini de ekleyelim. Şu var ki son elli yıldır geleneksel tarihyazımı zaman zaman kısmi nüanslarla yeniden devreye sokulan iki açıklama tarzı arasında gidip geliyor. Bu açıklamalardan birincisinde, Enternasyonal'in görkemli oturumlarında savurdukları söylevlere rağmen aslında oportünizmin batağına saplanmış olan yöneticilerin ihanetinden dem vurulur.[6] Polemik ve etik düzleme ait olan ihanet kelimesi tarihsel bir kavram değildir. Bu bir açıklama değil, 4 Ağustos kuşağının bundan dört yıl sonra hissettiklerini akılcılaştıran bir değer yargısıdır ve kimi bariz çelişkiler karşısında işe yaramaz: 1914'te ihanet eden bu yöneticiler nasıl oldu da Kasım 1912'de en az aynı ölçüde dramatik olan koşullarda üstlerine düşeni yaptılar? Bizzat kendilerinin harekete geçirdikleri kitlesel işçi eylemlerinin baskısı altında kaldıkları için mi? Peki, nasıl oldu da Temmuz 1914'te aynı hareketin izine rastlanmadı? Aynı kitleler nasıl oldu da savaş psikozuna kapılıverdi ve vatanseverlik dalgası içinde saf değiştirdiler?

---

5. Annie Kriegel, "Août 1914. Nationalisme et internationalisme ouvriers", *Preuves*, n. 193, Mart 1967, s. 28

6. Bu tür bir açıklama, II. Enternasyonal'in önemli ve yakın zamanda basılan kolektif tarihi gibi sovyet tarihyazımı çalışmalarını önceler: Pr ZOUBOK, *Istorija vtorogo Internacionala*, Nauka, Moskova, 1965-1968, 2 cilt.

Bu zayıf akıl yürütme ve taşıdığı çelişkiler aynı ölçüde polemik içerikli ve ideolojik ikinci bir açıklamayı besler. Temmuz 1914'ün sonunda Enternasyonal'in şeflerinin yüz yüze olduğu açmazın, ya devrimden feragat ederek vatanı savunmak ya da enternasyonalist varlık nedeninden vazgeçerek partiyi korumak olduğu yolunda bir önkabul yapılır. Buna göre şefler, aniden vuku bulan ve hiçbir muğlâklığa izin vermeyen bir olay karşısında enternasyonalizm ile vatana sadakat arasında bir tercih yapmak zorunda kalmışlardır.[7] Reel öncüllerden hareket eden bu tezin sahipleri sonuçta hayali sorunlara doğru yönelirler.

Gerçekten de uluslararası sosyalizm çelişen itkilere maruz kalmıştı ve izlediği uluslararası siyaset, çağdaşlarının etrafından dolaşmaya çalıştıkları belirsizliklerin etkisi altındaydı: Kendilerini kesin tercihler yapmak zorunda bırakacak sınavlardan kaçınmak için kısa vadeli bir bakışa ve uzlaşmacılığa sığındılar. "Enternasyonal'in savaş gerçeğine karşı durmak konusundaki mutlak yetersizliği"[8] tüm bu çelişkilerden, somut sosyalist tutum ve siyasetin araçlarını yöneten önleyici stratejinin kuramsal temellerindeki zayıflıklarından kaynaklanıyordu. Çoğunluk tarafından paylaşılan bir emperyalizm anlayışı üzerinde temellenen ve gerçeklerden kopuk bir yorumda kaynağını bulan Enternasyonal'in pasifist stratejisi derin çelişkiler barındırıyordu. Bir tarafta kapitalizmin evriminin yeni aşamalarına ilişkin bir bilinç ve tehlikenin yakınlığına ilişkin tam bir zihin açıklığı, diğer tarafta ise dünya ölçeğinde bir savaş olasılığını dışlayan, olası sonuçlara dair bir iyimserlik söz konusuydu.[9] Bu nedenle, krizin ciddi baskısı altında belirlenen politik angajman, koşullardan bağımsız değildi. Enternasyonal yöneticileri için ne "savaş eşittir devrim" ne de bunun alternatifi olarak "savaş ya da devrim" seçenekleri mevcuttu.

Savaş, Temmuz 1914'te işçi hareketi için olası görünmüyordu. ESB'nin 29-30 Temmuz tarihli oturumu, yöneticilerinin savaşı kesinlikle olasılık dışı gördüklerini ve krize barışçı bir çözüm bulunacağından emin olduklarını ortaya koydu. Bundan altı yıl sonra Kautsky şöyle yazacaktı: "Bu oturumda hiçbirimizin aklına, 'savaş [Ağustos

7. Bu tezin en parlak savunusu kuşkusuz Annie Kriegel'e aittir. Kriegel, art arda gelen çalışmalarında yeni belgeler ve yeni düşünceler ortaya koyarak bu konuyu ele alır ve derinleştirir, ama aynı zamanda bu kanıtlama çabası içinde çelişkiler de biriktirir.
8. Bkz. Madeleine Rebérioux, "L'Historien devant notre temps. La Deuxième Internationale à la veille de 1914. Progrès et perspectives de recherches ", *Démocratie nouvelle*, n. 2, 1966, s. 348 ; aynı zamanda bkz. *Annales*, n. 3, Mayıs-Haziran 1967, s. 697-701.
9. Emperyalizmin bu kavramsallaştırılması için bkz. Georges Haupt, *Le Congrès manqué: l'Internationale à la veille de la Première guerre mondiale*, Maspero, Paris, 1965, 7. bölüm.

1914'te Viyana'da toplanacak uluslararası kongreden önce] patlak verirse ne yapacağız' şeklinde bir sorunun gelmemesi cidden şaşırtıcıdır. Sosyalist partiler, olası bir savaş karşısında nasıl tutum takınmalı diye sormadık."[10] Kaustky'nin, öngöremediği bir felaketin ardından yaptığı bu itirafa, onun en parlak öngörülerini boşa çıkarmaktan adeta kötücül bir zevk alan, alt üst edici karmaşıklığını doktrinin pürüzsüz yüzeyi üzerinde durmaksızın hissettiren gerçeğe ve ideolojiyle ilişkisine dair daha genel birkaç söz de eklenebilir. Kautsky, Basel Kongresi'nden sonra Enternasyonal'in, artık barışçı olduğu düşünülen emperyalizmin eğilimlerinin belli bir yorumunun sonucu olan yeni doktrinine biçim verenlerden biri olmuştu.

Emperyalizmin tehlikeleri konusunda uzun uzun tartışan, savaş karşıtı propagandaya büyük önem veren "Enternasyonal'in beyni" Alman sosyal demokrasisi, şu soruya asla ciddi bir yanıt vermeyi düşünmedi: "Savaş her şeye rağmen patlak verirse sosyal demokrasi nasıl bir tutum takınacaktır?"[11] Friedrich Adler 1916'da bu gerçeğin altını çizdiğinde ultra-emperyalizm kuramsal zayıflığından kaynaklanan ve aynı zamanda önleyici stratejinin alternatifsiz kalmasını da meşrulaştıran bir tıkanmayı ortaya koyuyordu.

Kautsky ve Bauer tarafından formüle edilen söz konusu emperyalizm kuramında artık devrime yer yoktu. Devrim, hükümetlere karşı kullanılan propaganda cephaneliği içinde, Jaurès'in, "savaş uluslararası devrimin başlangıcı olacaktır" sözleriyle ifade ettiği gibi, daimi bir tehdit olarak varlığını elbette sürdürüyordu. Ancak laf kalabalığı içinde boğulan "devrim" fikri ve bunun nasıl gerçekleşeceği üzerinde bir belirsizlik bulutu asılıydı ve bu belirsizlik 29 Temmuz 1914'te Brüksel, Cirque Royale'de tam bir kriz ortamında yapılan toplantı sırasında hem Jaurès hem de Haase'nin ifadelerinden anlaşılıyordu: "Düşmanlarımız dikkatli olsalar iyi ederler. Bunca yoksulluk ve baskıdan bıkan halklar sonunda uyanıp sosyalist bir toplum kurabilirler."[12]

Enternasyonal'in yöneticileri kendi mitlerinin esiri mi olmuşlardı? Ya da söz konusu olan II. Enternasyonal'in karakteristik bir özelliği-

---

10. Karl Kautsky, *Vergangenheit und Zukunft der Internationale*, Viyana, 1918, s. 12.
11. Friedrich Adler, *Die Erinnerung der Internationale. Aufsätze der Kriegszeit*, Viyana, 1918, s. 12. Pannekoek'un saptamaları Adler'inkilerle uyum içindedir : "Savaşa nasıl karşı koyulması gerektiği sorusu hiçbir zaman sorulmadı çünkü savaşa karşı koymanın gerekip gerekmediği sorusuna açıkça 'evet' cevabı verilmedi." (S.Bricianer, *Pannekoek et les conseils ouvriers*, E.D. I., Paris, s. 117).
12. Bu konuşma metni J. Stengers tarafından yeniden kaleme alınmıştır: "Le dernier discours de Jaurès", *Jaurès et la Nation* içinde. Faculté des Lettres de Toulouse ve la Société d'études jurassiennes, tarafından düzenlenen kolokyum bildirileri kitabı içinde, Faculté des lettres de Toulouse yayınları, 1965, s.85-106.

nin alışıldık biçimde yeniden açığa çıkması mıydı? Yani, reformist bir praksisin üstü sözel bir radikalizmle mi örtülüyordu? Bu soruya köşeli bir yanıt verilemez. Max Adler'den bir alıntı yaparak söyleyecek olursak, "savaştan önceki on yılda sosyal demokrasinin sergilediği hızlı büyüme hiçbir biçimde onun devrimci karakterinin güçlendiğinin bir işareti olarak görülemez. Tam tersine, iki temel faaliyet hattında kaygı verici bir düzey kaybına uğradığı ve kapitalizmin toplumsal düzenine uyum sağladığı gözlemleniyordu."[13] Ne var ki çoğunluk devrim projesini toprağa gömmüş, ya da Otto Bauer'in ifadesiyle, "şimdinin reformist praksisi gelecek için devrimci ilkelere bağlanmış" olsa da, birçok sosyalist yöneticiye göre, işçi hareketi büyüdüğü ölçüde kendini tehdit altında hisseden burjuvaziyi devrim korkusu sarmıştı ve bu önemli bir denge unsuru olabilirdi. Oysa G. Sorel'in sosyalizmin 20. yüzyıl başında geçirdiği dönüşümü değerlendirirken söylediği gibi, "Şiddet tehdidi karşısında daima gerilemekten ibaret olan burjuva korkaklığı üzerine kurulu bir toplumsal politika, kaçınılmaz olarak burjuvazinin ölmeye yazgılı olduğu ve bunun sadece bir zaman meselesi olduğu fikrini yaratacaktır."[14]

Sosyalistler, burjuvaziyi içine almak istedikleri açmaza kendileri de düşmemiş miydi? Bu inanç, sahte bir alternatife dair bir yanılsamayı beslemiyor muydu? Bu tür kaygılar gittikçe belirginleşti ve eleştiriler art arda gelmeye başladı. 1911'de Harry Quelch'i Kautsky'nin tezlerini sorgulamaya iten de buydu. Quelch, "silahlanma yarışının ekonomik durumu ille de kötüleştireceğine dair bir kesinlik olmadığı" gibi, "savaşın zorunlu olarak devrimci bir krizin kapısını aralayacağını da söyleyemeyiz"[15] diyordu. 1908'de, "gelecekteki emperyalist savaş devrimi getirecektir, emperyalist evrensel felaket kaçınılmaz olarak sosyalist evrensel devrimi başlatacaktır" diye yazan Otto Bauer, 1912'ye gelindiğinde şu uyarıyı yapıyordu: "Proleter devrim ihtimali, devlet iktidarının merkezileşmiş gücünün ve zincirlerinden boşalmış tüm milliyetçi tutkuların kendisine karşı olduğu bir savaşın başlangıcında, her zamankinden çok daha azdır."[16]

---

13. Max ADLER, *Démocratie et conseils ouvriers*, Yvon Bourdet'nin bir sunuş yazısıyla. Maspero, Paris, 1967, s. 80.
14. G. Sorel, *Réflexion sur la violence*, Rivière, Paris, 1937, s. 55.
15. Harry QUELCH, "The Folly of War and the Possibilities of Peaces", *The Social-Democrat*, 15 Ağustos 1911, s. 338. *Le Chemin du pouvoir* adlı eserinde Kautsky tarafından savaş sonrası bir devrim olasılığı tartışılmıştır. Üç farklı olasılık üzerinde durduktan sonra, Kautsky şöyle bir sonuca varır: "Savaşın sonucu olarak görülen devrim sadece olasılıklardan biridir", oysa sınıf savaşının sonucu olan devrim "mutlak bir gerekliliktir." Bkz K. Kautsky, *Le Chemin du pouvoir*, Anthropos, Paris, 1969, s. 25-27.
16. Bkz. Heinrich WEBER, "Der Sozialismus und der Krieg", *Der Kampf*, Jhg 6, n. 3; ak-

Her daim temkinli olmayı salık veren Jaurès, bu tarz formüllerin taşıdığı muğlâklığın herkesten daha çok farkındaydı. Nüanslı öngörüsü ise daha kapsamlıydı: "Avrupa ölçeğinde bir savaş, devrimi getirebilir ve egemen sınıflar bundan ne kadar korksalar yeridir. Ne var ki bu savaş uzun bir karşı devrim, çılgın bir gericilik, zıvanadan çıkmış bir milliyetçilik, boğucu bir diktatörlük, şeytani bir militarizm, uzun bir gerici şiddet zinciri, alçakça bir kindarlık, misilleme ve kölelik dönemine de yol açabilir. Biz bu barbarca kumarı oynamak istemiyoruz. Biz proleterlerin kesin ve tedrici kurtuluşlarını, bölünmeler ve parçalanmaların üstünde tüm halkların adil bir otonomiye kavuşmalarını, Avrupa demokrasisinin kesin zaferini, bu kanlı zar atışlarının saldırısına maruz bırakmak istemiyoruz..."[17]

Bir devrim stratejisini katalizör olarak savaş üzerinde temellendirmeye çalışan sadece aşırı sol oldu.[18] Ancak Temmuz 1914'ün hengâmesinde bu kuramsal motiflerin esamesi okunmuyordu. Sosyalist öncülerin kendi aralarındaki yazışmalarda da "savaş ya da devrim" alternatifinden bahsedilmiyordu. Bunun nedenlerini sadece reformizmde ya da Enternasyonal'in içine saplandığı ve Lenin'in Ağustos 1914'te kurumu mahkûm ederken öne çıkardığı opurtünizmde aramak doğru olmaz. Bundan sekiz yıl sonra Lahey Konferansı'na katılan Sovyet delegasyonuna verdiği yönergelerde şu sözleri sarf eden Lenin'in kendisiydi: "Savaş tehlikesine karşı verilen mücadelede aşmamız gereken en büyük zorluk, karşımızda basit, açık ve görece kolay bir sorun olduğu şeklindeki önyargıdır. En önde gelen reformistler işçi sınıfına her fırsatta 'Savaşa vereceğimiz yanıt grev ya da devrimdir' diyorlar. Bu tür yanıtların görünüşteki radikalizmi çoğu zaman işçileri, kooperatifçileri ve köylüleri yatıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Belki de yapılacak en doğru iş bu fikri kökünden kazıyıp atmak ve şunu söylemektir: Tam da şimdi, yakın zamanda yaşanan savaştan sonra, yalnızca geri zekâlılar ve tescilli sahtekârlar, savaşa karşı mücadele sorusuna böyle bir yanıt verebilir. Savaşa grevle 'yanıt vermek' ne kadar imkânsızsa savaşa devrimle yanıt vermek de o kadar imkânsızdır –bunu daha basit ifade edemeyiz."[19]

Şu halde Enternasyonal'in en parlak zekâlarını 1914 Temmuz sonunda meşgul eden soru, tehditkâr bir hal alan ancak çatışmayla

---

taran Norbert Leser, *Zwischen Reformismus und Bolschewismus. Der Austromarxismus als Theorie und Praxis*, Europa Verlag, Viyana, 1968, s. 267.

17. Jean Jaurès, *Œuvres*, c. II, s. 247.

18. Bkz. Ursula Ratz, "Karl Kautsky und die Abrustungskontroverse in der deutschen Sozialdemokratie, 1911-1922", *International Review of Social History*, c. XI, 1966, 2. kısım, s. 219 ve sonrası.

19. V.I. Lenine, *Œuvres*, Paris, Ed. Sociales, 1963, c. 33, s. 460

sonuçlanacağı da kesin olmayan bir konjonktürde nasıl bir faaliyet yürütüleceğiydi. 1 Ağustos'tan sonra genelleşecek olan güçsüzlük, çoktan savaş batağına batmış bir ülkenin ve teslim bayrağını ilk çeken partinin temsilcisi olan Victor Adler'in deneyimlediği bir duygu değildi sadece. ESB'nin son toplantısının ardından kimi yöneticileri serinkanlılıkla kimileri de afallayarak, Enternasyonal'in bu ölçüde büyük bir krizle baş etme konusunda hiçbir şekilde hazırlıklı olmadığını anladılar. Nasıl hareket etmeli, ne tür baskı araçlarına başvurulmalıydı? Vaillant 26 Temmuz'da Huysmans'a yazdığı bir mektupta bir gerçeğin altını çiziyordu: "Hâlihazırda yaşadığımız durum bugünden yarına çok daha vahim bir hâl alabilir ve Enternasyonal etkin ve etkili bir müdahale için hazırlıklı değil..."[20] Ertesi gün, ESB'nin toplantı çağrısına olumlu baktığını ifade eden Ebert, partisi ve Enternasyonal'in manifestolar yayımlamaktan başka ne yapabileceğini soruyordu: "Şimdi ne yapmalıyız? Daha kapsamlı önlemler konusunda bir öngörümüz var mı? Basel'i tekrar etmemek gerektiği kesin."[21]

"Basel'i tekrar etmemek gerektiği kesin." Bu cümle kilit önemdedir. Elimizdeki verileri kısaca hatırlayalım. Kasım 1912'de Basel'in çanları, "Avrupa'yı uçurumun eşiğine getiren" derin kriz konusunda bir uyarı gibi çalıyordu. Panik duygusunu yaratan, Avrupa'nın sosyalist delegelerinin görkemli toplantısı, aralarındaki oydaşlık ya da ateşli söylevleri değildi. Etekleri tutuşturan, bir yıl önce başlayan ve gittikçe artan baskısıyla genelleşmiş bir savaş için girişilen bütün çabaları boşa çıkaran savaş karşıtı kitlesel işçi eylemlerinin kazandığı boyuttu. İşte Temmuz 1914'e gelindiğinde bu pasifist yükselişten eser kalmamıştı. Enternasyonal, uluslararası gerilimin 1913'ten sonra düşmesiyle birlikte emperyalizmin eğilimlerinin iyimser bir yorumu ışığında konumlanışını sessiz sedasız ve bütünüyle revize etti.[22]

Peki, işçi hareketinin yarattığı fırtınanın dinmesi, sosyal demokrasinin teslimiyetçi taktiğinin bir sonucu muydu? İki "bilinmezi", işçi kitlelerinin davranışları ile hükümetlerin hesaplarını içeren sorunsalın kapsamının genişlediği ve artık Enternasyonal'in yöneticileriyle sınırlandırılamayacağı eşik burasıdır.

Büyük Savaş'tan sonra sosyalistler, Kasım 1912'den farklı olarak, tarihin özneleri olarak davranmayı bıraktılar; artık tarihin nesneleri haline gelmişlerdi. 1912'de saldırı hareketinin başındaydılar ve tutum-

20. Vaillant'ın Huysmans'a 26 juillet 1914 tarihli mektubu, ESB Arşivi
21. Friedrich Ebert, *Schriften, Aufzeichnungen, Redden. Mit unveröffentlichten Erinnerungen aus dem Nachlass*, Dresde, 1926, c. I, s. 309
22. Bkz. G. HAUPT, *Le Congrès manqué*, *a.g.e.*, 7. Bölüm.

ları hükümetlerin alacağı kararlar üzerinde büyük bir baskı oluşturuyordu. Ancak Temmuz 1914 olaylarına hazırlıksız yakalandılar ve işçi protestolarının dinamizminden mahrum kaldıklarında savunma konumuna çekildiler; yönünü şaşırmış seyircilere döndüler ve sonunda milliyetçilik dalgası altında boğuldular. Sosyalist kitlelerin yakalandıkları bu duygusal ters yüz oluşun nedeni, ki bu birincil önemdedir, karanlıktadır. Nasıl oldu da daha düne kadar varsayımsal bir savaşa karşı direnen sosyalist militanlar, bu savaş bir kez patlak verince vatan savunması için safları doldurdular? Örgütlü işçi kitleleri nasıl oldu da vatanseverlik çılgınlığına kapıldı ve neden "sınıfın insanları direnç göstermeden ulusla bütünleştiler?"[23]

Bu konuda yorum ve varsayım az değil. Bunlar çoğu zaman yukarıda bahsettiğimiz iki tarz açıklama ile ilişkilidir. Gözden geçirilse de yenilendiği pek söylenemeyecek bu geleneksel açıklamalardan birinin kökeninde Lenin'in çözümlemelerinin mekanik bir uygulaması vardır. Buna göre işçi kitleleri yöneticilerin ihaneti nedeniyle yönlerini şaşırmış ve enternasyonalist bağlılıklarını gösterememişlerdir. Bunun tam karşısında en az birincisi kadar ideolojik olan ikinci bir açıklama yer alır: "Genel seferberliğin hemen öncesinde tüm ideolojileri silip süpüren vatanseverlik ateşinin karşı konmaz yükselişinden [...] olağanüstü ulusal birlik atmosferinden"[24], yani milliyetçi heyecanlarıyla parti liderlerinin aklını karıştıran kitlesel tutumdaki ters yüz oluştan bahsedilir. Buna göre sosyal demokrasi, ilkelerini bir köşeye bıraktıysa da işçi kitlelerine ihanet etmemiş, onların hakiki politik varlıklarının ifadesi olmayı sürdürmüştür.[25] Her iki açıklamayı da reddeden tarihçiler bile, bu ters yüz oluşun birdenbire gerçekleştiğini kabul eder ve

23. İfade *E. Labrousse*'a aittir.

24. Olaylara tanıklık eden başka tarihçiler bu konuda bir fikir birliği olduğunu reddeder. Mesela *André Latreille*, "yere serilmiş bir işçi kitlesinin hislerini, tevekkülü öğremiş köylülerin sessiz kederini, Fransa'nın istemediği bir savaşla karşı karşıya kaldığı gerçeğiyle yüzleşenlerin savaşın uzun süremeyeceğine dair kendilerini ikna etme çabalarını ve ihtiyarların, tam tersine, savaşın sonunu görmek için uzun yıllar beklemek zorunda kalacaklarına dair korkusunu" hatırlatır. (A. LatreIlle, "1914: reflexions sur un anniversaire", *Le Monde*, 61 Aralık 1964, s.7) Almanya örneğinden hareket eden *William Reich* şöyle yazar: "1914'teki seferberliğe tanıklık eden biri, işçi kitleleri arasında binbir türlü ruh halinin var olduğunu bilir. Küçük bir azınlık bilinçli bir şekilde savaşı reddederken büyük nüfus katmanları şaşırtıcı bir tevekkül ve apati içindeydiler; aynı zamanda sadece toplumun orta katmanlarında değil aynı zamanda proleter çevrelerde de derin bir savaşçı heyecan hüküm sürüyordu. Hem apati içinde olanların hem de bu heyecana kapılmış olanların, savaşın kitle yapıları içindeki temellerini teşkil ettikleri tartışma götürmezdi." (W. REICH, *Matérialisme dialectique, matérialisme historique et psychanalyse*, La Pensée nouvelle, Paris, 1970, s. 49.)

25. Eleştirel bir serimleme için krş. Henri HAAG, "La sociale democratie allemande et la premiere guerre mondiale", Comité internationale des sciences historiques, Stokholm, 21-28 Ağustos 1960, Rapports: *V. Histoire contemperaine*, Upsala, 1960, s. 61-90.

bunun, devrimci olanlar dâhil, her eğilimden sosyalist yönetici üzerinde yarattığı şaşkınlığın altını çizerler. Sözgelişi Alman sosyal demokrasinin 1914 Temmuz'unda aldığı tavrı değerlendiren *Wolfgang Abendroth*, o dönemde hiç kimsenin, "milliyetçi duygulara büyük bir şiddet patlamasıyla geri dönüşün mümkün olduğunu öngöremediğini... Hiç kimsenin, 'Bir halkın doğrudan tehdit altında olduğuna' ikna edildiği takdirde rasyonel düşünme yetisini tamamen kaybedebileceğine inanmadığını"[26] yazar. Ne var ki olgular bu çözümlemeyi çürütür.

Kitleler mi yöneticiler tarafından yanıltıldı, yoksa yöneticiler mi kitleler tarafından yüz üstü bırakıldı? O dönemde yapıldığı gibi sorunu bu terimlerle formüle etmek bizi bir kısır döngünün içine sokar ve varsayım ve önkabullerin sınırları içine hapseder. Bu kısır döngüden kaçınmak için bazı araştırma güzergâhları çıkarmamıza yardımcı olabilecek verileri gözden geçirelim.

Kitlesel desteğin Enternasyonal'in tüm önleyici stratejisi için hayati önemde olduğu tartışmasızdır. Sözgelişi 22 Temmuz 1914'te gelişmeleri teyakkuz halinde ancak korkuya kapılmadan takip ettiğini söyleyen Jaurès, barış olasılığını güçlendiren üç etmene işaret eder:

1) Yükselen silahlanma harcamalarının kitlesel hoşnutsuzluğun radikalleşmesine neden olması.

2) Halkın, diplomatik çatışmaların çözümü için saldırgan yöntemler yerine hakemlik gibi barışçı yolların denenmesi gerektiği konusunda giderek belirginleşen arzuları.

3) 1913'te Belçika'daki genel grev ve İngiltere'de yükselen toplumsal çalkantıların da tanıklık ettiği gibi örgütlü işçi hareketinin gittikçe genişlemesi ve radikalleşmesi.

(Jaurès, Fransa'da "üç yıl yasasına" karşı düzenlenen kitlesel gösterilerden de bahsedebilirdi.)

Ne var ki Jaurès, bu kitlesel barış iradesinin, savaşın patlak vermesi durumunda bir direniş etmeni olarak ortadan kalkacağını birçok kez vurgulamıştı: "Halklar fırtınanın yükseldiğini gördüklerinde... yarı sersemlemiş halde donup kalacaktır."[27]

Hangi eğilimden olursa olsun sosyalist yöneticiler, savaşın tetiklenmesinin işçi kitleleri üzerinde yaratacağı yıkıcı psikolojik etkinin gayet farkındaydılar ve enternasyonalist disiplinin milliyetçilik dalgası karşısında direnemeyeceğini öngörmüşlerdi. Engels'in Bebel'e 22 Aralık 1882'de yazdığı bir mektup son derece keskin bir öngörü ba-

---

26. W. Abendroth, *Histoire du mouvement ouvrier européen*, Maspero, Paris, 1967.
27. S.F. I.O olağanüstü kongresi tutanakları 14-16 Temmuz, *L'Humanité*, 17 Temmuz 1914

rındırır: "Avrupa ölçeğinde bir savaşı talihsizlik olarak görürüm zira böylesi bir savaş bu kez korkunç ölçüde vahim sonuçlar yaratacaktır. Bu durumda yıllar sürecek bir şovenizm hüküm sürecektir çünkü her halk, kendi mevcudiyeti için savaşacaktır. Bir zaferin eşiğine kadar gelen Rusya'daki devrimcilerin bütün çabaları ise boşa gidecek ve berhava olacaktır. Almanya'daki partimiz de şovenizm dalgası altında kalacak ve derhal yok edilecektir. Fransa'da da farklı bir şey olacağını sanmıyorum."[28]

Engels, Eylül 1886'da da aynı fikri formüle edecek, aynı uyarıyı yapacaktır: "Savaşın hareketimizi tüm Avrupa'da gerileteceği, birçok ülkede tamamen yok edeceği, şovenizm ve ulusal nefret ateşini körükleyeceği; onlarca belirsiz olasılık arasında *bize kesinlikle ve yalnızca* tek bir tanesini bırakacağı ve bunun da savaştan sonra her şeye, bugün olduğundan bile daha elverişsiz koşullarda yeniden başlamak olacağı kesindir."[29]

Bundan yirmi beş yıl sonra Kautsky de aynı korkuları ifade ediyordu: "Eğer insanlar, savaşın nedeninin kendi hükümeti değil de komşularının kötülüğü olduğu sonucuna varırsa... bir bütün olarak sınırlarını kalleş düşmana karşı korumak için önüne geçilmez bir ihtiyaç duyacaktır ve herkes, enternasyonalistler de dâhil, vatanperver kesilecektir..."[30]

Haziran 1914'te Hollandalı yönetici *Vliegen*, gerçekleşmeyen Viyana Kongresi için hazırladığı emperyalizm raporunda, Avrupa ölçeğinde bir savaş olasılığı olmadığına dair teskin edeci bir tasvir yapıyor ancak aynı zamanda çizdiği bu huzurlu tabloyu bozabilecek kimi etmenlere de işaret ediyordu. Vliegen işçiler arasında yaygın olan barışçı ve enternasyonalist fikirlerin derinliği konusunda hiçbir yanılsama taşımıyordu. Enternasyonal'in eylemleri önleyici olmaktan öteye geçemezdi ve savaş yanlısı partiler amaçlarına ulaşırsa bu eylemlerin etkili olabileceği kuşkuluydu. Vliegen, "Sosyalist partilerin sürekli artan gücü ve hükümet savaş kararı alsa bile savaşı önlemek için kullanabilecekleri araçlar bazılarını iyimserliğe sevk edebilir. Ben bu iyimserliği paylaşmıyorum. Savaş bir kez patlak verdiğinde duyacağımız artık aklın sesi değil topların sesi olacaktır. Kural olarak milliyetçilik en güçlü duygudur; savaşçı ruh çabucak yayılır ve maalesef işçi sınıfının bu ruhun etkisinden sıyrılabildiği pek söylenemez."[31]

---

28. Friedrich ENGELS, *Briefe an Bebel*, Dietz Verlag, Berlin, 1958, s.71
29. *A.g.e.*, s. 140
30. Karl Kautsky, "Krieg und Frieden", *Die Neue Zeit*, XXIX, Bd 2, 1.104
31. Aktaran G. HAUPT, *Le Congrès manqué*, *a.g.e.*, s. 215-216

Birinci Dünya Savaşı deneyiminin muhasebesini yapan Lenin, revizyonist Vliegen ile aynı sonuçlara varır. 1922 Lahey konferansına katılacak Sovyet delegasyonuna görevlerini açıklarken çıkardığı dersleri şöyle özetler:

"Katılımcılara reel durum açıklanmalıdır. Savaşın başlangıcını örten gizemin ne ölçüde büyük olduğu, işçilerin olağan örgütlenmesinin, kendisine devrimci sıfatını yakıştırsa bile, gerçekten yakın bir savaşı önlemek konusunda ne ölçüde güçsüz kaldığı açıklanmalıdır.

"Onlara son savaşta olayların nasıl geliştiği ve neden başka türlü gelişemeyeceği mümkün olan en somut şekilde anlatılmalıdır.

"Özellikle de 'vatan savunması' sorusunun kaçınılmaz olarak kendisini dayatacağı ve işçilerin ezici çoğunluğunun bu soruya kaçınılmaz olarak kendi burjuva sınıfları lehine bir cevap verecekleri gerçeği gözler önüne serilmelidir."[32]

Burada söz konusu olan konjonktürel dönüşüme bağlı olarak kolektif, şiddetli bir ters yüz oluş mudur? Açıklamanın anahtarı olarak, işçi hareketi içinde milliyetçilik ve enternasyonalizm arasındaki, [altkültürün küresel toplumla bütünleştiği uzun süreç tarafından belirlenen] karmaşık ilişkileri esas alan sosyolojik tonu yüksek varsayım mı alınmalıdır? Ya da sorunsala, işçi sınıfının genel ruh halindeki dalgalanmalar açısından ve yeterince uzak görüşlü olmayan tabandaki militanların seslerinin duyulmaz hale gelmesi gerçeğinden hareketle mi yaklaşılmalıdır?

Bu noktada sosyal psikoloji bir araç olarak işimize yarayabilir.[33] Elbette psikanalitik lügatçenin biçimsel olarak kabul edilmesi ya da kavramsal düzeneğinin şablon olarak uygulanması şeklinde değil fakat uyarlanmış bir araştırma tekniği ve yönelimi olarak. Tarihçi bu noktada kaynak ve yöntemle ilgili zorluklarla karşı karşıyadır. Mesela Lucien Febvre izlenmesi gereken yöntemi şöyle tanımlamayı denedi: "Anonim kitleler mi? Anonim kitleler, güncel olarak kavranabilir kitlelerin incelenmesine dayanan ve çıkarımlarını kolaylıkla (en azından böyle varsayılabilir) geçmiş zaman kitleleri, tarihsel kitleler üzerine

32. LENINE, *Œuvres*, c. 33, s. 461. Savaş başladıktan birkaç hafta sonra Troçki şöyle yazıyordu: "Seferberlik ilan edilir edilmez... Bu koşullar altında partinin devrimci bir eyleme girişmesi söz konusu olamazdı..." (L. TROÇKİ, *Der Krieg und Die Internationale*, Zürih, 1914, s.41-42).

33. F. Brupbacher, Monatte'a daha 14 Ekim 1914'te yazdığı bir mektupta sınıf bilincinde yaşanan ters yüz oluşu anlamak için psikolojik incelemenin şart olduğundan bahseder: "Savaş öncesinde sahip olunan fikirlerle şimdi sahip olunan fikirler arasındaki uyumsuzluğun, savaş daha başlamadan önce bilinçdışı olarak ne ölçüde var olduğu sorusunu psikolojik bir çözümlemeye tabi tutmak ilginç ve öğretici olabilir." Monatte Arşivi, *Syndicalisme révolutionnaire et communisme*, Maspero, Paris, 1968, s. 34

genişletecek olan bir bilim olarak kolektif psikolojinin inceleme alanına girebilir."[34]

Olayların geçtiği döneme tanık olan birçok isim "kavranabilir" kitlelerden hareketle kimi zaman çarpıcı açıklamalar getirirler. Sözgelişi 1916'da Alman sosyal demokrasisinin kuramsal ve pratik zaaflarını çözümleyen Friedrich Adler şu sonuca varır: "Günlük politik mücadele etkiliydi ancak bunun bedeli işçi sınıfının ilkelerinin bulanıklaşması oldu. Hatta bazı işçiler, 'sınırsız imkânların' zamandan bağımsız olduğu, sosyal demokrasinin her ne olursa olsun savaşı engellemeye muktedir olduğu gibi bulanık yanılsamalara kapıldılar."[35]

Lenin'in 1922'de önerdiği açıklama Friedrich Adler'inkiyle örtüşür: Savaş meselesinin barış zamanında sosyalist propaganda tarafından sunuluş biçimi, Basel Manifestosu da dâhil, örgütlü işçiler arasında yanılsamaları beslemekten başka işe yaramamıştı. "Kuramsal olarak savaşı bir suç olarak tanımak, savaşın bir sosyalist için kabul edilemez olduğunu söylemek boş laftan ibarettir zira meseleyi bu şekilde formüle etmenin zerrece somut içerimi yoktur. Bu şekilde kitlelere, savaşın gerçekten kapıda olduğuna dair can alıcı hiçbir şey söylenmemiş olur." Burjuva basını bu eksiği cidden çok iyi anlamış ve bunu kitle psikolojisini etkilemek için kullanmıştı. "Kitleleri savaşa hazırlamak için belki de birinci araç tam da burjuva basınının bu safsatalarıdır ve savaş karşısındaki güçsüzlüğümüzün nedeni, bu safsataları zamanında ele almamamız, daha da vahimi, bunları beylik, kibirli ve tamamen saçma sapan sözlerle geçiştirmemizdir."[36]

Savaşın tetiklediği şaşkınlık, sosyalist propagandanın sükûnet ve güven telkin ettiği bir çevre üzerinde sarsıcı ve yıkıcı bir etki yarattı. İşçi hareketine örgütlenme gücü, sayısal ve coğrafi anlamda baş döndüren yükselişine dair kendinden hoşnut bir rehavet hissi veren, bütün bir ritüel, dil ve imge çemberiyle çevrilmiş olan yaygın enternasyonalizm, insan ruhunun derininde uyuklayan jakoben milliyetçilik ya da gizli Rus düşmanlığı gibi hislerin patlaması karşısında direnemedi. 1915'i

---

34. Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire*, A. Colin, Paris, 1959, s. 208. Wilhelm Reich'ın *Psychologie de masse du fascisme* yapıtında Birinci Dünya Savaşı'nın açıklanması için denkleme "kitlelerin psikolojik temelini" de dâhil etme zorunluluğuna dikkat çektiğini not edelim. Reich şu soruyu sorar: "Kitle psikolojisi zemini emperyalist ideolojiyi nasıl oldu da kabul etti ve emperyalist sloganları edimlere yansıttı." Hem klasik "ihanet" tezini hem de "savaş psikozu" ya da "kitlesel körleşme" gibi tezleri yetersiz bulan Reich şöyle bir formülasyon önerir: "Nasıl oldu da milyonlarca sosyalist ve anti-emperyalist işçi kendilerini böyle bir ihanete maruz bıraktı." Yanıt olarak "irrasyonel, uygun düşmeyen eylem" kavramını, başka bir ifadeyle, "ekonomi ile ideoloji arasındaki ayrışmayı incelemeyi" önerdi.

35. Fridrich Adler, *a.g.e.*, s. 12

36. LENINE, *Œuvres*, c. 33, s. 461-462

yaşayan dikkatli ve yetkin bir diğer isim olan Hollandalı sol sosyalist Henriette Roland Holst'un yorumu da bu yöndedir: "Hâlihazırda süregiden dünya savaşı, enternasyonalizmin proleter hareket içinde hiç de bundan on ya da on iki yıl önce düşündüğümüz kadar kök salmamış olduğunu göstermekle kalmadı, aynı zamanda bu duygunun da diğer hepsi gibi bilinçdışından karşı konmaz bir güçle fışkıran eğilimler ve itkiler karşısında güçsüz olduğunu gösterdi. Üstelik açık çıkarları bu ilkeyle uyumluyken."[37] Adler bir başka varsayım daha geliştirir: "Ağustos ayının sert gerçeğine uyanmak bizim (örgütlü işçilerin) aramızda şaşırtıcı bir ruh hali yarattı. Yeni Avusturya psikiyatri ekolünün terimleriyle söylersek, savaşçı heyecan sanki ayaklanma arzularının 'üstünlük kompleksi' şeklinde telafisiydi."[38]

Buradan çıkacak sonuç açıklamanın unsurlarının, merkezine "enternasyonalizm, savaş gibi kavramların evrimlerinin çözümlenmesini ve bu kavramların işçi çevrelerinde yayılmalarını alan" bir tür zihniyet çözümlemesinde aranması gerektiği midir? Belgelere dayanan sayısız monografi[39], sosyal demokrasinin kuramsal temellerindeki muğlâklığı, enternasyonalist angajmanının sınırlarını, bu çevrelerde milliyetçi hislerin yayılmasını[40] net bir şekilde ortaya koyuyor ve bu veriler ışığında 1914 ağustosunda yaşanan ters yüz oluşun hiç de beklenmedik olmadığı anlaşılıyor. Bu tür ideolojik ve politik açıklamalar yararlı ve ilginç olabilir ancak sosyal olguların incelenmesi için yeterli görünmemekte. Bunlar sadece semptomları, gizlenmiş kökleri ve öncülleri ortaya koyuyor ki bu, yaygın bir olgunun çözümlenmesinde sadece kısmi görünümleri anlamamızı sağlar. Sosyal hareketlerin kendi içinden gelen itkilerin ayrımsanması ve anlaşılması için sosyal psikoloji gibi diğer anlama araçlarının da kullanılması gerekir. Zira milliyetçilik ve enternasyonalizm ne karşıt ne de soyut olgulardır; asıl sorun işçi kitlelerinin ne tür bir toplumsal ve politik bağlamda bunlardan birine ya da diğerine daha yatkın olacağını bilebilmektir. Jean Bouvier'nin, işçi hareketinin tabanı ile konjonktür dalgaları arasındaki diyalektiği ortaya çıkarmaya yönelik "İşçi Hareketi ve Ekonomik Konjonktür"[41]

---

37. *Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung*, 1916, c. 6, s. 316
38. Fridrich ADLER, *a.g.e.*, s. 13.
39. Örneğin M. M. DRACHKOVITCH, *Les Socialismes français et allemand et le problème de la guerre, 1870-1914*, Droz, Cenevre, 1953, s. 386; Janos Jemnitz, A haboru veszelye es a II. Internacionale (1911-1914), Akademia Kiado, Budapeşte, 1966,s.393
40. Bkz. William Maehl, "The Triumph of Nationalism in the German Socialist Party at the Eve of the First World War", *Journal of Modern History*, XXIV, 1952, s. 15-41 ; Dieter GROH, "The unpatriotic" Socialists and the State", *Journal of Contemporary History*, I, 1966, n° 4, s.151-170.
41. *Le Mouvement social*, n. 48, 1964, s. 3-30

başlıklı incelemesi bu anlamda üretken bir düşünsel yönelime kapı açar. Bouvier, "Her şeyi ekonomik olgularla açıklayan, yüzyılın günahı ekonomizme saplanmadan" meseleyi şu şekilde formüle eder: "Sendikal hareketin ve işçi kitlelerinin sosyolojisi, firmaların yapıları ve boyutları, ideolojinin rolü, sendikal örgütlenmenin olgunluk derecesi ile *sosyal ortamdaki gerilimin derecesi* ve politik ilişkiler (ekonomik hareketin arka planı verili kabul edildiğinde) *işçi hareketindeki savrulmaları* (italikler bana ait) doğrudan etkiler." Bu düşünceyi daha da ileri taşıyarak, sosyal gerilimlerin hüküm sürdüğü ve enternasyonalizme ilişkin hâkim algının militan bir pasifizm şeklinde tezahür ettiği bir çağda, işçi kitlelerinin dinamik mobilizasyonunun, daha net bir ifadeyle mobilize olmuş işçilerin dinamizminin, bu kitleleri ideolojik görüşlere daha yatkın hale getirdiği söylenemez mi? Başka bir ifadeyle, bir tarafta ekonomik ve toplumsal mücadelelerdeki radikalleşme dalgası, diğer tarafta ise mobilize olmuş işçi kitlelerinin, sosyalistlerin "savaşa karşı savaş" gibi enternasyonalist sloganlarına kulak vermeye yatkınlık göstermeleri arasındaki bağıntının derinleştirilmesi önemlidir. Gerçekten de, 1910 ila 1912 arası dönemde, ekonomik yayılmacılık evresindeki başlıca Avrupa ülkelerinde hayat pahalılığına karşı şiddetli gösteriler ve saldırgan bir grev dalgasının yükselişi ile karakterize olan, önü alınamayan bir dizi toplumsal çalkantı tespit edilebilir. Basel'deki olağanüstü kongre ile tepe noktasına ulaşan savaş karşıtı eylemlerin yaygınlaşma nedenini, savaş karşıtı hareketlilikle, arka planında hayat pahalılığına karşı yükselen işçi eylemlerinin olduğu derin bir ekonomik ve toplumsal huzursuzluğun bir araya gelmesinde aramak gerekmez mi? Annie Kriegel, "hareketin niceliksel olarak yaygınlaşması, onu ille de devrimci bir yönelime sokmayabilir"[42] derken haklı olabilir. Ancak artan toplumsal gerilim ve işçilerin taleplerindeki radikalleşme ile antikapitalist bir ideolojik tercih arasında, ki bu barışçı mücadelenin yoğunlaşması şeklinde görünür hale gelmişti, görece bir uyum, bağıntı ve etkileşim vardı.

1912 örneği iki gözlemde bulunmamıza olanak verir:

1. "Savaşa karşı savaş" sloganı ile kristalize olan kolektif ruh hali, gerçek hareketlerde, kamuoyunu biçimlendirmeye çalışan yüksek tirajlı sosyalist gazetelerdeki yorumlarda olduğundan çok daha barizdir.

2. Söz konusu kristalleşme kısa süreli bir konjonktürde ortaya çıkar ve bu, işçilerin zihin dünyasında gözlemlenen hızlı iniş çıkışları açıklar. Toplumsal çalkantıların yükselişi ile ideolojik tercih arasında-

42. Annie KRIEGEL, *Aux origines du communisme français, a.g.e.*, c. 1, s. 242a

ki uyumu doğrulamak için bu dalgalanmaların 1910 ila 1914 arasındaki kısa dönemde nasıl geliştiklerini incelemek gerekir zira toplumsal gerilimdeki düşüş Ağustos 1914'ün arifesinde apaçık ortadadır. Otta Bauer'in gerçekleşmeyen Viyana Kongresi için hazırladığı rapor, kapitalist ekonomideki toparlanmayı ve bunun işçilerin yaşam koşullarında yarattığı iyileşmeyi gözler önüne serer. 1909-1914 yılları arasındaki grev döngülerine ilişkin istatistikleri karşılaştırmak bile 1913'ten sonra azalan bir eğri tespit etmek için yeterlidir. Buna, 1913'ten itibaren sosyalist faaliyette geri plana düşen pasifist propaganda ve etkinliğin gücündeki azalma da eklenebilir.

Ülkeden ülkeye değişiklik gösteren ancak tüm Avrupa'da gözlemlenen bu iki olgu arasındaki bağıntı ve etkileşimin incelenmesi, 1914'teki çöküşü anlamak için eksik kalan bir açıklama unsurunu öne çıkarmamıza yardımcı olabilir.

Temmuz 1914'e gelindiğinde işçi kitlelerinin antimilitarist sloganlara daha az kulak verdikleri doğrudur ancak bu geri çekilişten hareketle kitlelerin milliyetçi heyecana meyletmeye hazır oldukları sonucuna varmak ve işçilerin ruh halinde, sosyalist yöneticilerin gidişatı tersine çevirmekte geç kalmalarına neden olan unsurlardan birini görmek hata olur.

25 Temmuz'dan itibaren Kautsky, parti yönetiminin sergilediği hareketsizliği "kitlelerin ruh haline"[43] bağlayarak bu durumu haklı çıkarır. Tarihçiler, *Merrheim*'dan *Legien*'e, savaşan ülkelerdeki sosyalist öncülerin ve sendika yöneticilerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sık sık başvurdukları bu gerekçelendirmeyi kendi tezlerini desteklemek için kullanırlar. Bu gerekçelendirmeyi hakkıyla değerlendirmek için kitlelerin harekete geçme mekanizmasını ve kendilerine politik öncü ve rehber rolü biçen sosyal demokrat partilerin işlevini göz ardı etmemek gerekir. Kendiliğindenlik, büyük pasifist hareketlerin özgül niteliği değildir. Bu tür hareketler hem kendiliğinden hem örgütlü, hem bilinçli hem de bilinçdışı unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıkar. Savaş öncesi dönemde bu hareketleri başlatma inisiyatifi işçi örgütleri yönetimlerindeydi. Ne var ki Temmuz ayına gelindiğinde insanlar belli bir ürkeklik içinde mobilize olabiliyordu.

İşçiler 27 Temmuz'dan itibaren hem Fransa'da hem de Almanya'da birçok savaş karşıtı gösteri gerçekleştirdiler. 27 Temmuz'da Berlin'de düzenlenen görkemli bir mitinge altmış bin kişi katıldı ve gösteriler izleyen günlerde Almanya'nın büyük sanayi merkezlerinde devam etti.[44]

---

43. Victor Adler, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, Viyana, 1954, s.596.
44. Daha fazla bilgi için Bkz. Jürgen Kuczynski, *Der Ausbruch des ersten Weltkrieges und*

Eylemler Fransız devrimci sendika çevrelerinde olumlu bir izlenim yarattı ve bunlar Almanların gerçekten harekete geçmeye hazır olup olmadıklarını kendilerine sormaya başladılar. 30 Temmuz'da Rosmer, Monatte'a şöyle yazıyordu: "Ancak yine de harekete geçtiler. Güzel gösteri ve yürüyüşler yaptılar. Biz daha fazlasını yapmış değiliz."[45] Burada hem bir parça umut hem de ortak bir abartma söz konusudur: Almanya'daki mitinglerde alınan kararlar Fransa'daki yoldaşların kararlarını akla getirir. Dahası devrimci çevreler genel olarak kitle hareketlerinin büyüklüğüne dair kimi önkabullerde bulunuyor ve olguları kendilerini teskin edecek bir mercekten yorumluyorlardı. Mesela Petersburg'daki grev hareketleri onların gözünde pasifist taşkının bir parçasıydı. Rosmer 30 Temmuz 1914'te Monatte'a, "Yakın zamanda gerçekleşen grevlerden sonra Çar'ın uykuları kaçabilir. Daha şimdiden Polonya'da işçiler arasında ciddi bir huzursuzluktan bahsediliyor. Fakat sansür çok iyi işliyor olmalı zira elimizde birkaç bilgi kırıntısından başka bir şey yok" diye yazar.

Savaş karşıtı ruh halini, bu gösterilerin karakterini ve ağırlığını ne abartmak ne de küçümsemek doğru olur. Bunlar işçilerin büyük bir karşı saldırısı ya da herhangi bir şekilde bir mücadele planının parçaları değildi. Gösterilerin inisiyatifi pek de inançlı olmayan yerel örgütlerin elindeydi. Fransa ve Almanya'daki sosyalist parti yönetimleri ise temkini elden bırakmıyorlardı. Diğer taraftan Jaurès için tek korunak ve tek güvence, "her şeyden önce eylemin sürekliliği, düşüncenin ve işçilerin bilincinin sürekli açık ve uyanık tutulması" idi. İşçileri kitlesel olarak harekete geçirmekte bir güçsüzlük ya da bir irade eksikliği mi söz konusuydu? Gerçekte, aceleye getirilmiş girişimlerden ve vakti gelmemiş eylemleri tetiklemekten duyulan korku, önde gelen sosyalist parti yönetimlerini bir tıkanma içine sokmuş ve bir açmazla karşı karşıya bırakmıştı: Hem soğukkanlılığı korumak, paniklememek hem de olaylara tamamen hazırlıksız yakalanmamak gerekiyordu. İşte böylesi kısır döngü içinde bir güçsüzlük hissine boyun eğmişlerdi. Jaurès bile Enternasyonal'in bu karmaşa içinde eyleme geçebileceğine dair bir kuşkuya kapılmıştı. Jaurès'in her daim korktuğu gibi gizli diplomasinin rolü sosyalistlerin elini kolunu bağlayabilirdi ve bu tehdit daha önce hiç olmadığı kadar büyüktü.

Sosyalist yönetim kademeleri temkinli olmak gerektiği konusunda hemfikir olsalar da bunun nedeni birçoğu için farklı farklıydı. Sözge-

---

die deutsche Sozialdemokratie. Chronik und Analyse, Akademie Verlag, Berlin, 1957
45. Monatte Arşivi, *a.g.e.*, s. 21

limi Almanlar, kitlesel eylemlere aceleyle dâhil olmanın partinin geleceğini tehlikeye atmasından korkuyorlardı.

Eylemin olduğu kadar "sabrın kahramanlığında" da ısrar eden Jaurès için hayati olan, "işçi sınıfını her ne pahasına olursa olsun paniğe ve şaşkınlığa kapılmaktan korumak"tı. Vaktinden önce girişilecek bir eylemin sonuçları arzulananın bir hayli dışında olabilirdi. Jaurès, 31 Temmuz tarihli *L'Humanité* gazetesindeki başyazısında, "Şu anda en büyük tehlike [...] halkların gerçek iradesinde değil; sinirlerin gittikçe gerilmesinde, yaygınlaşan endişede; korkudan ve keskin bir belirsizlikten, sürüncemeli bir kaygıdan doğabilecek bilinçsiz tepkilerde. Kitleler delice bir paniğe kapılabilir –hükümetlerin paniğe kapılmayacağının bir garantisi de yok" diye yazıyordu.

İşçi hareketinin öncüleri ilk endişe işaretlerini ateşli öğrencilerin öncülüğünde yükselen milliyetçi hareketlerde görmüşlerdi. Bu gerçek savaşçı eğilimi bir kez daha kanıtlamış ve onları cidden ürkütmüştü.

Rosmer'in, 27 Temmuz 1914'te Paris'te Genel Çalışma Konfederasyonu (CGT) tarafından örgütlenen ve devrimci sendikacıları ziyadesiyle hoşnut eden gösteriyle ilgili Monatte'a 28 Temmuz 1914'te yazdığı mektup, bu perspektifte kaleme alınmıştı: "Gösteri şiddetli değildi. Kitle büyüktü ve şoven ya da milliyetçi bir tepki olmadı."[46]

Sosyalist yöneticiler bir bekle-gör politikasının içinde hapsolmuşlardı; sol militanların kafası da bir hayli karışıktı. Ne yapmalı, hangi önlemler alınmalıydı? Sol, ne Almanya ne de Fransa'da bu sorulara yanıt verebiliyordu. Almanya'da sol, 27 Temmuz'da kitleleri harekete geçirmek için ne tür çalışmalar yapılması gerektiğini –eyleme geçme zorunluluğunu pek de hissetmeksizin– yöneticilere sormakla yetindi.[47] Fransa'da olup bitenlerle ilgili ise Jaurès, Monatte'a, Bakunin'in bir arkadaşının bir izlenimini aktarıyordu. James Guillaume adındaki bu kişi, "devrimciler arasında hüküm süren kafa karışıklığı karşısında şaşkına dönmüştü. Herkes bir şey yapmalı diyor ama kimseden net bir öneri gelmiyordu." Bundan iki gün sonra Rosmer de bu izlenimi dile getiriyordu: "Burada da fazlasıyla iyi niyet var ancak yönlendirici bir fikir yok."

Bu kafa karışıklığı 1 Ağustos'ta sergilenen güçsüzlük karşısında daha da artacak ve Rosa Luxemburg'un ifadesiyle, "uluslararası sosyalizmin en temel ilkelerine ve işçi sınıfının hayati çıkarlarına bir

46. *A.g.e.*
47. Bkz. KUCZYNSKI, *a.g.e.*., ve JEMNITZ, *a.g.e.*; J.P. NETTL, *Rosa Luxemburg*, Oxford University Press, 1966, c. 2, s.601-607

ihanet"[48] olarak hissedilen 4 Ağustos travmasından sonra tam bir moral çöküntüye yol açacaktı.

Kitlelerin ruh halini incelerken, artık şiddetini kanıtlamaya ihtiyaç duyulmayan milliyetçilik karşısında havlu atılması kadar, bu moral çöküntünün de göz önüne alınması gerekmez mi? Her halükarda, "1914 ağustosunda kamuoyunun geniş kesimlerinin, işçi kitlelerinin ve örgütlü sosyalist işçi hareketinin, Fransa'da *Kutsal Birlik* denen ve ateşli bir vatanseverlik tutulmasının ürünü olan oluşumun tarafına kaymasını"[49] açıklamaya ihtiyacı vardır.

İşçi kitlelerinin radikalleşme dönemlerinde bağışıklık geliştirdikleri milliyetçi propagandanın etkisine hareketin gerilediği bir dönemde daha açık oldukları yadsınamaz. Ancak bu konuda bir başka soru daha akla geliyor. Bu "olağanüstü vatanseverlik ateşi" 1 Ağustos'tan önce mi yoksa sonra mı doğdu? Kronolojik titizlik ve olayları tam olarak birbirinden ayrımsama çabaları yararsız değildir. Ayrıca bu basit bir "ne, ne zaman oldu" takıntısının bir ifadesi de değildir. Bu çabalar, öne sürülen açıklamalarda genelde nedenlerle sonuçların, seferberlik öncesi ve sonrası emekçi kamuoyunun fikirlerindeki değişimlerin birbirine karıştırıldığı göz önünde tutulursa, verileri netleştirmemize imkân verir. Zira savaş karşısında Temmuz'un son günlerindeki kamuoyu tutumu ile Ağustos'un ilk günlerindeki kamuoyu tutumu aynı planda ele alınamaz. Yazarların tanıklıkları 1914'ten sonra dâhil oldukları kampa göre birbiriyle çelişir. Mesela azınlıktaki enternasyonalistler için bu ters yüz oluş 1 Ağustos'tan itibaren başlar. R. Nicod, Monatte'a 24 Kasım 1914'te Fransa'daki duruma ilişkin yazdığı bir mektupta, "Jaurès'in trajik ölümüyle sarsılan, bu açık görüşlü ve öncü yetenekten aniden mahrum kalan Sosyalist Parti, şayet milliyetçi dalgaya kendini kaptırmasaydı kesinlikle son derece önemli işler yapabilirdi" diyor ve şu cümleyi ekliyordu: "Ne yapacağımızı tamamen şaşırdığımız gün 1 Ağustos'tur..."[50]. Aynı çevrelerden birçok benzer örnek verebiliriz. Diğer taraftan Merrheim ve Frossard tamamen farklı fikirde gibi görünürler. Onlara göre şovenizm dalgasının tüm ülkeleri işgal ettiği, sosyalist ve sendikalist yönetimleri felce uğrattığı ve her türlü direniş girişiminin imkânsız hale geldiği tarih 31 Temmuz 1914'tür.

---

48. G. BADIA, "L'Attitude de la gauche Social-démocrate allemand dans les premiers mois de la guerre, août 1914-avril 1915", *Le Mouvement social*, n. 49, Kasım-Aralık 1964, s. 102
49. Annie KRIEGEL, *a.g.e.*, *Preuves*, s. 26
50. Monatte Arşivi, *a.g.e.*, s. 31-32

Olaylardan dört yıl sonra, kamuoyunun, işçi hareketinin savaş gerçeği karşısında teslimiyetinin ve başarısız kalmasının sorumluluğunun kime ait olduğu sorusuna duyarlı hale geldiği bir dönemde öne sürülen bu görüşler, bahsettikleri olayları, bilinçli ya da değil, daha geriye tarihlemiyor mu? Bu noktada verileri tersine çevirecek, hayati önemde bir düzeltme yapmak zorundayız. İşçi hareketini ele geçirip peşi sıra sürükleyen milliyetçilik dalgası ve vatanseverlik patlaması değildi –tam tersine. 1 Ağustos'ta oldubittiye getirilen genel seferberliğe tepki vermekte sergilenen güçsüzlük sosyalistlerin umutlarını ve beklentilerini tamamen yok etti. Ve o andan itibaren savaşçı tutkular gemi azıya aldı.

Bu "kronolojik" düzeltme, yukarıda andığımız ikinci "bilinmezi" yani hükümetlerin yaptığı hesapları ele almamızı da mümkün kılar.

Bilindiği gibi, hükümetlerin savaş riskini göze almadan önce hesaba katması gereken etmenlerden biri, genel olarak kamuoyu, özellikle de yıllardır tavizsiz şekilde barış yanlısı olan toplum kesimlerinin görüşleriydi. Bu konuda alınacak bir kararda sosyal demokrasi ve işçi hareketinin kritik ve büyük bir ağırlığı vardı.[51] Söz konusu olan, bu hareketin gerçek gücü ve zaafları konusunda bir tahmine dayalı, bilinçli bir hesap ya da bahis miydi?

Avrupa hükümetlerinin, seferberlik öncesi ve çatışmalar başladıktan sonraki kritik dönemde sosyalist harekete yönelik tepki ve tutumlarındaki değişim konusunda pek az inceleme yapıldı. İlk başlarda işçi hareketini etkisizleştirmeye, ikinci aşamada ise onu savaş girişimine ortak etmeye dönük bir çaba söz konusuydu. Bu çabaların mekanizması ve araçları ülkeden ülkeye değişse de koşutluklar ve örtüşmeler çarpıcıdır. Polis arşivleri, Alman ve Fransız hükümetlerinin, işçi örgütlerinin her kademesinde alınan kararlardan, yapılan tartışmalardan ve genel hissiyattan eksiksiz şekilde haberdar olduklarını gösteriyor.[52] İktidarlar 1914 Temmuz sonunda Enternasyonal'in ve farklı ülkelerdeki sosyalist partilerin eksikliklerini ve çelişkilerini, pasifist stratejinin eksiğini gediğini gayet iyi anlamışlardı. Fritz Sternberg'in de altını çizdiği gibi hükümetler uzun zamandır sosyalistlerin tehditlerine, yani Avrupa çapında nihai bir savaşın bir devrime yol açacağı fikrine inanmıyorlardı.[53] Özgüven dolu kuramsal çıkışların bir güçsüzlüğü gizledi-

51. Wolfgang J. Mommsen, "Die Regierung Bethmann Hollweg und die öffentliche Meinung 1914-1917" *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, n. 2, 1969, s. 119-121

52. Tek bir noktaya değinmekle yetinelim: SPD yönetiminin ve partinin, sendika yönetimleri ve parlamento grubuyla ortak toplantı tutanakları Berlin Polizeipräsidium'da (Berlin Emniyet Müdürlüğü) bulunur.

53. Fritz STERNBERG, *Capitalism and Socialism on Trial*, Victor Gollancz Ltd, Londra,

ğini anlamışlar mıydı? En azından şu sorulara yanıt vermek için ellerinde yeterince veri bulunuyordu: Sosyalistlerin kararlarını uygulama güçleri var mıydı? Kitleler onları izlemeye ve risk almaya hazır mıydı? 1912-1913 deneyimi ışığında, Enternasyonal'in barış eylemlerinin kuvveden fiile geçmesinin hayati bir unsura, zamana bağlı olduğunu öğrenmişlerdi. "Proletarya ordusunu" mobilize etmek, tek tek bireylerin bilincini ortak psikoloji haline getirmek için sosyalist karar mercileri haftalar sürecek hazırlıklara girişmek zorundaydı; alınan sonuç ancak bu durumda yeterince etkili olabilirdi. Şu var ki hükümetler, sosyalist mücadelenin savaş tehdidine karşı 1913'ten itibaren içine kısıldığı parantezin Temmuz 1914'ten sonra birkaç gün içinde yeniden açılamayacağını, sosyalist hareketlilik ve ajitasyonun, vatansever ve şoven saldırıyı artık geriletemeyeceğini anlamışlardı. Olaylar Enternasyonal'in boyunu aşmıştı. 1914 Temmuz sonunda Rosmer acıyla şöyle yazıyordu: "Hükümetin ve Sör Edward Grey'in dümen suyuna girdik ve sürükleniyoruz."[54] Savrulma bundan yarar sağlayacak hükümetin dikkatinden kaçamazdı. Ne var ki çözümleme bu biçimiyle reel durumun içinde barındırdığı kimi riskleri ihmal ediyordu zira sosyalistler tamamen donup kalmış değildi. Temmuz ayında, yaygın çatışmaları tetikleyecek ülke olan Almanya'da savaş karşıtı iradelerini ortaya koydular ve hoş görüldükleri müddetçe tutarlı bir protesto dalgasını sürdürdüler. Muhafazakâr unsurlar, imparator ve askeri çevreler, gösterilerin gidişatını belli bir kaygıyla izliyorlardı. 29 Temmuz'da II. Wilhelm bir telgrafın kenarına şu notu düşüyordu: "Sosyalistler sokaklarda savaş karşıtı manevralara girişiyor. Buna özellikle de *şimdi* tahammül gösteremeyiz. Bu karışıklıklar devam ederse sıkıyönetim ilan edip tüm yöneticilerini tutuklatacağım. Mevcut koşullarda hiçbir şekilde sosyalist propagandaya müsaade edemeyiz."[55] Savaşa karşı düşmanlık, gelişip serpilmeden önü derhal alınmazsa aniden ve şiddetli bir şekilde yeniden yükselebilirdi. 24 Temmuz 1914'te Almanya'da sıkıyönetim ilan edildiğinde genelkurmay "iç seferberlik planını" uygulamaya sokma ve sorun çıkarabileceğinden şüphe duyulan herkesi, yani ulusal azınlıkların ve sosyalistlerin liderlerini tutuklamaya niyetlendi. Ancak İçişleri Bakanı ve Şansölye yardımcısı Hans von Delbrück politik olarak daha maharetli ve temkinli davranmayı bildi. Bentmann Hollweg gibi o da, savaştan önce ölçüsüz terör uygulamanın beceriksizce bir hata

1951, s. 142-143.
54. Monatte Arşivi, *a.g.e.*, s. 21
55. *Die Deutschen Dokumenten zum Kriegsausbruch 1914, Auftrag des Auswärtigen Amtes*, Berlin, c. II, s. 48 (dok. n° 332).

olacağını ve etkisiz kalacağını düşünüyordu. Zamanlamaya dikkat etmek, havayı koklamak gerekirdi; siyasal partilerin, bilhassa da sosyal demokratların, hükümete karşı açık bir düşmanlık sergilemesine fırsat verilmemeliydi. Bu ikisi, sosyalistlerin güvenini kazanmanın ve bu şekilde savaş çıkması halinde güçlü bir ülke içi muhalefetten kaçınmanın çok daha faydalı olacağını düşünüyordu. Dolayısıyla hükümet, parti yönetimi ve çevresine karşı bir kamuflaj taktiği benimsedi; önce güvenlerini kazanabilmek, daha sonra da hükümete verecekleri destek konusunda içlerini rahatlatmak için onların dilini konuştu ve argümanlarını kullandı.

Hükümetin, bu bağlamda, SPD'nin gerçek niyetlerini anlayabilmek ve desteğini alabilmek için partinin Vorstand temsilcisi ile doğrudan temas kurması gerekti. 24 ya da 25 Temmuz'da Delbrück şahsen de tanıdığı Südekum'a başvurdu ve onun tavsiyesi üzerine Haase ve Ebert, Şansölye ile görüşmeye davet edildiler.[56] Bu hamle istenen sonucu vermedi. Haase, Benthamm Hollweg'in savaş tehdidine ilişkin uyarısını anlamış görünmüyordu ve yanıtı gayet netti: Sosyalistler, Avusturya'nın Balkanlarla ilgili hevesleri nedeniyle bir saldırı tehdidi altına girmesi halinde, Almanya'nın bu ülkenin yardımına koşmasını kabul etmeyeceklerdi.[57]

Yine de sosyal demokratlar hükümetin barışçıl niyetlerine inanmak istiyordu. Ve hükümetin de onları bu inançlarından vazgeçirmemesi gerekiyordu. Hükümet 23 Temmuz'da, "sosyal demokratlarla doğrudan ve 'medenice' müzakere etme, askerlerin aptallıklarına karşı önlemler geliştirme ve pancermanistlerin eylemlerini frenleme" yönünde karar aldı.[58] Nitekim *Berliner Lokal Anzeiger* seferberlik haberini manşete taşıdığında hükümet gazeteyi derhal toplattı ve haberi yalanladı; öyle ki, SPD bu olayı savaş yanlısı çevrelerin bir provokasyonu olarak algıladı.[59]

Aslında Südekum ile Bethmann Hollweg arasında bir gün önce gerçekleşen gizli görüşme, Şansölye'nin beslediği korkuları, tabii hâlâ böyle korkuları kaldıysa, tamamen dağıtmıştı. Bu görüşme onun sosyal demokratların gerçek ruh hali konusunda tam bir fikir sahibi ol-

---

56. Bkz. Clemens von DELBRÜCK, *Die wirtschaftliche Mobilmachung in Deutschland*, bir giriş yazısıyla Joachim von Delbrück tarafından düzenlendi ve bir araya getirildi, Münih, 1924, s. 100-105
57. Bkz. Ernst HAASE, *Hugo Haase, sein Leben und Wirken*, Berlin,1929, s.25.
58. Eberhard PIKART, "Der deutsche Reichstag und Ausbruch der ersten Weltkrieges" , *Der Staat. Zeitschrift für Staatslehre, öffentliches Recht und Verfassungsgeschichte*, n° 1,1966, s. 59.
59. F. Egmont ZECHLIN, "Bethmann Hollweg, Kriegsrisiko und SPD 1914". *Der Monat*, n° 208. Ocak 1966, s. 27

masını ve kararlılıklarının ölçüsünü görmesini sağladı. Südekum'un verdiği bilgiler önemliydi: Hükümet o andan itibaren SPD'nin etkin ama sadık bir muhalefet olarak kalacağını ve genel seferberlik ilan edilmesi halinde göstereceği direnişten korkmasına gerek olmadığını anlamıştı. Südekum, Şansölye'ye 29 Temmuz 1914'te yazdığı mektubunda, sosyalistlerin son günlere kadar öne çıkardıkları en güçlü psikolojik silahı, yani savaşı kışkırtmaya yönelik tüm ayak oyunlarına güçle karşı koyacaklarına dair tehdidi, bir hamlede berhava etmişti.[60]

Amaç SPD'yi etkisizleştirmek değil, gelecekte inşa edilecek ulusal birliğe dâhil etmekti: Onların desteğini sağlama almak için her an patlak verebilecek olan çatışmaların sorumluluğunu Rusya'nın üzerine yıkmak şarttı.

Parti Başkanı Haase, yaptığı görüşmeyle ilgili raporunda, 26 Temmuz'da, düşman Rusya'nın savaş isteğini haklı çıkaracak her türlü hamleden kaçınmak için partisinin işbirliğini sağlamak üzere görüşmeye çağrıldığını yazıyordu.[61] Bentmann Hollweg tehdidi ima ederken, patlak vermesi durumunda halkın meşru görmesi için savaşın bir savunma savaşı olarak sunulması gerektiğinin farkındaydı. Zira, "Alman sosyal demokratların doktrininde yansımasını bulduğu gibi, savaşı önleyici gücünü göstermek için bir araç olarak kullanmak, ne Avrupa ne de uluslararası pasifist kamuoyunda destek bulamaz"dı.[62] Buna karşılık SPD saldırganın derin nefret beslediği Çarlık Rusyası gibi görünmesi halinde (ki SPD Çarlık üzerinden örtülü bir şekilde ve bu nefretin bir telafisi olarak Prusya rejimine de saldırıyordu) savaşı kesinlikle onaylayacaktı.

Bentmann Hollweg, hem örgütlü işçiler hem de parti yönetiminde yaygın olan bu köklü Rus düşmanlığının tam olarak farkındaydı; sosyalist solun, Rusya'nın artık sadece gericiliğin yuvası değil aynı zamanda devrimin ocağı olduğu yolundaki fikri bu düşmanlığı zerrece değiştirmemişti. Güven, sosyal demokratların bağlılığını sağlamanın belirleyici unsuru olacaktı; üstelik hükümet bu duyguyu oluşturmasına imkân verecek, bir tür havuç ve sopa taktiği olarak uygulayabileceği önemli bir başka etmenin var olduğunu da biliyordu: 1910 yılında itibaren parti ve sendikalar, örgütlerinin dağıtılacağına dair bir korku besliyor, özellikle de Temmuz 1914'te bunu son derece muhtemel

---

60. Dieter Fricke ve Hans Radandt tarafından yayımlanan belgeler, *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, n° 4, 1959, s. 757 ve devamı
61. *Protokoll der Reichskonferenz der Sozialdemokratie Deutschlands vom 21,22,23 september* 1916, Berlin, 1916, s. 60
62. Egmond ZECHLIN, *a.g.e.*, s. 24

görüyorlardı. Dolayısıyla o dönemde birincil kaygıları örgütlerini korumaktı. ESB'nin Brüksel toplantısının temel meselelerinden biri ve De Man'ın daha sonra hatıralarında aktardığı gibi Avusturya delegesi Victor Adler ile Çek delege Nemec'in tedirgin olmalarına neden olan da bu korkuydu. De Man şöyle yazıyordu: "Karşılıklı konuşmalarından açıkça anlaşıldı ki tedirginliklerinin nedeni örgütü tehdit eden tehlikeydi. Yüksek entelektüel birikime sahip olan bu dikkatli sosyalistler, savaşın neden olabileceği diğer maddi ve manevi talihsizliklerin elbette farkındaydılar ancak en çok konuştukları örgütün dağıtılma riski, yerel birimlerinin kayyuma devredilmeleri, basının susturulması, parti gazetesini dağıtan araçlara ordu tarafından el konulması gibi konulardı."[63]

1 Ağustos'ta SPD'nin birçok çalışanı iş bırakmaya, sıkıyönetim yasalarının yürürlüğe girdiği dönemi yeniden deneyimlemeye hazırdı. Sendikalar gelince, bunlar "işçi sınıfının savunmasız kalıp, yoksulluk ve sefalet içinde yok olmasıyla sonuçlanacak"[64] herhangi bir eyleme girişmeyi reddediyordu. Bu korku, hükümetin gözünden kaçmadı ve hükümet bundan yararlanmayı bildi.

Fransız emniyeti, *İşçi Enternasyonali Fransa* Seksiyonu (SFIO) ile sendikalar arasında yapılan anlaşmanın pratiğe dökülmesinde karşılaşılan güçlükler konusunda yeterince bilgi sahibiydi.[65] Bu eylem birliğinin kurulması için Jaurès'in genel olarak pasifist eylemler için yaptığı gibi tüm otoritesini ve iradesini kullanması gerekmişti. Fransa'da savaş karşıtı eylemlerin en önemli taktik zayıflıklarından biri her şeyin tek bir kişiye, Jaurès'e bağlı olmasıydı ve Fransa'da ve yurtdışında onun suikasta uğradığı duyulduğunda, sosyalist yöneticilerin ve militanların ilk tepkisi "Savaş başladı" demek oldu.[66] Charles Rappoport'a yazdığı bir mektupta Romain Rolland da aynı izlenimi aktarır: Jaurès suikastı "bu savaşta kaybedilen en büyük muharebedir, tüm dünyanın kaybettiği en büyük muharebe."[67]

---

63. Hendryk DE MAN, *Zur psychologie des Sozialismus*, Eugen Diederichs, Iéna, 1927, s. 223. Ayrıca bkz. Wolfgang ABENDROTH, *Histoire du mouvement ouvrier européen, a.g.e.*, s. 63

64. Krş. *Sitzungsprotokoll über eine gemeinsame Sitzung des Parteivorstands und der Generalkommission der Gewerkschaften am 11 Dezember 1913, angefertigt von Diener, 15 Dez. 1913. St. A. Potsdam. Pr. Br. Rep 30*, Berlin, c. Polizeipräsidium, Tit 95, Sekt 7, Lit J, Nr 2, Bd 3.

65. Krş. Annie KRIEGEL, "Jaurès, le parti socialiste et la C.G.T. à la fin de juillet 1914, d'après les rapports de Police conservés aux Archives nationales", *Bulletin de la Société d'études jauressiennes*, n° 7. 1962, s. 1-11

66. ESB'ye ulaşan birçok telgraf bu tepkiye tanıklık eder. Troçki'nin tanıklığı haberin yarattığı şokun büyüklüğüne dair bir fikir verebilir: "Suikaste uğradığını alelacele terk etmek zorunda olduğum Viyana'dayken öğrendim. Dünya üzerinde kopmakta olan fırtınanın ilk işaretleri üzerimde ne kadar etkili olduysa bu haberden de o kadar sarsıldım." (L. TROÇKİ, *Vojna i Revoljucija*, c.. II, Moskova-Petrograd, s. 207)

67. Cenevre, 30 Haziran 1915 tarihli mektup, Rappoport Arşivi, Amı IISG.

Bundan çok kısa bir süre sonra, 31 Temmuz akşamı, CGT konfederal komitesi, "ilkeler üzerinde yeniden durma", yani genel grevden vazgeçme kararı aldı. Bu kararın, İçişleri Bakanı Malvy'ye derhal bildirildiği anlaşılıyor. 1 Ağustos saat birde, valilere ünlü "B dosyaları"ndaki isimlere yönelik hiçbir tutuklama girişiminde bulunmamalarına dair bir telgraf çekti. (Söz konusu olan, valilerin hazırladıkları raporlardan hareketle hükümet tarafından oluşturulan ve seferberlik ilan edilmesi durumunda derhal tutuklanmaları gereken üç ila dört bin militan işçinin ismini içeren bir listeydi.) Peki neden? Malvy'nin hiçbir muğlâklığa yer bırakmayan telgrafı bu soruyu yanıtlar. Telgraf şu cümleyle başlar: "Politik nedenlerle 'B dosyaları'nda adı geçenlere güvenmek için her türlü nedenimizin olduğu göz önünde bulundurulduğunda..."[68] Malvy'nin huzur dolu metni ile Bethmann Hollweg'in 30 Temmuz'da Prusya bakanlar toplantısına gönderdiği metin arasında sadece bazı kelimeler farklıdır: Savaşın patlak vermesi durumunda SPD'den "çekinmek için hiçbir neden kalmamıştır."[69]

Dolayısıyla sosyalistlerin Avrupa'ya yayılacak büyük bir savaşa devrimle yanıt vereceklerine dair tüm tehditlerine rağmen hükümetlerin sosyalistlerin görevlerini yerine getireceklerine dair kuşkuya kapılmaları için hiçbir nedeni yoktu –ancak bu kez söz konusu olan vatanseverlik görevleriydi. Alman tarihçi Egmont Zechlin tüm bunlardan şöyle bir sonuç çıkarır: "Temmuz 1914'te hükümet, toplumsal bir devrimden, ayaklanmalardan, askerlik hizmetinin reddedilmesinden ya da kitlesel grevlerden artık pek de kaygı duymuyordu"[70]. Bu gözlem Temmuz 1914 için kesinlikle doğrudur. Ancak bu güven savaş çıkmaması durumunda yakın gelecek için de geçerli miydi? Bu nokta, kesinliklerden varsayımlara geçtiğimiz eşiktir.

O dönemde yaşayanların yaptığı, kimi tarihçiler tarafından da öne sürülen varsayım şu şekilde formüle edilebilir: Birinci Dünya Savaşı'nın işlevlerinden biri, kendisini iyiden iyiye hissettiren devrim tehdidini ortadan kaldırmak için şiddete başvurmak, ateş bacayı sarmadan önlem almaktı. Savaşın nedeni, sadece büyük güçler arasındaki rekabet ve düşmanlık bağlamında değil, aynı zamanda devrimle olan ilişkisi içinde anlaşılabilirdi.[71]

---

68. Annie KRIEGEL, "Patrie ou révolution: le mouvement ouvrier français devant la guerre (juillet-août 1914)", *Revue d'histoire économique et sociale*, n. 3, 1965, s. 379
69. *Die deutschen Dokumenten zum Kriegsausbruch*, 1914, Bd 2, s.178
70. Egmont ZECHLIN, *a.g.e.*, s. 2
71. Bu tez ilk kez, elbette daha nüanslı ve temkinli bir şekilde, Elie Halevy tarafından öne sürüldü, Rhodes Memorial Lectures (1929). Bu konferanslar 1930'da yayımlandı: *The World Crisis 1914-1918: An Interpretation, Clarendon* Presse; daha sonra fransızca olarak

Bu fikir, ister kuşku ister ima şeklinde olsun, daha 1914'ten önce birçok sosyaliste hâkimdi. Bunlar, yaklaşan savaşı, "verili bir kapitalist ülkenin, dış düşmana karşı ulusal birlik çağrısı yaparak devrimin önüne geçmesi"[72] yolunda son derece yoğun bir çaba olarak görme eğilimindeydiler. 1907'de egemen sınıfların yöneticilerini, "korkunç bir kan banyosuyla toplumsal devrimin önünü almak istemekle" suçlayan Gustave Hervé'nin karikatürsü abartmalarından bahsetmiyoruz: "Sınıflı toplumun muhafaza edilmesi için bir supap işlevi görecek uluslararası bir savaş"[73]. Daha çok dönemin sosyalist çevrelerinde baskın olan fikirden farklı olarak, savaş olasılığını göz ardı etmeyen bazı tahlillere gönderme yapıyoruz. Söz gelimi Charles Rappoport, 1913 başlarında yazdığı *Toplumsal Devrim* kitabının "Savaş ve Devrim" başlıklı son bölümünde, egemen sınıfların çelişen iki eğilim arasında sıkışıp kaldıklarını yazıyordu: "Devrim korkusu savaş yanlısı partiler için hem bir uyaran hem de kriminal amaçlarının önünde bir engel"di. Savaş devrimlerin önünü açabilirdi. Ancak aynı zamanda en büyük karşı devrimci girişim, "proletaryanın en büyük düşmanı da olabilirdi." Rappoport fikirlerini şu şekilde ortaya koyar: "Kendimize binlerce takipçi bulabiliriz ve savaş bütçemiz ağzına kadar dolabilir. Ancak savaş, proletaryayı birbirine kırdıracaktır. Temel özgürlükler baskı altına alınacak ve savaş bütçesi sonunda tükenecektir. Şu halde egemen sınıflar açısından düşmanlarından yakayı sıyırmak için (savaştan) daha iyi hangi araç olabilir? Bu sayede onları pek de gerekmediği halde çok fazla gürültü çıkaran hapishaneler ya da darağaçlarından çok daha iyi ve etkin bir şeklide ortadan kaldıracaklardır. İşçi sınıfı saflarının genişlemesi, sosyalist dalganın durmaksızın kabarması karşısında egemen sınıflar bahisleri sonuna kadar yükseltmek isteyeceklerdir."[74]

L'Ere des tyrannies: études sur le socialisme et la guerre, Gallimard, Paris, 1938. Bundan otuz yıl sonra Halévy'nin yapıtlarının yeniden basımına yazdığı bir sonsözde Fritz Stern şöyle not düşer: "Bilinçli ya da belki de daha çok bilinçdışı olan bu devrim korkusu savaş öncesi dış politika çizgisi üzerinde Avrupa'nın her yerinde önemli bir rol oynadı. Halery'den bu yana bu tür soruların tarihçiler tarafından neredeyse hiç sorulmamış olması gerçekten şaşırtıcıdır." (Elie HALEVY, *The Era of Tyrannies*, New York, 1965, s. 321-322). Bu gözlem artık geçerliliğini kaybetmiştir zira Arno J. Mayer, temel yapıtı *Wilson versus Lenin: Political Origins of the New Diplomacy, 1917-1918*'de bu düşünceyi Birinci Dünya Savaşı'nın kökenlerine ilişkin yorumlamasının merkezine yerleştirir. Yakın zamanda yazdığı bir makalede sorunun kavramsal çerçevesini çizen Mayer şöyle der: "Hükümetler ülke içinde daha kapsamlı bir kontrol sağlama kaygıları nedeniyle dış tehditleri abartma eğilimine girdiler ve uluslararası ilişkilerdeki gerilimlerin savaşın eşiğindeyken ülke içindeki bağlılığı artıracağını hesap ettiler." (Arno J. MAYER, "Internal Causes and Purposes of War in Europe, 1870-1956: A research Assignment", Journal of *Modern History*, c. 41, n. 3, Eylül 1969, s. 291- 303).

72. Léo VAILLANT, *Histoire du socialisme au XXe siècle*, Nagel, Paris, 1948. s.41-42

73. F. Stackelberg, *Mystification patriotique et solidarité prolétarienne*, éd. de la Guerre sociale, Paris, 1907

74. Charles Rappoport, *La Révolution sociale*, Quillet, Paris 1912, s. 490-491

Varsayımın Rappoport'un ortaya koyduğu biçimiyle süreci basitleştirdiği kesindir. Meseleyi tüm karmaşıklığı içinde ele almak için 20. yüzyıl başında Avrupa'nın genel "sağlığına" ilişkin bir teşhis koymamız gerekiyor. Avrupa, Marc Ferro'nun öne sürdüğü gibi, belirtisi devrim ya da göç alternatifi şeklinde ortaya çıkan bir hastalığa mı yakalanmıştı?[75] Soruya olumlu yanıt verirsek, bu hastalıktan hangi coğrafi ve toplumsal kesimler özellikle etkilenmişti? Zira "devrimin, hem şeylerin kendiliğinden akışı içinde hazırlanan hem de en bilinçli bireylerin kafalarında şekillenen bir gerçeklik olduğu"[76] göz önüne alınırsa hastalığı teşhis etmek tek başına yeterli değildir; aynı zamanda etkisi altına aldıklarını incelemek ve nerelere yayıldığını da tespit etmek gerekir. İlkin toplumsal kesimleri, her şeyden önce de incelediğimiz ve son derece karmaşık bir görünüm arz eden işçi hareketini masaya yatırmak durumundayız.

Durmaksızın kapitalist toplumu pençesine alan hastalıktan dem vuran sosyal demokrat partilerin köklü bir tedavi önermeksizin sadece bir durum tespiti yapmakla yetindikleri elbette doğrudur. Gerçek şu ki, yerleşik kurumlar olarak düzenin bir parçasıydılar. Savaşın hemen öncesinde yönetim kademelerinin enerjisi, azınlıkta olan ancak gittikçe militanlaşan radikal kanada karşı mücadele etmek için harcanıyordu. Bu ayrıntı, Enternasyonal'in çoğunluğu neden Kutsal Birlik ya da *Burgfriede** saflarında yer aldı sorusuna tatmin edici bir yanıt ararken mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır.

Ayrıca vatanseverliğin baştan çıkarıcılığına, ulus devlete duyulan bağlılığa ve "sadık" muhalefet zihniyetine ek olarak, SPD özelinde, partinin bizatihi içinde soldan duyulan fobinin de altını çizmek gerekmez mi? Partinin ikinci başkanı Ebert'in üslubu bu konuda ipucu verebilir. Ebert, 27 Temmuz 1914'te partinin yönetim komitesine, felaketin baş göstermesi halinde, "parti içinde de zorluklarla karşılaşabiliriz. Savaş ve Rusya'da işçi hareketinin güçlü bir şekilde yeniden doğuşu Rosa Luxemburg grubuna yeni fikirler esinleyecektir..."[77] diye yazıyordu. 1913-1914 yıllarında Kautsky de "Rosacılar"ı bir takıntı haline getirmişti. Iéna Kongresi'nde yenilen ancak dağıtılmayan bu canlı azınlığın radikalizmi ve sertliği elbette bu tür bir tutumu tek başına açıklayamaz. Hayat pahalılığının beslediği bu radikalleşmeyi ve kaynaşmayı, reel işçi hareketini baştan sona kat eden dip akıntılarla

75. Marc Ferro, *La Grande Guerre*, 1914-1918, Gallimard, Paris, 169, s. 384
76. Merleau-Ponty, *Sens et non-sens*, Nagel, Paris, 1963, p. 314.
* Kutsal Birliğin Almanya'daki muadili (ç.n.)
77. F. Ebert, *a.g.e.*, s. 309

birlikte ele almak gerekmez mi? Ayrıca Avrupa ölçeğinde gittikçe güçlenen toplumsal hak taleplerini; çoğu zaman kendiliğinden gelişen ve parti yönergelerini tanımayan hareketleri de denkleme dâhil etmemiz gerekmez mi?

Eylül 1917'de Otto Bauer, 1911-1913 yıllarındaki durumu şu şekilde karakterize eder: "Hayat pahalılığındaki artış ve işveren derneklerin gelişmesi, sınıflar arasındaki antoganizmayı büyük ölçüde keskinleştirmişti. Alman sosyal demokrasisinin yayılması, İngiltere'deki korku salan grev dalgası ve Rus proletaryasının uyanışı büyük sınıf mücadelelerinin habercisiydi. Reformcu yanılsamalar artık her yerde geride bırakılmış gibiydi. "Bakanlıkçılık" Fransa'da bastırılmış görünüyordu; İtalya'da işçi sınıfı, reformistleri partiden tasfiye etmişti; Avusturya'da, 1913 Viyana Kongresi'de çoğunluk, seçim zaferinden sonra yayılan reformcu yanılsamalar karşısında büyük bir dirençle duruyor görünüyordu. İşçi sınıfı her yerde marksizmin çizdiği yolda yürümekte kararlı gibiydi; tekellerin ve kartellerin serpilip güçlenmesi, dünya ekonomisinin hızlı bir süreçte finans kapitale tabi hale gelmesi, küresel emperyalist güçler arasında artan antagonizma, tüm bunlar, emek ve sermaye arasında nihai karşılaşma çağının yaklaşmakta olduğunun işaretlerini veriyordu."[78] Ne var ki bu alevlenme savaşın hemen öncesinde söndü. Buna karşılık Avrupa'da hareketin içinde büyük bir huzursuzluk baş gösterdi. Kautsky, Ekim 1913'te Adler'e yazdığı bir mektupta bunu şöyle dile getirir: "Şayet yoksulluk kış ayları boyunca artmaya devam ederse, umutsuz ve önüne geçilmez bir grev dalgasının ve sokak çatışmalarının olmayacağının garantisini veremem; bu, politik bir krize, bize karşı daha sert önlemlerin alınmasına ama aynı zamanda parti içinde de bir krize neden olabilir."[79] Kautsky'ye göre bu durum Avrupa işçi hareketindeki bir tıkanmanın sonucuydu; Alman solu ise tam tersine burada bir radikalleşme görüyor ve parti yönetiminin hareketsizliğini kınıyordu.

Tüm belirsizliğiyle bu huzursuzluk diğer toplumsal kesimler tarafından da hissediliyordu. İlk başta da, Ernst Fischer'in[80] ifadesiyle "varoluşu ille de şiirselleştirmek isteyen" yetişkinlerin toplumuna karşı isyan duyguları besleyen gençler arasında. İsyan homurtuları hem burjuva gençleri hem de işçi gençler arasında duyuluyordu. Birinciler

78. Heinrich Weber'in (Otto Bauer'ın takma adı), Gustav ECKSTEIN, *Der Marxismus in der Praxis* kitabına giriş yazısı Viyana, 1918, s. 3-4.
79. Victor Adler, *Briefwechsel..., a.g.e.*, s. 582-585
80. Ernest Fischer, *Probleme der jungen Genenation*, Europa Verlag, Viyana (éd. Fr. Problèmes de la jeune génération, La Cité, Lausan 1969, s.41) Bkz. Walter Z. Laqueur, *Young Germany : A History of the German Youth Movement*, Basic Books, New York, 1962

birçok muhtelif harekete yönelirken ikinciler, sosyalist gençliğin uluslararası örgütlenmesinin daha direşken aşırı sol kanadında konumlanan ve ihtiyarların otoritesine boyun eğmeyi reddeden kesimleri etrafında toplanıyordu. Farklı konumlarda olmalarına rağmen her iki gençlik kesimi de "yaşadıkları çağdan memnun değillerdi ve ebeveynlerinin dünyalarından nefret ediyorlardı; ister savaş olsun isterse devrim, bu derli toplu domuz ahırından çıkmak istiyorlardı."[81] Ernst Fischer gibi Marc Ferro da Birinci Dünya Savaşı'nı enerjilerin büyük bir özgürleşmesi olarak görüyordu. "1914'te savaş için cepheye giden askerler bir anlamda devrim özlemlerinin yerini tutan bir değişim ideali bulmuşlardı."[82] Daha o dönemde bu tür çözümlemelerin yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Sözgelimi Brupbacher 19 Ekim 1914'te Monatte'a şöyle yazıyordu: "Sevgili dostumuz James Guillaume bile savaşı büyük devrimin gelişim aşamalarından biri olarak görüyor."[83]

Yine de aceleci genellemelerden kaçınmalıyız. Savaş sosyalist gençlik için telafi edici bir alternatif değildi; savaş, tam tersine, gençliğin radikalleşme sürecini daha da belirginleştirecek ve enternasyonalist seçeneği güçlendirecekti. Savaş gençlik hareketinde, bir tarafta vatansever diğer tarafta ise devrimci olmak üzere iki eğilimi birbirinden ayırmış ve ayrıştırmıştı. Bu geçici ayrışma dört yıl sonra şiddetini yitirecek, 1918-1919'daki devrimci dalgada ve bu dalga lehine birbirine karışacaktı.

Söz konusu olan gençlerin ikiyüzlülüğe, kokuşmuş yetişkinler toplumuna isyanı değildi sadece; aynı zamanda bir grup entelektüel için "burjuva dünyasının banalliği"[84] karşısında da bir isyandı ve bu huzursuzluğu daha da derinleştiriyordu. Bugün için entelektüel avangard hareketin (Georg Heym'in şiddetinin, Vladimir Mayakovski ya da Marinetti'nin şiddetine karıştığı) ekspresyonizm ya da fütürizm gibi yazınsal ifadelerini biliyoruz yalnızca. Bu açıdan bakıldığında tüm Avrupa entelektüel tarihi neredeyse adım atılmamış bir araştırma alanıdır.

---

81. E. Fischer, *a.g.e.*, s. 43
82. Marc Ferro, *a.g.e.*, s. 21
83. Monatte Arşivi, *a.g.e.*, s. 34
84. Bu konuda bkz. Madeleine REBERIOUX, "Critique litteraire et socialisme au tournant du siècle", *Le Mouvement sociale*, n. 59, 1967 s. 3-28. Kapitalist sisteme karşı bir protesto olarak ekspresyonizm üzerinine bkz. Walter H. SOKEL, *The Writer in Extremis: Expressionism in Twentieth Century German Literature*, Standord University Press, 1959. "Yetişkinlerin bilgeliğinden kuşku duyan, tutkuyla güvenilecek bir idealin peşinde olan ve kültürel isyanları Birinci Dünya Savaşı sırasında politik seferberlik halini alan" savaş dönemi entelektüel kuşağı ile ilgili olarak bkz. H. Stuart HUGHES, *Consciousness and Society: The Reorientation of Eurepean Social Thought, 1890-1930*, Knopf, New York, 1958, s. 338.

Ne var ki muhtelif toplumsal kesimlerdeki bu semptomları tespit etmek yeterli değildir. Çözümlemeyi somutlaştırmak ve derinleştirmek için aynı zamanda huzursuzluğun mekanlarını göstermek, her bir ülkenin politik ve toplumsal yapısında ve özgül çelişkileri içindeki yerini de belirlemek gerekir. Kaynaşma noktaları nerelerdeydi? Bugün elimizde olan tarihsel araştırmalar ışığında ortaya çıkan harita, devrimin eşiğinde olan ya da ayaklanmalarla sonuçlanacak derin krizlere gebe, patlayıcı bölgelerin, Ren nehrinden Avrupa'nın sınırlarına kadar genişlediğini, gerilimin doğuya ya da güney doğuya doğru gittikçe arttığını gösteriyor. Bu noktada en sık anılan örnek, Rusya'da gittikçe yükselen ve savaşın hemen öncesine kadar başkentte büyük işçi grevlerine yol açan devrimci dalga; ya da Angelica Balabanoff'a göre 1870'lerden beri en güçlü devrimci atılımını yaşayan İtalya'da, 7-14 Temmuz 1914 tarihleri arasında yaşanan "Kızıl Hafta"dır.[85] Rosa Luxemburg'a göre savaşın işlevi, "birkaç yıldır alttan alta kaynayan bir şeyi, Rus devriminin yeniden yükselişini" engellemekti: "Savaşın kendisini dağıtmasına, kılıç diktatörlüğünün zulmüne ve milliyetçiliğin ayartmalarına sadece iki buçuk yıl için izin veren Rus proletaryası [...] 1911'den itibaren ağır karşı devrimci kuşatmayı yarmayı başardı."[86] Savaş, devrimci kaynaşmayı, 1917'de daha büyük bir şiddetle yeniden açığa çıkaracak şekilde kesintiye mi uğrattı? Ya da bu sürecin Avusturya-Macaristan'da daha ulusalcı bir çözüme evrilmesine, İtalya'da tamamen rayından çıkararak faşist bir devrime yol açmasına, Almanya'da ise kanlı bir mağlubiyetle yok olmasına mı neden oldu? Bunlar, tarihçilerin daha önce defalarca sordukları ve devrimci krizlerin ritminin incelenmesini gerektiren sorular. Bu açıdan bakıldığında 1917-1918 devrimleri, savaşın tarihine yapay bir şekilde eklenebilecek bir kaza ya da tarihin seyrini bozan bir felaket olarak değil, savaşın geciktirdiği ya da hızlandırmaktansa yolundan saptırdığı bir süreç olarak görülür. Arthur Rosenberg'in de altını çizdiği gibi, "II. Enternasyonal'in çöküşü denen şey, sosyalist işçi sınıfının o dönemde savaşın önüne geçememesinden kaynaklanmış değildir. Sekiz büyük devletin sosyal demokratlarının kafasında kahraman devrimcilerden başka bir fikir olmasaydı bile savaş engellenemezdi... Yine de Enternasyonal'in, etrafını o güne dek sarmış olan devrimci sisi Ağustos 1914'te dağıtma zorunluluğu hissetmesi [...] işte bu karar, bir bozgun olarak görülebilir."[87] O halde

85. Angelica Balabanoff, *My Life as a Rebel*, s. 128-129
86. Rosa LUXEMBURG, *Ecrits politiques, 1917-1919*, Maspero, Paris, s. 20. BKz. J. Jemnitz, *a.g.e.*, s. 332
87. Arthur Rosenberg, *Histoire du bolchevisme*, Grasset, Paris, 1968, s. 123-124

Enternasyonal'in çöküşü, bir güçsüzlüğün, bir ters yüz oluşun ya da bir ihanetin ifadesi olmaktan çıkar ve başka bir boyut ve anlam kazanır. İlkelerden çoktan vazgeçildiğini kanıtlayan savaş, Enternasyonal'i kendi çelişkileri içine hapsetmiş ve elini kolunu bağlamıştır.

7
Lenin'de Savaş ve Devrim*

Lenin, 27 Mayıs 1917'de Petrograd'da o günlerde revaçta olan bir konu üzerine kamuya açık bir konferans verdi. Konu, savaş ve devrim ilişkisiydi. Parti toplantılarında Lenin'in "verimsiz, boş ve amaçsız" diye nitelediği tartışmalar ve ihtilafların göbeğinde yer alan, yakıcı bir konuydu bu. Lenin, "Şundan artık eminim ki bu alanda böylesine çok yanlış anlamanın var olmasının nedeni, soruyu çözümlerken çoğu kez birbirinden tamamen farklı iki dil kullanıyor olmamızdır"[1] diyordu.

Yorumcuların, ideolojik ve politik tercihlerine bağlı olarak, ısrarla "tamamen farklı dillerde" konuştukları bu konuda üretilen düşüncelerin niteliğini bolşevik liderin bu iğneleyici sözlerinden daha iyi hiçbir şey anlatamaz. Taban tabana zıt öngörüler ve temellendirmelerle dolu izdüşümsel ve haklı çıkarmaya dönük yorumlama tarzları, yani hem devrimci savaşı mutlaklaştıran, emperyalist çatışmaya devrim için zaruri, tetikleyici bir rol atfeden kuramcılar hem de barış içinde bir arada yaşama tezini savunan ideologlar arasındaki tek ortak nokta, Lenin'e yapılan referanstır. Bölük pörçük ve eksik alıntılar, fantastik suçlamalar ve tarihin fazlasıyla özel bir sistemleştirilmesi üzerinden kimi imgeler ve temalar ön plana çıktı ve hareket noktası olarak alınan model sadece bir şeyleri mazur göstermeye hizmet ederek işine yaramaz hale geldi. Tarihyazımı, tarafgirlik ve hızla ulaşılan sentezlere içkin hatalarıyla klişeleri, özellikle de felaket tellallığını besledi. Örneğin Lenin'in en iyi biyografilerinden birinde şu tür cümlelere rastlayabiliriz: "Birkaç yıldır [1914'ten önce] Lenin, küresel ölçekte bir savaşın kaçınılmaz olduğunu hesap ediyordu... Avrupa uygarlığı üzerine çöken felaketin toplumsal kalkışma için mükemmel bir fırsat olduğunu düşünüyordu... Savaşı küresel bir devrime çevirmek için uygun zama-

* *Revue française de sciences politiques*'te yayımlandı. N. 2, 1971.
1. V. I. LENİN, *Œuvres*, Ed.sociales, Paris, Ed.yabancı dillerde, Moskova, c. 24, 1958, s. 407 ("Guerre et Révolution)

nı kolluyordu ve vaktinden önce gelecek bir barış onun için daimi bir kuşku, korku ve bunalım kaynağıydı."[2]

Savaş ve devrim arasında organik bir bağıntı olduğuna dair görüşle, iki olgu arasındaki ilişkinin tamamen göreceleştirilmesi arasında derin bir uçurum vardır. Bunun açıklaması yorumların salt "dogmatik" niteliğinde ya da metinlerin lafzına ve ruhuna yönelik "serbestlikte" mi aranmalı? Yoksa bu, Lenin'in kendi içinde muğlâk yorumlara kapı açabilen düşünce ve pratiğinin karmaşıklığından mı ileri gelir? II. Enternasyonal'in çözülüşünü hızlandıran Birinci Dünya Savaşı Lenin için gerçekten de sosyalizmin gelişiminde yeni bir aşama, hayati bir dönemeçti. Ama ne tür bir dönemeç? "Resmi iki yüzlülüğün peçesinin yırtılmasına", "uzlaşımların ortadan kalkmasına", oportünizm ile devrimci marksizm arasında net bir hattın çizilmesine imkan veren bir dönemeç mi? Ya da bunlara ek olarak aynı zamanda, işçi partilerinin 1889 ila 1914 arasında öne çıkardıkları ya da öne çıkarmaları gereken saf legalizmin ve buna uygun yöntemlerin sonunu getiren; sonuç olarak yeni örgütlenme ve mücadele biçimlerinin öğrenilmesi ve uygulanmasını gerektiren bir dönemeç mi? Bu dönemecin pratik sonuçları neydi? Bu noktada ikili bir yoruma başvurabiliriz. a) Savaş temel ayrışmaları net bir şekilde belirginleştirdi ve sosyalist projenin gerçekleştirilmesini yeni bir perspektife yerleştirdi: Avrupa'da sosyalizm görece barışçı ve dar ulusal sınırlara sıkışmış gelişme döneminden çıktı. b) Ya da savaş "nesnel olarak devrimci" bir durum "yarattı", uluslararası sosyalist hareketi devrimci eylem aşamasına geçirdi ve "büyük gün" yakın ve erişilebilir bir amaç haline geldi. Savaş, yorumların bu karmaşık bağlamında, bir neden ve katalizör olarak mı, yoksa emperyalizmin ve onun can çekişmesinin bir sonucu olarak mı değerlendirildi?

Bu muğlâklık belki de leninist devrim teorisi, Lenin ve emperyalist savaş gibi konular üzerinde bunca durulurken, bu özgül veçhenin, Lenin'in düşüncesinde savaş ve devrim ilişkisinin, yüzyılın lafazan literatüründe bile neden sessizce geçiştirildiğini kısmen de olsa açıklar. Bu alanda fikir üretme macerasına girişen ender yazarlardan birinin, Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nden tarihçi R. D. A Fritz Klein'ın da altını çizdiği gibi, söz konusu olan "hayli karmaşık bir mesele"dir[3].

Konu üzerine bütün sistematik incelemeler daha ilk adımda Lenin'in tutumunun ve kararlarının doğasına içkin zorluklara toslar.

---

2. Adam A. ULAM, *Lenin and the Bolsheviks*, Collins, Londra, 1969, s. 391, 394 ve 402.
3. Krş. Fritz KLEIN, "Lenin über Krieg und Revolution", *Studien über die Revolution*, Akademie Verlag, Berlin, 1969, s. 342-357.

Bunun nedenini anlamak için en güvenilir tanıklardan birinin, ihtiyar bolşevik Lozovsky'nin söylediklerine kulak vermek gerekir: "Lenin'e saf mantık açısından yaklaşıldığında çelişkiler saptanabilir [...] Ancak olaylar diyalektik açıdan ele alındığında aslında hiçbir çelişkinin söz konusu olmadığı görülür. Lenin ani dönemeçlerin gerektirdiği taktiği uyguladı."[4]

Gerçekte Lenin ne reçeteler ne stratejik bir model ne de savaş-devrim diyalektiği üzerine kurulu bir kuram geliştirme derdindedir. Tutumu somuttur. Kuramsal düşüncesi, eylemi ne önceler ne de varsayar; sadece onu somut tarihsel koşullarda düzenler. Bu, ideolojik önkabuller üzerinde yükselen bir ortodoksi değil, gerçekçiliktir. Konumlanışını, varolabilecek bağıntıları değerlendirişini belirleyen, ideolojik mülahazaların ortodoksisi değil; eylemin gerektirdiği gerçekçi siyasettir. Bu bağıntılar, a) Savaş olgusu ve devrim olgusu arasında (bu bağlamda savaş, hazırlanmakta olan devrimci girişim için yararlı bir katalizör olarak görülür); b) Devrim olgusu ile savaş olgusu arasında (bu bağlamda egemen sınıflar için dış şiddet, olgunlaşan devrimin patlak vermesini engellemeyi amaçlayan önleyici bir araç işlevi görür) olabilir.

Ayrıca Lenin'in ulusal savaşlar (ulusal kurtuluş), devrimci savaşlar gibi yeni olguları hesaba katmak zorunda kalarak zaman içinde geliştirdiği savaş tipolojileri de soyut ya da normatif sınıflandırmalar değildir ve dolayısıyla değişmez model ya da kategorilere indirgenemez[5]. Dahası bu tür bir sınıflandırma onun için ikincil önemdedir ve işe yarayacağından da pek emin değildir. Bu nedenle II. Enternasyonal'de, Stuttgart Kongresi'nden sonra yeniden gündeme oturacak olan, savaşların karakterine ilişkin tartışmalara girmeyi reddeder[6]. Aslında gelecekte pek de değiştirmeyeceği ilkesel tutumunu daha 1908'de ortaya koyar: "Uluslararası bağlamda sosyal demokrasinin şu ya da bu olgu karşısında takınması gereken tutum konusunda geçerli tek bakış açısı, proletaryanın sınıf savaşındaki çıkarları ya da daha doğru bir ifadeyle

4. A. LOZOVSKY, *Le Grand Stratège de la guerre de classes*, Librairie du travail, Paris, 1924, s. 31

5. Lenin başka bir yerde yaklaşımı şu şekilde özetler: "Marksist bilimin olmazsa olmazı daima somutun alanında kalmaktır. Süregiden savaşa dair bir değerlendirmeyi emperyalizm çağının olası bütün savaşlarına teşmil etmek, mesela emperyalizme karşı olabilecek [...] ulusal savaşları unutmak hata olur. Marksist diyalektiğin temel ilkelerinden biri, doğada ya da toplumda var olan tüm ayrım çizgilerinin konvansiyonel ve akışkan olduğu gerçeğidir." (LENİN ve ZİNOVİEV, *Contre le courant*, Bureau d'editions, de diffusion et de publicité, Paris, s.d. [Tıpkıbasım, Maspero, Paris, 1970], c. II, s. 157.)

6. Bu tartışma hakkında bkz. Milorad M. DRACHKOVITCH, *Les Socialismes français et allemand et le problème de la guerre, 1870-1914*, Droz, Cenevre, 1953, s. 385.

enternasyonal proleter hareketin çıkarlarıdır; savaşın savunma ya da saldırı karakterinde olup olmaması değil."[7]

Lenin "savaşın bir oyun değil, canavarlık olduğunu"[8] teslim eder. Ne var ki bu etik değerlendirme ne politik bir yargı için kıstas olabilir ne de eylem için belirleyici. "Biz diğer marksistleri hem pasifistlerden hem de anarşistlerden ayıran, her savaşı tarihsel olarak kendi içinde (Marx'ın diyalektik materyalizmininin sunduğu bakış açısından) çözümlenme zorunluluğununu benimsemiş olmamızdır."[9] Bu pek de kolay bir iş değildir zira "savaşlar bulanık, karışık ve karmaşık şeylerdir. Bu alanda klişelerden hareketle ilerlenemez."[10] Lenin'in yönteminde değişmeyen tek şey, savaşı somut, tarihsel bir kategori olarak ele almasıdır. Rosa Luxemburg gibi o da "savaşı, daha çok kapitalizmin kaçınılmaz bir aşaması, kapitalist varoluşun barış kadar normal bir biçimi"[11] olarak değerlendirir. Aynı şekilde devrimci savaş da kapitalizmin karşıtı olan sosyalizmin mücadele araçlarından sadece biridir. Savaş olgusuna ilişkin felsefesini "en üstün yazarlardan biri olan"[12] Clausewitz'den ödünç alır ve silahlı çatışmanın doğasına ilişkin değerlendirmesinde kıstasları şunlardır: a) "Savaş politikanın başka araçlarla sürdürülmesi" olduğuna göre, sürdürülen politika nedir? b) Hangi tarihsel koşullarda başlamıştır? c) Başında hangi sınıf bulunur? d) Güdülen amaçlar nelerdir?[13] Bu yaklaşımın, stratejisinin anahtarını vermek ve slogan sistemini deşifre edebilmek için fazlasıyla muğlâk ve genel olduğu aşikârdır.

Gerçekte soruyu savaş başlığı altında ve Lenin'in başvurmadığı terimler içinde sormak çıkmaz bir sokağa girmek olur. Lenin için aslolan tek şey, proleter devrimin, politik iktidarı ele geçirmenin kaçınılmaz karakteridir. Kuramsal düşünceleri açık bir yapı üzerinde temellenmiştir: Bir tarihsel hareket olarak kavranan ve güzergâhı doğrusal olmayan devrimci projenin aracısı ve vazgeçilmez enstrümanı olarak devrimci öncü, yani örgüt. "Hareketin ortalama ritmi ve biçiminden sapmalar" olmuştur ve olacaktır zira "verili bir çağın tarihsel hareket-

---

7. LENİN, *Polnoe*, 5. Basım, c. 15, s. 176.
8. LENİN, *Œuvres*, c. 24, s. 432-433.
9. *A.g.e.*, c. 21, s. 309.
10. *A.g.e.*
11. *A.g.e.*, c. 24, s. 409.
12. Lenin'in Clausewitz okumaları sırasında aldığı notlar *Leninskij sbornik* içinde yayımlandı, c. XII, 1930, s. 387-452; Werner HAHLWEG'in önemli incelemesi ile karşılaştırın, *Archiv für Kulturgeschichte* 36, 1954; ayrıca John KEEP, "Lenin as Tactician", s. 139-140, Leonard SCHAPIRO ve Peter REDDAWAY içinde, ed., *Lenin: The Man, the Theorist, the Leader. A Reappraisal*, Pall Mall Press, Londra, 1967.
13. LENİN, *Œuvres*, c. 24, s. 408 ve 599.

lerinin ne şekilde ilerleyeceğini ve ne ölçüde başarıyla serpilip gelişeceğini bilmemiz mümkün değildir." Gerçekçi bir stratejinin kapsaması gereken etmenler ve değişkenler bu sabit eksen etrafında eklemlenir. Etmenler hiyerarşisi içinde Lenin savaşa durağan bir konum atfetmez; savaş kendi başına bir değişken değil bağımlı bir değişkendir. Devrim projesini kolaylaştırabileceği gibi, "devrimle ilgisi olmayan görevler yaratarak"[14] zorlaştırabilir de.

Bilinmesi gereken, savaşın Lenin'in stratejik hesapları içinde duraksatıcı ya da kolaylaştırıcı bir unsur olarak nasıl bir yer işgal ettiği ve onun somut koşullarda savaşı ele alış tarzının leninizmin kuramsal gelişiminde ne ölçüde etkili olduğudur. Kapsamı bir hayli geniş olan bu sorunsalı, II. Enternasyonal marksistleri tarafından geliştirilen kuramsal ve politik çözümler ve Lenin'in düşüncesinde 1914 öncesi ve sonrası oluşan yarılma bağlamında, sadece kimi veçheleriyle ele alacağız.

I

Kuruluş kongresinde kendini "barışın tek ve gerçek partisi"[15] olarak tanımlayan II. Enternasyonal döneminde savaş ve barış meselesi sosyalistlerin düşüncelerinin merkezine yerleşmişti. Diğer taraftan, 19. yy sonunda gerçekleşeceğine dair kehanette bulunulan ve beklenen devrim, 1889'da revizyonistlerin gündeminden tamamen çıkmıştı; radikaller içinse belirsiz bir tarihe ertelenmiş görünüyordu. Yine de savaş-devrim diyalektiği, farklı bağlamlarda, sadece sosyal demokrasinin burjuvaziyi ürkütmek için durmaksızın çağırdığı bir hayalet olarak değil (savaş kapitalizmin günbatımı olacaktır; ülkeler arasındaki silahlanma yarışı ve şiddete başvurulması, toplumsal devrimi olgunlaştıracak ve sonunda başlatacaktır), aynı zamanda sosyalistlerin taktik hesaplarında ve stratejik projelerinde önemli bir unsur olarak da varlığını hissettirmeye devam etti.

Lenin özellikle iki uğrak, yani sorunun politik ve kuramsal düzeyde iki tip çözümü üzerine kafa yoruyordu. Birinci tip çözümün kaynağı, 19.yy sonunda Engels tarafından geliştirilen ve Kautsky'nin "sınıf mücadelesinde barışçı yöntemler" kümesine dâhil ettiği bir stratejiydi. Engels, sosyalistlerin politik iktidarı el geçirmek üzere olduğu bir

14. Bu çözülemeyi 1905'te yapar. Krş. Fritz KLEIN, *a.g.e.*, s. 350.
15. Krş. *Protokoll des Internationalen Arbeiter-Kongresses zu Paris, Abgehalten vom 14-20 Juli 1889*, Nürümberg, 1890, s. 119 ve devamı.

anda barışın bu girişimin başarıyla sonuçlanmasının *olmazsa olmaz* koşulu olduğu gerçeğinin altını çiziyor ve devrim ve barış ilişkisine dair bir soru soruyordu. Lenin bu karmaşık sorunsalı savaş döneminin polemikli bağlamında şu sözlerle tercüme ediyordu: "Barışçı anayasal gelişme dönemi olarak tanımlanan bir çağda, bizim gibi devrimcilerin burjuva yasallığını kullanması gerektiğini (haklı olarak) savunan Engels, 1891'de 'İlk kurşunu siz sıkın, sayın burjuvalar' diye yazıyordu. Engels'in düşüncesi alabildiğine açıktır[...] Bu fikri şimdi, burjuvazinin kendi yarattığı yasal zemini tarumar edeceği bir anda, oy pusulasından "tüfeğe" geçiş (yani iç savaş) için kullanmak, bizim yararımızadır."[16] Gerçekte Engels'in "yeni mücadele koşulları için" geliştirdiği düşünce Lenin'in görmek istediğinden[17] net bir şekilde daha karmaşıktı; söz gelişi revizyonistler, taban tabana zıt yorumlara konu olan bu düşünceyi, parlamentarizme doğru "apaçık" bir ters yüz oluş olarak gördüler ve kendi hesaplarına kullanmak istediler.

Gerçekte Troçki'nin de ifade ettiği gibi, "Engels için proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesi, özünde pratik bir meseleydi ve bunun çözümünde ordu doğal olarak önemli bir rol oynayabilirdi. Engels 1789, 1864, 1866 ve 1870–1871 yıllarındaki ulusal hareketlerde ve askeri olaylarda devrimci eylem için manivelalar gördü."[18] Başka bir ifadeyle savaş, Engels için devrimin hızlandırıcısı olarak işlev görebilirdi. Ne var ki 1891'den itibaren yazdığı bir dizi metinde proletaryanın burjuva devletine karşı mücadelesinde iktidarı şiddete başvurmaksızın ele geçiremeyeceği önkabulünü köklü bir revizyondan geçirdi.

Bu çözümleme yakın bir hedef olarak sosyal demokrasinin iktidarı ele geçirmesi perspektifi üzerinde temelleniyor[19] ve çürümüş bir sistem olarak görülen kapitalizmin, varlığını şiddete başvurmaksızın sürdüremeyeceği görüşünden kaynaklanıyordu. Devrim korkusu yönetici sınıfları çaresiz politikalar izlemek zorunda bırakabilirdi. Ordu, 1871'de olduğu gibi, Jaurès'in sözleriyle "toplumsal güçlerin savaşında [hâlâ burjuvaziye tabi] bir baskı ve saptırma aracı" olarak duruyordu ve

16. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 94.
17. Engels'in 150. doğum yıldönümü için Mayıs 1975'te Wuppertal'da düzenlenen kolokyumda Hans Joseph Steinberg ve Heinrich Gemkov'un ilginç sunumlarının da gösterdiği gibi tarihçiler arasında bu konuda halen yorum farkları vardır. Krş. *Friedrich Engels 1820-1970, Referate, Diskussionen, Dokumente*, Hannover, 1971, s. 99-106 ve 115-126 (Schriftreihe der Forschungsinstituts der Friedrich-Ebert Stiftung, Bd 85)
18. Friedrich ENGELS, "Notes sur la guerre de 1870-1871", Troçki'nin önsözü. Fransızca çevirisi *Que faire?* N. 3, Haziran 1970, s. 9.
19. Bu konuda bkz. E. MOLNAR, *La Politique d'alliance du marxisme (1848-1889)*, Akademia, Budapeşte, 1967, s. 347 ve devamı.

sadece yasallığa riayet edilerek etkisizleştirilebilirdi. Bu perspektifte, savaş-devrim sorunsalı tamamen tersine çevrilmişti: Ülkeler arasında silahlı bir çatışma katalizör olmak bir yana ürkütücü bir engeldi ve dolayısıyla barış, işçi hareketinin başarısı için asıl belirleyici etmendi. Bu fikir, "barışı işçilerin kurtuluşu için birincil ve vazgeçilmez koşul olarak olumlayan" Enternasyonal'in 1889'daki birinci kongresinde büyük çoğunluk tarafından kabul gördü. Bu durumda sosyal demokrasinin görevi, gerici güçlerin şiddete başvurarak karşı devrim mekanizmasını (dışarıda, bir savaş; içeride silahla bastırma, iç savaş şeklinde) devreye sokmalarına engel olmaktı. Zira bu, burjuvazi ve proletarya arasındaki çatışmalı alanın üstünü örtebilir, manevra sahasını daraltabilir ve devrimci hareketin kesin ilerleyişine zarar verebilirdi.[20]

Engels konumlanışındaki diyalektik ters yüz oluşun farkındaydı ancak onun için mesele şiddetin kökten reddedilmesi değil, verili koşullar altında dışarıda bırakılmasıydı. Toplumsal dönüşümün politik devrim olmaksızın, işçi sınıfının hegemonyasını yerleştirmek üzere kamusal iktidara işçi sınıfı tarafından el konulmaksızın gerçekleşemeyeceği ilkesini ne açık ne de örtülü olarak sorguluyordu. Tanımlamaya ve uyarlamaya çalıştığı bunun hangi yöntemlerle yapılacağıydı. Arayışı, devletin salt seçimlere yapılan yatırımla ele geçirilmesine dönük bir iradeye değil, yeni güç ilişkilerinin kadük bıraktığı ve yetersiz kıldığı iki sabit etmeni (askeri etmeni ve iradeci etmeni) göreceleştirme ya da dışlama iradesine işaret ediyordu.

Yüzyıl dönümünden sonra verili durum kökten değişti. Rusya ve Japonya arasındaki savaş Engels'in sorunsalını tamamen yeni terimlerle ifade etmiş gibiydi. Lenin, Engels'in stratejik yeniliklerinden sadece bir tanesini, gerçekçi yöntemi sonuna kadar korudu ve devrimin güncelliğini ve silahlı şiddetin rolünü yeniden olumladı. Lenin'in kullandığı dil o andan itibaren Marx ve Engels'in 1848'deki dilinden farklı değildi: Stratejide silahlı gücün rolü. Paris Komünü üzerine 1905 deneyiminden alınan dersi destekleyecek bir yorum geliştirmekte de

20. Mesela Lafargue Mart 1889'da Boulanger'nin iktidara geldikten sonra karşılaştığı güçlükler üzerine düşünürken Rusya'nın Fransa'yı savaşın içine çekeceği varsayımını ortaya atıyor ve 1871 örneğinden hareketle son derece iyimser bir öngörüde bulunuyordu: "Savaşın patlak vermesi belki de bir devrim çağını başlatacaktır. Savaş, silahlanmış halk demektir. Paris'te ve başka birçok şehirde sıkıntılar çıkacaktır ve devrimci bir hükümet kurmak için girişimler olacaktır." Engels vakit geçirmeden cevap verir: "Savaş bence en korkunç olasılıktır" zira "hareketimizin, özellikle de Almanya'da, zor yoluyla ve kaçınılmaz bir şekilde bastırılmasına, yerle bir edilmesine, ezilmesine, şiddetle söndürülmesine yol açacaktır. Diğer taraftan barış halinde zaferimiz neredeyse kesindir. Ve Fransa tek müttefiki Rusya'yı Bismarck'ın kollarına atmaksızın ve bir koalisyon tarafından ezilmeksizin devrim gerçekleştiremez." (*Correspondance entre Engels et Paul et Laura Lafargue*, c. II, Ed. Sociales, Paris, 1956, s. 224-226).

gecikmedi: İktidarı ele geçirmek için politik kitlesel grev silahlı ayaklanmaya eklenmeliydi.[21]

Ancak yine de, perspektiflerdeki bu bütüncül değişim ya da kaynaklara bu geri dönüş savaş ve devrim arasında karşılıklı bir nedensellik varsaymaz. Mesela Rusya'da mutlakiyetin çöküşünü devrimci bir alevlenme ya da daha net bir ifadeyle devrimin başlangıcı, gelişimi ve sonuçları üzerinde etkisi olabilecek tarihsel bir olgu olarak değerlendirir. Diğer taraftan, Rus-Japon savaşı "nesnel olarak devrimci" rolüne rağmen, "Rus devrimci sınıfların zayıflığını" göstermiştir zira "savaş olmaksızın ayaklanamayacakları"[22] ortaya çıkmıştır. Kısacası Lenin, ne kuramsal tümevarımlara başvuruyordu ne de Rus deneyimini evrenselleştirmeye çalışıyordu.

Ancak soru bir kez sorulmuştu. 1908'de Otto Bauer, "emperyalist gelişme aşamasındaki büyük kapitalist devletlere" dair bir çözümlemeye dayanan yeni verileri sıralıyordu. "Bugün militarizm eleştirisinde Friedrich Engels'in formüle ettiği düşüncelerin dışına çıkmamız, kesinlikle başka verileri hesaba katmamız gerekiyor... Elbette barış için tamamen bambaşka koşullarda verdiğimiz mücadele en önemli görevlerimizden biridir. Ancak bunu emperyalizme karşı verdiğimiz mücadelenin bir parçası olarak sürdürmeliyiz; yoksa karşı konmaz bir mücadele partisine hiç de uygun olmayacak şekilde, Suttner ya da Tolstoyvari bir gözü yaşlılıkla değil. Şunun net bir şekilde bilincinde olmalıyız ki bugün için yalnızca emperyalist baskının bir aracı olan savaş, yeniden proletaryanın kurtuluşunun bir aracı haline gelebilir."[23]

Bu çözümlemeler, 1904'ten sonra Enternasyonal'de yeniden gündeme oturan, ana izleğini savaş-barış ikiliğinin oluşturduğu ve merkezinde hâlâ önleyici strateji arayışlarının bulunduğu tartışmalar üzerinde neredeyse hiç etkili olmadı.[24] Lenin bu tartışmaları ve ayrışmaları Enternasyonal kongrelerinde ve 1907'den 1911 kadar düzenli

---

21. Bu konuda bkz. Alexander FISCHER, "Lenin und die Technik des bewaffeten Aufstandes in der russischen Revolution von 1905", *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 7, 1966, s. 386- 404.

22. Elbette Lenin'in Rusya tarafından sürdürülen kolonyal bir savaşa benzettiği 1904-1905 savaşına ilişkin çözümlemesi ve değerlendirmesi çok daha karmaşıktır ve başlı başına bir incelemeyi hak eder. Mesela şöyle yazar: "İleri bir ülke ile geri kalmış bir ülke arasındaki savaş, tarihte daha önce birçok kez görüldüğü gibi, yine büyük bir devrimci rol oynadı." Düşüncesini açıklığa kavuşturmak için, "Japon burjuvazisinin Rus otokrasisini mağlup ederek devrime yaptığı katkıya"" işaret eder ve "Rus işçisinin ister istemez dâhil olduğu tarihi savaşın büyük devrimci rolü"nün altını çizer. (*Œuvres*, c. 8, s. 45-48)

23. Heinrich WEBER (Otto Bauer'in takma adı), "Nationale und Internationale Gesichtspunkte in der auswärtigen Politik", *Der Kampf*, n. 2, 1908-1909, s. 538.

24. Krş. Georges HAUPT, *Le congrès manqué: l'Internationale á la veille de la première guerre mondiale*, Maspero, Paris, 1965, s. 15 ve devamı.

olarak katıldığı UİB toplantılarında yakından izledi. Ne var ki gözlemci konumunda kalmayı tercih etti ve sadece 1908'de, hiçbir sosyalistin, militarizm ile kapitalizm arasındaki gizli ittifaka dair kuşkusu olamayacağını belirtmekle yetindi. Ancak Lenin yine de eklemeyi ihmal etmiyordu: "Bu gerçeğin kabul edilmesi sosyalistlerin somut antimilitarist taktiğinin belirlenmesi için yeterli değildir. Militarizm çılgınlığına karşı pratikte nasıl savaşmalı ve savaşlara nasıl engel olmalı sorularını yanıtlamaz. Sosyalistler arasındaki büyük ayrışmalar bu sorulara verilen yanıtlardan anlaşılabilir."[25]

Gerçekte Lenin, Enternasyonal'deki iki büyük blok olan Alman ve Fransız sosyalistleri arasındaki gerilimi besleyen önleyici tedbirlerin tanımına ilişkin tartışmayla o kadar da ilgili değildi. Bu, verili bir konjonktüre tabi olan, tamamen taktik bir meseleydi.[26] Önceden çözülmesi ne mümkün ne de faydalıydı. Dolayısıyla polemiğe girmedi ve hem yazılarında hem de katıldığı UİB toplantılarında sessizliğini korudu. 23 Eylül 1911'de Fas krizinin boyutları anlaşıldığında Zürih'te alelacele toplanan UİB'nin fırtınalı gizli oturumunda Lenin'in hiçbir şekilde müdahalede bulunmamasının nedeni de buydu.[27] Bu sessizlik tarihçinin işini kolaylaştırmasa da kendi içinde birçok şey anlatır.

Diğer taraftan kendi partisinden militanlara karşı daha konuşkandı ve fikirlerini gizlemiyordu: Saf olduğunu düşündüğü Vaillant'ın muhtelif önerileri karşısında irkiliyordu[28]; Vaillant ve Keir Hardie'nin savaşı engellemek için genel greve gidilmesi yolundaki tekliflerini kategorik olarak reddetti; Hervé'nin ayaklanma taktiğini ise maceracılık ve "hamasi bir budalılık" olarak görüp küçümsedi. Emperyalizm çağında devrime giden kestirme yolun "savaş sancılarından" geçtiğini öne süren Alman aşırı solunun (Karl Radek) çelişkileri keskinleştirme taktiğiyle de arasına mesafe koydu. Lenin için asıl mesele, 1905 deneyimi ışığında savaş-devrim bağlantısında ortaya çıkan yeni verileri hesaba katabilecek bir stratejinin ilkelerini tanımlamaktı.

1907'deki Stuttgart Kongresi'ne Rosa Luxemburg ve Martov ile birlikte sundukları bir önergede bu stratejiyi derli toplu şekilde sundu.

---

25. LENİN, Socinenie, c. 15, s. 170.
26. Bkz. M. I. PSEDECKIJ, "Voprosy vojny i militarizma na Kopenhagenskom kongresse II. Internacionana (1910)", *Novaja i novejsaja Istorija*, n. 2, 1962, s. 63-79.
27. Bugüne kadar bilinmeyen bu faslı şu anda hazırlamakta ve belgeleri de sunacağımız bir çalışmada ayrıntılı olarak ele alacağız. *Bureau socialiste internationale: comptes rendus, manifestes, circulaires*, c. 2, 1907-1914.
28. Savaşa karşı geliştirilecek taktiğe dair Vaillant'ın sekreteri tarafından tüm ESB delegelerine tebliğler olarak sunulan (dolayısıyla o dönemde PSDİP delegesi olarak ESB'de olan Lenin'in de bildiği) önerileri hakkında bkz. *Bureau socialiste internationale...*, c. I, 1900-1907, Mouton, Paris, 1970, s. 175 ve devamı.

Kendi ifadeleriyle, "amaç, sadece savaşın patlak vermesini engellemek değil, aynı zamanda savaşın tetiklediği krizi burjuvazinin çöküşünü hızlandırmak için kullanmaktı."[29] Burada söz konusu olan savaş-devrim ilişkisini sorgulama tarzında yeni bir berraklık mıydı? Savaş yeni devrimci perspektifler mi açacaktı? Yoksa Lenin, savaşın bir zorunluluk değil hâlâ bir olasılık olarak değerlendirildiği göz önünde bulundurulduğunda, önleyici stratejinin başarısızlığa uğraması durumunda başvurulacak bir alternatif mi formüle etmeye çalışıyordu? Gerçekte Lenin, böyle bir olasılık karşısında ilkesel bir konum ve sosyal demokrasinin izleyeceği devrimci bir yöntem belirlemeye çalışıyor; sosyal demokrasiyi, savaş şeklinde somutlaşacak ve devrimle sonuçlanabilecek krizlerden, "tarihsel, nesnel olarak olgunlaşmış" dönemeçlerden faydalanmaya çağırıyordu.

Bebel'in kaygıları nedeniyle yumuşatılan önerge yasal açıdan kusursuz şekilde yeniden kaleme alınsa da muğlâklığından bir şey kaybetmedi. Lenin'in önergenin nihai yorumunu yapması için Eylül 1914'teki oldubittiyi beklemek gerekecekti[30]. Önerdiği ilke Enternasyonal tarafından benimsenmiş olsa da bu alternatif 1907'den sonra ne politik ne de kuramsal düzlemde derinleştirildi; hatta Kautsky'nin, savaş-devrim bağıntısına ilişkin tartışmalarda ikinci bir aşamayı işaret eden 1909 tarihli *İktidar Yolu* kitabında bahsi dahi geçmedi. Şaşırtıcı olan, Lenin'in, "çağımızın görevlerine dair en tam eser", "savaş ve devrim ilişkisine dair" en derin inceleme olarak gördüğü ve "tüm devrimci sosyal demokratların çürütülemeyecek fikirlerini"[31] içeren bu kitaba birçok yerde gönderme yapmış olması.

Lenin'in savaş boyunca "Enternasyonal'in en büyük otoritesi" olarak tanımladığı bir ismin metnini yorumlama tarzı önemsiz bir başlık olmasa da bu konuya burada girmeyeceğiz. Ayrıca bundan hareketle Lenin'in söz konusu çözümlemeye, yayımlandığı andan itibaren tamamen katıldığını göstermeye de çalışmayacağız. Daha öncelikli olan, kautskyci sorunsalın, bu yeni çözümün ana hatlarını çizmektir.[32]

---

29. Bu önergenin hazırlandığı koşullarla ilgili bkz. G. ZİNOVİEV, *Der Krieg und die Krise des Sozialismus*, Viyana, 1924, s. 619; ayrıca bkz. Olga Hess GANKIN ve H. H. FISHER, *The bolsheviks and the World War. The Origin of the Third International*, Stanford University Press, Stanford (Kaliforniya), 1940, s. 55-65.
30. Bkz. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 186.
31. *A.g.e.*, s. 90-94 ve 323.
32. Yakın zamanda Victor Fay'in bir giriş yazısıyla fransızca yeniden basılan *Chemin du Pouvoir*'ı kullanıyoruz. Kitabın Kautsky'ye ait alt başlığı çevrilmemiş: *Politische Betrachtungen über das Hineinwachsen in die Revolution* (Devrime Tedrici Geçiş Üzerine Politik Düşünceler). Kitabın yayımlandığı dönemin koşulları ve SPD idari komitesinin yarattığı düş kırıklığıyla ilgili krş. Ursula RATZ, "Briefe zum Erscheinen von Karl Kautsky's *"Weg zur Macht"*, *International Review of Social History*, n. 3, 1967. Ursula Ratz tarafından ya-

Kautsky, emperyalizmin ve çelişkilerinin gelişmesi karşısında yeni bir devrim ve savaş çağının gelmekte olduğunu öngörüyor ve bu öngörüden hareketle Engels'inkilerden temelden farklı çözümlere ulaşıyordu. Proletaryanın 19. yy sonundan itibaren katettiği yol, yayılımı ve radikalleşmesinin aldığı boyut, "savaşı artık daha soğukkanlı bir şekilde gözümüzde canlandırmamıza [...], sonuçlarına dair daha güvenli olmamıza imkân veriyor"du ve savaş, Engels'in tahmin ettiğinin tersine, işçi hareketi için ille de büyük bir talihsizlik olmayabilirdi.[33]

Kautsky, savaşın bir devrimi tetikleme olasılığını belli koşullar altında dışlamıyor, üç olası durumu öne çıkarıyordu. 1) Savaşan iki ülkeden zayıf olanı, halk desteğini denkleme tamamen dâhil etmek zorunda kalabilir ve bu da iktidarın "en cesur ve en enerjik sınıfa, yani proletaryaya" devriyle sonuçlanır. 2) Bir ordunun bozguna uğraması ve ardından, yapılan fedakârlığın boşunalığına dair oluşacak farkındalık, bir halk ayaklanmasını tetikleyebilir ve bu da amacı "felaketlerle dolu ve amaçsız" bir savaşı sona erdirmek olan bir iktidarın yükselişiyle sonuçlanır. 3) Aşağılayıcı bir barış antlaşması "halkı ve orduyu hükümete karşı birleştirecek" genel bir ayaklanmaya yol açar.[34]

Bu üç olasılık içinde devrimin başlangıcı için en uygun zaman hangisiydi? Kautsky bu soruya kategorik bir yanıt veriyordu: "Savaş sonrasında gelecek devrimin, ya savaş sırasında ya da savaşın hemen ardından gerçekleşeceğini büyük bir kesinlikle söyleyebiliriz" Lenin bu öngörüyü 1914–1915 yıllarında sürekli öne çıkaracaktı. Akılda tutulması gereken, Kautsky'nin öngörüsünün kitabın yazıldığı dönemin (1909) propaganda temalarından birine, savaşın tetiklenmesi durumunda sosyalistlerin doğrudan yanıtının devrim olacağı yolundaki temaya dolaylı ve imalı bir karşılık olduğudur. Ancak tüm ciddi çözümlemeler bu varsayımı artık dışta bırakıyordu. Troçki, dünya ölçeğinde çatışmalar başladıktan birkaç hafta sonra bunun nedenini şöyle açıklıyordu: "Seferberlik ilanıyla birlikte sosyal demokrasi, tüm burjuva partileri ve kurumlarının desteğiyle önüne çıkabilecek her türlü engeli yıkmaya hazır ve güçlü bir askeri aygıta yaslanan iktidarın merkezileşmiş gücünü karşısında buldu."[35]

Polemik ateşinde bu savı reddeden Lenin, yaşanan deneyime ilişkin 1922'de yaptığı çözümlemede benzer sonuçlara varıyordu. "Basit-

---

yımlanan bazı belgeler *Chemin du pouvoir*'ın fransızca basımına eklendi.
33. KAUTSKY, *Le Chemin du pouvoir*, *a.g.e.* s. 162-163.
34. *A.g.e.*, s. 25-26
35. L. TROÇKİ, *Der Krieg und die Internationale*, Zürih, 1914, s. 41-42.

çe söylemek gerekirse, düz anlamıyla savaşa devrimle 'yanıt vermek' imkânsızdır."[36]

Ne var ki Kautsky'nin geliştirdiği kuramın özü savaş-devrim diyalektiğinde değildi. Bu diyalektik onun için olası birçok sonuçtan sadece biriydi ve daha çok spekülasyon alanına dâhildi. Zira "savaş bilimi" denen şeyin bilimsel temelleri yoktu ve dolayısıyla bahisleri savaş için açmak maceracılıktan başka bir şey değildi. Ayrıca savaş sonrası bir devrimin geleceğini dair varsayımın gerçekleşmeme ihtimali de vardı. Savaşın tetikleyeceği bir devrimin canlılığı, süresi ve büyüklüğü konusunda emin olunamazdı. Dolayısıyla sosyalist strateji, bilimsel çözümleme ve kesinlikler üzerinde yükselmeliydi. Mutlak olarak zorunlu olduğu söylenebilecek tek devrim, kapitalizmin gelişme yasalarına uygun bir şekilde[37], sınıfsal antoganizmaların sürdürülemez noktaya gelmesi durumunda gerçekleşecek ve emperyalizmin yaygınlaşan çelişkileri ışığında güncel ifadesini bulacak olan devrimdi. Kautsky elbette devrimin gerçekleşmemesi durumunda egemen sınıflar için tek kurtuluş yolu olarak Avrupa ölçeğinde bir savaş perspektifini dışlamıyordu. Şu var ki, proletaryanın artan gücü tüm hükümetleri bu olasılık karşısında geriletiyordu; zira savaş, "devrimi silahlı barıştan çok daha fazla yakın bir tehdit haline getirmemiş olsa" çoktan vuku bulurdu.

Kautsky'nin öne çıkardığı bu sorunlar farklı biçimlerde yankısını buldu. Burada Lenin'in daha sonraki çözümlemelerinde, düşüncelerinde ve incelemelerinde unsurlarını bulduğumuz iki tarz tepkiden bahsetmekle yetineceğiz. Kautsky'nin kendinden emin çıkarımlarının sorgulandığı pasajlardan birine Otto Bauer'in Ocak 1913'te tarihli bir yazışmasında raslıyoruz: "Devlet iktidarı karşısında duyulan korku öylesine büyük ki, bu korku savaş sayesinde kırılmadıkça ve insanlar savaşın sonuçlarını doğrudan deneyimlemedikçe devrim mümkün olamaz."[38] Aynı dönemde Charles Rappoport, *Toplumsal Devrim* kitabının "Savaş ve Devrim" başlıklı kısa bir bölümünde kökten farklı bir bakış açısı geliştirerek Kautsky'nin tezlerini destekledi. Bu sükûnet döneminde belirginleşen tehditlere duyarlı neredeyse tek isim olan

---

36. LENİN, *Œuvres*, c. 33, s. 461. Lahey Konferansı'na katılacak Rus delegesyonu için hazırladığı aynı notlarda daha da ileri gider: "Katılımcılara reel durum açıklanmalıdır. Savaşın başlangıcını örten gizemin ne ölçüde büyük olduğu, işçilerin olağan örgütlenmesinin, kendisine devrimci sıfatını yakıştırsa bile, gerçekten yakın bir savaşı önlemek konusunda ne kadar güçsüz kaldığı açıklanmalıdır. Onlara son savaşta olayların nasıl geliştiği ve neden başka türlü gelişemeyeceği mümkün olan en somut şekilde açıklanmalıdır."

37. KAUTSKY, *Le Chemin du pouvoir*, *a.g.e.*, s. 27

38. Aktaran, Julius BRAUNTHAL, *Otto Bauer, eine Auswahl aus seinem Lebenswerk*, Viyana, 1961, s. 23.

Rappoport'a göre çatışma, devrim yaratmak bir yana, bilinçli bir karşı-devrimci girişimdi ve "yükselen sosyalist dalga karşısında yapay bir barajdı."[39] Lenin spesifik olarak gönderme yapmasa da bu düşünceleri not edip, farklı bir şekilde yapılandırdığı bir çözümlemeye dâhil etti mi?

II

Lenin üzerindeki etkiler düğümünü, yorumların önünü çok fazla açmadan ya da daraltmadan çözmek zordur. Benzer şekilde Lenin'in "kautskyciliğinin" sınırları ya da 1914 öncesinde bağlı olduğu "II. Enternasyonal marksizmiyle" yakınlığı üzerinde çok fazla durursak yine tali bir yola sapmış oluruz. Daha çok marksist kuramcıların 1914 öncesinde giriştikleri tarihsel sorgulamalardan bahsetmemiz ve sorunsalı ne savaş eşittir devrim ne de buna alternatif olarak savaş ya da devrim, savaş ya da barış olarak belirleyen Lenin'e uygun düşecek terimlerle düşünmemiz gerekmez mi? Başka bir deyişle leninist müdahaleyi olayların iniş çıkışlarıyla ilişkisi içine yerleştirmek, bu müdahaleyi onu yönlendiren tarihsel oluş bağlamına oturtmak ve geçirdiği değişim ya da kopuş süreçleri içinde anlamak gerekmez mi?

Bunun için iki temel ve tartışmalı soruyu sormak gerekiyor. 1) Lenin daha 1914'ten önce kuramsal modelini tamamlamış mıydı? Tezlerini açıkça ortaya koymasa da emperyalist bir savaşın açabileceği yeni devrimci perspektifleri varsaymış ve stratejik projelerinde bunu hesaba katmış mıydı? Ve sonuç olarak Avrupa'da savaşın patlak vermesi, öngörülerini doğrulamasına, niyetlerini somutlaştırmasına ve amaçlarını daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmesine yardımcı olmuş muydu? 2) Yoksa savaş-devrim bağıntısına ilişkin, koşullara bağlı, gerçeklik temelinde ve eyleme yönelik, yeni bir sorunsala ve politik sonuçlara mı varmıştı? Yani söz konusu olan, emperyalizmin örtük eğilimlerini ve çelişkilerini gün ışığına çıkaran ve yeni bir dizi kuramsal ve politik soru yumağını gündeme getiren, daha önce görülmemiş bir tür savaş mıydı? Leninist inşa böylece kuramsal düzlemde olduğu kadar bunların ideolojik alandaki uygulamalarında, politik çıkarım ve buna bağlı stratejide kendine özgü bir görünüm mü kazanmıştı?

Aşılması gereken salt metodolojik bir zorluk değildir; zorluk aynı zamanda Lenin'in kaynaklarının ve yazılarının karakterinden, söyleminin gerektirdiği çözümlemenin doğasından da kaynaklanır.

---

39. Charles RAPPOPORT, *La Révolution sociale*, Quillet, Paris, 1913, s. 490-491.

Bu noktada, Marcuse'un "ikili okuma"[40] adını verdiği bir yöntemin ölçütleri ve gereklerine dair tartışmaya girmeden bir parantez açabiliriz. Lenin'in metinlerinin burada ele aldığımız konuya ilişkin öne çıkardığı sorunlar, özünde onun diğer metinlerinin çözümlenmesinde karşılaşılan genel sorunlardan farklı değildir. Ancak Lenin'in savaş-devrim bağlantısını 1914 öncesinde sadece bazı metinlerinde, güncel olaylara bir yanıt olarak ve bölük pörçük bir tarzda ele aldığı akılda tutulmalı (Rus-Japon savaşının çözümlemesi üzerinde uzun uzun durSa da veya 1912-1913'te, Balkanlardaki krize ilişkin Çarlık dış politikasının olası sonuçları ışığında, toplumsal koşulların olgunlaşmadığı bir durumda ulusal savaşların bir devrim işlevi görebileceğine dair bir çıkarım yapsa da). Diğer taraftan küresel çalkantı bir kez baş gösterdiğinde Lenin'in bütün yapıtları bu sorunsal üzerine odaklandı. Daha önce dilbilimsel incelemelerin de kısmen gün ışığına çıkardığı gibi, Lenin'in stilinin karakteristik özelliklerine burada yeniden rastlarız:

1) Lenin savaş yazılarını, II. Enternasyonal'in pratiğine ilişkin kınayıcı bir tonda, sürekli ve inatçı bir polemik içinde kaleme aldı. Bu metinlerde, eylemin buyruklarını ilk başta mevcut durum için hesaba katan bir söylem içinde, geçmiş ve gelecek bilinçli olarak birbirine karıştırıldı.

2) Bunlar kavga yazılarıydı; devrimci bir pedagojinin ve Lozovsky'nin "inisiyatifi asla kaybetme [...] en iyi savunma saldırıdır"[41] şeklinde formüle ettiği Lenin'in "altın kuralı"ndan türeyen taktik manevraların etkisiyle bulanıklaşmış metinlerdi. Dolayısıyla "emperyalist savaşı iç savaşa dönüştür" sloganının, 1914'ün bolşevikleri de etkisi altına alan "umutsuzluk ve moral çöküntü" bağlamındaki içerimleriyle, Ekim 1915'teki içerimleri farklıydı; zira verili koşullar değişmişti ve leninist karargâh, Zinoviev'in ifadesiyle "Rusya'da devrimci bir savaş perspektifini"[42] keşfetmiş bulunuyordu. İlkeleri, özlü bir inancın güçlü bir şekilde yeniden olumlanması, yalnız harekete geçirici bir slogan olarak dile getirilmesi biçiminde iş görse de, Lenin aynı araçlara, aynı yapılara başvuruyordu ve "bunların temeli, mümkün olan en farklı veçhelerde ve derecelerde *tekrardı.*"[43] Sonuç olarak temaların sık sık tekrar etmesi, ideolojik düzlemde bir vurgu ve devamlılığa tanıklık

---

40. Herbert MARCUSE, *Le Marxisme soviétique: essai d'analyse critique*, Gallimard, Idees, Paris, 1963, s. 383.
41. A. LOZOVSKY, *a.g.e.*, s. 17 ve 27.
42. Bkz. özellikle Zinoviev'in *Contre le courant* derlemesine yazdığı önsöz, *a.g.e.*, s. 11-12.
43. Krş. *Sprache und Stil Lenins* (derleme), Karl Hanser Verlag, Münih, 1970, s. 126-127 (özellikle Boris KAZANKI'nin incelemesi, "Lenins Sprache. Versuch einer Analyse der Rhetorik")

eder. Bu, genel bir stratejinin ifadeleri olarak öne çıkarılan sloganların yorumlanmasında kişiyi tuzağa düşürebilir.

3) Lenin'in kuramsal düşünceleri koşullara bağlı bu kavga yazılarında, somut ve güncel anlamıyla formüllerle, çoğu zaman örtülü olarak yayılıyordu.[44] Buharin'in de altını çizdiği gibi bir eylem adamı olan Lenin, "kuramsal tezlerini derli toplu bir biçimde ifade edememişti" Zaten böyle bir şeyi istememişti de; zira "tüm kuramsal inşaların ancak ikincil önemde olduğu konusunda köklü bir inanç" sahibi olacak kadar olgundu. *Felsefe Defterleri*'nin de tanıklık ettiği gibi, Lenin savaş yıllarında artan bir yoğunlukla kuramsal çalışmalara girişti; ancak emperyalizm üzerine temel eserini yazarken konuya bu açıdan yaklaşmadı. Buharin'in altını çizdiği gibi, "en karakteristik özelliklerinden biri her tezin, her kuramsal inşanın pratik anlamını görmesiydi."[45]

Bir stratejinin yapısını, eklemlenmesini, yönelimini ve devrimci "didaktiği" hesaba katmak için Lenin'in bütün savaş yazılarını, öncelikle ve kaçınılmaz olarak bağlamın, olayların bilgisine sahip olmayı gerektiren bu süzgeçten geçirmek gerekir[46].

III

Yanıt bekleyen iki soruyu ele alırken, Lenin'in düşünme akışını belirleyen ve çerçeveleyen temel tematiğin incelenmesinden hareket edeceğiz –yani, Lenin'in emperyalist olarak tanımlanan 1914'teki savaşın ("kapitalizmin sonunun geldiği bir çağın, kapitalizmin en gelişkin çağının savaşı") "somut, tarihsel" karakterine dair getirdiği özgül yorumu başlangıç noktası olarak alacağız ve iki veçhe arasında ayrım yapacağız: Savaşın işlevi ile sosyalist devrim sürecindeki rolü ve yeri. Bu iki veçhe, birçok düzeyde birbirine karışmaksızın iç içe geçer.

Lenin, 28 Eylül (11 Ekim) 1914'te "emperyalist savaşın gerçek anlamını" şu sözlerle formüle ediyordu: Söz konusu olan, küresel güçler arasında bir üstünlük mücadelesi, "rakip ülkeyi yok etmek ve kaynaklarını yağmalamak" için girişilen bir fetih savaşıydı. Lenin, bu tanımı sık sık tekrar etti. Diğer taraftan 1914 tarihli metninde ayrıntılı olarak

---

44. *A.g.e.*, s. 167 (Boris TOMASCHEWSKI, "Die Konstruktion der These").
45. Nicolas BUHARİN, *Lenine marxiste*, Maspero, Dossiers Partisans, Paris, 1966, s. 18.
46. Bugün söz konusu bilgiyi edinmek yayımlanan birçok önemli çalışma sayesinde kolaylaşmıştır. İlk başta Horst LADEMACHER'in yayımladığı belgeler, *Die Zimmerwalder Bewegung, Protokolle und Korrespodenz*, Mouton, Paris-Lahey, 1967, iki cilt. Ayrıca J. G. TEMKINE'in yapıtından da bahsetmek gerek: *V. I. Lenin i mezdunarodnaja socialdemokratija (1914-1917)*, Nauka, Moskova, 1968; son olarak bkz. Albert E. SENN'in monografisi: *Russian Emigration in Switzerland during the War*.

geliştirdiği ikinci bir boyut, savaşın devrime giden yolu kapatmak için yüklendiği karşı devrimci işlev konusunda daha az şey söyleyecekti. Daha net bir ifadeyle savaşın, özellikle Almanya ve Rusya'da görünür hale gelen devrimci krizin önünü almak, bu yolla burjuva egemenliğini kurtarmak için üstlendiği işlev konusunda... Bu işlev, birinci olarak, "iç politik krizleri emekçi sınıfların dikkatinden kaçırmak" ve öndevrim öncesi aşamadaki ülkelerde radikalleşme sürecini durdurmak; ikinci olarak, "işçileri bölmek, öncülerini kırımdan geçirmek" ve enternasyonal işçi hareketine kesin bir darbe indirmekten ibaretti.[47]

Özellikle Rusya'da devrimci hareket yeniden devasa boyutlara ulaşmıştı; politik içerikli grevler, Temmuz 1914'te Petrograd'da işçiler tarafından yükseltilen barikatlar savaşın paramparça edeceği bu tehditkâr devrimin ifadeleriydi. Kısacası savaş, Çarlığın kaçınılmaz çöküşünü geciktirmiş, bu sayede burjuvazi, ittifak halinde olduğu küçük toprak sahipleriyle birlikte, demokratik hareketlere karşı mücadelesinde otokrasiye güçlü bir yardım eli uzatmış ve işçi hareketine korkunç zarar vermişti.[48] Lenin'in II. Enternasyonal yöneticilerini ihanetle suçlamasının gerçek nedenleri böyle bir bağlamda anlam kazanır. Başarısızlık, salt savaşın patlak vermesini önleyememek ya da savaşa devrimle yanıt verememekte, hatta her türlü militan eyleme son verilmesinde değildi; Lenin'in bir ters yüz oluş olarak gördüğü, Kutsal Birliğe dâhil olunarak bu karşı devrimci girişime verilen destekteydi.

Lenin, Enternasyonal'in bu görkemli çöküşü ve Avrupa'da çatışmaların birdenbire alevlenmesi karşısında afallasa da kaçınılmaz olanın gerçekleşmesi olarak savaş karşısında şaşırmamıştı. 1911'den itibaren bu olasılığın farkındaydı ancak stratejik hesaplarını tek bir kesinlik üzerine kurmuştu: Devrimin eli kulağındaydı. Bu noktada, işçi sınıfının bilinç düzeyi ve mücadele azmine ilişkin Alman sosyal demokrasisinin resmi radikalizminin dışa vurduğu algıyı büyük oranda paylaşıyordu: İşçi sınıfı, savaş eğilimini dengeleyebilecek ve devrimin tamamlanması için zorunlu olan zamanı kazanabilecek ölçüde olgunlaşmıştı. 1908'de sosyalist mücadelenin üçüncü çağına girdiğini sezen Kautsky'nin çözümlemelerini ve öngörülerini benimsiyordu: "Devrimci çalkantı dönemi açıldı, yeni bir devrimler çağı yaklaşıyor. Sınıfsal çelişkiler yumuşamak bir yana gittikçe sertleşiyor. Hayat pahalılığı artarken emperyalist rekabet gemi azıya almış durumda ve militarizm çığrından çıktı."[49]

---

47. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 21-23.
48. *A.g.e.*, s. 21- 25
49. KAUTSKY, *Le Chemin du pouvoir*, aktaran LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 145

Lenin bu olgulara sık sık gönderme yapsa da Kautsky'nin "yıpratma stratejisi" olarak formüle ettiği perspektifin tamamen dışına çıkıyordu. Lenin Alman solunun ulaştığı sonuçları paylaşıyordu: Silahlanma yarışı, savaş tehlikesi ve bunların yarattığı ekonomik ve toplumsal yük, kitlelerdeki radikalleşme eğilimini besliyor ve devrimi, salt bir yönelim olarak değil aynı zamanda kısa vadede gerçekleşebilecek bir olasılık olarak güncelleştiriyordu[50]. Dolayısıyla Lenin, özellikle Rusya'da eli kulağında olan, kısa vadede gerçekleşecek bir devrim perspektifi içinde etkin bir saldırı, bir "alt üst etme stratejisi" benimsiyordu.

Bundan on yıl sonra Zinoviev, "İkinci devrim yaklaşıyor gibiydi ancak Avrupa'da başlayan çatışmalar devrimin gelişimini aniden durdurdu"[51] diye yazacaktı. Dolayısıyla savaş hem sosyalizmin iflası hem de bir başarısızlık, hem Enternasyonal'in dağılması hem de burjuva milliyetçiliğinin zaferi olarak göründü. Tarihsel olarak geçici olan bu uğrakta, ki bu uğrak Lenin'in gözünde derin bir hareket olan devrim sürecine dâhildi, eldeki veriler değişmemiş olsa da süre ve koşullarda esaslı bir dönüşüm gerçekleşmişti.

"Dünya devrimine doğru yürüyen işçiler sayısız hata yapabilir ve yenilgiye uğrayabilir, zayıflık gösterebilir ve tökezleyebilirler; ancak devrime doğru ilerlemeye devam ederler."[52]

O halde mesele, bu yenilginin üstesinden gelmek, enternasyonal sosyalizmi içine düştüğü derin krizden çıkarmak, akıntıyı tersine çevirmek, milliyetçi yükselişi durdurmak ve ilerleyen dünya devrimini yeniden rayına sokacak bir eylem hattı tanımlamaktı. Lenin'in Marx'ın biyografisi üzerine Kasım 1914'te yazdığı metnin sonuç cümlesi her şeyden önce kendisinin gelecekteki konumlanışına dair dolaylı bir açıklama değil midir? Paris Komünü'nün düşüşünün ardından Marx'ın benimsediği tutumu değerlendiren Lenin, "Marx'ın tarihsel materyalizmi ışığında, devrimci hareketin diğer birçok durumda olduğu gibi bu durumdaki yenilgisi de, proleter mücadelenin geneli ve *sonuç* göz önüne alındığında, işgal edilen konumun savaşmadan teslim edilmesine değdir. Zira böyle bir teslimiyet proletaryayı demoralize edecek, mücadele azminin altını oyacaktır. "[53]

---

50. Lenin, *Ermattungs* (yıpratma) ve *Niederwerfungs* (yıkma) *strateji*lerine dair tartışmayı yakından takip etti ve ikinci seçenekten yana oldu. Krş. *Lenin v bor'be za revoljucionnyj Internacional*, Nauka, Moskova, 1970, s. 167-170.
51. G. ZİNOVİEV, *Lenine notre maitre*, Librairie de l'Humanité, Paris, 1924, s. 19.
52. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 128.
53. *A.g.e.*, s. 74

Savaştan çabucak çıkarılan dersler Lenin'in kısa vadeli amaçlarını da belirledi. Savaş, oportünizm ile devrimci marksizm arasında net bir ayrım hattı çekmiş, parlamentoyu fetişleştirmenin ve legal mücadeleyi mutlaklaştırmanın sonuçlarını gözler önüne sermiş, Lenin'in devrimci öncüler stratejisinin haklılığını kanıtlamıştı. Kısacası savaş, devrimci marksistlerin III. Enternasyonal adı altında yeni bir kümelenişini mümkün, hatta zorunlu kılmıştı: "Bu zor günlerde enternasyonalist sosyalizmi (öncelikle ideolojik planda, zamanı gelince de örgütlenme düzleminde) eylemleriyle savunabilecek insanların bir yakınlaşması olan"[54] III. Enternasyonal'i... Bu fikir ilk kez Kasım 1914'te formüle edildi.

O ana dek değişkenlerden biri olarak ele alınan savaş artık devrimci projenin tümüyle içinde şekillendiği bir pota haline geldi. Savaşın öncelikle karşı devrimci anlamı üzerine yapılan vurgu, büyük ölçüde, tüm çağdaşların paylaştıkları, savaşın kısa süreceği öngörüsüyle koşullanmıştı. Ne var ki 1914'ün sonuna gelindiğinde Lenin, "savaşın uzadığının ve yayıldığının"[55] altını çiziyordu. Endüstri çağının bu ilk savaşının kendisinden beklenen işlevi yerine getirmediği anlaşıldıkça perspektifler de değişmeye başladı. Savaş devrimin ritmini aksatmak bir yana onu hızlandırmıştı. O andan itibaren Lenin ikinci bir veçheyi vurgulamaya başladı: Son derece derin bir tarihsel kriz olarak nitelediği Avrupa ölçeğindeki savaşın rolü ve yeri. Bütün krizler gibi bu kriz de, gün ışığına çıkardığı temel çelişkileri daha da keskinleştirmiş ve devrimci krizin nesnel koşullarını olgunlaştırmıştı[56]. Bu olgu Lenin'i, yönünü etkilemek istediği tarihsel oluşun içinde konumlandırdı; yeni veri ve olguları kuramına dâhil etme, kısa ve uzun vadeli hedefleri somutlaştırma çabasını biçimlendirdi. İsveç'te göçmen olarak yaşadığı dönemde Lenin'in yakın çalışma arkadaşı olan Buharin, savaşın gözler önüne serdiği tekelci kapitalizmin anatomisinin iki veçhesini şu şekilde tanımlıyordu: a) Devlet kapitalizmi olgusunda somutlaşan ve ifadesini bulan yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimleri ile bunun sonucunda "kapitalist mekanizmada gözlemlenen parçalanma ve dağılma"; b) "Kapitalist ilişkilerde bir çöküş döneminin" başlangıcı ki

54. *A.g.e.*, s. 95
55. *A.g.e.*, s. 237
56. *A.g.e.*, s. 95 ve 159. Devrimci kriz savaşın bir sonucu muydu yoksa savaş, krizin yalnızca daha da derinleşmesine mi yol açtı? Lenin'i yorumlayan Lukacs soruya şöyle yanıt verir: "Savaş ne herhangi bir ülke ne de bu ülke içinde bir sınıf için tamamen yepyeni bir durum yarattı. Katkısı sadece hâlihazırda niceliksel olarak olağanüstü bir yoğunluğa ulaşmış olan tüm sorunların niteliksel olarak dönüşmesinden ibaretti. Yalnızca bu anlamda yeni bir durumun yaratılmış olduğundan bahsedebiliriz." (G. LUKACS, *Lénine*, F. D. I., Paris, 1965, s. 82.)

bu "kapitalist organizmalar arasında korkunç çarpışmalar, savaşlar şeklinde görünür hale geliyordu ve [...] bu da ülkeler arası rekabetin görünümlerinden sadece biriydi."[57] Toplumsal ve ekonomik açıdan zorunlu bir aşama, emperyalizmin özünü teşkil eden sömürge sisteminin organik bir parçası olan bu silahlı rekabet, tekelci kapitalizmin çelişkilerini keskınleştiriyordu. Ama aynı zamanda sömürgeci tahakküme tasallut eden yeni toplumsal güçleri de devreye sokuyordu. Genel sürecin çözümlemesi ve değerlendirilmesi "kuram zincirinin yeni halkası" haline gelmişti. Lukacs'ın da altını çizdiği gibi, "Lenin'in emperyalizm kuramı, ekonomik olarak zorunlu bir oluşum ve bunun ekonomik sınırları ile ilgili olmaktan çok [...] emperyalizmin zincirlerinden boşalttığı ve işler hale getirdiği somut sınıfların güçleriyle ilgili bir kuram"dı; yani *"emperyalizm tarafından yaratılan, dünyanın bütünündeki somut duruma dair bir kuram."*[58] Güçlerin bu yeni kümelenişi, Lenin'in devrimin eli kulağında olduğuna dair inancını güçlendirdi ve devrimin savaşla olan bağını farklı, bu kez dikotomik bir perspektife yerleştirdi.

Ne var ki, Lukacs'ın altını çizdiği gibi, Lenin'in, *"emperyalizm üzerinde temellenen ekonomik kuramı, somut olarak ve eksiksiz şekilde güncelin tüm somut sorunları ile ilişkilendirmeyi bildiğini"* varsaysak ve bu yeni aşamada ekonomik olanı, örgütlendiği biçimiyle dünyadaki tüm somut eylemlerin ortak böleni yapmayı bildiğini"[59] kabul etsek bile, öngörülerindeki iniş çıkışların hatta çelişkilerin anlamını, salt kavramsal derinleştirmelerden hareketle deşifre edemeyiz ve açıklayamayız.

Sözgelimi, Eylül 1914'te, "Savaş, tüm gelişmiş ülkelerde sosyalist devrimi gündeme getirmiştir" diye yazıyor ancak yine de ekliyordu: "Az ya da çok yakın bir tarihte."[60] Bu temkinli tutumu, daha sonra, Temmuz 1915'te Troçki ile girdiği polemikte bir tarafa bırakacaktı: "Yaşanan savaş sayesinde devrim artık mümkündür."[61] Bu fikre metinlerinde sık sık rastlanır.

Diğer taraftan Lenin, Mart 1916'da, sosyalist bir devrim programı formüle etme zorunluluğunu öne çıkaran Henriette Roland Holst'a, "Şu an için böyle bir şeye ihtiyacımız yok... Bu zorunluluk, devrim ancak

57. N. BUHARİN, *a.g.e.*, s. 14.
58. G. LUKACS, *a.g.e.*, s. 71. Leninist sorunsalın bir çözümlemesi için bkz. Christian PALLOIX, "La Question de l'imperialisme chez V. I. Lenine et Rosa Luxemburg" *L'Homme et la Societé*, n. 15, 1970, s. 104- 128.
59. G. LUKACS, *a.g.e.*, s. 68
60. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 27.
61. *A.g.e.*, s. 285

kesinlikle yakın bir olasılık hale geldiğinde kendini hissettirecektir"[62] diye yazıyordu. Ocak 1917'de İsviçreli genç sosyalistlere verdiği ünlü konferansında, Avrupa'da devrimin şansını abartmak bir yana, "Biz ihtiyarlar belki de gelecekteki bu devrimin belirleyici kavgalarını görmeyeceğiz"[63] diyordu.

Ancak yine de Şubat Devrimi'ne hazırlıksız yakalanmamıştı. Ülkeye geri dönmek için bir an önce harekete geçmesi, sadece 1905 deneyiminin ona öğrettiklerinden, bir kez daha altı aylık bir gecikme yaşamak istememesinden dolayı değildi. Gerçekte alternatifler her zaman stratejik hesaplarının bir parçasıydı ve olası tarihsel gelişme perspektifleri çerçevesine dâhildi.

Bu bağlamda "Nisan Tezleri" ile olan paralellik belirgin bir şekilde ortadadır. Nisan Tezleri bir doğaçlama değil, Lenin'in Şubat Devrimi için önerdiği programdı: Savaşın başlamasıyla birlikte II. Enternasyonal marksizminden koptuktan sonra, İsviçre kütüphanelerinde çatışmaların hengâmesinden uzakta yeni felsefi ufuklar için sürdürdüğü soruşturmaların, kuramsal araştırmaların bir ürünü, daha doğrusu bir senteziydi.[64] Evrim ve oluş içinde inşa edilmiş bir bütün olan kuramı, öngörülerinde değil stratejisinde somutlaşıyordu.

"Emperyalist savaşı iç savaşa çevirin" sloganı, temel önkabulün tüm yeni tematiğini bir cümlede özetler ve sadece akıl yürütme, tasarımını olgunlaştırma aşamalarını izlememizi değil; aynı zamanda stratejisini nasıl yapılandırdığını, tarihsel oluştan mümkün olanın gerçekleştirilmesine nasıl geçtiğini de görmemizi sağlar. Lenin için "emperyalist bir savaştan bir iç savaş imal edilemeyeceği" açıktı; aynen devrimin "imal edilemeyeceği" gibi.[65] O halde, "Savaş zamanında gerçekleşecek bir devrim iç savaş anlamına gelir" şeklinde tanımladığı bu stratejik sloganın anlamı neydi?

Tarihsel Oluş

Lenin için slogan, kökeni bakımından acil bir buyruk değil çağın bütününün temel karakterinin, devrimin güncelliğinin tanınmasının

---

62. H. LADEMACHER, *Die Zimmerwalder Bewegung .. ., a.g.e.*, c. II, s. 498.
63. LENİN, *Œuvres*, c. 23, s. 277.
64. Lenin'in savaş sırasında giriştiği kuramsal dönüşümün metodolojik kaynaklarını inceleyen Michael Lowy, Lenin'in Hegel'in sunduğu zeminde derinleştirdiği devrimci diyalektikte, "II. Enternasyonal marksizminden ve belli bir ölçüde geçmişteki kendi felsefi bilincinden" kopuşunun geometrik uzamını görür. Krş. Michael Lowy, "De la grande logique de Hegel à la gare finlandaise de Petrograd", *L'Homme et la Societé*, n. 15, 1970, s. 255-268. Raya Dunayevskaya da aynı yöntemle aynı sonuçlara varır, bkz. "The Shock of Recognition and the Philosophic Ambivalence of Lenin", *Telos*, n. 5, 1970, s. 44-55.
65. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 284-286.

ifadesiydi. Dolayısıyla içinde bulunulan anın somut koşullar toplamına bir gönderme yapmıyor, tarihsel bir perspektif açmaya, uzun vadeli bir yöntem, eylem ve ayrım hattı tanımlamaya çalışıyordu: "Sosyalist proletarya emperyalizm çağında nasıl bir mücadele geliştirmeliydi." Bu, devrimci marksistler için bir birleşme noktası olmalıydı.[66] Asıl mesele ne devrimin zamanlaması ne de bu somut savaşta gerçekleşme olasılığıydı. Tek kesinlik, "kapitalizmin amansız bir ya da birkaç iç savaş olmadan ortadan kalmayacağı" [67] gerçeğiydi. Zinoviev'in Ağustos 1915'te net bir şekilde ifade ettiği gibi, savaş artık daima hesaba katılan etmenlerden biri haline gelmişti: "Bizim için mesele ilk emperyalist dünya savaşının bitmesi için gereken birkaç ayda nasıl bir tutum takınmamız gerektiği değildir. Bizim için mesele emperyalist savaşlar *çağının tamamıdır*."[68]

Umuttan Mümkün Olana

Bu slogan 1915'ten itibaren uzun erimli bir umudun, dünya ölçeğinde gerçekleşmesi muhtemel bir proje haline gelişini tercüme etmek için kullanılmaya başladı. Lenin bunu, "savaş boyunca kendi hükümetine karşı, devrimci eylemler öneren ve hazırlayan bir politika" [69] olarak formüle ediyordu. Slogan "yenilgicilik" kelimesinde somutlaştı: Kendi hükümetine karşı girişilen mücadele, devrimci çalkantının hızlandıracağı bir yenilgi olasılığı karşısında duraksamamalıdır.[70] Aynı dönemde Karl Liebknecht, "Asıl düşman kendi ülkende"[71] diye yazıyordu. Sloganı kısa erimli bir amaç haline getiren ve kapsamını değiştiren yeni unsurlar nelerdi? Birinci olarak hükümetler bir dizi başarısızlık ve askeri fiyasko sonucu sersemlemişti; ikinci olaraksa, "uzayan ve vahim bir hal alan" savaş "nesnel koşulları değiştirmiş, devrimci propagandaya uygun bir zemin yaratmıştı. Bu iki olgu, kitlelerdeki hoşnutsuzluğu ve hayal kırıklığını artırabilir, belli bir gelişme derecesinde büyük bir hızla eyleme dönüşebilecek bir isyan hissiyatı

66. Lenin Eylül 1914'te ilk tepkisi ilginçtir: Enternasyonal'in çözülüşünün ardından marksistlerin inisiyatifi anarko-sendikalistlere kaptıracağından korktu. Tam olarak şöyle yazıyordu: "Enternasyonal'in çöküşünün sosyalizmin çöküşü haline gelmemesi, kitlelerin yönelimlerini değiştirmemesi, (utanç verici Fransa örneğinde olduğu gibi) anarşizm ve sendikalizmin sultası altına girmemek için hakikati olduğu gibi görmeliyiz." (*A.g.e.*, s. 17)
67. *A.g.e.*, s. 34
68. *Contre le courant*, *a.g.e.*, c. I, s. 136.
69. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 281.
70. *A.g.e.*, s. 162.
71. Lenin'in konumlanışını Karl Liebknect'inkiyle karşılaştırmak ilginç olabilir. Bu konuda Karl LIEBKNECHT, Militarisme, guerre, révolution, Maspero, Paris, 1970, s. 270.

yaratabilirdi."[72] "Savaşın içinde gizlenmiş olan" proleter devrim, artık "savaşla beslenip büyüyordu."[73] Buharin'e göre, "Nietzscheci yasaya göre, devrimi gerçekleştirmek için kolonyal ve ulusal ayrılıkçılık da dâhil, burjuvazinin en güçlü motoru olan devasa devlet iktidarını zayıflatacak bütün yıkıcı güçler, [devletleri] tahrip edecek tüm unsurlar desteklenmeli" idi.[74]

Olasılıklar Alternatifi

Lenin'de "geleceğe ilişkin yarı peygambervari bir vizyon" yoktu; stratejisi kuramsal bir kestirim üzerine oturuyordu ve bu, bir spekülasyona, varsayımın genişletilmesine ya da bir kesinliğe değil, bir alternatifin içinde barındırdığı olasılıkların hesaplanmasına dayanıyordu. Lenin'in dikkate değer tutarlılığı, İngiliz tarihçi John Keep'in öne sürdüğünün aksine "fikirlerini deneyimin ışığında pek seyrek değiştirmesinden"[75] değil, tersine, "gerçekliğin tüm momentlerinin gelişimine"[76] dair bir algının peşinde olmasından kaynaklanıyordu. Diyalektiği, toplumsal gerçeklerden kesip çıkarılan bir tür soyut kategoriler toplamını değil, verili bir koşulda mevcut tüm eğilimleri içeren ve hesaba katan somut bütünlüğü esas alıyordu. Bu noktada Rosenberg de Korsch gibi düşünür: "Lenin gerçekte hem kuramında hem de pratiğinde mutlak bir deneyciydi, doktrinini yeni olgular ışığında değiştirmekte asla tereddüt etmedi." Kesinliği katılık değil, tersine, mümkün olanın tüm varyantlarının, her türlü sonuca hazırlıklı olmak için değerlendirilmesiydi. Lenin'in, Junius'un broşürüne getirdiği eleştiri (Rosa Luxemburg, *Sosyal Demokrasinin Krizi*) nasıl akıl yürüttüğünü gayet açık biçimde gözler önüne serer: Devrim kaçınılmazdır ancak kısa erimde gerçekleşmesi sadece mümkündür. Zira sosyalist bir devrim ya da emperyalist bir barış, savaşın muhtemel sonuçları arasındaydı ancak bu, muhtemel olmasa bile imkânsız da olmayan üçüncü bir olasılığı dışlamıyordu: Avrupa'daki emperyalist savaş, ayakta kalan ulus devletlerin köleleştirilmeleri ve Avrupa dışındaki emperyalist güçlerin (Japonya ve Birleşik Devletler) yenilmemesi durumunda, ulusal savaşlara dönüşebilirdi.[77] Yine de Lenin'in 1915'ten sonra geliştirdiği

72. LENİN, *Œuvres*, c. 21, s. 294.
73. *Contre le courant*, *a.g.e.*, c. II, s. 165.
74. N. BUHARİN, *a.g.e.* s. 23.
75. John KEEP, *a.g.e.* s. 138.
76. Arthur ROSENBERG, *Histoire du bolchevisme*, yeni bas., Grasset, Paris, 1967, s. 149.
77. *Contre le courant*, *a.g.e.*, c. II, s. 158. Hem Junius'un (Rosa Luxemburg) broşürünün fransızca basımını hem de Lenin'in eleştirisini içeren *La Crise de la sociale-democratie*'den de bahsedelim.

strateji temelde ikili bir alternatif üzerinde eklemleniyordu: a) Devrimci ilerlemenin ritminde, savaşın bitiminde bir patlama şeklinde somutlaşacak bir hızlanma yaşanabilir. Patlamanın merkezi, artık büyük güçler arasında sayılmayan yenilmiş ülke olacaktır ve burada çelişkiler derinleşerek yıkıcı bir radikalleşme yaratabilir; b) Ya da uzun erimde, savaşın emperyalist bir barışla sonuçlanması (egemen sınıflar krizden çıkmanın bir yolunu bulabilirler) durumunda derinleşecek olan, sürüncemeli bir kriz hüküm sürecek ancak bu, yeni savaşları ya da yeni devrimci krizleri kaçınılmaz kılan bir ara fasıldan başka bir şey olmayacaktır.

Lenin devrimci kriz kavramını, savaş devrim bağlantısı içinde ve bunun ima ettiği alternatifler zemininde netleştirdi ve kavrama kuramsal bir statü verdi. Devrimci krizi sona erdirecek olan savaş, tersine onu derinleştirmiş ve üç temel belirtisini ifşa etmişti.[78] Ne var ki devrim, devrimci bir durum gerektirirse de her devrimci durumun devrimle sonuçlanacağının garantisi yoktu. Haziran 1915'te, "birçok gelişmiş ülkede ve Avrupa'daki büyük güçlerde" devrimci bir durum olduğu kesinlikle anlaşıldı. Peki, bu bir devrimle mi sonuçlanacaktı? Lenin kategorik olarak, "Bunu ne biz ne de bir başkası bilebilir"[79] diye yazıyordu. Zira nesnel etmenler süreci tetiklemek için yetersizdir; mümkün olanın gerçekleşmesi için öznel bir etmen, öncü devrimciler gerekir.

Alternatifler Arasında Seçim

Eylem içindeki azınlığın devrimci öncülerinin rolü, bir devrimi tetiklemek değil, somut bir durumun yarattığı alternatiflere yanıtlar geliştirmek tarihin bilinçdışı hareketini bilinçli hale getirmek ve bunu yönetmek için uygun fırsatı kollamaktır. İşte Dünya Savaşı, Şubat 1917'de Rusya'daki devrimci krizi tam da böyle bir kararın alınmasını gerektiren bir yoğunluğa taşımıştı.[80]

O andan itibaren kararsızlıkların varlık nedeni ortadan kalkmıştı ve Lenin hem öngörülerinde hem de bütünsel projesinin somutlaşmasında kategorik bir tutum takındı: "Kapitalistlerin hükümetleri tarafından başlatılan savaşı yalnızca bir işçi devrimi sonlandırabilir"[81]

78. LENİN, *Œuvres*, c. 24, s. 430.
79. *A.g.e.*
80. Lukacs'ın devrimci öncülerin rolüne dair çözümlemesinde başvurduğu örnek de budur. "Lenin und die Fragen der Uebergangperiode", yeniden bas. *Goethepreis 70, George Lukacs*, Luchterhand, Neuwied-Berlin, 1970, s. 72 ve devamı.
81. LENİN, *Œuvres*, c. 24, s. 430.

zira "tarih, savaşın verdiği itkiyle artık bir lokomotif hızıyla ilerlemektedir." Savaş-devrim bağlantısı tersine çevrilir: Savaş bir etmen olmaktan çıkar, devrimci taktik içinde bir araç haline gelir. Sorusalın terimleri değişir ve o andan itibaren yeni ifadesini sosyalist devrim-emperyalist barış bağlantısında bulur.

Ancak Lenin'in birincil sloganında ifadesini bulan ve savaşın sonunda nihai şeklini alacak olan stratejisinin özgünlüğü (ki savaş faktörü burada ana aks işlevi görür), sadece yapılandırılma tarzında ya da modalitelere ve süreye ilişkin esnekliğinde değil, aynı zamanda yöneliminde ve uzamsal boyutlarındaydı. Merkez artık sadece Rusya değildi. Savaş, emperyalist dünya sisteminin ve kapitalist yapının bağlantı ve ilişkileri üzerindeki perdeyi kaldırarak, eldeki verileri olduğu kadar vizyonu da değiştirdi. Söz konusu olan artık bir dünya devrimi stratejisiydi. Mayıs 1917'de Lenin kategorik olarak, "İşçi devrimi tüm dünyada yayılıyor. Devrimin diğer ülkelerde [Rusya'dakinden] daha zor olacağı kesin... Bu devrimi hazırlamalı, kolaylaştırmalıyız"[82] diyordu. Emperyalizm çözümlemesi çerçevesinde zincirin en zayıf halkası olan Rusya'da gerçekleşen devrim özel bir rol üstlenir ve tarihsel sürecin düğüm noktalarından birine yerleşir; operasyonel zemini birincil eylem alanı olacak dünya devriminin katalizörü işlevini yüklenir. Bu genel şemanın sonuçlarından biri, Rusya'daki burjuva demokratik devrimini derhal sosyalist bir devrime dönüştürmek olacaktır.

82. *A.g.e.*, s. 427-431.

8
İşçi Hareketinde Uluslararası Yönetici Gruplar*

"Yönetici grubu" terimi, işçi hareketinin siyasi söz dağarcığına 20'li yıllarda Gramsci ve Togliatti'nin kaleminden girer.[1] Terimin, İtalyan sosyolojik ve politik terminolojisinden (Mosca, Pareto) ödünç alındığı neredeyse kesindir ve İtalyan işçi hareketinin karşı karşıya kaldığı yeni sorunlara politik yanıtlar geliştirmek için yeni bir kavramsal çerçeve oluşturmaya, İtalyan komünist partisinin içinde bulunduğu durumu kavramsallaştırmaya ve tepede gerçekleşen tarihsel seçilimin tarzını belirleme gerekliliğine karşılık gelen bir çabanın sonucudur. Fakat terimin kullanılışı, kavramsal içeriği belirsiz ve çok anlamlıdır. Polemik bir kavram olarak, geleneksel sosyal demokrat "şef" imgesinin karşıtıdır; pozitif bir kavram olarak ise, eski "yönetici" ve belli belirsiz de olsa kullanılmaya başlanan yeni "yönetici kadro" terimlerinin yerini almak veya bunları tamamlamak için önerilir.

Terimin, enternasyonal komünist hareket içinde telaffuz edilmediğini, ilk olarak ve sadece İtalyan komünistleri tarafından kullanıldığını da ekleyelim. Stalin'in ölümünden önce yaygın olarak kullanılmasa da kötü tanımlanmış, belirsiz biçimlerde kabul gördü.

Terim çok kaygan, her yere çekilebilir bir anlamda kullanılır. Aynı kavram altında kuramcılar, örgütleyiciler, uluslararası üne sahip taktisyenler, ulusal parti yöneticileri ve uluslararası örgütün memurları

---

* *Mélanges d'histoire sociale offerts à Jean Maitron*, Les éditions Ouvrières, 1976 içinde yayınlanmıştır.

1. Bu terim Gramsci'nin 1923'teki metinlerinde geçer. Togliatti'ye gelince, bu kavramı 1926'dan itibaren ve özellikle de Gramsci ile SBKP'nin ahvali üzerine mektuplaşmalarında kullanacaktır. Antonio GRAMSCİ, *La Constituzione del Partito Comunista 1923–1926*, Turin: Einaudi, 1971, s. 131 ve devamı. Daha sonraları Togliatti 1923-1924 arası İKP'nin yönetici kadrosunun oluşumundan, bu yıllarda ortaya çıkan ve "eski yönetici grubun doğası gereği" başa çıkamayacağı yeni olguların bir sonucu olarak bahsedecektir.Bkz.: Palmiro TOGLIATTI, La formazione del gruppo dirigente del Partito comunista italiano nel 1923-1924, *Annali Istituto G.Feltrinelli*, 1960 s. 389 ve devamı.

birbirine karıştırılır. Yaygın kullanım içinde, enternasyonal işçi hareketinin arz ettiği muğlâklığın bir sonucu olarak, uluslararası "yönetici" veya "militan" terimleri arasındaki ayrımlar kayboldu ve hatta yanıltıcı bir hal aldı. Kavramlar, tarihsel incelemelerde dahi birbirinden oldukça farklı anlamlarda kullanılagelmiştir. Hareketler yöneticileri aracılığıyla tanımlanmaya başladıkça ve böylelikle de yöneticilerine indirgendikçe ideologların yönetici gruplarla birlikte anıldığı hatta özdeşleştirildiği görülür.

Dolayısıyla, yönetici gruplar üzerine bir sorgulama, tarihsel anlamı yok sayan ya da abartan, bazen gerçek hareketin cisimleştiği ve bu hareketi temsil eden, bazen de bu harekete karşıt bir elit mertebesine yükselten gruplar, ideoloji yüklü terimlerle ifade edildikleri ölçüde polemik konusu olabilir.

Günümüzde, tek tek yöneticileri ve kadroları saptayıp sınıflandırmak, uluslararası üne kavuşmalarını ve yükseliş güzergâhlarını çıkarmak, enternasyonal işçi hareketi içindeki yönetici grupların durumunu belirlemek ve kategorize etmekten daha kolaydır. Ulusal parti liderlerini, uluslararası örgüt yöneticilerini ve işçi hareketinin önemli şahsiyetlerini yan yana dizmek, enternasyonal yönetici grupları bir bütün olarak ortaya koymayabilir. Peki, ayrım nasıl ve hangi kıstaslara göre yapılmalıdır?[2]

Olası farklı seçenekler arasında, birbirini tamamlayan kurumsal ve biyografik yaklaşımlar, tarihsel çerçeveyi sınırlamaya ve sorunsalı belirlemeye imkân verebilir. İşçi enternasyonalizminin kurumsal temsili kuşkusuz güvenilir bir nirengi noktasıdır ama oldukça da yetersizdir. Benzer şekilde, işçi biyografilerini öne alan yaklaşım da, yönteme dair güvensizliğin karşılaştırmalı verilerin yetersizliğiyle at başı gittiği, görece bakir bir alanda ilerler. Temel bir olguyu dikkate almak gerekir: Enternasyonal işçi hareketi, siyasal ve sendikal örgütlenmelerin çoğulluğunda somutlaşır; hareketin tarihine baktığımızda, hiçbir evrede bütünü temsil edici bir niteliğe sahip bir ya da birden çok yönetici grubun var olmadığını görürüz. Örgütlenmiş işçi hareketinin özgün eylemliliklerinin çoğulluğu ve farklı ideolojik eğilimlerin yaygınlığı, ço-

---

2. Bu zorluklar, B. Lazitch tarafından hazırlanan Komitern yöneticilerinin biyografik sözlüğünde ortaya konmuştur. 718 biyografik nottan oluşan bu büyük çaba, güvenilir biyografik verileri bir araya getirmenin ötesinde, seçilimin hangi kıstaslara göre yapılacağını belirlemek açısından da önemlidir. Branko LAZITCH, Milorad M. Drachkovitch ile berababer *Biographical dictionary of Comintern*, Hoover Institution Press, Stanford, 1973, s.458. SPD'nin yönetici kadrosunda yer alan 504 militanın biyografisinden oluşan Hermann Weber'in çalışmasının da gösterdiği gibi ulusal düzeyde kıstasları belirlemek daha kolaydır. Bkz: Hermann WEBER, *Die Wandlung des deutschen Kommunismus. Die Stalinisierung der KPD in der Weimarer Republik*, cilt.II, E.V.A., 1969

gül dallanıp budaklanmalarıyla "kitle örgütlerini" göz ardı etmeksizin tüm bu eylemlilik biçimlerini ve akımları görece önemleri içinde ele alacak itinalı bir çalışmanın yapılmasını zorlaştırır. Örgütlü enternasyonal işçi hareketi içinde başat ve karakteristik olan mekanizmalara bağlı olarak, yönetime ya da kadrolara aidiyet ve grubun çalışmalarına aktif katılım çok farklı biçim ve içeriklere bürünebilir. Ama yine de, kurumsal özgünlüklere rağmen, enternasyonal işçi hareketine dâhil olan kabaca iki militan grup saptanabilir:

A) Kurumsallaşmış ve kabul görmüş yöneticiler grubu
a) Uluslararası konferans ve kongre delegeleri
b) Uluslararası örgütlerin yönetim kademeleri üyeleri
c) Uluslararası aygıtların yetkilileri ve memurları

B) Ünlü ve uluslararası kabul gören kuramcıların ve ideologların dâhil edilebileceği geçici kademeler gibi enformel gruplar; yani sahip olduğu ünvanların ve işlevlerin ötesinde, uluslararası otoriteye sahip kişiler.

Dolayısıyla, söz dağarcığını belirlemek, terimlerin kapsadığı gerçeklikleri sınırlandırmayı gerektirir ama bu ön çaba bizi tanıma götürmeyebilir. Militanların biyografileri üzerine yapılan çalışmalar ışığında, yukarıda bahsedilen farklı kategoriler içinde yer alan muhtelif isimlerin temsil yeteneklerinin ve gerçek ağırlıklarının son derece tartışmalı olduğu görülür. Burada, Komitern'in kurucu kongresini veya oluşum yıllarındaki uluslararası aygıtını göz önüne almak yeterlidir: Bu örnekte çok sayıda önemsiz figüre, tesadüf eseri Moskova'da bulunmalarına bağlı olarak plansız programsız iş başına getirilen kişilere rastlarız.[3] Basmakalıp ve bildik mitlerin kaynağı olan Komintern örneği, yanlış özdeşliklerin aldığı boyutları, araştırma sorularının kapsamını gösterir ve aşağıdaki hususları görünür kılar:

1) Farklı düzeylerde muhtelif yönetici grup tipolojilerinin varlığı;

2) Uluslararası yönetim aygıtının kadroları ile *de facto* yönetici grup arasındaki sınırlar ve iç içe geçişler;

3) Saygın gruplar –nominal yöneticiler– ile gerçek iktidara ve uluslararası sorumluluğa sahip gruplar –*karar alıcılar*– arasındaki *ve* yönetim makamları ile etki makamları arasındaki ayrımlar (aynı zamanda

3. III. Enternasyonal'in kuruluş kongresi protokolleri için bkz.: Pierre BROUÉ, *Premier Congrès de l'Internationale communiste*, Paris, EDI, 1974

temsili yönetim ile politik yönetim arasında bir çizgi çizmenin zorluğu).

Enternasyonal işçi hareketinin yönetici gruplarını tanımlama ve sınırlarını çizme zorluğu tarihsel bir sorundur ve işçi hareketini gelişiminin farklı evrelerinde biçimlendiren yapıların ve sosyal tarihsel dönüşüm sürecinin bir ürünü olarak ele alınmalıdır.

Temel mesele, yönetici grupları rakamlara dökmek ve değişmez kategoriler içine hapsetmek değil, bunların dönemlere ve temsil ettikleri kurumlara bağlı olarak sürekli değişim ve dönüşümlere tabi olan işleyiş dinamiklerini incelemektir. Sorgulama, dolayısıyla, merkezi bir soru etrafında döner: verili bir dönemde ve koşulda, belli bir yönetici tipinin ve uluslararası yönetici grubunun bileşimini belirleyen etmenler nelerdir? Bunları ortaya çıkaran etmenler ve hareketin farklı evrelerinde birikmiş ve aktarılan niteliklerin üzerinde temellendikleri sabiteler hangileridir?

Bu soruların cevabı, haklarında farklı varsayımlarda bulunacağımız bir dizi verinin açıklığa kavuşturulmasında yatar: Yönetici gruplar ulusal ve uluslararası düzeylerde ne zaman ortaya çıkar? Bunları oluşturan ve biçimlendiren mekanizmalar nelerdir? Kişiler ve onları destekleyen kurumlar arasında ne tür bağlar vardır? Ulusal ve uluslararası düzeyde farklı merciler arasındaki ilişkiler nasıl kurulur? Uluslararası yönetici grupların işlevi ve ağırlığı nedir? Enternasyonal işçi hareketinin yönetici grupları, işçi hareketi içindeki reel konumlarının ne ölçüde farkındadırlar? Yani militanlar hareketin farklı evrelerinde bu gerçeklik karşısında nasıl konumlanırlar?

Yönetici ve yönetici grup terimlerinin tebarüz edişlerini ve maruz kaldıkları değişimi açıklamak için bunların yapıları (farklı tipteki yönetici grupların anatomisi) ve kurumsal analiz (Enternasyonallerin tarihi) çıkış noktası olarak alınabilir.

Hareketin politik ağırlıktan yoksun olduğu, ulusal düzeyde zayıf bir tabana ve sınırlı bir coğrafi yayılıma sahip olduğu bir dönemde, hareketin hem çerçevesini hem de bütün evrenini temsil eden I. Enternasyonal'de, merkezi ve tipik karakter enternasyonal militandır. Bu militanlar arasında en bilinenleri anmak gerekirse, Frankel ve Eccarius, farklı ülkelerde ve örgütlenme tarzlarında aynı anda hem mücadele yürütürler hem de görev üstlenirler. Nitelikli işçiler ve örgütleyiciler olarak, coğrafi veya mesleki sınırların ötesinde yönetici olarak kabul görürler. Bu olgu, kadroların coğrafi ve kurumsal esnekliğinin ve yönetimdeki, mesela Genel Konsey'deki devinimin de nedenidir. Konsey üyeleri, ülke temsilcileri ve bölüm sekreterleri, ülkelerine veya

başında bulundukları örgüt içindeki mevkilerine göre değil, görevlerini maddi ve coğrafi olarak yerine getirme kapasitesine göre seçilirler. Bunlar kalıcı, profesyonel politikacılar değildir; hatta Genel Konsey, genel sekretere maaş ödeyecek imkânlardan dahi yoksundur.[4] Robert Michels'in ifadesiyle "kolektif iradenin yürütme organı" olarak görülen bu mevkide yer alanlar kendilerini yönetici olarak değil, sorumlular, stratejistler ve örgütleyiciler olarak görürler. Genel Konsey'de görev almak, bir anti-otoriterin ifadesiyle, "akıllı, eşit ve özgür insanları, haklarının ve görevlerinin bilincinde olan cesur sosyalistleri temsil etmek" şerefine nail olmaktır.[5] UİB içinde saygınlık ve şöhrete erişenler, Johann-Philipp Becker, Eccarius, Jung gibi enternasyonal örgütçüler; Marx, Cesar De Paepe, Bakunin gibi otorite sahibi kuramcılar ya da Odger gibi uluslararası figürlerdir.

Paris Komünü'nün düşüşünün ardından zincirlerinden boşanan tahayyül ve karşı propaganda, basın ve polis tarafından olduğu kadar UİB içinde saygın kuramcılar çevresinde bir araya gelen ve kendilerini nitelemek için onların ismini kullanan karşıt fraksiyonlar nezdinde de yönetici ve yönetici gruplar fikrini güçlendirir. Fraksiyon mücadelesi içinde imge gerçeklik haline gelme eğilimine girer. Militanlara gelince, bunlar halen bu imgeye olumsuz bakar ve yönetici grupların varlığının farkında olsalar da onlardan bahsetmezler. O günlerde sloganları, "ne Tanrı ne Sezar ne de makam sahipleri" olan militan işçi zihniyetinin bir yansımasıdır bu.

İşçi hareketi içinde enternasyonal yönetici kavramı, ulusal planda ve ulusal kadrolar arasında yönetici grupların kristalize olmasına bağlı olarak II. Enternasyonal'in kuruluş döneminde ortaya çıkar. UİB bünyesindeki gelip geçici elitlerden farklı olarak, ilk aşamada, şöhretleri ve hitap ettikleri kitleler reel politik güçlerine ve görevlerine bağlı olmayan, enternasyonal saygınlığa sahip yöneticiler zuhur eder.

Söz konusu enternasyonal saygınlık ve otoritenin kaynağı nedir? İstisnai ve nevi şahsına münhasır Engels örneği aydınlatıcıdır. Tarihsel aurası, kuramcı, stratejist ve politik yönetici olarak hitap ettiği kitleyle Engels, tüm gerekli nitelikleri kişiliğinde toplayan ender yöneticilerden biridir. Kuramsal otoritesinin yanı sıra deneyimi ve politik kapasitesi de tartışılmaz saygınlığının kaynağıdır. Ignaz Auer, bu hususları ölümünde sarih bir şekilde dile getirir. "Engels'in 'Kutsal

4. Genel kurul tutanakları için bkz. *The General Council of the First International* Minutes, Moskova, 1964-1972, cilt: 5

5. Bkz. New York'taki 2 numaralı birimin üyesi olan Eduard David'in 1 Ekim 1872 tarihli istifa mektubu, *La première internationale, a.g.e.* cilt III, s. 26

Aile'nin büyük reisi olarak ardında büyük bir boşluk bırakacağı kesindir. Ancak İhtiyar'ın yokluğu, asıl Kutsal Metnin yorumu söz konusu olduğunda hissedilecektir. Genç Kilise babalarına saygımız sonsuz ancak Kautsky'nin, Engels'in zengin deneyiminden ve otoritesinden yoksun olduğunu, Ede'nin kendinden emin olmadığını ve Plehanov'un kitleler üzerinde bir etkisi olamayacak ölçüde onlara yabancı olduğunu görmeliyiz."[6]

Öne çıkan, Engels'in şahsiyetinin ağırlığından öte, Enternasyonal için saygın bir liderin mevcudiyetinin bir zorunluluk olması ve büyük enternasyonal simaların otoritesinin bir saplantı haline gelmiş olmasıdır. Bu rol, (Vandervelde'nin tabiriyle, "tüm Enternasyonal'in ahlaki diktatörü"[7]) Bebel tarafından üstlenilecek; Almanya'da eşi benzeri olmayan otoritesi ve popülerliği Enternasyonal planda da hissedilecektir.

Kautsky, Adler'e hitaben yazdığı satırlarda enternasyonal bir yöneticinin sahip olması gereken niteliklere dair net bir tanım yapar: "August'ün ölümünden bu yana Enternasyonal'in sadece bir tek lideri var, o da sensin. Haase son derece zeki ve güvenilir bir şahsiyet... Ancak bir liderin *saygınlığından* yoksun. Sen hariç, enternasyonal bir lider rolünü üstlenebilecek Jaurès var ancak o da, ortalama bir Fransızdan daha iyi olsa da, dış dünyayı çok az tanıyor."[8] Kautsky *Führer* terimini karizmatik bir yöneticiyi ya da tartışılmaz bir politik otoriteyi nitelemek için değil, daha çok hakem konumunda ve birleştirici bir şahsiyetin moral ve manevi otoritesini anlatmak için kullanılır. Bu anlam ancak Lenin'in ölümünden sonra III. Enternasyonal bünyesinde benimsenecek ve Stalin ile birlikte, hüsnü tabir ile bir "kişi kültü"ne dönüşecektir.

II. Enternasyonal döneminde enternasyonal yönetici kavramıyla birlikte ve bunun doğal bir sonucu olarak işçi hareketinin karakteristiklerini ve gerekliliklerini haiz ulusal ve uluslararası yönetici gruplar da tebarüz eder. Bu gruplar başında bulundukları kurumları, II. Enternasyonal'in özerk partiler arası bir federasyon olarak nitelenebilecek yapısıyla uyum içinde yönetirler. Hareketin kitlesel olarak hızlı bir büyüme ve serpilme sürecinden geçtiği bu dönemde, modern partilerin oluşması ve kurumsallaşması ("bağımsız entelektüeller" sosyalizm içinde sayısal olarak çoğalsalar da) kamusal şahsiyetlerden,

---

6. Viktor ADLER, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, Viyana, 1954, s. 190
7. Emile VANDERVELDE, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Denoël Paris, 1939.
8. Kautsky'nin Adler'e 13 Şubat 1914 tarihli mektubu: Viktor ADLER, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, Viyana, 1954, s.592

parlamento temsilcilerinden ve benzerlerinden müteşekkil istikrarlı bir yönetim organını şart koşar. Enternasyonal militan merkezi figür olmaktan çıkar ve ağırlıklı bir politik rol kazanan ulusal parti liderlerinin ve öncü şahsiyetlerin gölgesinde kalır. Yönetici gruplar enternasyonal planda net bir görünürlük kazanır ve politik örgütlerin gelişip serpilmeleriyle hâkimiyetleri iyiden iyiye artar ve politik yönetim organları isim değiştirir. Almanya'da parti liderliği (*Parteileitung)* ifadesi, yerini parti yönetimine (*Parteivorstand)* bırakır.

II. Enternasyonal'in kuruluşuyla birlikte, temel işlevi enternasyonal birliğin gerekleriyle ulusal farklılıklar arasındaki çelişkiyi idare etmek ve enternasyonal düzeyde faal bir yönetim birimine sahip olma zorunluluğu kendini hissettirir. Ancak bu hissiyatın enternasyonal düzeyde evrilip gelişmesi için ulusal yönetim birimlerinin oluşması gerekir. Militanların grup olgusuna dair kavramsal çerçeveleri ve tutumları değişir. Burjuva modeli belirleyici bir etkiye sahiptir ki bu taklitçiliğe kadar varır. Karşıt modele direnemeyen işçi hareketi, yönetici grupların büründüğü profilde ifadesini bulan bir toplumsal sürece boyun eğer.

Her ulusal birimden (yani her partiden) eşit sayıda delegenin gecikmeli olarak bir araya gelip kararsızlık içinde ve güç bela oluşturdukları ESB, gerçekte, karar alma yetkisi ve eylem örgütleyecek finansal araçları olmayan bir koordinasyon organından başka bir şey değildir.[9] ESB delegesi olmak temsilcinin enternasyonal düzeyde kabule mazhar olmasından çok, partisinin ya da politik eğiliminin Enternasyonal tarafından tanınması anlamına gelir. ESB'de yer almak, enternasyonal bir otorite getirmediği gibi, dar yönetici çevreye otomatik olarak dâhil olunmasına da yol açmaz.[10] ESB moral bir otoritedir. Enternasyonal grupları ve liderleri, ulusal ölçekte kurumsallaşmış olmaları şartıyla, kurumsal olarak tasdik eder; ancak bunlar sonuçta enternasyonal yönetici gruplar haline de gelmezler. Örgütlerin ışıltısı Bebel, Jaures, Vaillant, Keir Hardie, Victor Adler gibi bünyelerinde bulunan saygın isimlerden kaynaklanır. Ancak bu şahsiyetlerin mülahazaları oturumlarda öne çıksa da otoritelerinin, yetkileri sıkıca sınırlandırılmış ve asla aşılmayan örgütsel işleyiş ya da kararlar üzerinde belirleyici bir

9. Georges HAUPT, *La deuxième Internationale. 1889-1914. Etude critique des sources. Essai bibliographique, a.g.e.*, (Gözden geçirilmiş ve değiştirilmiş bir versiyonu Almanca basılmıştır: Georges Haupt, *Programm und Wirklichkeit. Die internationale Sozialdemokratie vor 1914*, Neuwied/Berlin 1970.

10. Bu açıdan, Lenin'in ESB delegesi olmak için harcadığı çaba ve kurum içindeki konumu önemlidir. Bkz. Georges HAUPT, "Lénine, les bolcheviks et la II. Internationale", *Cahiers du monde russe et soviétique*, cilt. 7 N°3. Temmuz-Eylül 1966, s. 378-407.

ağırlığı yoktur. Diğer taraftan bu durum yine de ilişkileri ortak bir mücadele içinde örülen ya da enternasyonal ölçekte temsil ettikleri politik ve ideolojik etki alanları matrisinde kurulan enformel yönetici grupların ortaya çıkma ihtimalini dışlamaz. Engels etrafında kümelenen ve "eski tufeklerden" mürekkep saygın bir yönetici çekirdek haline gelen grup buna örnek gösterilebilir. Liebknecht, Bebel ya da Victor Adler gibi önemli politik grupların tarihsel liderlerinden ya da Kautsky ve Plehanov[11] gibi kuramcı ve kuramsal mirasçılarından müteşekkil olan bu grup, etkisini Enternasyonal'in temsili birimlerinde ve yönettikleri partiler arasındaki ayrıcalıklı ilişkiler üzerinden hissettirir. "Uluslararası etki alanına sahip marksist bir merkez"[12] olma iddiasındaki *Neue Zeit* ve etrafında şekillenen grup da benzer bir oluşumdur. Kuramsal yeterliliği şart koşan bu grup, marksist mikrokozmoz içinde enternasyonal bir şöhret ve tanınma merciidir.[13] Periferideki örgütler de bu listeye eklenebilir: Sendikaların enternasyonal sekretaryaları, Sosyalist Gençlik Enternasyonali vs. İdeolojik bölünme ve tercihlerin ötesinde dikkate değer bir istikrara sahip bir yönetim tarzı geliştiren bu gruplarla ilgili tam bir bilgiye sahip olmadığımızı söylememiz gerekiyor. Hem dikey hem de yatay olarak örgütlenen enternasyonal sendikalizmin karmaşık örgüsü –Enternasyonal Sendikal Federasyon, büyük meslekler arası merkezler, muhtelif işkolları arasındaki enternasyonal federasyonlar ya da meslek birlikleri– henüz tarihsel ilgiye mazhar olamamıştır ve bu alan incelenmeksizin, yönetici grupların kurumsallaşma ve yapılanma süreçlerine ilişkin her türlü tahlilin kısmi ve yetersiz kalacağı kesindir. Zira muhtelif yönetici gruplar arasındaki etkileşimin, baskı gruplarının işleyişleri ve işçi hareketinin farklı faaliyet tarzları arasındaki karmaşık bağlantılar üzerindeki etkileri halen araştırılmış değildir. Bu boşluk, özellikle enternasyonal yönetici kavramının billurlaşması, kendi içinde farklılaşması, savaş ve Ekim Devrimi'nin yarattığı çalkantının enternasyonal işçi hareketinin doğasında ve işlevinde getirdiği dönüşümlerin yönetici gruplar üzerindeki etkisi incelenmek istendiğinden açığa çıkar. Grupların ve liderliğin kurumsallaşması böylesi bir bağlamda tamamlanır. İktidar ve yönetim

---

11. Eski tüfeklerle yeni kuşak yöneticiler arasında kurulan ilişkiler Claudie Weill'in Alman sosyal demokratları ile Rus sosyal demokratları arasındaki ilişkiyi ele aldığı tezinde incelenmiştir. Claudie WEİLL, *Le rôle de la social-démocratie allemande dans la formation de la social-démocratie russe, 1898-1904*, Paris, 1973.
12. Kautsky'nin Adler'e 13 Kasım 1893 tarihli mektubu: Viktor ADLER *Briefwechsel a.g.e.*, s.327
13. Neue Zeit ve kuramsal faaliyeti hakkında bakınız: Ernesto RAGIONIERI, *Il marxismo e l'Internazionale: Studi di storia del marxismo*, Riuniti, Roma, 1968

aygıtı ikili bir mekanizma olarak işleyerek bir liderlik tarzı yaratacak ve yönetici grupları biçimlendirecektir. İşçi ve Sosyalist Enternasyonali'ndeki yönetici grup, 1914'ten önce kazandıkları şöhrete ve partilerinin başında kazandıkları başarılara devlet adamlığı vasfını da ekleyen liderler etrafında toplanacaktır.[14]

Yirmili yıllarda belirginleşen yeni komünist yönetici imgesi ise, tam tersine, kendini reformist, "sosyal demokrat" liderin karşıtı olarak tanımlar. Komünist yöneticiyi biçimlendiren başka bir amaç ve iki ana unsuru olan bir mekanizmadır: Sovyet birliğinin iktidarı ve III. Enternasyonal'in üzerinde yükseleceği leninist öncü parti. Sorunsalın hatları, aslında, proleter bir dünya partisinin kurulmasına ve onu merkezi, monolitik bir enternasyonal karargâh ile donatmaya dönük benzersiz bir girişim olan Komintern ile birlikte netleşmeye başlar. III. Enternasyonal kuruluşundan itibaren ve hüsnü tabirlerden vazgeçmeksizin enternasyonal yönetici meselesini açıkça sorgular.[15]

Tarihinin halen çok sayıda karanlık sayfası olsa da III. Enternasyonal'in üst yönetim kademelerini saran sır perdesi bugün yavaş yavaş aralanıyor. Terimler ve sorunsal tam olarak billurlaşmasa da belirginleşiyor. III. Enternasyonal'in yönetim birimlerini kılı kırk yaran bir incelemeye tabi tutun Frantisek Svatek ve diğerlerinin çalışmaları sayesinde bunların örgütsel yayılımları ve birbiri ardına maruz kaldıkları dönüşümlere dair bilgimiz zenginleşiyor. Bu gelişme artan bir merkezileşme ve alt birimlerin yetkilerinin peyderpey Komintern yürütme komitesi EKKI'ye devri ve Komintern genel oturumlarının gittikçe daha dar aygıtlara (politik sekretarya ya da başkanlık gibi) sıkıştırılmasıyla karakterize olur. Bu sürecin beraberinde getirdiği sonuçlardan biri yönetim aygıtının büyümesi ve denetimin gittikçe dallanıp budaklanmasıdır.

III. Enternasyonal yürütme komitesi tarihine ilişkin, büyük oranda yetersiz olsa da göz ardı edilemeyecek, kimi belgeler yönetici grupların maruz kaldıkları yapısal değişiklikleri açıklar. Ancak yine de III. Enternasyonal bünyesinde karar alma yetkisine sahip beş farklı grubun ağırlıklarını ve güç dağılımını anlamamıza imkân tanımaz. Bu beş grup 1) Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKB) delegeleri; 2) önemlerine göre ulusal partilerin yöneticileri; 3) büyük coğrafi bölge-

14. Bu sorunsal büyük oranda yadsınmıştır ve Julius Braunthal'in eseri bu konudaki tek sağlam dayanaktır. Bkz. Julius BRAUNTHAL, *Geschichte der Internationale*, Cilt II, Dietz, Hanover, 1968.

15. Frantisek SVÁTEK, "The governing organs of the Communist International ...1919-1943", *History of socialism, year book, 1968*, Prag, 1969, (Ustav Dejim Socialismu), s.179-266. Bu metnin yazılışında söz konusu çalışmaya çok şey borçluyuz.

lerin temsilcileri; 4) yönetim aygıtının birimlerinden sorumlu olanlar; 5) kitle örgütlerinin temsilcileridir (gençlik, sendikalar vs.)[16] Diğer taraftan yönetici birimlerin durmaksızın dağılıp yeniden örgütlenmeleri bir yinelenmenin ya da devrimci bir dinamizmin ürünüymüş gibi görünmez. Bu, alt organların sayısında sürekli bir artışa ve bir kördüğüme neden olan, artan bir otoriterleşme ve boğucu bir bürokratikleşmenin eseridir; sonuçta işleyiş aksar ve ara kurumlar tam bir atalete gömülüp ayak bağı olmaya başlar, ardından da tasfiye edilirler. Komintern'in yönetici grupları, yeraltı ulakları ve akıl hocaları arasındaki iletişim açığa çıktıkça grupların tarihleri üzerindeki sır bulutu kalkmaktadır. Enternasyonal devrim karargâhı aslında idari bir birim olmaktan öteye gitmiyordu. Enternasyonal militan ile enternasyonal bir yönetim ve denetim aygıtı arasında kurulan özdeşleşme, bugün görülüyor ki, tamamen sahte ve temelsizdir.

O andan itibaren bir menkıbe unsuru olarak kullanılan yönetici ve yönetici gruplar formülü tamamen keyfi bir nitelik kazanır ve tarihsel düşüncenin bir unsuru olmaktan çıkar. Zira bu formül, esası, yani enternasyonal aygıtın gerçek işleyişini ve bünyesindeki bağımlılık ilişkilerini açıklamak bir yana kararır.

İşin esasını araştırmak, enternasyonal yönetim aygıtının çerçevesini çizmek bugün dahi o kadar kolay değildir; zira otuzlu yıllarda, "ilişkilerin hiyerarşinin tahakkümü altına girdiği, kayıtsızlığın genel kural haline geldiği, her bireyin daimi bir komplo iklimi içinde biçimlendiği" bir iklime girilir; amaç her şeyden önce "kariyer basamaklarını tırmanmaktır.[17]"

---

16. 1923'den sonra enternasyonal bir yönetici grubu var mıydı sorusu akla geliyor. İstikrarlı ve kurumsallaşmış bir enternasyonal yönetim yaratma zorunluluğu SBKP'nin 26 Ekim 1926'daki 15. Konferansı'nda, o dönemde III. Enternasyonal'in başında olan Buhari 'in sunduğu raporun temalarından biridir. Buharin raporunda şöyle diyordu: "Partimizin son kongresi, Komintern'deki delegasyonuna, elindeki tüm imkanlarla Komintern'in çalışmalarını hızlandırma, yabancı yoldaşları yönetime etkin olarak dâhil etme ve kolektif yönetimi güçlendirme doğrultusunda görevler verdi. Bu plan yürürlüğe girmiş durumda... Bugün yabancı yoldaşlar Komintern yönetimine ve örgütün idari komitesine daha etkin bir şekilde katılıyorlar. Ancak bu konuda tam bir başarı sağladığımız söylenemez; örgütsel olarak hâlâ yeterince güçlenmedik; gerçek ve sağlam bir yönetim birimimiz yok." *XV Konferencija Vsesoiuznoi KommnunisticeskojPartiej (b), 26.X — 3XI. 1926. Stenograficeski otcet*, Gosizdat, 1927.s. 43. Enternasyonal yönetim boşluğunu giderme yönergesi SBKP'den mi gelmişti yoksa Buharin kişisel olarak inisiyatifi mi almıştı? Humbert-Droz'un tanıklığına göre Buharin, "Enternasyonal'in Sovyet devletinin basit bir politik aracı haline gelmesinden endişe ediyordu ve enternasyonal bir yönetim sağlamaya çalışmıştı." Bu çabalar Stalin engeline çarparak başarısız oldu. Bkz. Archives Jules Humbert-Droz, I, *Origines et débuts des partis comnunistes des pays İatins*, 1919-1923, Dordrecht, D. Reidel, 1970, p. XII.

17. Giulio CERETTI, *À l'ombre des deux T. Quarante ans avec Palmiro Togliatti et Maurice Thorez*, Juilliard, Paris, 1973, s. 15, 47. Humbert-Droz, Buharin'in tasfiyesinin ardından, Enternasyonal içinde "yalakaların" egemenliğini ilan ettiğinden bahseder: "Sahte yakın-

İktidar merkezinin neresi olduğunu, normatif kararların hangi hatları izleyerek iletildiğini ve denetim araçlarını biliyoruz; ancak iktidar mekanizması, kararlar, yönetim organları arasında yetki alanlarının birbirlerinden nasıl ayrıldığı söz konusu olduğunda sadece genellemeler yapabiliyoruz. Kısacası yönetici grupların işleyişini ve hiyerarşisini yöneten bürokratik yapının esas çarkları üzerinde hâlâ kalın bir perde mevcuttur.

Kurumsal örgü, sınırları itibarıyla da olsa konunun ana hatlarını görünür kılar; boşlukları doldurabilecek ve burada altı çizilen güçlüklerin üstesinden gelebilecek biyografiler başta olmak üzere, farklı yöntem ve kaynaklar yardımıyla uygun bir sorunsal geliştirme zorunluluğunu dayatır. Toplumsal tarihte, özellikle de işçi hareketi tarihinde biyografik yaklaşımın önemini artık metodolojik olarak haklı çıkarmamıza gerek yok. Asıl soru, kolektif biyografilerin gününün geçip geçmediğidir. Kuramsal olarak evet. Bunların yazılmaları önünde bugün sayısız engel vardır. Bu alanda Jean Maitron'un heyecanı, adanmışlığı ve titizliği benzersizdir.[18] Toplumsal tarih, nicelikselleştirme çabaları için neredeyse bütün araçları geliştiren, militanların bireyselliklerini öne çıkaran ve yöneticileri, militanların toplumsal uzamına yerleştiren bu isme çok şey borçludur. Maitron'un yapıtı işçi hareketinde biyografik yaklaşımın temellerini atmıştır.

Enternasyonal işçi hareketinin biyografik bir sözlüğünü hazırlama girişimini de içeren bu çaba, işçi hareketi yöneticilerinin doğru bir tipolojisini ortaya koymaya dönük tüm denemelerin, hem enternasyonal işçi hareketinin katettiği aşamaları hem de muhtelif işçi hareketlerinin içine aktığı ulusal potaları hesaba katmak zorunda olduğunu göstermiştir.[19] Şu var ki, ulusal ya da enternasyonal temsilin

---

lıklar ve tam bir boyun eğişle Enternasyonal hiyerarşisinde yükselmeyi bekliyorlardı." (*A.g.e.* s. XIII.) III. Enternasyonal'de iyice belirginleşen bu olgunun salt stalinist iktidarın doğasından kaynaklanmadığını not edelim. Bürokratikleşme, yönetici grupların kurumsallaşmalarının bir sonucuydu. Nitekim 1909'da Kautsky SPD içinde "bürokratizmin yükselişinin" altını çiziyordu. Kitleler eyleme geçmek için "yukarıdan bir emir bekliyorlardı." Ne var ki, "Tepedekiler bir canavara dönüşen yönetim aygıtı tarafından yutulmuşlardı; o kadar ki gözlerinin önündekini dahi göremez hale gelmişler ve kurumsallaşma dışında başka hiçbir şeye ilgi göstermez olmuşlardı." Victor ADLER, *Briefwechsel.;., a.g.e..*, s. 501.

18. Jean MAITRON, *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier français*, Edition ouvrières, Paris, 13 fasikül çıkmıştır. Maitron'un etkisiyle biyografik ansiklopediler bir çok ülkede yayınlanmıştır. Bkz. J BELLAMY, ve J. SAVİLLE, *Dictionary of Labour Biography*, Macmillan, 1972-1974. Ve özellikle genç italyan tarihçilerin çalışmaları bkz. Franco ANDREUCCİ, Tommaso DETTI *Il movimento operaio italiano: dizionario biografico 1853-1943*, Tome III, Editore Riuniti, Rome, 1977

19. *Dictionnaire biographique du mouvement ouvrier international, I: Autriche* Edition ouvrières, Paris, 1971; II: Japon, 1978. İngiltere, Macaristan, Polonya, Almanya, Çin, Portekiz, Hindiçin ciltleri hazırlanma aşamasındadır.

kıstasları her zaman birbiriyle uyumlu değildir. Enternasyonal şöhret ya da enternasyonal işçi hareketi içinde üstlenilen rol, zorunlu olarak ulusal temsil gücünü haiz olmaktan kaynaklanmaz ve bunun tersi de geçerlidir. Bu noktada iki karşıt örnek verilebilir: Mesela Alman sosyal demokrasisinin kilit figürlerinden Ignaz Auer enternasyonal düzeyde tanınmazken; Genç Komünistler Enternasyonali'nin, daha sonra da enternasyonal komünist hareketin önde gelen isimlerinden Richard Schüler'in şöhreti kendi ülkesi olan Avusturya'da pek yayılmamıştır. Dolayısıyla bugün için temsili, ancak sınırlı ve yetersiz bir örneklemi, yani üç Enternasyonal'in yönetim birimlerinde bulunan yöneticilerin biyografilerini incelemekle yetinmek durumundayız.

Tarihsel dönem ve kurumların ötesinde üç uğrak öne çıkıyor.

I- Ulusal Uğrak

A) Hegemonik partilerin örgütlü ya da enformel enternasyonal yönetici grupların oluşum ve işleyişinde merkezi unsur olarak ağırlığı, "bizi yöneten bir ulus"[20] fikri ve olgusu kabul görür ve II. Enternasyonal'in kuruluşundan itibaren sosyalist bilince nüfuz eder. Grubun oluşumu ve işleyişinde parti liderliği, etrafında hiyerarşik bağlantıların ve grup içi çatışmaların eklemlendiği ana ekseni oluşturur. II. Enternasyonal'de bu eksen, kolektif bir otorite kaynağı olan ve üyelerinin yeteneksizliklerine ya da beceriksizliklerine rağmen ESB içinde yönetici bir rol edinmelerini sağlayan hakim ve öncü SPD'dir. Zira bu üyeler temsil ettikleri partinin saygınlığına sahiptirler. İşçi ve Sosyalist Enternasyonali'nde temsilcilerine siyasal otorite kazandıran ise İngiliz İşçi Partisi'dir. III. Enternasyonal'e gelince, burada SBKP'nin enternasyonal komünist hareket üzerindeki egemenliği tam, mutlak ve paylaşılmaz bir tahakküm haline gelir.[21]

Verili bir anda yönetici grupların bileşiminde ve muhtelif parti yönetimleri arasındaki ilişkilerde meydana gelen değişim, büyük oranda hegemonik partinin liderliğinin otoritesinin düzeyi ve istikrarı ile ilişkilidir. Dolayısıyla SPD'nin enternasyonal otoritesinde Birinci Dünya Savaşı öncesinde görünür hale gelen gerileme, yöneticilerinin

---

20. İfade Kautsky'e aittir.
21. SBKP'nin hegemonik rolü III. Enternasyonal'in kuruluşundan itibaren kabul edilmişti. Nitekim Gramsci, "Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Enternasyonal'in yönetici partisidir ve merkezdeki leninist grup Enternasyonal'in yönetici çekirdeğidir" diye yazıyordu. *A.g.e.*, s. 125-127. Enternasyonal yönetiminde Rus hakimiyeti Buharin'in adı geçen raporunda da açıkça ifade edilir.

en önemli kaygılarından biri haline gelir. Kautsky 1909'da, "Avusturya sosyal demokrasisi Enternasyonal içinde yönetici konumunu kaybeden Alman sosyal demokrasisini geride bıraktı" diye yazar ve şu önemli gözlemi ekler: "Benim için hangi ulusun bizi yönettiğinin hiçbir önemi olmadığını söylememe gerek yok elbette. Yeter ki ilerleyelim. Ancak benim için bir ulusun gerilediği için artık bizi yönetemediğini bilmek kesinlikle önemli."[22] Gerçekte rolünü sürdürmek isteyen ve Enternasyonal'in Fransız birimi SFIO ile girdiği liderlik mücadelesi, kurum içi ideolojik çatışmaları ve bölünmeleri tetikleyen SPD için bu hiç de "önemsiz" bir husus değildi.

Bir partinin hegemonyasıyla birlikte, partiler arasında politik ağırlıklarına ve bunun değişimine bağlı olarak, Eric Hobsbawn'ın ifadesiyle, gerçek bir enternasyonal statü hiyerarşisi[23] de kurulur. Mesela Komünist Enternasyonal'in ikinci büyük gücü olan Alman Komünist Partisi Hitler'in iktidara gelişinden sonra geri plana itilir. 1935'te Togliatti yürütme komitesinde bir uyarı niteliğindeki bu gerilemenin altını çizer. "Alman Partisi Bolşevik Parti'den sonra Enternasyonal'in en önemli partisidir. Ancak Alman Partisi komünist enternasyonaldeki konumunu muhafaza etmek için enternasyonal politikadan önemli dersler çıkarmalıdır."[24] Pek sık olmasa da bunun tam tersinin gözlemlendiği, yani bazı partilerin ulusal politikada artan etkilerine bağlı olarak Enternasyonal'deki statü hiyerarşisinde yükseldiği de olur. Bu konumsal varyasyonlar yönetici grupların bileşimleri ve özellikle de muhtelif alt birimlerdeki delegelerin yönetici çevrelerde sahip oldukları güç üzerinde etkili olur.

B) Yönetici birimlerin ya da enternasyonal yönetim aygıtının ulusal bileşenleri, paradoksal olarak, muhtelif partilerin ağırlıklarını belirlemeye imkân tanımaz. Kimi kilit konumlar bir tarafa bırakılırsa III. Enternasyonal'de yönetim birimlerine kabul edilme kıstasları arasında bir öncelikler listesi bulunmaz. Genel olarak tüm kademelerdeki memurların büyük kısmı, ya yeraltına inmek zorunda kalan ve kad-

---

22. Kautsky'nin Adler'e 26 Eylül 1909 tarihli mektubu. Victor ADLER, *Briefwechsel...*, *a.g.e.* s. 500-501. Adler bu gerilemeyi Enternasyonal içindeki SPD yöneticilerinin vasatlığına bağlıyordu. Enternasyonal'in Kopenhag Kongresi vesilesiyle Bebel'e yazdığı mektupta, "Kopenhag çok sönük geçti. Siz yoktunuz. Almanlar inisiyatifi halen senden, ya da başka alanlarda Paul'den (Singer) bekliyorlar. Son derece zeki olan Molkenbuhr ve Ebert bir hata yapmadılar ancak Büro'da yönetici rolünü üstlenecek cesareti de gösteremediler. Bu rol Almanlara aittir." *A.g.e.*, s. 514.a

23. Eric J. HOBSBAWM, *Revolutionaries; contemporary essays*, Weidenfeld and Nicolson, 1975, s.31

24. Palmiro TOGLIATTI, *Opere 1929-1935*, ed. Ernesto Ragionieri. III, 2 Roma, 1973, s. 673-674.

roları sürgünde olan ya da küçük ve kıyıda köşede kalmış partilerden (Macar, Bulgar, Avusturya) devşirilirken önemli pozisyonlar zayıf partilerin temsilcilerine ayrılır (mesela İsviçreli Humbert-Droz). Sosyalist İşçi Enternasyonali'nin (IOS) merkez yönetim organının sorumluluğu Avusturya marksistlerine emanet edilmiş olsa da Orta Avrupa sosyalistlerinin enternasyonal istidadı konusunda aceleci genellemelerden sakınmalıyız. Bu olgunun açıklaması önemli ölçüde ulusal kökleri zayıf olan parti kadrolarının yönetim aygıtı için son derece elverişli bir grup oluşturmalarıdır; güçsüzlükleri onları Komintern'in yönetim aygıtına tamamen bağımlı kılar. Diğer taraftan, büyük ya da sağlam ulusal kökleri olan partilerin, kadrolarını merkezi aygıtın tasarrufuna ancak belli bir süre ve bir şeyler öğrenmeleri için verdiklerini de eklemeliyiz. Komintern'in yönetim karolarındaki isimlerin biyografileri incelendiğinde, yönetim aygıtına geçişin ille de bir yükselme olmadığı, bunun tam tersinin de geçerli olduğunu görülür.[25] SBKP'nin, art arda geçirdiği değişim aşamalarında muhtelif yönetim kademelerine ya da zirveye yükselttiği isimleri incelemek ilginç sonuçlar verebilir. 20'li yıllar ile 30'lu yıllar arasında çarpıcı bir tezat vardır. İlk kuşakta, Zinoviev, Buharin, Radek gibi birinci sınıf parti liderlerinin yanı sıra Komintern sorumluları ve elçileri de enternasyonal istidadı ya da deneyimi olan uluslardan devşirilir (Yahudiler, Baltık ülkeleri). 30'lu yıllara gelindiğinde ise etkileri salt işgal ettikleri konumdan kaynaklanan çapsız memurların kitleler halinde kadroları işgal ettiğine tanık oluruz.

II. Uluslararası Yönetici Tiplerinde Görülen Değişimin Dinamikleri

Komintern'in, UİB'nin ve ESB'nin genel konseylerinde görev alanların biyografileri incelendiğinde kuşakların dinamizmini ölçmemize imkân tanıyacak temsili bir örneklem açığa çıkar. Bu yönetim birimlerinin bileşimlerinin tahlili, farklı yaş kuşaklarıyla aşağı yukarı örtüşen politik kuşaklar silsilesini gözler önüne serer.[26] Gerçekten de biyografik verilerle politik kariyerler çarpıcı bir şekilde tekabül eder: Mesela ilk kuşak (1848'liler) ile ikinci kuşak (tarihsel parti liderleri ya da ku-

25. Lazitch'in belirttiği gibi, "Bir kişinin Komitern için veya Komitern içinde çalışması, doğrudan doğruya kendi komünist partisi içinde oynadığı rol kadar önemli değildi." LAZITCH *a.g.e.*, s.XII

26. Bu konuda Alan B. Spitzer'in yöntemsel düşünceleri için bkz. Alan B. SPITZER, "The Historical Problem of Generations", *The American Historical Review*, Cilt. 78, No. 5 (Aralık., 1973), s. 1353-1385

rucuları) yöneticilerin ölüm tarihleri, II. Enternasyonal'in kuruluşu ve çöküşüyle örtüşür.

Yönetici grupların ulusal ve uluslararası düzeyde değişmeden kalması, bunların yaşlanmasını ve kurumların bir gerontokrasinin hakimiyeti altında çökmeye başlamasını açıklamaktadır. Örgütlerin kuruluş ve gerileme dönemlerinde yönetici birimlerde yaşlara göre belirlenen gruplaşmalar bu olguyu net bir şekilde öne çıkarır. Yaşa ve kuşaklara göre yapılanma özellikle ardışık kuşakların bir arada var olduğu (1850'lerde doğan tarihsel liderler ile 1870'lerde doğan ve yüzyıl dönümünde, hareketin genişlediği dönemde sahne alan kuşaklar) ESB içinde çarpıcıdır; öyle ki, temsilcilerin yaşı örgütlerinin yaşına bağlı olarak değişir. Kolektif deneyimler arasındaki çatışmanın bir ifadesi olan kuşaklar arası çatışma tüm tartışmalarda gözlemlenebilir. Ancak bölünme kuşaklarla ilgili olmaktan çok ideolojik ve politiktir. Süreklilik, IOS'i* ve otuzlu yılların başında hızlanan görev devirlerini karakterize eder ve bu kuşaklara göre değil ulusların statü hiyerarşisine göre belirlenir. Eski tüfekler silinip kaybolmaz; çoğu zaman yeni kadroların seçilmesi ve devşirilmesi üzerinden değişime ayak uydurur ve bu da iki kuşak arasındaki geçişkenliği sağlar. Bu durağanlık ve yaşlanma, Komünist Enternasyonal'de birbiri ardına gelen, sahte bir hareketlilik ve dinamizm arz eden yönetici ekip değişimleri ve tasfiyeler göz önüne alındığında ilginçtir. Yönetici ekiplerdeki istikrarsızlıkta görünürlük kazanan bu olgu, işleyen demokratik bir mekanizmanın değil, Komünist Enternasyonal yürütme komitesinin çalkantılı tarihinin ve SBKP bünyesindeki iktidar mücadelesinin mantıksal bir sonucudur.

Uluslararası plandaki liderlik değişimleri bir başka olguyu daha açığa çıkarır: Örgütlerin yenilenme kapasiteleri, yerleşik grupların gençleşme isteklerinden çok tarihsel dinamiklerin eseridir. Nöbet değişimleri uluslararası işçi hareketinin önemli dönüm noktalarına tekabül eder ve bu hususta ulusal ve enternasyonal düzeyler birbiriyle uyumludur. 19. yüzyılın başında yeni kadroların yokluğunu ve SPD idari komitesinin bir "ihtiyar beyefendiler koleji" olduğunu vurgulayan Kautsky son derece doğru bir öngörüde bulunarak, "Yeni kadrolar ancak çalkantı dönemlerinde ortaya çıkar. Büyük siyasetçiler ancak büyük mücadelelerde yetişir"[27] diyordu. Yeni kadroların yetişmesi ve işbaşına gelmeleri dönüşüm ve sarsıntı dönemlerinde hızlanır ve bu bir kopuşa yol açmış gibi görünebilir. İstisnai koşullar içinde

* IOS: International ouvrière socialiste. 1923'te II. Enternasyonal'den arta kalan partilerle Viyana merkezli ikibuçuğuncu enternasyonelin birleşmesiyle oluştu. (ç.n.)

27. Viktor ADLER, *Briefwechsel a.g.e.*, s.411, 417 ve 467.

pek tanınmayan yöneticiler ya da ikincil militan gruplar kendilerini birdenbire sahnede bulup enternasyonal statü kazanabilirler. II. Enternasyonal'in çöküşü ve yöneticilerinin gözden düşmesiyle birlikte yeni ekiplerin ortaya çıkmaları bilhassa çarpıcı olmuştur. Bir yandan tarafsız ülkelerdeki sosyalist yöneticilerin artan önemleri, diğer yandan Zimmarwald hareketi, bu kadroları sahnenin önüne iter. Rus Devrimi'nin yarattığı çalkantıların ardından bu olgu daha önce görülmemiş bir boyut kazanır; enternasyonal planda aktif olmalarına ve hatta II. Enternasyonal'in yönetim organlarında görev almış olmalarına rağmen pek de tanınmayan devrim liderleri aniden uluslararası bir şöhrete kavuşurlar. Devrim dalgası içinde ortaya çıkan yeni yönetici gruplar hem bir kopuşun hem de rastlantıların ürünleriydiler, zira patlamanın tam merkezinde bulunuyorlardı. III. Enternasyonal'in kuruluşu ve ilk yönetici ekibinin bir araya gelmesi tarihsel doğaçlamanın en görkemli anlarından biridir. Büyük oranda, hazır bulunan savaş esirleri ve sürgündeki sosyalistler arasından seçilen bu ekibin yönetiminde geçici figüranlar olduğu kadar yerini kimseye terk etmeyecek oyuncular da vardır.

Lenin'in yeni bir kadro hareketi yaratmaya ve yeni isimleri yükseltmeye dönük iradesi "büyük politik simalar"[28] olarak nitelediği Rakovsky, Angelika Balabanova, Serrati, Sen Katayama, Clara Zetkin gibi (ki bunlar enternasyonal saygınlığa sahip çok sayıda isimden sadece birkaçıdır) yerleşik otoritelerin rızalarını da göz ardı etmeyecektir. Yeni enternasyonal yönetici grup birçok zorunlu kıstası karşılamak durumunda kalır: kopuş ve devamlılık, temsil gücü ve etkinlik. Grup, yeni güçlerin farkedilip onaylandığı bir süreçte, kurumun üstlenmeye çalıştığı imgeye tekabül etmeli, dünya ölçeğinde devrimi simgelemeli ve aynı zamanda da Komintern'in sahiplendiği, kaynağını enternasyonal işçi hareketinin devrimci geleneklerinden alan meşruiyeti güvence altına almalıdır. Bu dağınık unsurların bir araya gelmesi bir ergimeyle sonuçlanmaz. Tam tersine, terkibin geçici karakteri, enternasyonal yönetici gruplardaki istikrarsızlığı daha da belirginleştirir. Grupların üstlendiği itibari görevlerin yarattığı yanılsama içinde bolşevikleşme süreci hızlanır; elemeler, tasfiyeler, temizlikler üzerinden bir homojenleşme gerçekleşir. O andan itibaren enternasyonal yöneticilerin yükselişleri ve onaylanmaları, tarihsel dinamiklerden çok, kapalı bir

28. Lenin bu ifadeyi Rakovsky için Troçki'ye 26 Temmuz 1919'da çektiği bir telgrafta kullanır ve Rakovsky'nin Ukrayna hükümetinin başındaki görevinden alınmasına karşı çıkar. Bkz: *The Troçki papers, 1917-1922*, düzenleyen J. M. Meijer, Mouton, Lahey, 1964, s.604

sistemde bürokratik iktidarın tasarrufuna geçer. Bu süreçte kadroların seçiminde denenmiş, kılı kırk yaran, görünüşte kusursuz işleyen ve rastlantıya yer bırakmayan yöntemler bir hayli işe yarar.[29]

III. Kişisel Etmen

Bu iki sabite, değişken olarak kişisel etmen eklenir. Grup oluşumunda ve dinamiğinde başlatıcı ve toparlayıcı olarak yöneticinin kişisel rolü önemlidir. Gruba (formel ya da enformel olsun) sağlamlık, bağlılık, iç rekabet ve gerilim gibi nitelikler, otoriteleri ve saygınlıkleriyla enternasyonal işçi hareketi üzerinde tartışılmaz bir hakimiyete sahip önde gelen üyeler tarafından aktarılır. III. Enternasyonal gibi yapılanmış, bölümlere ayrılmış ve düzenlenmiş bir evrende dahi iktidar ve yönetim mekanizmaları belli lider simaların ağırlıklarını ve şöhretlerini açıklamak için yeterli değildir. Mesela Manouilsky hak edilmiş otoritesini SBKP temsilcisi olarak yürütmeye dayatmasını bilmiştir. Dikkat çekici bir manevra kabiliyeti olan bu isim, duygudan yoksun olsa da, nezaket ve esneklikten mahrum değildi.[30] Benzer biçimde Togliatti'ye Enternasyonal'in yönetici ekibindeki politik otoritesini ve konumu bahşeden de İtalyan Komünist Partisi değildir. Bunları –egemen temayülle mükemmel bir uyum içinde olsa da– yeteneğine, sınırsız tahlil ve sentez kapasitesine borçludur.

Geçişkenlik ağlarını, muhtelif etmenler düğümünü çözmek için nasıl bir yöntem izlemeli? Muhtelif şahsiyetlerin grup üzerindeki ağırlıklarını nasıl ölçmeli? Gözlerini kendinden geçercesine tepede neler olduğuna diken ve gerçek hareketi ıskalayan geleneksel tarihçilik bu soruları sormadı. Yapabildiği, en fazla, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden ödünç aldığı lügatçe ile yetinmek oldu. İşçi hareketinde yönetici grupları söz konusu olduğunda titizlikle yaklaşılması gereken elit ya da karizmatik lider gibi kavramlar ipe sapa gelmez mülahazalar üretmek için gelişi güzel kullanıldı. Böylece sabırlı araştırma ve çözümlemeler yerini spekülasyonlara bıraktı.[31]

---

29. Komintern kadroları ve bolşevikleşmiş birimlerininin yeni yönetici grupları bu ekollerden birinden, özellikle de, Komintern'den çok SBKP'nin genel sekreterliğine bağlı olan enternasyonal leninist ekolden devşirildi. Bkz. Branko LAZITCH, "Les écoles de cadres du Comintern", *Contributions à l'histoire du Komintern*, içinde. Cenevre, Droz, 1965., s. 252 ve devamı. Ayrıca bkz. D, TARTAKOWSKY, "1924-1926: les premières écoles centrales du P.C.F", *Le Mouvement social*, n. 91, Nisan-Haziran 1975.

30. Bu konuda bkz. Ernst FISCHER, *Le grand rêve socialiste: Souvenirs et réflexions*, Paris, Denoël, 1974, s.448

31. Elit kuramlarının eleştirisi için Peter BACHRACH, *The Theory of Democratic Elitism. A critique*, Boston, Little, Brown and Co; 1967,s. 109; Weberci karizma kavramının ikincil kullanımları şaşırtıcı sonuçlar doğurur. Annie Kriegel, "Kişi kültünün karizmatik üreti-

"Kalıtım" varsayımı, enternasyonal işçi hareketini karakterize eden kurumlara ve hareketin aşamalarına bağlı olarak değişken nitelikler gösteren tahlil ve araştırmalar için bir çıkış noktası sağlıyor gibi görünüyor. Bu olgu, çoğu zaman enternasyonal militanlar arasından çıkan kuramcı ve örgütleyicilerin, Paris Komünü'nün düşüşünden sonra vücut bulan modern işçi hareketinin biçimlenmesi ve yapılanmasında oynadıkları rolden kaynaklanır. Doğmakta olan büyük isimler kültü, bunların artan otoriteleri ve mazhar oldukları enternasyonal teveccüh, harekete geçirme güçlerinden ileri gelir. Hareket adeta saygın bir yöneticide cisimleşir ve kendi kimliğini bulmak için bu sima ile özdeşleşir. Uzun süre muğlâk kalan bu olgu yönetici grupların kurumsallaşması ile somutluk kazanır. Klasik dönemde Engels'in kişiliğinde en gelişkin ifadesine kavuşan söz konusu otoritenin kaynağı, daha sonra yöneticilerin sahip oldukları iktidar olacaktır; yani önce parti iktidarı, daha sonra da sosyalist devletin ya da kapitalist bir devlette hükümet koltuklarının bahşettiği iktidar...

Yönetim çevrelerinin bir parçası haline gelen bir şahsiyet ya da enternasyonal bir yönetici o andan itibaren hangi niteliklere sahip olmak zorundadır? Tümleşik olduğu kadar karmaşık ve ayrışan bir dizi karakteristik sıralanabilir. Bunlar, politik kuşaklara göre değişkenlik gösterse ve onları model olarak alsa da, beraberinde yerleşik özelliklerin silinmesini getirmez. Benimsenen hedeflere, yöneticilerin hareketin çeşitli aşamalarında karşılaştıkları ve çözmek durumunda oldukları sorunların doğasına bağlı olarak gereklilikler değişir ve listeye yeni nitelikler eklenir. Eklemlenmeler yer değiştirir ancak yöneticilerin ya da yönetici grupların, bizatihi bir meşruiyet kaynağı olan süreklilik adına üstlendikleri eski gereklilikler ortadan kalkmaz. Kuruluşundan, ikinci kez çökeceği 1940 yılına dek II. Enternasyonal'in yönetici gruplarının konfigürasyonu neden bahsettiğimizi anlatmak için bir tablo sunabilir. Genel ilkelerin açığa çıkıp aydınlatıldığı, ulusal ölçekte partilerin kurulduğu 19. yüzyılın sonuna dek uzanan dönemde otoritenin kaynağı şahısların kuramcı ya da örgütleyici nitelikleridir; Jaurès'in ifadesiyle sosyalizmin "pratik sonuçlar üretmeye başladığı" yüzyıl dönümünde, kuramsal yeterliliklere ek olarak taktik ve strateji becerileri esaslı bir nitelik haline gelir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sosyal demokrasi-

---

mi" konusunda "birincil bürokratik meşruiyetten" bahseder ki bunun üzeri "bir başka türde ikinci bir meşruiyet ile" örtülmüştür; tin ve kültür tarihinde işgal ettiği yer itibariyle karizma tarafından kurulan bir meşruiyet." Bkz.: Annie KRIEGEL, "Bureaucratie, culte de la personnalité et charisme le cas français, Maurice Thorez", *Communismes au miroir français*, Paris, Gallimard, 1974,s.152.

nin küresel topluma entegre olmasıyla enternasyonal etkinlik ideolojik alandan politik alana iner ve böylece hükümet etme vasfı enternasyonal statünün ölçütüne dönüşür. Sosyalist yöneticinin enternasyonal otoritesi dolayısıyla bir dizi niteliğe bağlıdır. Temsil ettiği partinin saygınlığına kendi kişisel saygınlığı, aurası eklenir: Sosyalizmin hizmetine sunduğu sıra dışı meziyetleri (mesela tarihsel liderler); yeteneği, açık görüşlülüğü, taktik becerileri, keskin politik algısı, birikmiş deneyimi; kuramsal kültürü ve yatkınlıkları; partisinin başında ya da hükümet ederek kazandığı başarılar ve getirdiği reformlar; entelektüel ufku ve dünya politikasına hâkimiyeti. Tüm bunlar gerekli nitelikler listesine dâhildir. Buna ek olarak saygın bir yönetici aynı zamanda bir hatiptir de; kitleleri coşturmasını bilir. Burada bir model ya da ideal tip kurma niyetinde değiliz; sadece bireyin grubun işleyişindeki ağırlığını ve kararlara ne düzeyde katıldığını ölçmemize yarayacak özellikleri açıklığa kavuşturmaya çalışıyoruz. Bu tipoloji, üstlenilen görevleri kişilik özellikleri aleyhine öne çıkaran ve böylece ölçüm araçlarının seçiminde keyfi olanı muhafaza eden kuramcı, taktisyen ve örgütçü arasındaki alışıldık ayrımların dışına çıkar. Bunlar birbirinden ayrı özelliklerin toplamı olarak değil, tutarlı bir bütünün parçaları olarak görülmelidir. Böylece II. Enternasyonal'in ideolojik hakemi, saygın bir kuramcı olan ancak politik bir yönetici vasfı taşımayan Kautsky'nin karar alma süreçlerine ne ölçüde katıldığı anlaşılabilir. Çağdaşlarının hemfikir oldukları gibi, 1914'ten önce, "sadece Alman partisinin bir kongresi değil enternasyonal bir toplantı da Kautsky olmaksızın hayal dahi edilemezdi."[32] Öğretiye ilişkin tartışmalara müdahaleleri belirleyicidir ancak politik kararlar üzerindeki ağırlığı sınırlıdır. ESB toplantılarında ilkeler söz konusu olduğunda kendi pozisyonunu kabul ettirebilse de politik planda başarısız olur. Sınırlarının bilincinde olan Kautsky arkadaşı Victor Adler'e, "Pratik ve taktik alanda kendimi hiçbir zaman rahat hissetmedim"[33] diye yazacaktır. 1917 sonrası sosyalizmin anıtında salt aurası ile kendi yerini bulmuştur. Diğer taraftan 1914 öncesi V. Adler, iki savaş arasında ise H. Branting ve O. Bauer, poliltik ağırlığa sahip figürler olarak öne çıkarlar zira bu isimler yönetici bir grubun liderinden beklenecek özelliklerin hepsine olmasa da büyük kısmına sahiptirler. Yönetici gruplar incelenirken son derece farklı ufukları olan yöneticiler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Toplumsal kökenleri, vasıfları ve eğitimleri hesaba katılmalıdır. Ancak

32. Bkz. Mano BUCHİNNGER, *Talakozasom Europa, szocialisto vezetövet* (Mes rencontres avec les dirigeants socialistes européens), Budapeşte, 1938; s. 53.
33. Viktor ADLER, *Briefwechsel a.g.e.*, s.592.

temel aks gözden kaçırılmamalıdır: Bu isimlerin militan güzergâhları ve sayesinde enternasyonal kabul gördükleri mekanizmalar.

Nihayte, kişisel etmenin anlaşılması, kişisel bağlantılardan yola çıkıp düzenlenmiş kurumsal ilişkilere kadar uzanarak, kurumsal göstergeleri yönetici gruplar içindeki ilişki yumağını çözmek üzere kullanmak veya grup içinde kurulmuş türlü ilişki tiplerinin labirentinde yön bulmak için vazgeçilmezdir. Kişisel yakınlıklar, özel çıkarlar, güvensizlik ve kuşku, inatçı düşmanlıklar ve rekabet, amacı, ideoloji bileşimi ve kurumsal çarkları ne olursa olsun tüm yönetici gruplara damgasını vurur. Bu olgular, bir başka enternasyonal onay mekanizmasını, yeni bir bürokratik otoriteyi üreten ve yeniden üreten bürokratik yapının yeniden biçimlendirdiği yönetici gruplarda daha da göze batar hale gelir. Ancak bürokratik yapı kişisel etmeni ortadan kaldırmaz, bilakis güçlendirir.[34] Büyük ve karizmatik lider imgesinin yerleşmesiyle kişisel etmen daha vurgulu ve karmaşık bir hale gelir; grup içi ilişkiler daha meşakkatli bir hal alır. Öyle ki, ilişkiler felç olur ve paralize edilir; grubun kolektif saygınlığı düşüşe geçer.

Aslında Komintern'in dönüşümleri bir muğlâklık yaratır: komünist yönetici gruplarla bunların düşman kardeşleri arasındaki gözle görünür benzerlik. Otuzlu yıllarda dümende olan yönetici ekibin istikrarlı yönelim arzusundaki yerleşik partilerin başına geçmesiyle kopuş vurgusu yerini sürekliliğe bırakır. O andan itibaren yönetici grup geleneksel niteliklere bürünür ve kendini uzun bir tarihin tek mirasçısı olarak sunmaya çalışır. Bileşik ve aşamalandırılmış bir değerler sisteminde sorumluluğu öne çıkarır. Söz konusu olan basit bir makyaj değil, bir ikame yardımıyla gerçekleştirilen bir aktarımdır: grubun benimsediği imge geçmişe yansıtılır, sahiplenilen öncüler yeniden biçimlendirilerek bürokratik otoritenin erdemlerine ve niteliklerine uydurulur. Bu iki yönlü çarpıtmayı değerlendirmek hem işçi hareketi hem de yönetici gruplardaki değişimi ölçmeye imkân tanır. Bir meşruiyet kaynağı haline getirilen süre ve süreklilik yanıltıcıdır. Kabul gören imge, enternasyonal işçi hareketinin özlemlerine karşılık gelmekten çıkar ve yönetici gruba geçmişte sahip olduğu saygınlığı sağlamaz.

---

34. Bir yöneticinin kendi görevi, statüsü hatta yönetici imgesi, ahlaki ve entelektüel yönetici olarak işçi hareketinin farklı kesimleri içinde kendini dayatan görev bilinciyle ilgili söylemini incelemek ve şeflik kültünün nerede ve nasıl oluştuğunu ele almak ilginç sonuçlar verebilir.

9
İdeolojinin Dinamizmi ve Tutuculuğu: Ulusal Meselede Marksist Araştırmaların Başlangıcında Rosa Luxemburg*

Rosa Luxemburg ve ulusal mesele konusunu ele almak, açık kapıları zorlamak ya da ahenkli bir konserde kulak tırmalayıcı sesler çıkarmak gibidir. Rosa Luxemburg'un Polonya sosyalizmi bağlamında ulusal meseleye dair aldığı konumlar, onun hayat hikâyesini yazanlar ve diğer yorumcular tarafından büyük oranda metinler temelinde ve ayrıntılarıyla tahlil edilmiştir. Ne var ki konunun maksatlı suçlamalar ve aceleci yargılarla ele alındığını gizlemeye gerek yok. Tarih, yargıç kürsüsüne oturtulmuş, Rosa Luxemburg'un yazıları bağlamları dışında kullanılmış, hatalarının çetelesi çıkarılmış ve Lenin'le girdiği polemikler suça kanıt olarak ya da devrimci erdemleri hafifletici nedenler olarak gösterilmiştir.

Önemli ve kalıcı ayrışmalara neden olan birinci yol çoktan katedildi; ikinci yolun ise kesinlikle bir çıkışı yoktur. Buradan gidildiğinde ancak bir bataklığa varılır ve tarihsel ya da kuramsal düşünce yerine yüzeysel, metafizik bir şahadet getirilir.

Biz sorunu farklı bir ışık altında görmeye çalışıp Rosa Luxemburg'un girişimini, uzun yıllar marksist düşünceye dışsal kalan ya da bir eklenti gibi duran bir sorunun zor ve uzun çözümlenme süreci içine yerleştirmeyi deneyeceğiz. Marksist kuramın ulusal mesele bağlamında gelişiminin sürekli bir zenginleşme ya da yoksullaşma, ekleme ya da çıkarma doğrultusunda seyretmediği öncülünden hareket edeceğiz. Söz konusu olan bunun tam tersidir! Olumsal, erken genellemelerin ve sert polemiklerin etkisi altında açılan bu kuramsal ve politik güzergâhta, araştırmalar derin yorum farklılıkları, ideolojinin tutuculuğu ile dinamizmi arasındaki şiddetli çatışmaların etkisi altında gerçekleşir; sorunsal ancak bu çerçevede açıklığa kavuşur ve gelişir.

Çatışma diyalektiğinin mekânı, salt ideolojik düzlem değil aynı zamanda reel düzlem, yani tarihsel alandır. Taktiksel bir tutum ve stra-

teji belirleme zorunluluğu kavramsallaştırma denemelerine yol açar; marksizmin kuruculularının ham kuramsal yanıtları (ki II. Enternasyonal marksistleri girişimlerini bu yanıtlardan hareketle başlatacak ve sürdüreceklerdir) değiştirilir ya da korunur, dönüştürülür ya da koşullara uydurulur.

Kolektif kuramsal faaliyete yapılan muhtelif katkıların da gösterdiği gibi II. Enternasyonal marksistleri, ulusal meseleyi, Marx sonrası sosyalist düşüncenin stratejik ya da tarihsel vizyonundaki bölünmelerin ötesine geçerek metafizik değil, tarihsel terimler içinde sorgulamayı sürdürürler. Marksist düşünce çoğu zaman olayların ve gerçeğin baskısıyla Marx ve Engels tarafından aktarılan tematiğin sınırlarını zorlar ve marksist külliyatta ulusal mesele özerk bir kuramsal statü ve yer kazanır.

Önerdiğimiz yaklaşım, dolayısıyla, Rosa Luxemburg'un metinlerinin tahlilini aşar. Bu yaklaşımın bugün bile kolay olmadığını itiraf edelim. Ulusal mesele üzerine marksist incelemelerin tarihinin ancak kısmi ve özel bir bilgisine sahibiz. Bu alanda temel metinler seçici ve çoğu zaman çarpıtılarak kullanıldılar; bugün için henüz hiç bilmediğimiz sayısız belgeden ve veçheden bahsetmiyoruz bile. Belli bir anlamda varış noktaları olarak kabul edilebilecek olsalar da asla son durak sayılamayacak olan Stalin ya da Lenin'in metinlerine mutlak bir öncelik atfedildi ve bu yolla kritik bir olgu unutuldu ya da sessizce geçiştirildi: Bu iki isim Birinci Dünya Savaşı öncesindeki kuramsal çalışmalarını uzun ve çetrefilli bir süreçte geliştirdiler. Bu süreçte hem marksist düşüncenin hem de 1848'den sonra ortaya çıkan ulus olgusunun olgunlaşmasına bağlı olarak ulusal mesele tali bir konu olmaktan çıkıp merkeze yerleşmişti. Bu ortaklaşa çabada Rosa Luxemburg'un istisnai bir yer işgal ettiği inkâr edilemez; ulusal mesele üzerine yazılarının kronolojisi dahi (1893-1897, 1902, 1906, 1908-1909, 1915, 1918) marksist düşüncenin bu hareketli ve karmaşık gerçekliği kavrama, bunun yarattığı zorlukları aşma girişimine yaptığı katkıya dair net bir fikir verir.

II. Enternasyonal döneminde marksist düşüncenin ulusal mesele konusundaki evrimi, toplumsal-tarihsel ve kuramsal düzeyde başlıca üç uğrakta incelenebilir.

1) İncelemelerin başladığı kopuş dönemi olarak 19. yüzyılın sonu.

2) 1905 Devrimi'nin yarattığı sarsıntı sonrası meselenin ortaya konma biçiminde ve ideolojik alanda gözlemlenen derin dönüşüm.

3) Ulusal meselenin işgal ettiği yerin tamamen değiştiği Birinci Dünya Savaşı öncesi dönem ve savaş süreci; mesele kurumsal ve taktik

çerçeveyi aşar ve ulusal hareketlerin dinamizmine ve sosyalist devrimle ilişkilerine bağlı olarak stratejik perspektife dâhil edilir.[1]

I. Öncüller

A) Tarihsel Bağlam

Ulus olgusu 19. yüzyılın sonundan itibaren sosyalistlerin dikkatini celbeder ve kuruluş aşamasında olan II. Enternasyonal'i sosyalist özlemlerle ulusal özlemleri uzlaştırmak gibi bir gereklilikle karşı karşıya bırakır. Kapitalizmin kısa vadede çökeceğine dair inançla beslenen ve gelişip serpilen işçi hareketleriyle kimi sosyalist partiler tarafından öncelikli talep olarak öne çıkarılan ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı uzlaştırılmalıdır. Sosyalist düşünce bu dönemde proleter devrim hedefiyle ulusal kurtuluş hedefini birbiriyle bağdaştırmak gibi çetrefilli bir görevle somut olarak yüzleşmek zorunda kalır.

Bu gerçeğin farkında olan Engels, 1880-1890 yıllarında hem özel yazışmalarında hem de yayımlanan yazılarında ulusal bağımsızlıkla işçi hareketinin gelişimi arasındaki ilişkiler konusunda fikir beyan eder. İşçi hareketinin genişlemesi için arkaik ve dar bir çerçeve olarak kalan ve Paris Komünü'nün düşüşüyle dağılan I. Enternasyonal'in ardından tanımlanan yeni stratejik yönelimin bir veçhesi de artık bu sorundur. Marx ve Engels, sosyalizmin geleceğinin, muhtelif ülkelerin gerçeklerini hesaba katarak buralara yerleşmesine ve tanımlı ulusal çerçevelerdeki örgütlenme kapasitesine, Lafargue'ın terimleriyle söylersek güçlü "ulusal örgütlenmeler"e bağlı olduğu ön kabulünde bulunurlar. Engels Polonyalı sosyalistlerin izlemeleri gereken taktiğe ilişkin 1882'de Kautsky'ye yazdığı bir mektupta açık bir önerme ileri sürer: "Büyük bir halk, ulusal bağımsızlığı olmadığı müddetçe tarihsel olarak ciddi herhangi bir sorunu tartışamaz."[2]

"Yabancı bir işgalci tarafından zincire vurulmuş", halkın tüm enerjisinin zorunlu olarak ulusal hedeflere odakladığı bir ülkede hayat paralize olur ve tahakküm altındaki ulus "toplumsal kurtuluşu için çalışamaz." Dolayısıyla bağımsızlık, işçi hareketi üzerinden bu ağır ipoteği kaldırır. Ancak her şeyden önemlisi bağımsız bir devlet, sınıf mücadelesine üzerinde yeşereceği bir toprak sağlar; zira "savaş-

---

* *Pluriel-Débat*'nın 1977'deki, 11. sayısında yayımlanmıştır.

1. Bkz. Georges HAUPT, Michael LOWY & Claudie WEILL, *Les marxistes et la question nationale 1848-1914*, Paris, Maspero, 1975.
2. Friedrich ENGELS, *Briefwechsel mit Karl Kautsky*, Viyana, 1955, s. 50.

mak için her şeyden önce alan, hava, ışık ve manevra sahası gerekir." Bu düşünce silsilesi, "enternasyonal proleter hareketin ancak bağımsız devletler arasında gelişebileceği kuralını"[3] dayatır. 1848'den itibaren alınan yolun bir bilânçosunu çıkaran Engels, *Komünist Parti Manifestosu*'nun 1892 ve 1893'te Lehçe ve İtalyanca baskılarına yazdığı önsözde bu fikri yeniden ele alır: "Tek tek her ulus birliğini ve özerkliğini kazanmaksızın ne proletaryanın enternasyonal birliğinden ne de bu ulusların ortak amaçlar için soğukkanlı ve akıllı bir işbirliğinden bahsedilebilir."[4]

İşçi hareketini ulusal çerçevede geliştirmeye dönük marksist strateji, muhtelif hareketlerin gerçekliği içinde belirlenir ve sosyalizmin modern formlarının belirginleşmesi ve yayılmasıyla, yani ulusal sosyal demokrat partilerin kuruluşuyla birlikte örgütsel planda somutlaşır. Ne var ki Engels'in gündeme taşıdığı sorunsal hâlâ ortadadır ve politik ve ideolojik planda ihtilaflar yaratmaya devam eder. Kimi noktasal belirlemeler, taktik zorlukları ya da kararsızlıkları giderecek, somut durumlarda belirginlik kazanan ve birbiriyle çelişen gereklilikleri uzlaştıracak nitelikte değildir. Sınıf mücadelesi ile ulusal mücadelenin (bunların birbirini katı bir şekilde dışladığı varsayılır) iç içe geçtiği bir alanda üretilen yorumlar çoğu zaman dediğim dedik ya da kısıtlayıcıdır.

Başlıca sorgulamalar, temelde, I. Enternasyonal döneminde Marx ve Engels'in karşı karşıya kaldığı ve dikkatlerini celbeden durumlarla (İrlanda vakası) bağlantılı olarak çözüm önerdikleri sorunlarla aynıdır. Somutluk kaygısının ve doğrudan konjonktüre bağlı olarak geliştirilen bir taktiğin rehberliğinde Marx ve Engels, genellemeler yapmayı, modeller inşa etmeyi ve ulusal dinamiği kayıtsız şartsız devrim kuramına dâhil etmeyi reddettiler. Ancak 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde marksist düşünce, yeni gerçekliklerden doğan ve acilen yeni düzenlenişe uygun çözümler talep eden denklemlerle yüz yüze gelir. Bağımlı ülkelerde sınıf mücadelesi ile ulusal kurtuluş mücadelesi, işçi sınıfının özerk bir hareket ve hegemonik bir güç haline geldiği bir dönemde birbirine nasıl eklemlenmelidir? Eylem çerçevesinin gereklilikleriyle –bağımsız bir devlet– Kautsky'nin ifadesiyle Marx'ta, "esasen proleter sınıf mücadelesinin harekete geçirdiği genel evrimin yasalarına tabi olan"[5] kendi kaderini tayin hakkının tarihselliği nasıl uyuşturulabilir?

---

3. Friedrich ENGELS, *Briefwechsel... a.g.e.*, s.50-51; "Für Polen", *M.E.W.* (Marx Engels Werke), Berlin, 1956-1962, cilt:18, s.574
4. Komünist Parti Manifestosu'nun İtalyanca baskısına önsöz, *M.E.W.* cilt:22 s. 366.
5. Karl Kautsky, *Die Befreiung der Nationen*, Stuttgart, 1917, s.9

Çoketnili ülkelerde ulusal etmenin işçi hareketinin gelişimindeki rolü ve yeri nedir?

Rosa Luxemburg 1893'te militan faaliyetinin başlangıcından itibaren karşısında bu soruları bulur; düşünceleri alternatiflerin çarpıştığı bu çerçeve içinde gezinir. Zira doğmakta olan Polonya sosyalizmi, kendi ifadesiyle, "Polonya aristokrasisinin tarihsel mirasını üstlenmek, yani ulusal meseleye bir çözüm bulmakla yükümlüdür."[6] Bu yükümlülük Rosa Luxemburg için proletaryanın politik mücadelesi ile Polonya'nın restorasyonu arasındaki özgül tarihsel ilişkinin tanımlanması anlamına geliyordu. Gerçekte mesele, Rosa Luxemburg'un polemik ateşi içinde öne sürdüğü gibi, "pratik olarak gerçekleşemeyecek umutsuz ulusal özlemler", sofuca vaatlerle, işçi hareketinin her an gerçekleştirebileceği somut olasılıklar arasında bir tercih yapmak değildi. Polonya sosyalizminin kalbinde süregiden çatışmanın ve bundan kaynaklanan bölünmenin nedeni, ulusal hedeflerle sınıfsal hedeflerin önceliğine dair bir soruydu ve ulusal çıkarlarla sınıf çıkarları arasında nasıl uyum sağlanabileceğine ilişkindi. Tartışmanın terimleri, Avrupa sosyalizmi içinde bundan 20 yıl sonra genel bir görünüm arz edecek olan açmazların işaretlerini veriyordu. Gerçekte Rosa Luxemburg, "Polonya'da bu iki hedef arasında organik bir bağ olduğunu" inkâr ediyor değildi. Tutumunu yönlendiren sadece öncelik sırasının tersine çevrilmesini reddetmesiydi zira bu, sosyalist temayülden ve enternasyonalist seçenekten sapma anlamına gelebilirdi. Dolayısıyla Rosa Luxemburg, Engels'in formülasyonunu bir anlamda ters yüz edecekti: Polonya sosyalistlerinin "ulusçu" olmalarının en iyi yolu sonuna kadar enternasyonalist olmalarıydı.

Rosa Luxemburg'un içinde bir yanıt aradığı ve alternatif olarak sunduğu güzergâh, ne bir hata olarak ne de sadece özgül tarihsel bir düzenlenişten hareketle anlaşılabilir. 1895–1897 tarihleri arasında ulusal meseleye dair makalelerinin temaları, ulus olgusunu anlamakta toyluk gösteren marksist düşüncenin çarptığı engellerin ötesinde, araştırmaya rehberlik edebilecek ve yönelimi belirleyebilecek temel öncülleri ifade ediyordu.

II. Enternasyonal'de geleneksel Polonya meselesine dair tartışmalar semptomatik bir olguyu gözler önüne seriyordu: 1848 burjuva devriminin atmosferinde büyüyen, politik olgunluklarını Alman birliği tartışmalarının hararetli ortamında kazanan ve politik olarak Marx ve Engels'e bağlı olan sosyalist militan ve yöneticilerin "sınıf müca-

6. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus und Klassenkampf*, Neuwied, 1971, s.153.

delesinin hedefiyle ulusal hedefler nasıl bağdaştırılmalı" sorusunu sorma biçimleriyle; büyük buhran sırasında doğan, Marx ve Engels'in yazdıklarıyla beslenen, işçi hareketinin ve modern sosyalizmin gelişip serpildiği bir dönemde yetişen ve proleter devrimin eli kulağında olduğuna inanan marksist kuşağın aynı soruyu ele alma biçimleri birbirinden farklıydı. Bu gerçek, Paris Komünü'nden sonra oluşan yarılmayla ayrışan iki deneyim, iki zihniyet ve iki duyarlılığın karşılaşmasının ve çarpışmasının bir ifadesiydi. İşçi hareketinin ortaya çıktığı ve kendinde sınıftan kendi için sınıf haline geldiği dönemle, Rosa Luxemburg'un, "sistematik ve günlük ekonomik mücadele ile politik mücadelenin, sosyalist ideal ile somut gündelik çıkarların inatla savunulan birliğinin kitlesel örgütlenme çağı"[7] olarak karakterize ettiği ve "burjuva parlamentarizminin kullanıldığı" dönem arasındaki çatışmanın...

Temelden farklı ve ulusal alanda da geçerli olan iki tarihsel bağlama denk düşen iki dönem söz konusudur. Birinci dönemde işçi hareketinin doğuşu ulusal hareketlere paraleldir; birbirlerini besleyerek gelişirler; bağlantılar dayanışmacıdır ve hedefler uyumlu görünür. Bu özellikle genç Alman işçi sınıfı hareketi için geçerlidir; bu sınıf için ulusal birliğin sağlanması, işçilerin kurtuluşunun ilk ve önde gelen koşuludur. Sosyalist ve ulusal özlemler çelişmek bir yana birbirlerini destekler: Sol, uzun dönem boyunca jakoben bir milliyetçiliği tekelinde tutar; ilerici bir ideoloji olarak ulus fikri, feodal, muhafazakar ve ulus karşıtı unsurların direnişine karşı harekete geçiren bir güçtür.

İşçi hareketinin yükselişe geçtiği ikinci dönemde büyük ulus devletlerin kuruluşu tamamlanmış, birlikleri sağlanmıştır. Milliyetçilik artık sağın militan ideolojisi haline gelmiştir; sosyalizm, enternasyonalizme bağlılık içinde ve Enternasyonal'in yardımıyla, başlıca tehdit olarak algıladığı bu salgından kendini korumaya çalışır. Sarsıntılardan sonra yeniden çizilen Avrupa haritası sosyalistlere göre nihai şeklini almıştır– ya da en fazla kimi ufak tefek düzeltmelere maruz kalabilirdi. Ulusal meselenin aciliyet gösterdiği, çatışmalı bir şekilde güncel olduğu ve ulusal gerilimlerin ulusal hareketleri beslediği çokuluslu devletler sorunu, sosyalistler tarafından ulusal değil toplumsal terimlerle düşünülür; patlama noktasına gelmeden ülke içinde halledilebilecek dönüşümler olarak ele alınır.

---

7. Rosa LUXEMBURG, *La Crise de la social-démocratie*, Bruxelles, Éditions La Taupe, 1970, s.56.

İşte bu Avrupa haritasında, Marx'ın "tarihsiz" ve "karşı-devrimci" olarak nitelediği tahakküm altındaki milliyetler içinde işçi hareketlerinin ve sosyalist hareketlerin ortaya çıkmasıyla esaslı bir değişim gerçekleşir. Çoğu zaman ulusal bilinçle toplumsal bilinç birbirine paralel gelişir. Tahakküm altındaki ülkelerde işçilerin egemen güç tarafından maruz bırakıldıkları baskı aynı anda hem ulusal hem de toplumsal bir görünüm arz eder ve bu gerçek bilinçlenmenin önünü tıkar. Avrupa'daki ulusal hareketler anlayış, içerik ve bileşimlerinde derin muğlâklıklarla maluldür ve çelişkili bir evrim izlerler.

Geri kalmış bölgelere doğru yayılan kapitalizm yeni üretim ilişkileri yaratır; izleyen çalkantılara, ters yüz oluşlara ve gelişiminin özgüllüklerine bağlı olarak, ulusal hareketler ile sosyalist hareketler, Orta ve Doğu Avrupa'dan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada son derece karmaşık bir ilişki yumağı içinde karşı karşıya gelirler. Hem gelişimin ritminin düzensiz olması hem de tarihsel, toplumsal ve etnik farklılıklar bu hareketleri koşullandırır. Uyumdan rekabete ve açık düşmanlığa, ortak sosyalist hedeflerden ulusal hareketlerin sosyalist süslerden ibaret hale geldiği yozlaşmalara, farklı süreçlerin etkisi söz konusudur.

Bu bağlam 19. yüzyıl sonunda marksist düşüncenin alanını, tarihsel kısıtlarını ve sınırlarını çevreler. Ancak karşılaşılan zorlukları, çelişen tercihleri ve yönelimleri açıklamak için bağlam tek başına yeterli değildir; araştırmaları etkisi altına alan ve bilimsel sosyalizmin kurucularının mirasını özümsemek ya da geliştirmek için aşılmaları ya da yumuşatılmaları gereken ayrışmaları anlamak için daha kapsamlı bir tahlil gerekir.

Bu serimlemede özellikle marksist yöntemin karşı karşıya geldiği engelleri açıklığa kavuşturmaya, ufkunu ve perspektifini belirleyen etmenleri sıralamaya ve yüzyıl dönümünde işçi hareketinin evrimiyle ilişkili olarak kuramsal yönelimini ve çabalarını tanımlamaya çalışacağız. Sorgulamaları iki ana gruba ayıracağız ve hem ulusal meseleye dair marksist araştırmaların başladığı dönemde Rosa Luxemburg'un konumunu tayin etmeye hem de düşüncesinin yönelimini, söylemsel tutarlılığını ve yapısını netleştirmeye ve daha sonra meselenin işgal ettiği yerin kökten değişmesine bağlı olarak konumunun nasıl ayrıştığını anlamaya çalışacağız.

B) Marx'ın mirasının özümsenmesi

Tarihçiler perspektife dair genelde iki tür yanılgıya kapılır:

1) Marx'ın geride bıraktığı ve daha sonra gelen marksist kuşakların ulaşabildiği mirası, bugün sahip olduğumuz tam metinler üzerinden tahlil etmek.

2) 19.yüzyıl sonunda enternasyonal işçi hareketi içinde hegemonik bir konum kazanan marksizmin, dönemin sosyalist düşüncesi ve zihniyeti tarafından sindirildiği öncülünden hareket etmek.

Yüzyıl dönümünde genç bir marksistin ulusal meseleye dair kaynak olarak elinde ne vardı? Kesin olan bir şeyi hatırlatmak gerekirse, Marx ve Engels'in bu konuda özel bir kuramsal çalışması, dolayısıyla referans olarak alınacak temel metinleri yoktu. Marx ve Engels'in yol işaretleri ve hipotezler olarak miras bıraktığı ve II. Enternasyonal içinde tartışmaları tetikleyen metinler, somut durumlardan hareketle, gündeme ilişkin kaleme aldıkları ve muhtelif mecralarda yayımlanmış makaleleri ve en önemlisi de geniş yazışmalarıydı. Ne var ki bu metinlere erişim kolay değildi ve o dönemde bunların sadece küçük bir kısmı biliniyordu. *Neue Zeit*, Kautsky'nin önemsediği kimi metinleri gün ışığına çıkarmak için büyük gayret sarf etse de yazınsal mirasların daha büyük bir kısmı ancak 1902'de, önce F. Mehring daha sonra da Riazanov sayesinde yayımlanmaya başladı. Bu tarihten önce 1848 devrimleri sırasındaki Marx ve Engels'in tutumları (Slav milliyetlerini karşı devrimci olarak mahkûm etmişlerdi), 1850-1860'larda doğu sorunu hakkındaki görüşleri (Güney Slavları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun rolü hakkında zengin ama çelişkili düşünceleri) ve en önemlisi de ulusal mesele hakkında Polonya örneğinden hareketle hayati bir momentte aldıkları konum kısmen biliniyordu. Diğer taraftan marksist düşüncede sınıf mücadelesinin ulusal mücadele ile ilişkisine dair yeni bir yaklaşımın ana çizgilerini belirleyen son derece önemli bir moment, 1848'den önce ortaya konan, "Başka bir halkı baskı altında tutan bir halk özgürleşemez" düsturuna tüm anlamını veren İrlanda vakası, neredeyse tamamen göz ardı ediliyordu. Mesela Kugelmann'a yazılan mektuplardan yapılan ve 1902'de *Neue Zeit*'ta yayımlanan seçkide, Paris Komünü ve bu deneyimden çıkarılacak dersler, İrlanda vakasının tahlilinden çok daha fazla öne çıkıyordu.

Marx ve Engels'in mirasını hakkıyla değerlendirmek için yeterli olmayan bu metinler II. Enternasyonal marksistleri tarafından nasıl özümsendi, yorumlandı ve kullanıldı? Bu konu derinlemesine bir inceleme gerektirir zira bizi miras karşısında alınan tutuma dair esaslı

bir soruyla karşı karşıya bırakır. Gerçekten de Rosa Luxemburg hangi metinleri biliyordu, bunları nasıl kullandı, bu zengin ama zorlu mirastan neleri ödünç aldı? Mesela, gerçekte Engels'e ait olan metinleri ve terminolojiyi Marx'a atfettiği gerçeğinden yola çıkarak belli sonuçlara varmamız gerekmez mi? Metin incelemelerini derinleştirirken, "karşı-devrimci ulus", "tarihsiz halklar", "enkaz halklar" gibi marksist kavramları ve lügatçeyi, çağdaşı birçok sosyalist gibi kendi formülasyonlarında ve özgün yan anlamlarla kullanması, "yaşayabilir uluslar" gibi sosyal darwinizmden esinlenen bir terimi dahi benimsemesi, başlı başına anlamlı değil mi? Ancak Marx ve Engels'in mirasını, onların Polonya'ya, Güney Slavlarına, Avusturya'nın Slav halklarına ilişkin değerlendirmelerini genel bağlama oturtmaksızın, seçmeci bir şekilde kullanan birçok çağdaşından farklı olarak Rosa Luxemburg, ulusal alana ilişkin soruları başından itibaren işçi hareketinin çıkarlarına öncelik vererek ve genel bir strateji çerçevesinde ele alır. İlkeleri özümser, çizilmiş çerçeveyi ve aktarılan tematiği kavrar. Diğer taraftan, Marx'ın tarihsel süreçte daha önce karşılaşılmamış dönüşümleri algılamak için sık sık yaptığı gibi, yeni durumların tahliline bağlı olarak perspektif diyalektiğini derinleştirmeye çalışmaz.

Rosa Luxemburg'un mirasa yönelik tutumu eleştireldir ve mirası kullanma biçimi marksizmin lafzı ile ruhu arasında bir çatışma olduğu izlenimi bırakır. Bu çatışma, savunmacı bir biçimde olsa da, marksizmin lafzı lehine çözümlenir. Rosa Luxemburg Marx'ın metinlerinde ilkesel tutumla koşullara bağlı konumlanmalar arasında, yapı ve yöntemle bunların verili bir durumda eklemlenme biçimi arasında net bir ayrım yapmayı başarır. Ancak yöntem ve özellikle de kuramla özdeşleştirdiği düşünme biçimini mutlaklaştırır. Özel vakalara, özellikle de Polonya'ya ilişkin gelişmelere uyarlamaya çalıştığı bu düşünme biçimidir; zemindeki genel kaymaları, ulus denen karmaşanın Marx'ın yaşadığı çağdan sonra aldığı yeni boyutları ölçme ihtiyacı duymaz. Marksizmin kuramsal öncüllerini ve stratejik içerimlerini geliştirmeksizin kazanılmış olanı güncellemekle yetinir. Rosa Luxemburg'un dogmatik olmayan, yaratıcı bir marksizmin kesinliğinin ve güncelliğinin ve bunun ulusal meseleye uygulanma zorunluluğunun altını çizmesi, stratejik içerimleri de olan kuramsal bir girişimin değil, eyleme rehber olarak yönteme duyduğu inancın, pratik bir buyruğun bir ifadesidir.

Ne var ki Marx'ın ulusal meseleye dair mirasının özümsenmesi kesinlikle sadece metinlere erişime bağlı değildi. Marksizm, özellikle de ulusal meseleye dair marksist sorunsal, aşılması çok daha zor bir engele, nüfuz edilmesi çok daha zor bir zemine çarpmıştı: Zihniyetler.

Rosa Luxemburg bu olgunun farkındaydı. 1896'da Polonya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi (SDKP) ile Polonya Sosyalist Partisi (PSP) arasındaki ayrışmaları enternasyonal kamuoyunun gündemine taşındığında ve böylece II. Enternasyonal'de ulusal meseleye dair ilk çatışmanın fitilini ateşlediğinde emin olduğu bir şey vardı: Marx'ın tahlili ve düşünme biçimi, marksizmin benimsendiği kesimlerde bile, sosyalist bilince nüfuz edememişti. Rosa Luxemburg, daha sonra, sosyal demokrat düşüncenin ulusal alanda "ütopik ve idealist" bir vizyonun etkisi altında kalmaya devam ettiğini ve marksist mirasın günü geçmiş tutumlardan kendisini kolay kolay arındıramadığını vurgulayacaktı. Bu kanı Kautsky tarafından da paylaşılır; *Neue Zeit* çevresinde kümelenen az sayıda marksist kuramcı da dikkatini bu konuya vermeye başlar. Dolayısıyla yüzyıl dönümünde marksist düşüncenin ulusal meseleye dair kaygıları ve hedefleri büyük oranda yeni bir güzergâh bulma zorunluluğu ile karakterize olur: Sosyalist bilinçte, "geçmişin ideolojik kalıntılarını ortadan kaldırmak, daha önceki mücadelelerden ve ülkenin politik tarihinden şu ya da bu şekilde aktarılan ideolojik mirası geride bırakmak."[8] Bu spesifik görev, Rosa Luxemburg'a göre tek tek her ülkenin işçi partisinin üzerine düşüyordu ve bu özellikle de ulusal meselenin ağırlığını hissettirdiği yerlerde öncelik olarak kendini dayatıyordu. Marksist pozisyonu güncellemek, enternasyonalizmin ilkeleri üzerine kurulu bir sosyal demokrat politikayı yürürlüğe koymak ve işçi hareketini ulusal mesele konusunda uygun bir anlayışla donatmak için böylesi bir tutumu benimsemek şarttı.

C) Geleneksel zihniyet

Zihinsel alışkanlıkları ve dirençleri yenmek, işçi hareketinin ilk döneminde çakılıp kalmış bir zihniyetin hâkimiyetini kırmak öylesine güçtü ki Rosa Luxemburg ve Kark Kautsky gibi ulusal meselenin politik öneminin farkında olan marksistler dahi bu zihniyetin ağırlığını üzerlerinde hissediyorlardı –aynen birkaç on yıl önce kendi çağının ve özellikle Avrupa sol çevrelerinin zihinsel ufkuna bağımlı olan Marx gibi. Çatışmanın, marksistlerin meşgul olduğu meseleler arasında hâlâ marjinal bir yeri olan ve öncelikli fikirlerine bir eklenti gibi duran böylesine tali bir konuda patlak vermesi de az paradoks değildi.

19. yüzyılın sonunda ulusal meselenin temel politik öneminin anlaşılmaya başlaması politikanın ve praksisin kalbinde yer alan marksistler arasında hâlâ istisnai bir durumdu. Avusturya sosyal demokrasisi

8. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus.. ., a.g.e.* s.153.

gibi konuyla doğrudan ilgili kesimlerde bile, ne sınıf bileşiminde ya da çokuluslu devletlerin işçi hareketinde meydana gelen değişim ne de Bauer'in "tarihsiz uluslar"ın tarihe dâhil olması şeklinde nitelediği radikal ve yeni bir olgu sosyal demokrasinin zihinsel bariyerleri kırmayı başarabildi.

19. yüzyılın sonunda kapitalist gelişmenin hızlanan ritmi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda "tarihsel ve yeni uluslara dair bir bilinçlenmeye" neden olur (V. Tapié) ve çok uluslu devletleri parçalanmaya götürecek ulusal gerilimleri artırır. Ancak militan sosyalistlerin bu gerçekle yüzleşmelerine neden olan ve tepkilerinin kökeninde yatan, ulus meselesinin aldığı boyutlardan çok, bu olgunun işçi hareketine etkisi ve ileride yaratacağı olası sorunlardır.

Ulusal meseleye dair bir bilinçlenmeyi şart koşan örgütsel gereklilikler ve taktik zorunluluklar çatışmaları tetikler, düşünce alanını çerçeveler ve tercihler yapılırken öncelikle hesaba katılır. Ulusal sorun enternasyonal plandaki mülahazaların dışında kalır ve özellikle de ilgili partiler tarafından çözülmesi beklenen bir iç mesele olarak görülür.

Londra'daki dördüncü Enternasyonal kongresine katılan delegelerin, ulusal mesele üzerine enternasyonal planda ilk önemli tartışmayı anlayamamaları, kayda değer bulmamaları ve şaşkınlıkları, çağın zihinsel kısıtlarının ve ruh halinin semptomatik işaretleridir. Militanların büyük kısmı, "ulusal meseleye kayıtsızlığın" ve ulusal momentin reddedilmesinin enternasyonalizmle eşanlamlı olduğunu düşünüyorlardı. Antonio Labriola'nın "ütopik enternasyonalizm" Otto Bauer'in ise "ütopik kozmopolitizm" olarak niteleyeceği zihinsel ve psikolojik bir tutumdu bu. Bauer'e göre, "işçi sınıfı, burjuva dünyasında süregiden ulusal mücadelelere dair daha ilkel ve eğreti bir tutum takınamazdı." 19. yüzyılın ikinci yarısında billurlaşacak olan bu tutum son derece inatçı bir şekilde varlığını korudu; o kadar ki, 1905'ten sonra dahi "sosyal demokrasinin en büyük partisinin meseleye gösterdiği yetersiz ilginin nedeni olarak" gösterilecekti. (V. Medem). Farklı saiklerle beslenen ve çoğu zaman ideolojik tercihlerin arkasına gizlenen bu tutum farklı biçim ve ifadeler kazandı.[9] En uç dışa vurumu, burjuvazi-

9. Weltanschauung'dan farklı olarak ideolojik bir tercihin sonucu olan zihniyet daha az sınırlayıcı bir kavramdır ve daha karmaşık ve genelleşmiş bir olguyu tarif eder. 19.yy'ın sosyalist zihniyet yapısı sosyalist sistemlerden veya sosyalist ideolojik hareketlerden birine bağlanmaz. Söz konusu zihniyet içinde, genel geçer fikirler ve ideolojik önkabuller, taktik saptamalarla ve önyargılarla toplumun beslediği geleneklerle karışır. Uzun mücadeleler ve kolektif eylemler sonucunda oluşmuş olan kolektif zihniyet ve sürekli bir grup yaşamı, değerler sistemini, militanların yargı ve duyarlılıklarını ideolojik tercihinden bağımsız olarak koşullandırır; söz konusu ideolojik tercihler militanların bilinçlerini (Weltanschauung) ve politik girişimlerini etkilemiş olsa da. Farklı toplumların, ülkelerin,

nin afişe ettiği bu sorunsalı büsbütün görmezden gelmek ya da hesaba katmayı reddetmek oldu; meselenin sınıf çıkarlarıyla ilgisi yoktu, işçi hareketine yabancıydı ve sadece egemen sınıfları meşgul etmeliydi. Bu kayıtsızlık, geniş bir yelpazede, ya tam bir bilgisizlik şeklini alıyor ya da tarihsel olarak geride bırakıldığı düşünülen, dolayısıyla hafife alınan ulus meselesinin, işçi hareketinin ilerleyişini sekteye uğratmak isteyen burjuvazi tarafından yapay yollarla gündemde tutulduğu ileri sürülüyordu.

Zira "ütopik kozmopolitizm" geleneksel zihniyetin varyantlarından sadece bir tanesidir ve bu sosyal demokratların ulusal meseleye dönük kayıtsızlığını ancak kısmen açıklayabilir. Üzerine çoğu zaman katı bir uvriyerizmin yansıdığı bu perdenin arkasında, işçi hareketine yabancı bir olguyla yüz yüze gelen militanların kafa karışıklığı gizlenir; hareket kendi üzerine kapanmış, küresel toplum tarafından bölünmüş ya da baskı altına alınmıştır; liberal burjuvaziden miras alınan yanılsamaların esiri olan kolektif zihniyet donup kalır ve ulusal meseleye dair uygun bir kavrayıştan mahrumdur.[10] Nitekim, Güney Doğu Avrupa'nın genç ülkelerinde doğmakta olan sosyalist harekette ya da Rusya'da zulüm altındaki milliyetlerde bir burjuva demokratı ile sosyal demokrat militan arasındaki ayrım, sorunsallarının çekim merkezi ekseninde çizilir: Bunlardan ilki ulus üzerine odaklanırken sosyalistler sınıfla ilgilidir.

19. yüzyıl sosyalistlerinin zihinsel dünyası gerçekte burjuva rasyonalist evreni, liberal düşüncenin yükselişi ve krizi tarafından belir-

---

ulusların geleneklerinden kaynaklanan özel ve özgül versiyonlar, farklı kaynaklardan beslenen duyarlılıkların üzerinde temellendiği genelleşmiş ve ortak zihni yapıların uyarlaması ve değişkelerindir. Dolayısıyla, Fransa'da jakoben gelenek ile Avusturya'daki "büyük-Alman" gelenek, aktarılmış ve uyarlanmış aynı tür duyarlılık ve geleneğin ifadeleridir. Kolektif zihniyet ve duyarlılık, bir ulusun tarihi tarafından veya işçi sınıfının, sosyalist hareketin açık ya da kapalı, liberal ya da otoriter bir siyasi sistem (Wilhelm'ci Almanya'daki toplumsal ayrımcık, Çalık Rusya'sındaki gizlilik ve sürgün vs) içindeki özel durumu tarafından yapısı değiştirilmemiş olsa da biçimlendirilmiştir.

Kolektif zihniyet ve duyarlılık üzerine çalışmalar özellikle ulusal sorun söz konusu olduğunda farklılaşmış ve özgül bir yaklaşım gerektirirler. Çünkü militanların tahakküm eden veya tahakküm altında olan bir ulusa mensup olup olmamaları, tek veya çok etnili bir ülkede yaşam deneyimi, hatta bir kitle partisine veya çoğunlukta olan bir partiye, bir azınlık hareketine veya örgütüne üye olmak, tüm bunlar, duyarlılığın ve tepkilerin doğasını belirgin bir biçimde değiştirir ve yaşanmış deneyim ya da maruz kalınan gerçeklik olarak modeli, militanların zihniyet ve duyarlılığına kazır.

10. V. Medem ve A. Pannekoek gibi dönemin bazı sosyalist teorisyenleri tarafından kavranan felç edici etkiler, özellikle de Hommsen ve Wehler gibi tarihçilerin çalışmalarıyla önem kazanmıştır. Bkz.V. Medem, Socialdemokratija i nacional'nyj vopms, Sen Petersburg, 1906; Anton Pannekoek, *Klassenkampf und Nation, Reichenberg*, 1912. Hans Mommsen. *Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat*, Viyana, 1963. Hans-Ulrich Wehler, *Sozialdemokratie und Nationalstaat*, Göttingen, 1971

lenir. Ulusal planda sosyalistler, marksizmin hücrelerine nüfuz ettiği Alman sosyal demokratlar dâhil, 18. yüzyıl aydınlanma felsefesi ve kırk sekizlerin liberal ideolojisinden, "hümanist kozmopolitizm"den ödünç alınan kategoriler ve kalıplar içinde düşünürler. Kolektif zihniyetin asıl kumaşı marksizm değildir, ödünç ya da miras alınan malzemelerden dokunmuştur. Ulusal meseleye dair etnik-liberal yaklaşımın uzun ömürlü olması ve ulusal hakların soyut eşitliği ilkesini varsayan enternasyonal dayanışma anlayışı bundan kaynaklanır. SPD, "politik demokrasi" programıyla, liberal geleneğin "halkların baharı"na dair ulusal yanılsamalarını ve hedeflerini üstlenir ve sürdürür. Hans Mommsen'in bu geleneğin etkisi altındaki Avusturya sosyal demokrasisi örneğinden hareketle ifade ettiği gibi, "Bir demokrasi programının ulusal meseleyi otomotik olarak çözeceği fikri, işçi hareketini uzun bir süre etkisi altına alacaktır."[11] Yine, "milliyetler ilkesinin somut reddiyeleri"[12] olan İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'ne atıf yapan Wilhelm Liebknecht için, "eşit haklar ilkesi ve mutlak özgürlük, milliyetler meselesinin her türlü çözümünün temelini oluşturur."[13] Ulusal mesele esasen dil ve kültürle ilgili görülür ve çözüm önerilerinde bu anlayış hâkimdir.

Geleneksel zihniyetin "özgül müphemliği" farklı bileşenlerin etkileşiminde ortaya çıkar. İki varyant –ulusal meseleye dönük kayıtsızlık ve jakoben ya da kırk sekizlere özgü ulusal heyecan– çoğu zaman aynı ideolojik kaynaklardan beslenir; çelişkili veya çatışkılı değildirler, tam tersine sıkıca iç içe geçerler ve simbiyotik bir ilişki içindedirler.

Demokratik evrenselcilik fikrinin sosyalistler tarafından benimsemesinin, eklektik bir ideoloji ile beslenen ve bu ideolojide ifadesini bulan duygusal muğlâklığın kökeni buralardadır. Bu muğlâklık, "I. Enternasyonal döneminde evrensel ancak tamamen karmakarışık bir programda sulandırılan"[14] hümanist bir dünya vizyonu üzerine oturur, ulusların ve insanların eşitliği önkabulünden hareket eder ki bu, halkların kendi kaderlerini tayin hakkının uygulanmasıyla ulaşılacak ve teminat altına alınacaktır: Özgür halkların içeride (toplumsal) ve dışarıda (ulusal) kardeşliği ve ahengi. Bu anlayışta enternasyonalizm, aslında insanlığın büyük bir aile haline geleceği, kardeşçe yaşayacağı bir gelecek düşü ya da "dost ve bağımsız ulusların evrensel ülkesi olacak bir dünya" hayalidir. İnançları ya da ırkları ne olursa olsun baskı

11. Hans MOMMSEN, *Nationalitätenfrage und Arbeiterbewegung*, Trier, 1971, s.7
12. H.U. Wehler, *a.g.e.* s.95
13. *A.g.e.*, s.117
14. Hans MOMMSEN, *Nationalitätenfrage*, *a.g.e.* s.7

altındaki uluslara dönük tutumun altında yatan anlayış budur. Uluslaın tahakküm altına alınmasının mahkûm edilmesi, zihinsel dayanaklarını proleter bir enternasyonalizmden çok, hümanist bir tutumdan ve baskı altındaki uygar uluslara dönük "doğal" bir duygudaşlıktan alır. Değişecek olan sadece harekete geçiren nedenlerdir. Halkların kardeşliği fikri, yerini, adalet ve insani ilerleme fikrine bırakacaktır. "Kurtuluş mücadelelerine sempati duymamız ve gücümüzü bu amaca vakfetmemiz için bunun kültürel bir çıkarın taşıyıcısı olması gerekir." Bernstein, ulusal bir kültüre sahip olabilecek her halk, sosyal demokrasinin ilgisine ve duygudaşlığına layıktır, der; yeter ki, "Avrupa kültürünün yüksek uygarlık düzeyine ulaşmış büyük halkların özgür gelişimine engel olmasınlar."[15]

Sembolleri kuruma da yansıyan bu geleneksel zihniyetin kalıtsal muğlâklığını en iyi örnekleyen II. Enternasyonal'dir. Bir özerk partiler federasyonu olan kurum, "ulusal birimler ve alt-birimlerdeki" çoğalmada açığa çıkan esnek bir yapıya sahipti ve sosyalizmin coğrafi genişlemesiyle uyum içinde işliyordu; o kadar ki Renner bu olguda milliyetler fikrinin somutlaşmasını görecekti. Diğer taraftan, otoriteleri ve ağırlıklarıyla "küresel sosyalist parlamento"ya hâkim olan Batı sosyalistleri, sosyalizmin yeni nüfuz ettiği coğrafyalarda yaşanan değişimlere yabancı kalacaklardı. Bu değişimler Bauer tarafından, çağının marksist terminolojisiyle uyum içinde, "sosyalizminin, ulusal devletlerden millet devletlerine, tarihsel devletlerden tarihi olmayan devletlere doğru"[16] yayılması ve geçişi olarak tanımlanır. Sosyalistlerin yeni ulusların ortaya çıkışını ya da Enternasyonal'in kalbindeki "çevre ülkeleri" hesaba katmayı reddetmeleri, ulusal meseleye dair kayıtsızlıkla kamufle edilen bu reddediş, Enternasyonal Londra Kongresi'nde oy verme yöntemlerine dair tartışmada ayyuka çıktı. Bu ruh hali sosyal demokrasinin yeminli düşmanları tarafından derhal gündeme taşındı. Bunlar Enternasyonal içinde halkların eşitliği ilkesini tanımaya dönük çabalarla alay ediyorlar ve "ulus olarak oy verme yönündeki tuhaf kararı" Avusturyalı anarşist delege Hamon'un suçlamasıyla, "oy kullanımı üzerinden tahayyül edilen özel bir coğrafya" yardımıyla girişilmiş "marksist" bir manipülasyon olarak yaftalıyorlardı.[17]

Geleneksel zihniyet, Enternasyonal tarafından ulusal meselenin içine yerleştirildiği sosyalist enternasyonal politikada tamamen

15. Eduard BERNSTEİN, "Die Deutsche Sozialdemokratie und Die Turkische Wirren" *Die Neue Zeit*, XV, Bd I, 1896-97, s. 110.
16. Otto BAUER, *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, Viyana, 1924, s.524.
17. Augustin HAMON, *Le socialisme et le congrès de Londres: étude historique*, Paris 1896.

hâkimdir. Kazanımlar üzerinde yaşar, tarihsel olarak eskimiş ilkesel konumlanışları yeniden bir araya getirip dondurur– özellikle de Polonya ve Doğu meselelerinde. Geleneksel konumlanışlar ve yargılar dogma haline gelir ve gelenek, şahadet getirmekle eş tutulur. Enternasyonal planda gerçekleşen değişim ve dönüşümü hesaba katmayı reddetmek, sosyalizmin dış politika vizyonunu, Slav halklarına dönük hasmane tutumu kalıcılaştırır. Hâlâ 1848'in merceğinden bakılan Rusya, karşı devrimle eş anlamlıdır ve enternasyonal sosyalizmin uluslar politikası bu bakış etrafında eklemlenir. Liebknecht 1885'te, "Rusya hâlâ bizim düşmanımızdır" diye deklare eder; dolayısıyla, "Bir Polonya devleti Rusya ve Almanya'ya karşı en sağlam kale olacaktır."[18] Bundan 11 yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulusal hareketlerin yarattığı çalkantı karşısında Kautsky, Wilhelm Liebknecht'in önerdiği politikayla ilgili, "Her açıdan Kırım savaşında aldığı konumu koruyor" diye yazacak ve konumlarını muhafaza etmek için "Marx'ın otoritesi ardına gizlenen" eski ve saygın yöneticilerin tutumu karşısında öfkeye kapılacaktı.[19]

Gerçekte Liebknecht'in tutumu hiçbir biçimde özel değildi. Ulusal mesele konusunda Marx karakteristik olarak bu biçimde algılanıyordu. Marx'ın konumlanışı baskın zihinsel yapıların filtresinden geçiriliyor; şu ya da bu duruma ilişkin değerlendirmeleri, önyargılarla uyumlu oldukları ölçüde benimseniyordu. Buna karşılık marksist kategoriler, kavramlar ve yöntem, düşünme uzamının dışında kaldılar ve reddedildiler. Marx'ın otoritesi gelenekleri kutsallaştırmak, belli bir tutumu ve tartışmalı politik konumlanışları haklı çıkarmak için kullanılıyordu. Dolayısıyla Marx'ın, 1848 ruhunun öne çıktığı bir dilde ulusal meseleyle dair fikirlerinin, terimlerin kullanımı ve anlamları üzerinde o dönemde zayıf bir etkisi oldu. Sosyalistlerin fazlasıyla ve çoğu zaman yerli yersiz kullandıkları kavramlar Marx'la birlikte başlamış değildi– üstelik bunlar Marx'ın kast ettiği anlamda alınmıyordu. Ulus ya da ulusların kendi kaderini tayin hakkı gibi kavramlar bu açıdan örnekleyicidir. Buradan yola çıkarak, marksist sorunsala ne ölçüde az nüfuz edilmiş olduğunu ya da konumlanışların, model marksist parti olan SPD tarafından özellikle de Polonya meselesinin ele alınma biçimi üzerinden ne ölçüde çarpıtıldığını ölçebiliriz. Her toplantıda Polonya'nın bağımsızlığı lehine yapılan deklarasyonlar retorik bir olumlama, törensel bir kutlama haline gelir ve bu olgu, H. U. Wehler'e

18. Aktaran: H.U. WEHLER, *a.g.e.* s.114
19. Kautsky'nin Adler'e 12 Ekim 1896 tarihli mektubu: Victor ADLER, *Briefwechsel mit August Bebel und Karl Kautsky*, Viyana, 1954, s.221.

göre, sosyal demokratların Marx'ın stratejik gerekliliklerinden çok 1848'in radikal liberallerinden beslenen bir geleneği kalıcılaştırdıklarına işaret eder.

Pek az incelenmiş veçhelerden biri olan zihinsel çerçeve, böylece, postmarksist düşüncenin yöneliminin, hatta sorunsalının ilk aşamasındaki ana çerçevesini oluşturur; radikal demokrasiden miras alınan anlayıştan kopma ve ulusal meselenin marksist terimlerle yeniden düşünülmesine dönük bir irade ortaya çıkar. Bu çerçeve, Rosa Luxemburg'un 1895–1897 yılları arasındaki mücadelesinin enternasyonal içerimlerini ve ön varsayımlarını, onun Polonya'ya ilişkin inceleme alanından ve deneyimden hareketle geliştirdiği düşünme tarzını ayırt etmemize imkân tanır. Bu mücadele, bir açılma ve kopma süreci içinde gerçekleşir. O andan itibaren PSP ile girilen çatışma, patlak verdiği noktanın ötesine taşacak, enternasyonal bir boyut ve önem kazanacaktır. Benzer şekilde Rosa Luxemburg kendi ufkunu, önermelerini hatta konumlanışının kuramsal temellerini, "salt Polonya bağlamını geride bırakacak ölçüde"[20] genişletmek zorunda kalacaktır.

Polonya, Rosa Luxemburg'un kristalize ettiği ayrışmaların doğasını ve eklemlenme biçimini anlamak için istisnai bir vakadır. Rosa Luxemburg'un daha sonra net bir şekilde ifade edeceği gibi, marksistler ulusal meselede PSP'nin hücrelerine nüfuz etmiş olan geleneksel liberal hümanist bakıştan, "fikir farklılıkları şeklinde değil, tamamen farklı bir dünya görüşü ve düşünme yapısıyla"[21] koptular.

Enternasyonal planda PSP'ye savaş açan Rosa Luxemburg girişiminin önemi ve içeriminin kesinlikle farkındaydı: 1905'te, "Polonya sosyalizminin iç meselelerine dair tartışma, uluslararası ilişkiler, Rusya ve Polonya'daki ilişkilere dair Batı Avrupa sosyalizminde geçerli olan fikirlerde köklü bir revizyona işarete eder"[22] diye yazacaktı. 1896'nın bağlamında eskimiş fikirleri ve görüşleri elemek için "sosyalist enternasyonalin Polonya özelinde ulusal meseleye" dair "eski geleneklerini tahlile tabi tutmak"[23], sosyalizmin enternasyonal politikasının özünü tartışmaya açmak ve ulusal meseleye dair arkaik bir vizyonun öncüllerini reddetmek anlamına geliyordu.

Aslında Polonya meselesi, Nettl'in bu tartışmayla ilgili yaptığı yoruma göre statik ve dinamik marksizm anlayışları[24] arasında bir kar-

20. John Peter NETTL, *La vie et l'oeuvre de Rosa Luxemburg*, Maspero, Paris, 1972, cilt:2, s.839.
21. Rosa LUXEMBURG, Internationalismus..., *a.g.e.* s.204.
22. *A.g.e.* s.196.
23. *A.g.e.* s.190.
24. Bkz. John Peter NETTL , *a.g.e.* s.842.

şılaşmadan çok, Polonya meselesi üzerinde hayli bölünmüş bir görünüm arz eden marksist yaklaşımla baskın etik-liberal bakış arasında bir çatışma haline gelmişti.

II. Kayda Değer Bir Tartışma

Ulusal meselenin, II. Enternasyonal'ın 28 Temmuz'da Londra'da yapılması planlanan kongresi öncesi patlak verme biçimi ve kazandığı özel anlam çatışmanın tonunu belirledi ve eldeki verileri geçersiz kılacak ölçüde sorunları daha da içinden çıkılmaz ve boğucu bir hale getirdi. Mart 1896'da Polonya mülteci sosyalistler birliği, Londra'daki kongrenin gündemine bir karar önerisi getirdiler. Buna göre enternasyonal proletaryanın öncelikli görevlerinden biri bağımsız bir Polonya'nın yeniden kuruluşuydu. PSP, Enternasyonal'in önde gelen temsilcilerinin onayını alabilmek için Polonya'ya dönük geleneksel sempatiyi canlandırmaya çalıştı. PSP platformunun böylesi hayati bir konuda kendisine destek bulması, "Polonya sosyalistlerinin tüm eleştirel girişimleri parçalayabilirdi" ve "bunu engellemek" SDKP'nin birincil amacı haline geldi. Rosa Luxemburg'un başında olduğu karşı saldırı sert bir polemiğe dönüştü ve "tamamen politik ve taktik argümanlar"[25] kuramsal inceliklere yer bırakmadı.

"Polonya sosyalizmi içindeki sosyal-vatanseverlerin eğilimlerine dair" Rosa Luxemburg tarafından Mart 1896'da saygın *Neue Zeit*'ta başlatılan ve daha sonra hızla önce Alman ardından da İtalyan sosyal demokrat basınının tamamına yayılan bu tutkulu ve canlı çatışmayla birlikte, Hans Ulrich Wehler'in yerinde yorumuyla, "sosyalizm içinde ulusal meseleye dair önemli bir tartışma da başlamış oldu."[26] Bu, önemli olduğu kadar birçok açıdan ifşa edici bir tartışmaydı; II. Enternasyonal'e hâkim olan ruh halini, yüzyıl dönümünde sosyalizmin zihinsel ufkunu, özel olarak da marksistlerin dünyayı nasıl bir gözle gördüklerini, ulusal alanda maruz kaldıkları kısıtları ve üstlendikleri amaçları ortaya koyuyordu.

A) Rosa Luxemburg'un girişiminin hedefleri

Adler'in ifadesiyle "gereksiz olduğu kadar zararsız da olan Polonya kararının"[27], Polonya'nın yeniden kuruluşu gibi tutkulu bir temanın,

25. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus..., a.g.e.* s.191
26. H.U. WEHLER, *a.g.e.* s.137
27. Adler'in Kautsky'e 27 Nisan 1896 tarihli mektubu: Viktor ADLER *Briefwechsel...,*

çekingenliklere rağmen bu şiddette bir tartışmaya mahal vermesi, zaten birkaç on yıldır kimi marksist kuramcının aklının bir köşesinde olan kaçınılmaz bir revizyonu başlatması için zamanlamanın ve koşulların bilhassa olgunlaşmış olması gerekiyordu. Bu revizyon fikri 1881'den itibaren Engels'in yakın çevresinde yer alan ve genç kuşağın önde gelen marksistleri olarak kabul edilen Kautsky ve Bernstein tarafından dile getirilmişti: Bu iki isim, ürkekçe ve saygıda kusur etmeksizin, Engels'i "1848'lerdeki pozisyonlarını", özellikle de Güney Slavları ve Polonya konusundaki tutumunu gözden geçirmesi için ikna etmeye çalışıyorlardı.

Kökenleri, birikimi ve politik bağlılıkları nedeniyle ulusal mesele konusunda hassasiyeti olan Kautsky sürmekte olan dönüşümü seziyordu. 1887'de *Neue Zeit*'ta yayımlanan "Modern Ulus" başlıklı makalesi tutarlı bir tahlil ve açıklama getiren öncü bir girişimdi. Metin, konu üzerine, gelecek yirmi yıl boyunca tek kuramsal çalışma olarak kaldı ve Rosa Luxemburg'un da katıldığı tezleri, ortodoks ve geçerli marksist görüş olarak kabul edildi. Kautsky, sosyal demokrat otoriteler, ilk başta da Wilhelm Liebknecht tarafından inatla savunulan "paradoksal ve eskimiş" tutumların tehlikesinin net bir şekilde farkındaydı. Marx tarafından ileri sürülen ulusal politikanın sözcüsü olan Liebknecht'in, "Ulusal mesele hakkındaki anlayışının günü geçmiş" olduğunu sık sık tekrar ediyordu. Ne var ki Kautsky salt eleştirmekle, itirazlarını dile getirmekle ve önerilerini dostlarına açmakla yetindi; bizzat Adler'in izlediği politika ve Bernstein'ın kaleminde gündeme getirilen kaçınılmaz revizyona girişmedi. Kaustky'nin iyi tanıdığı tartışmacı Avusturyalı, onu temkinli olmaya itiyordu: Partisi içinde ulusal tutkuların gemi azıya almasından endişe eden Adler, bu patlayıcı dosyanın açılmasını bilinçli olarak engelliyordu. Victor Adler o dönemde hem ulusal meselenin öneminin ve kapsamının hem de bu meselenin partiyi nasıl bir açmazın içine soktuğunun farkında olan ender sosyal demokrat yöneticilerden biriydi. Daha büyük önceliği ve belirleyiciliği

---

a.g.e. s.207. 30 Mayıs 1896 tarihli mektubunda I. Dasczynski Adler'e şöyle yazıyordu: "Neue Zeit'ın yayın kuruluyla polemik makalede gayet uygun biçimlere büründü. Kautsky, partinin bir organına oranla Matmazel Rosa'yla aynı kefeye konmayı hak etmediğimizi bilmezden gelmek için oldukça ince davrandı. [...] Çünkü -dürüst olalım- Alman sosyal demokrasisinin, Çarın taç giydiği günümüzde, Matmazel Rosa'nın anladığı anlamda ve Polonyalı olan veya olmayan sosyal demokratların isteği hilafına, Polonya'nın Rusya'ya katılmasını savunmaktan daha önemli bir talebi olmamasına anlam veremiyorum! -Bu girişim çok yersizdi ve bu "polemik" oldukça kaba hatta düşmancaydı. Bu durum karşısında Haecker ile yazdığımız gibi başka türlü konum alamazdık.
Luxemburg'e duyulan şüphe, Polonya'daki durumu bilen herhangi bir düşünen varlığa kendini dayatsa da, bertaraf edilebilir. İzninizle ifade etmeliyim ki, kendisi en iyi arkadaşları tarafından bu son aylarda yalnız bırakıldı." (Archives V.Adler, Viyana)

olan bir buyruğu gözeterek sorunla yüzleşmeye yanaşmıyordu: Ulusal bileşenlerin büyük bedellerle sağlanan birliğini korumak ve kırılgan parti içi dengeyi muhafaza etmek elzemdi. Kautsky bu korkuları tamamen paylaşmasa da politik kavrayışını ve benzersiz taktik yeteneklerini takdir ettiği Adler'in çabasını zorlaştırmaktan imtina ediyordu.

Neue Zeit'ta yayımlanan "fazlasıyla zamansız" bu düşünceleri tehlikeli bulan ve Rosa Luxemburg'un girişimine mümkün olan en büyük kararlılıkla muhalefet eden de Adler'di. Galiçya sosyal demokrat partisinin hoşnutsuzluğuna maruz kalan Adler, Kautsky'den "bu doktriner yaban kazının mahal verdiği karmaşayı" gidermesini istedi. Kautsky yangını dindirmese de en azından işlerin iyice çığırından çıkmasını engellemeye çalıştı.

Rosa Luxemburg, bir anlamda, "bu doludizgin tarihsel süreçte bilinci angaje etme işine girişti" ki bu belirli durumda bilincin ifadesi cesaretti. "Temkinli kuramcı" Kautsky'nin kamuoyu önünde yapmaktan çekindiği şeyi kolaylıkla ve sakınımsız bir şekilde gerçekleştiriyordu. Tetiklediği tartışma sadece PSP'yi hedef almıyordu; geleneksel konum ve anlayışların savunucularını, Liebknecht ve Plehanov gibi Enternasyonal'in otoritelerini de çekinmeden karşısına alıyordu. Rosa Luxemburg aslında, sadece dört yıl önce, yakın gelecekte Polonya'nın yeniden kurulması gerektiğine dair inancını açığa vuran Engels'in tutumunun karşısında yer alıyordu.

Rosa Luxemburg ne geleneği ne de muadillerini karşısına almaktan çekiniyordu. Ancak yine de kendisine karşı önyargıların girişimini zorlaştırdığının farkındaydı: Yirmi beş yaşındaydı, bir kadındı ve güçlü Alman sosyal demokrasisi içinde hiçbir dayanağı olmayan Polonyalı bir militandı. Adı Enternasyonal'de bir hakaret sayesinde, Zürih kongresine katılım yetkisi alamadığı için duyulmuştu. Hasımları onu, Marx ve Engels'e onların düşüncelerini çarpıtmak için yamanan, "çokbilmiş ve kavgacı bir karakter" olarak niteliyorlar; "sosyalizmin milliyetçiliğe saptığı" suçlamalarını ise "iğrenç bir iftira", "entrikacı masalları" olarak yaftalıyorlardı.

Yine de bu cesaret bir şok etkisi yarattı ve taşları yerinden oynattı. Her şeyden önce de Kautsky'yi tartışmanın içine çekti. *Neue Zeit*'ın genel yayın yönetmeni ilk hamle olarak Bernstein'ı istemeyeceği bir konumda bırakmaya çalıştı, ardından da Rosa Luxemburg'un yol temizliğinden sonra 15 yıldır olgunlaştırmakta olduğu tahlillerini sıraldı. (Rosa Luxemburg ironik bir tonla ve haksız bir şekilde, "Kautsky'nin bu vakada Polonya'nın yeniden kuruluşu programını desteklemek için

koca bir kuram geliştirmek zorunda kaldığını"[28] yazar). Kautsky'nin katılmasıyla –Rosa Luxemburg'un savunduğu tezlerin kesesinden– tartışmanın boyutu ve hitap ettiği kitle genişler. Revizyon girişimine gerekli ağırlığı ve ışıltıyı verecek olan sadece "marksizmin bu meşhur temsilcisinin" otoritesidir. Londra kongresi öncesinde yayımlanan makalesi bir anlamda Polonya meselesini kapatır ve görüşü nihai söz olarak kabul edilir. Tezlerine yapılan eleştirilere rağmen Rosa Luxemburg'dan bir yanıt gelmez: Tartışmanın ilk bahsi olan PSP'nin karar önergesinin reddedilmesi taktik planda onu tatmin eder. Ama en önemlisi, enternasyonal planda "Londra kongresinden sonra Polonya'nın yeniden kuruluşu teması etrafında süren tartışmanın güncelliğini ve değerini"[29] kaybettiğinin farkına varır. O andan itibaren Rosa Luxemburg, ulusal mesele tartışmasını, doğu meselesinin tetiklediği polemikler ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hıristiyan halkların (Girit ve Ermeni meseleleri) baskısı altında yeniden gündeme getirilen sosyalist politikalar üzerinden sürdürür.

Bu kapsamlı tartışmanın takipçilerinin sayısı gittikçe artar. Batı sosyalist basını (Alman, Fransız ve İngiliz) "Bax, Liebknecht ve Hyndman"ın temsil ettiği geleneksel konumlanışlar arasında süregiden canlı karşıtlıkların sahnesi haline gelir. Bunlar Güneydoğu Avrupa'da yükselen ulusal hareketlerde "gezici rublenin marifetleri"nden başka bir şey görmezler ve "Kırım savaşında olduğu gibi"[30] Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü savunmayı sürdürürler. Marksist kampta Liebknecht'in konumlanışı, aynı anda fakat birbirlerinden bağımsız olarak Rosa Luxemburg ve Eduard Bernstein tarafından eleştirilir. Liebknecht'in *Vorwärts*'ın sayfalarını açmadığı Rosa Luxemburg, yazılarını *Sachsische Arbeiterzeitung*'a, Kautsky'nin kulağına fısıldadığı Bernstein ise *Neue Zeit*'a gönderir. Ancak bu eleştiri tek ortak noktalarıdır. Rosa Luxemburg'dan daha sonra yayımlanan makalesinde Bernstein, argümanlarını "uygarlaşmış uluslara" dönük insani bir duygudaşlık üzerine oturtur ki, bu Engels'in öfkesini uyandırır. Bernstein'ın makalesi Liebknecht'inkiyle tamamen aynı ruhu paylaşıyordu ve etik-liberal bir vizyonun etkisi altındaydı; Rosa Luxemburg'un müdahalesi ise marksist düşünceyi ulusal mesele konusunda yeniden rayına oturtmayı amaçlıyordu.

---

28. LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.216.
29. *A.g.e.* s.206
30. Kautsky'nin Adler'e 5 Ağustos ve 12 Kasım 1897 tarihli mektubu: V. ADLER, *Briefwechsel...*, *a.g.e.* s.236, s.221

Rosa Luxemburg görünüşte tartışmanın iki faslında çelişkili konumları savunuyordu: Polonya vakasından ulusal hedeflerin geçerliliğini reddederken Balkan halklarının bağımsızlığı lehine konum alıyordu. Aslında bu iki tutum arasında ne bir çelişki ne de bir tutarsızlık söz konusudur. Rosa Luxemburg'un iki ayrı makale dizisi bir bütün teşkil eder. Tartışmanın ikinci veçhesi, yani çoğu zaman azımsanan ve saptırıcı olduğu öne sürülen doğu sorunu, ulusal mesele konusunda tetiklediği tartışmanın önemini ve genel hedeflerini ortaya koyar, amaçları netleştirir. İki somut durumda Rosa Luxemburg'un düşüncesinin eklemlenme biçimi ulusal mesele ile ilgili temel anlayışını belirginleştirir.

B) Rosa Luxemburg'un yörüngesinin eklemlenmesi

Rosa Luxemburg'un söyleminin 1895–1897 yıllarındaki tartışmalardaki tutarlılığı, hatta organik bütünlüğü, üç bileşen etrafından düzenlenebilir. 1) Eskimiş taktik konumlanışların temelden revizyonu; 2) Sosyalist düşüncedeki "ütopik" veya kalıntısal görüşlerin eleştirisi; 3) Sosyal demokrasinin ulusal mesele üzerine anlayışını tutarlı bir hale getirme ve "proleter enternasyonalizm üzerinde yükselen birleşik bir tutum tanımlama."

İki net veçhede revizyona gidilir.

Bunlardan ilki Batı Avrupa sosyalizminde uluslararası ilişkiler alanında geçerli olan kanaatlerdir. Amaç, kümelenmede gerçekleşen dönüşümleri açıklığa kavuşturmak ve enternasyonal sosyalist politikayı belirleyecek yeni verileri açığa çıkarmaktır. Rosa Luxemburg, "Rusya'ya dönük geleneksel tutumların eleştirisi" üzerinden yargılama yetisini dumura uğratan Rus-düşmanlığının defterini dürmek ve eskimiş "I. Nikola'nın patriarkal Rusya"sı imgesi yerine, "modern, kapitalist ve savaşan proleterlerin Rusya'sı" fikrini yerleştirmek ister.

İkinci olarak, "Marx'ın günü geçmiş anlayışları" ve kadük kalan değerlendirmeler revizyondan geçirilir. Kautsky bu durumu mükemmelen özetler: "Polonya meselesinde olduğu gibi Doğu meselesinde de Marx'ın eski konumlanışının artık savunulamaz olduğu görüşündeyim– aynen Çeklerle ilgili görüşleri gibi. Olgular karşısında gözlerimizi kapatmak ve Marx'ın günü geçmiş tutumunda ısrar etmek kadar marksizme aykırı bir tutum olamaz."[31] İlkeleri ve yönelimi belirlemek ve marksist tutumu olumsalın kaosundan kurtarmak için mutlaklaştırılan geleneğin ipoteğini kaldırmak, Marx ve Engels'in belli durumla-

31. Kautsky'nin Adler'e mektubu, *a.g.e.* s.221.

ra yönelik değerlendirmelerini dogmalaştırmaktan vazgeçmek zorunlu bir ilk adımdır. Rosa Luxemburg'a göre, "Polonya işçi hareketinde marksist kuramın ilkelerini geçerli kılmak, marksist öğretinin temel ilke ve yöntemini uygulayabilmek için Marx'ın ulusal meseleye dair eskimiş fikirlerini gözden geçirmek"[32] şarttır.

"Soyut formüllerden değil, her bir vakada somut koşullarından yola çıkan"[33] bir yöntemin geçerli kılınması, "sosyalizmle ve bilhassa da işçi politikasıyla spesifik bir bağlantısı olmayan"[34] miadı dolmuş yanılsamaların ve soyut fikirlerin eleştirisini gerektirir. Rosa Luxemburg için söz konusu olan, ilkin anahtar kavram olarak ulusların kendi kaderini tayin hakkının anlamını ve içeriğini netleştirmektir. Sosyalizm tarafından tanınan ve onun "temel öncüllerinden çıkan bu ilke" mutlak bir hak statüsüne yükseltildiğinde metafizik bir formül haline gelir ve ideolojik kökenlerine geri götürüldüğünde "bütün zamanların ve bütün ülkelerin burjuva milliyetçiliğinin eski sloganının bir ifadesine"[35] dönüşür. Rosa Luxemburg'a göre, sosyalistler, enternasyonalistler ve sosyal-vatanseverler arasındaki; marksizmle hümanist liberalizm arasındaki temel ayrışmayı kristalize eden ulusların kendi kaderini tayin hakkına dönük tutumdur. Rosa Luxemburg etik-liberal yorumun karşısına, somut koşulların dinamizminden ve sınıf mücadelesinin hedeflerinden hareketle sınıfsal yaklaşımı çıkarır ki bu, ulus fenomenini tarihselliği içinde ele alır.

Bu yaklaşımın öncülleri ve taktik sonuçları nelerdir? Rosa Luxemburg'un 1895–1897 arasındaki polemik metinleri çelişkili çözümlemelere mahal verir. Genel kabul gören J. P. Nettl'in yorumuna göre Rosa Luxemburg, tezlerini desteklemek için "ulusal ve sosyalist amaçların uyuşmazlığı" aksiyomunu öne çıkarır ve "sosyalizmin kaderini sınıfsal düşmana bağlayan" kendi kaderini tayin sloganını "oportünizmin bir semptomuna"[36] indirger. Bu açıklama Rosa Luxemburg'un Polonya vakasında savunduğu tezlerin genelleştirilebileceğini varsayar; ancak ne Rosa Luxemburg'un terimlerine ne de genel olarak soruyu sorma biçimine karşılık gelir.

Rosa Luxemburg akıl yürütmesinde ulusal ve sosyalist özlemlerin birbirleriyle uyumlu olup olmadıklarını sormaz; sorun ulusal etmenle sınıfsal etmeni politik olarak birbirine uydurmaktan ibaret değildir.

---

32. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus…*, *a.g.e.* s.190.
33. *A.g.e.*, s. 198.
34. *A.g.e.*, s. 238.
35. *A.g.e.*, s. 222.
36. John Peter NETTL, *a.g.e.* s. 839.

Hak ve gereklilik, kendi kaderini tayin hakkı ilkesi ve sloganı arasında bir ayrım yapan Rosa Luxemburg Marx'ın öncüllerini tavizsiz benimser. Ulusal fenomen ne tek-anlamlı ne de evrenseldir. Ayrıca kendi içinde bir amaç da değildir; sosyal demokrasi için tarihsel işlevi sınırlıdır ve sadece taktik bir değeri vardır. Rosa Luxemburg'un bu temel tezi genel bir öncülden çıkar: Sosyalist politikaya temel teşkil eden ve ulusal meselede alınacak tutumu belirleyecek olan ulusal konum değil sınıfsal konumdur. İşçi sınıfının ulusal meselede esas hedefi proletaryanın nihai çıkarlarından hareketle belirlenir ve çözüm önerileri sınıf mücadelesinin gerekliliklerine tabi olmalıdır. Polonya'da ulus devlet fikrini sosyalist programla bütünleştirmek, proletaryanın çıkarlarına karşılık gelmek bir yana onunla çelişir.

Dolayısıyla Rosa Luxemburg için sosyalist anlayışların tutarlı hale getirilmesi, ulusal meseleyi sınıf perspektifinden ele alan ilkesel bir tutum tanımlamakta yatar. 1908'de, "Sosyal demokrasi için milliyetler meselesi diğer tüm toplumsal ve politik meselelerde olduğu gibi her şeyden önce *sınıf çıkarlarıyla ilgilidir*"[37] diye yazar ve net bir şekilde temel konumunu ortaya koyar. Ulusal özlemler, bu ilkesel konumlanıştan hareketle, her somut durum için değerlendirilmeli ve bir sonuca vardırılmalıdır ki bu da, Nettl'in yerinde tespitiyle, "verili bir dönemin somut tarihsel olgularından yola çıkan Marx'ın yöntemine ve ruhuna"[38] uygun bir tutum olmalıdır. "Bilimsel sosyalizm perspektifinden tanımlanan" ilkesel tutum, bilimsel sosyalizmin kurucularının tarihsel olarak geride bırakılmış konumlanışlarıyla özdeşleşmek değildir. Sosyalizmin ulusal meseleye dair politikası, yerine getirilmiş ve geride bırakılmış görevler temelinde değil, kapitalizmin genel gelişim yasalarını ve bundan kaynaklanan çelişkileri tercüme eden ve değişen güç ilişkilerine bağlı olarak üstlenilmesi gereken yeni politik görevler temelinde eklemlenir.

Milliyetler meselesine dair sosyalist perspektif her şeyden önce "ülkeden ülkeye belirgin biçimde değişen" somut durumu ve çelişkilerin özgüllüğünü esas alır; belirlenen politika ve benimsenecek tutum salt taktik nitelikte olabilir, ilkesel bir konumla özdeşleştirilemez. Zira, "tek tek her ülkede milliyetler meselesi ve doğal olarak bu olguların değerlendirilmesi zamana bağlı olarak değişir."[39] Rosa Luxemburg, daha 1897'de, sosyal demokratları ulusal özlemler konusunda yönlendirecek ilkeleri ve ulusal hareketlere dönük farklılaşan tutumları

37. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.260.
38. John Peter NETTL, *a.g.e.* s.841.
39. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.232.

tanımlamaya çalışırken farkına varmış olsa da, bu metodolojik gerekliliklerı ancak 1908'de açık bir biçimde formüle edebildi. Rosa Luxemburg, (a) "her daim özgürlük özlemlerinin yanında olmayı gerektiren ilke" ile (b) "sosyal demokrasinin pratik çıkarları" arasında bir ayrım yapar. Birbirini tamamlasa da her durumda örtüşemeyecek olan bu ilkelerden belirleyici olan ikincisidir.

Uyuşmazlık ve çelişkinin kaynağı, ulusal meselenin ve hareketlerin ve keza ulusal özlemlerin içeriğinin özgül sınıfsal ilişkilere bağlı olarak değişmesiydi. Ulusal bağımsızlık özlemleri zorunlu olarak aynı olgular toplamına gönderme yapmıyordu ve özdeş bir karakterleri yoktu; tarihsel koşullar ve sınıf çıkarlarından bağımsız bir içeriğe sahip değillerdi. Benzer şekilde ulusal mücadele her daim bu çıkarları ilerletmenin bir aracı değildi. Bu nedenlerle meselenin Balkanlarda, Orta ve Doğu Avrupa'da sorulma biçimi farklıydı. Zira tarihsel koşullar ve bu bölgelerde geçerli olan ekonomik gerçeklik arasında bir özdeşlik söz konusu değildi.

Mesela Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ulusal hareketler söz konusu olduğunda ilkeler ve sosyal demokrasinin pratik çıkarları uyum içindeydi. Bu coğrafyada ulusal hareketler, Avrupa'nın geniş bir bölgesinde o gün için donmuş ve körelmiş bir halde olan üretici güçleri geliştirme görevini benimsediler. Baskı altındaki Hıristiyan halkların ulusal kurtuluşu toplumsal ilerlemenin ilk koşuluydu ve bu, bağımsızlıklarını kazanmaksızın gerçekleşemezdi. "Çürümüş ve kokuşmuş" bir imparatorluğun yerini ulus devletlerin alması Balkanlarda ekonomik ve toplumsal gelişmenin gereklerine denk düşüyordu; kapitalist gelişmenin ve işçi hareketinin ortaya çıkmasının kaçınılmaz ön koşulu buydu. Bununla ilişkili olarak baskı altındaki Balkan halklarının kurtuluşu uluslararası politika bağlamında bir ilerleme anlamına geliyordu zira Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma süreci büyük devletlerin stratejik pozisyonlarının zayıflamasını getirecek ve bilhassa da Rusya'nın Güneydoğu Avrupa'da hâkimiyet hedeflerinin ve çıkarlarının önünde bir engel teşkil edecekti.

Buna mukabil Polonya, Rosa Luxemburg için iki kıstasın uyuşmazlığı ve çelişkisinin tipik örneğidir. Bağımsızlık özlemi artık devrimci bir talep değildir ve toplumsal gelişme zorunluluğuna tekabül etmez. Bu özlem artık enternasyonal sosyalizmin stratejik çıkarlarının bir yansıması olmaktan çıkar. Zira Polonya Avrupa'nın Çarlığa karşı kalesi olmaktan çıkmıştır ve ülkenin yeniden kuruluşu, bütünlüklü ve tutarlı bir stratejiyi ihtiva etmez; sosyalizmi milliyetçilikle ikame eden retorik bir tema haline gelmiştir; PSP tam da bu tema üzerinden

sınıf mücadelesini akamete uğratmaya çalışır. Polonya meselesinin Enternasyonal'deki istisnai statüsünü koruması, bağımsızlık talebinin bir ilke olarak şart koşulması ve proletaryanın birincil amacı olarak ilan edilmesi aslında ideolojik bir tutum olmaktan öteye gitmez. Bu, "Rusya'ya karşı beslenen antipatiden güç alır ve liberal kendi kaderini tayin hakkı"[40] ilkesine dayanır. Polonya, genel ulus meselesinin özel bir veçhesi haline gelir; bu itibarla Alsace-Lorraine ve Bohemya gibi, kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle artık bir bütün olarak ele alınan tahakküm altındaki bölgelere dâhil edilir. Bu olgu, ulusal meselenin verilerinde, hatta işgal ettiği yerde temel bir dönüşüme yol açar. Rosa Luxemburg'in ifadesiyle, "Tüm bu vakalarda, işgal edilen ülkeleri mütehakkim devletlere dâhil eden ve ayrılıkçı özlemlere yaşama şansı tanımayan kapitalist bir bütünleşme süreci ile karşı karşıyayız. Şu halde işçi sınıfının çıkarları, bizi, güçlerimizi ulusal mücadeleler içinde dağıtmaya değil, birleştirmeye çağırıyor."[41] Dolayısıyla, işçi hareketinin pratik çıkarları biricik ve öncelikli kıstastır.

Kavramın tarihselliğinin ve ulusal hareketlerin ve özlemlerin gerçekliğinin yönlendirdiği girişim, tartışmanın bu iki veçhesi üzerinden somutlaşır. Rosa Luxemburg çatışmalı yargılarını, ulusal meselenin özgül doğasınca her bir örnek durumda belirlenen çelişkilerin özgüllüğü üzerine temellendirir.

C) Tartışma potası: Taktik ve örgütlenme

Rosa Luxemburg, Polonya meselesinin tarihsel önemindeki değişmeye ve bu değişimin Polonya sosyalizmi ve enternasyonal sosyalist politika için içerimlerine dair tezini desteklemek için taktik ve politik düzeyde argümanlara başvurur. Bu argümanlar, Rusya'da yaşanan esaslı dönüşümler bağlamında, "Polonya'daki toplumsal hareketin gelişiminin asli yöneliminin tahlili" üzerinden bir araya getirilir. Avrupa kapitalizminin gelişme çemberine giren ve devrimci işçi hareketinin dallanıp budaklandığı Rusya, patlayıcı bir çelişkiler yumağı haline gelmiştir. Bu hızlanan gelişmenin motoru, tam anlamıyla serpilmekte olan Polonya'nın Çarlık işgali altındaki kesimleridir. Ancak bunun nedeni, "Polonya ulusunun canlılığından" çok (Engels) Polonya toplumsal yaşamının özgül nitelikleri ve Rus İmparatorluğu'ndaki değişimin dinamizmidir.

---

40. H.U. Wehler, *a.g.e.* s.115.
41. Rosa LUXEMBURG, *Gesammelte Werke*, Dietz, Berlin, 1970, Bd.I/I, s.63-64.

Diğer taraftan işgal altında üçe bölünen Polonya burjuvazisinin hiçbir şekilde bağımsızlık talebi yoktu zira çıkarları, özellikle de Rusya Polonyasında, işgalci ülkenin kapitalistleriyle tamamen örtüşüyordu ve hegemonyasını geçerli kılabilmesi için homojen bir bölgenin zorunlu olduğunu biliyordu. Polonya proletaryasının bu nedenle Polonya burjuvazisinin hedefi olmayan bir hedefi sahiplenmesi için hiçbir haklı nedeni yoktu zira "şayet proletarya tüm engellere, işgalci devletlerin ve üç burjuva partisinin dirençlerine rağmen sınıflı Polonya devletini yeniden inşa edebilecek kudrete sahipse, sosyalist devrimi gerçekleştirecek güce de sahip demekti."[42] Kapitalizmin gelişme eğilimleri benzersiz bir ekonomik mekanizma yaratmış ve görece sanayileşmiş Polonya'yı organik olarak Rus piyasasına bağlı ve bağımlı kılmıştı. Dolayısıyla bu dönüşüm, Polonya sosyalist hareketini, programını "tarihsel zorunluluğun bükülmez yasalarına" uydurmak durumunda bırakmıştı. Bu tarihsel zorunluluk, bir Rus devrimi ve Çarlığın yıkılmasıydı; baskı altındaki ulusların kurtuluşu buna bağlıydı. Bunun bir sonucu olarak ulusal hedefler, devrimci mücadelenin motoru ve hegemonik gücü haline gelen işçi sınıfının çıkarlarına tabi idi. Rus tahakkümü altındaki halklarının kurtuluşu, Rus ve Polonya proleterlerin birlikte ve dayanışma içinde gerçekleştirecekleri mücadeleye bağlıydı.

İşçi hareketinin mücadele perspektifinde bir ilerleme ve gelişme unsuru olan bu bütünleşme, sosyal demokrasinin pratik çıkarlarını tanımlar. Sınıf mücadelesinin dinamiği, örgütsel plana tercüme edilmesi gereken birleştirici bir stratejiyi şart koşar. Bir praksis olarak örgütlenme, Rosa Luxemburg için ilkelerin berraklaştırılmasında ikinci bir düzey, sosyal demokrasinin ulusal meseleye dair farklı anlayışlarının uyumlu hale getirileceği matristir.

Ulusal olgunun örgütsel yapı üzerindeki etkisi nedir? Rosa Luxemburg için birbirine bağlı taktik ve örgütsel gereklilikler, acil pratik görevler çerçevesinde seçenekleri belirler ve işçi hareketinin pratik çıkarlarını tanımlar. "Sosyal vatanseverliğin" vazettiği biçimde örgütlenmede ulusal ilkeyi esas almak, "sınıf mücadelesini yozlaştırır ve işçi hareketinin birleşik mücadelesini çözüp dağıtır; hareketi bir dizi yalıtılmış ve parçalayıcı kavgaya"[43] indirger. Rosa Luxemburg, enternasyonal sosyal demokrasiyi, programında ve taktiğinde bir kayma yaratarak mevcut konumunda köklü bir revizyona tabi tutar. Tezinin esası şu satırlarla özetlenir: "Üçe bölünmüş Polonya halkı, bir devlet

42. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus…, a.g.e.* s.200.
43. Rosa LUXEMBURG, *Gesammelte Werke*, Bd.I/I, s.22.

olarak özgürleşmek için milliyetleri temel alan bir örgütlenmeyi tercih ederse, Avusturya'nın farklı milliyetlerinin farklı davranmak için bir nedeni olmayacaktır. Ya da Alsace'lılar neden Fransızlarla ortak bir örgütlenmeye gitmesinler, vs?.. Bu durumda kapı, ulusal mücadeleler ve örgütlenmeler için ardına kadar açılacaktır. İşçilerin, politika ve devletlerin koşullarından hareketle örgütlenmeleri, yerini milliyet temelinde örgütlenmeye bırakacaktır ki bu her zaman kötü sonuç vermiş bir tercihtir. Sınıf çıkarlarına uygun politik programlar yerine, ulusal programlar hazırlanacaktır. Proletaryanın her ülkede sürdürdüğü birleşik politik mücadelenin sabote edilmesi, zorunlu olarak bir dizi steril ulusal mücadele yaratacaktır."[44] Bu argüman, bizi ulusal meselenin tartışıldığı ülkelerde marksistler arasındaki gerilimlerin ve bölünmelerin etrafında eklemlendiği meselenin kalbine götürür. 1896'da sorun, Rosa Luxemburg'a ideolojik hesaplardan çok pragmatik nedenlerle taban tabana zıt bir noktada konumlanan ve "Avusturya'daki sayısız milliyetin örgütlenmesinin en iyi pratik koşullarının" ulusal örgütlerin federatif bir yapıda birleşmesinde olduğu değerlendirmesini yapan Avusturya sosyal demokrasisi ile sınırlıydı. Bu noktada, ulusal meselenin keskinliğine ve gerilimin düzeyine bağlı olarak tahakküm altındaki uluslarla tahakküm eden ulusların sosyalist örgütlenmeleri arasında kurulan farklı ilişki tiplerine denk düşün iki seçenek ve çözüm söz konusudur. Avusturya'da patlayıcı bir hale gelip politik ve toplumsal mücadelenin kalbine yerleşen ulusal mesele, Rus İmparatorluğu'nda 1905 Devrimi'ni olgunlaştıracak olan büyük toplumsal ve politik çelişkiler göz önüne alındığında, sadece tali bir etmendi.

İmparatorlukta yalıtılmış örgüt ya da grupların bölgesel ya da ulusal partiler haline gelmeleri ilk olarak sanayileşen Batı bölgelerinde, nüfusun büyük oranda Polonyalılardan ve Yahudilerden oluştuğu yerlerde gerçekleşti. Rusya'da sınaî merkezlerin dağınık kümelenmesi ulusal ölçekte doğmakta olan işçi hareketinin örgütlenmesini frenlerken imparatorluğun batısındaki ekonomik coğrafya süreci hızlandırdı ve bu amacın gerçekleşmesine imkân tanıdı. Nitekim SDKP, iki rakip Polonya sosyalist partisi, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nden (RSDİP) çok daha önce kuruldu; 1897'de kurulan Yahudi işçi partisi Bund ise, RSDİP'nin doğuşunda öncü ve kurucu bir rol oynadı. Egemen ulusun partilerini kısmen önceleyen Rus İmparatorluğu'ndaki milliyetlerin işçi partileri, farklı bölgelerde ortaya çıkan örgütlerin birliği olan RSDİP'nin ulusal sorunla yüzleşmesine katkıda bulunacaktır.

---

44. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.200.

RSDİP'nin 1903'teki ikinci kongresi sırasında SDKP (1900'den sonra SDKPiL haline gelecektir) ana partiye hangi koşullarda bağlı olunduğunun tanımlanmasını talep edecektir.

Rosa Luxemburg'a göre örgütsel mesele, özünde, koşullara ya da taktik gerekliliklere uyum sağlamakla ilgili değildir; bu, enternasyonalizm mihenk taşı, ana mesele haline gelmiştir. Sosyalizm ve milliyetçilik seçenekleri, örgütlenmenin sınıf temelinde mi yoksa milliyetler temelinde mi yapılacağı sorusuna dönüşür. Rosa Luxemburg, 1896'da odaklandığı örgütlenme meselesinde, Engels'in işçi hareketinin gereksindiği ulusal mücadele çerçevesi tanımına dair sınırlı bir düzeltmeden ve eylem çerçevesi, politik görev ve örgütsel çerçeve arasında yaptığı ayrımdan yola çıkar.

UİB'nin "her ülkede örgütlenmiş partiler lehine" dağıtılması, Rosa Luxemburg'a göre, ulusal etmenin değil, "gündemdeki geçerli politik hesapların"[45] bir sonucudur; bu süreçte oluşan işçi partileri ve ulusal örgütler, işçilerin milliyetini değil, sadece ülkelerin özel politik gerçekliğini göz önünde tutmuştur. Dolayısıyla eylem çerçevesi, soyut ulus devletten hareketle çizilmez ve örgütlenme, milliyetler içinde hapsolmaz; sadece kurulu bir devletin sınırlarını hesaba katar. Rosa Luxemburg vurguyu, bir yeşerme ve yerleşme alanı olarak ulustan (bağımsız ulus devlet), eylem çerçevesi ve mücadele alanı olarak mevcut kapitalist devletin belirlediği çerçeveye kaydırır. Bu gerçek, her ülkenin ekonomik, politik ve tarihsel özgüllüklerine bağlı olarak spesifik politik görevleri belirler, yönlendirir ancak ne örgütlenmenin temelindeki ilkeleri ne de esasen enternasyonal olan ve öyle kalması gereken işçi hareketinin doğasını etkiler. Politik görevleri yerine getirmenin aracı olan örgüt, eylem alanının ürünü değildir; kaynağını proleter enternasyonalizm ilkesinden alır. Zira hem ulus ölçeğinde hem de enternasyonal ölçekte mücadelenin yöntemini ve araçlarını belirleyen, ulusal mülahazalar ya da gereklilikler değil, sosyal demokrat programın ilkeleridir. Polonya işçi hareketinin ulusal amaçlarına ulaşmasını sağlayacak olan, "Polonya işçi sınıfının çıkarlarıyla ulusal gelenekler"[46] ya da sosyalizm ile milliyetçilik arasında yapay yollarla sağlanacak bir ittifak değil, sadece ve sadece Rus işçi hareketinin bütünüyle kurulacak olan organik ittifaktır.

45. *A.g.e.* s. 156.
46. *A.g.e.* s. 178.

D) Kautsky ile Çatışma

Tartışma, ulusal meselede anlayışların ve alınacak konumların bir ahenge kavuşturulmasıyla, salt geleneksel zihniyetten kopma arayışlarının dışına çıkar ve marksizm içinde Engels tarafından sorulan ancak ucu açık bırakılan hayati sorular etrafında kuramsal bir çatışmaya dönüşür. Kautsky'nin "Finis Polaniae?"[47] başlıklı çağrışım dolu makalesi, Rosa Luxemburg gibi, PSP'nin kararının ilkesel temelsizliğini gösterir.

Kautsky Rosa Luxemburg'un girişiminin iki amacını da benimser: Ulusal mesele konusunda eskimiş anlayışların revize edilmesi ve enternasyonal sosyalizm açısından Polonya meselesini yeniden tartmak. Kautsky, "Rusya'daki güçlü devrimci yükseliş sonucunda, hem Polonya'nın yeniden kuruluşunun hem de Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün Batı Avrupa demokrasisi için hayati bir zorunluluk olmaktan çıktığını" (s.491) kabul eder. Ancak Polonya'nın bağımsızlığının, geride bırakılmış ve ütopik bir hayalden ibaret olduğu konusunda Rosa Luxemburg'la aynı fikirde değildir. İkisi arasında, işçi hareketinin gelişiminde ulusal faktörün rolü konusunda asli bir fikir ayrılığı vardır. Kautsky, Rosa Luxemburg'un ulus devlet fikrini denkleme dâhil etmemek yönündeki abartılı tavrına iştirak etmez ve onun tezlerini çürütür; aynı zamanda PSP'nin mücadele çerçevesi ile mücadele amaçlarını birbirine karıştırdığı konusunda uyarır: "Ulusal bağımsızlık, mücadele içindeki proletaryanın çıkarlarıyla doğrudan bağlantılı, kayıtsız şartsız savunulacak bir özlem" değildir (s. 520).

Ne var ki Polonya vakasında böylesi bir talep ne ütopik ne demodedir; zira sosyalizm, ancak ve ancak yeniden kurulmuş bir Polonya'da gelişim düzeyine denk bir etki gösterecektir. Kautsky'nin kategorik olarak reddettiği, Rosa Luxemburg'un mücadele çerçevesi ile yerleşim çerçevesi, politik görevlerle ulusal faktör arasında yaptığı katı ayrımdır. Kautsky ulusal hissiyatın hafife alınmasını gerçek dışı bir soyutlama olarak görür, zira işçi hareketi için aynı devlet içinde "dil birliği, politik eylemde birlikten daha sıkı bir bağdır" (s.521). Sosyal demokrasi ulusal faktörü soyutlayıp bir köşeye atamaz ve atmamalıdır. Kautsky'ye göre Polonya'da ulusal bilinç öylesine bir yayılma göstermiştir ki toplumun gerici katmanlarının, köylülerin ve küçük burjuvazinin tekelinden çıkarak işçi sınıfını da etkisi altına almıştır. İşçi sınıfının ulusal fikre tamamen kapalı olduğunu ve bunun mücadele birliği içinde yok olmakta olduğunu savunan Rosa Luxemburg'tan

47. Karl KAUTSKY, Finis Poloniae?, *Die Neue Zeit*, 1895–1896, XIV, cilt:II, s.484-491 ve 513-525.

farklı olarak, "Sosyal demokrasi kitleler içinde kök saldığı ölçüde, kitleler üzerinden ve kitleler tarafından eyleme yönelecek; ulusal farklılıklar, sosyal vatansever bir program olsun ya da olmasın daha çok hissedilecektir" diye düşünür (s.521). Başka bir deyişle sosyal demokrasi, işçi sınıfı içinde kendisini nesnel bir gerçeklik olarak dayatan ulusal olguyu pratik görevlerinde hesaba katmalıdır.

Kautsky ile Rosa Luxemburg ayrışması, salt yorum farklılıkları ve karşıt bakış açılarının değil, o dönemde rüşeym halinde olan, praksis ve kuramsal düşünce içinde ulusal meselenin işgal edeceği yere dair işçi hareketindeki iki farklı duyarlılığın ve anlayışın neticesidir. Yine de ideolojik ve tarihsel öncüller özdeştir. H. Mommsen'in de altını çizdiği gibi Rosa Luxemburg, "ulusal meselenin enternasyonal sosyalizm için önemi ve içerimlerinin Alman sosyal demokratlarının çoğundan çok daha önce farkına varmıştır."[48] Benzer biçimde Kautsky de, marksizmin otoriteleri arasında sadece 1848'in mirasıyla arasına mesafe koyma zorunluluğunu değil, aynı zamanda bu tarihin işçi hareketi üzerindeki ağırlığını ve yarattığı sorunları gören ilk isimler arasındaydı. "Kırk sekizliler gibi Almanların, Lehlerin ve Macarların devrimci olduğunu, Slavların ise gerici olduğunu söyleme kolaylığına sahip değiliz. Durum bunun tam tersini kanıtlıyor; kitleleri sosyalizm adına kalıcı bir şekilde heyecanlandırmak ancak ve ancak ulusal meselenin çözülmesiyle mümkündür."[49] Ne Rosa Luxemburg ne de Kautsky yanılsama içindeydiler; işçi hareketinin yakın zamanda bu ipoteği kaldırmak gibi bir güce sahip olduğunu düşünmüyorlardı. Zira çokuluslu devletler, ilk başta da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, "burjuva demokratik dönüşümleri gerçekleştiremeyecek ölçüde feodal ve despotik kalıntılara saplanmıştı ve buradan çıkış kolay değildi." Kautsky'ye göre, "burjuva toplumunun Sultanlık, Çarlık, Avusturya gibi en köhnemiş kurumları dahi ortada kaldıracak mecali" kalmamıştı. Adler'e, "Ancak bizim de bu enkazı kaldırabilecek güce ne zaman kavuşabileceğimizi öngörmek mümkün değil. Sabırlı olmamız gerektiği kesin"[50] diye yazıyordu. Kautsky ile Rosa Luxemburg arasındaki fikir ayrılığı, gerçek ifadesini, işçi hareketinin görevlerin tanımlanması ve takınılması gereken tutumda buluyordu.

Rosa Luxemburg'a göre ulusal mesele, "somut olasılıkların proletaryanın imkânlarını aştığı"[51] bir alana aitti. Sosyal demokrasi bu

48. Hans MOMMSEN, *Nationalitätenfrage*, *a.g.e.* s.253.
49. Viktor ADLER *Briefwechsel...*, *a.g.e.* s.236.
50. Kautsky'nin Adler'e 5 Haziran 1901 tarihli mektubu, *a.g.e.* s.354.
51. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.220.

meseleyle sadece gündeme geldiği anda, tüm politik partiler, politik mücadele ve çelişkiler içinde bu soruya, "pratik politikadan hareketle tanımlanan acil görevler çerçevesinde"[52] bir yanıt üretmek zorunda kaldığında yüzleşmeliydi; daha önce değil. Bu yaklaşım, ulusal meselenin doğasından değil, işçi hareketinin içinde bulunduğu gerçek olasılıklar matrisinden kaynaklanır; "tüm görev ve hedefler somut olarak olası olup olmadıklarına göre süzgeçten geçirilmeli, ne kadar çekici olsalar da proletaryanın imkânlarını aşar gibi görünen hedefler terk edilmelidir."[53] Polonya'da bu hedef bağımsızlık, daha genel olarak ulusal sorundu. Dolayısıyla, öne çıkardığı zorluklar nedeniyle entelektüel olarak ne kadar baştan çıkarıcı olsa da, bu alanda vaktinden önce politik ve kuramsal bir çabaya girişmek, politik olarak tehlikeli ve yersiz olacaktı; zira genellemelere, ütopyaya kapılmak, dolayısıyla acil görevleri gözden kaçırmak gayet mümkündü. Rosa Luxemburg, ulusal mesele ile ilgili tezlerini, Nettl'ın yerinde ifadesiyle, "güncellik üzerine tarihsel bir mülahaza" olarak kavrar. Zira tarihsel bir olgu olarak ulusal meselenin oynak doğası, genel geçer çözümleri ve aceleci genellemeleri dışlar. Rosa Luxemburg'a göre ulusal meseleyi kuramsal olarak kavramak, muhtelif anlayışları berraklaştırmak, bunlar arasında bir ahenk yaratmak ve genel ilkeler formüle etmek anlamına gelir. Ancak bu sayede "sosyal demokrat politika bir çözüm ve tutarlı bir yaklaşım geliştirebilecektir." Sorunu politik olarak ele almak onunla pratikte, güncelliği içinde yüzleşmektir. Polonya'da meselenin çözümü, doğrudan gündeme geldiği çerçevede, sınıf örgütlenmesi planında aranmalıdır.

Kautsky açısından Rosa Luxemburg'un soruyu ortaya koyma biçimi politik miyopluğa işaret eder. Sosyalizm, salt işçi sınıfının imkânlarını, proletaryanın gücünü ve mümkünler evrenini aştığı için, o an uyumsuz görünen taleplerinden vazgeçmemeli, Polonya'nın bağımsızlığı ya da ulusal meseleyle yüzleşmekten imtina etmemelidir. "Pratik taleplerimiz, mevcut güç ilişkileri içinde gerçekleştirilebilir oldukları ölçüde değil, mevcut toplumsal düzenle uyumlu oldukları ölçüde hesaba katılırlar. Gerçekleştirilmeleri durumunda proletaryanın sınıf mücadelesini kolaylaştırmaları ve politik hâkimiyete gidecek yolu açmaları ölçüsünde..."[54] Proletaryanın ulusal meseleye bir çözüm getiremediği kesin olsa da bundan hareketle meselenin acil politik bir görev olarak kendini göstereceği ana dek sosyal demokrasinin daimi

52. *A.g.e.*, s.143.
53. *A.g.e.*, s.220.
54. Karl KAUTSKY, Finis Poloniae?, *a.g.m.*, s. 513.

meşgaleleri arasından çıkarılması gerektiği sonucu çıkmaz. Sosyal demokrat politika atılgan olmalıdır; ulusal meseleyi politik ve kuramsal olarak kavramak, ona hâkim olmaya çalışmak demektir: "Sosyal demokrasi ulusal mücadelelere verili bir bağlamda gerçekleştirilebilecek bir programla müdahale edebilmelidir, geleceğe dair içimizi ferahlatarak değil."[55]

Rosa Luxemburg ile Kautsky arasındaki çatışma, sosyalizm içinde ulusal mesele konusundaki bu ilk karşılaşmanın boyut ve anlamını değiştirir. Sorun artık sadece geleneksel zihniyetten kopmak ve bir ayak bağı haline gelen mirası revize etmekten ibaret değildir. Bu çatışma marksist sorunsalın tüm ana noktalarını ortaya serer ve mevcut gelişim aşamasında işçi hareketinin karşı karşıya kaldığı temel sorulara tekabül eder.

III. İsyancı Enternasyonalizm

Tartışma, daha sonra, ulusal meselenin derin politik öneminin açıklığa kovuştuğu ve anlaşıldığı bir dönemeç olarak abartılsa da, başlangıç noktasındaki içerimlerinin bir hayli ötesine geçer. Bu çarpıtma, 1914 öncesinde, 1896 Londra kongresinde alınan bir kararın yorumuna dair Lenin'in Rosa Luxemburg'a karşı sürdürdüğü polemik esnasında ortaya çıkar. Kautsky tarafından kaleme alınmış gibi görünen bu kararda, genel ifadelerle, ulusların kendi kaderini tayin hakkı yeniden olumlanır ve Enternasyonal'in "askeri, ulusal ve diğer tüm despotik yönetimler altında yaşayan ülkelerin işçilerinin"[56] yanında olduğu ifade edilir. Karar, marksist yaklaşımın tartışmasız bir şekilde etik-liberal enternasyonal dayanışma vizyonuna üstün geldiğinin bir ifadesidir. Bu uzlaşma metni varlığını, ilkesel konumları bilinçli bir şekilde açıklığa kavuşturma çabasından çok, yersiz olduğu düşünülen bir tartışmayı gündemden düşürmeye dönük manevralara borçludur. 4. Kongre'deki komisyon tarafından politik eyleme dair genel bir kararа varma çabası içinde alelacele bir araya getirilen bu metin tam bir kayıtsızlık içinde ve yanlış anlamalar sonucu kabul edildi. Sadece orijinal Almanca metinde *Selbstbestimmungsrecht** terimi geçiyordu; Fransızca ve İngilizce versiyonlarda özerklik kelimesi kullanılmıştı. Uzun yıllar boyunca kimsenin farkına varmadığı kararın özüne dair bu uyumsuzluk Lenin tarafından 1913'te ortaya kondu. Aslında ter-

---

55. Karl KAUTSKY, "Nochmals der Kampf der Nationalitäten in Österreich", *Neue Zeit*, XVI, Bd. 1, Şubat 1898, s.726.
56. John Peter NETTL, *a.g.e.* s.839.

minoloji konusundaki bu kafa karışıklığı, "bağımsızlık" ve "özerklik" kavramlarının Engels dâhil tüm sosyalistler tarafından eşanlamda kullanıldığı bir dönemin ürünüdür.

Polonya tartışmasının tetiklediği düşünce silsilesinin ve sosyal demokrasi içinde ulusal alanın yeniden incelenmesine el veren bir fikir akımının yükselişinin, ideolojik çerçevedeki bir değişimden kaynaklandığı düşünülmemelidir; bunun nedeni sınırlı sayıda kuramcının meseleyle doğrudan karşı karşıya kalmalarıydı. Bu alanda mülahazaların özü açılmıştı ancak yine de geleneksel duyarlıkların sınırlarını ihlal etmiyordu. Ulusal mesele tartışması, zihinsel ufkun genişlemesine işaret etmiyordu; ulusal dinamik işçi hareketi bünyesinde öyle bir aşamaya varmıştı ki artık sessizce geçiştirilemezdi. Polonya sosyalizmi içinde bir bölünme nedeni, "politik ayrışmaların hem nedeni hem de işareti" (Nettl) haline gelen ulusal mesele bir tıkanma yaratmıştı; zorluklarla güç bela baş edilebiliyor, bunlar diğer partilere, özellikle de "Küçük Enternasyonal"e havale ediliyordu. Ulusal mesele, 1896'daki tartışma sayesinde gündemin merkezine oturmuş, basit bir dilsel mesele olmaktan çıkmıştı ve artık politik terimlerde ifadesini bulan bir yaklaşım gerekiyordu. En önemli dönüşüm buydu. Bu çatışma patlak verene dek, taktik ve politik tepkiler göze çarpsa da tutarlı bir sosyal demokrat politika tanımlama mecburiyeti hissedilmiyordu. Rosa Luxemburg'un girişimi böylesi bir politikanın öncüllerini hazırlama çabalarının başladığına tanıklık eder.

Ulusal meselenin mahal verdiği politik ve duygusal itki, II. Enternasyonal'de, en belirgin şekilde ise Avusturya'da yankı buldu. Taktik gereklerle meseleyi görmezden gelme çabası iflas etti; parti içindeki direniş de kırıldı. 1899 Brno (Brünn) Kongresi, ulusal mesele üzerine ilk kez bir parti programının kabul edildiği tarih olarak marksist araştırmalarda önemli aşamadır. Rosa Luxemburg'a göre bu, "ilk kez bir proletarya partisi tarafından bu tür zorluklara (ulusal çekişmelere) pratik çözüm geliştirme denemesiydi."[57] Polonya'ya dair geleneksel konumların gözden geçirilmesine dair çabayı taçlandıran, ona göre, Londra'da yapılan ilke deklarasyonu değil Brno'da önerilen somut alternatifti.

Sorgulamalar ve yorumlar, Adler'in tumturaklı bir ifadeyle, "dünya tarihinin deneyim laboratuvarı olarak"[58] nitelediği Avusturya'nın çatışmalı gündeminin de baskısıyla çoğaldı ve ulusal meselenin marksist

57. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.223.
58. Victor Adler, *Aufsätze*, cilt VIII, s. 377.

düşüncede işgal ettiği yer genişledi. En başta da Kautsky kendini bu konuya vakfetti. 1905'e dek süren bu ilk dönemde kuramsal çalışmaları belirleyen aciliyet arz eden gündemdi; kuramsal boşlukları gidermeye dönük bir çabadan çok taktik sorunlara odaklanıldı. Alınması gereken tutum açıklığa kavuşturulmalıydı ancak bu, ulusal azınlıkların taleplerine bir yanıt olarak değil, faaliyetlerinin politik mücadeleye etkileri bakımından önemliydi. Sorunsal, Kautsky'nin "modern çağın ulusal meselelerinin özü"[59] olarak nitelediği, çok uluslu devletlerin sınırları içinde yaşayan milliyetlerin çatışmalarıyla sınırlanmış görünüyordu. Çözüm arayışı ana hedefti ve tercihler bu arayış etrafında eklemleniyor ve çarpışıyordu.

19. yüzyılın sonunda başlayan araştırmaların yönelimi, sosyalizm içinde ulusal mesele genel başlığı altında toplanan karmaşık gerçekliğin daha önce görülmeyen veçhelerini açığa vuran yeni gelişmelerin bilincine varılmasının zorunlu bir sonucu değildir. Örgütlenme ve taktik hâlâ filirlerin ve tepkilerin potasını oluşturur. Sorunun politik önemi ancak kısmen anlaşılmıştır. Genelde entelektüeller arasından çıkan az sayıda militan konuya ilgi gösterir ancak bu da yine dar bir perspektiften yapılır. Milliyetler meselesinin hayati boyutlarını temel bir ilgi alanı haline getiren, ürkek de olsa kuramsal bir açıklama arayışına girişen neredeyse sadece Kautsky'dir.[60]

Temel tutum ve zihinsel ufuk olduğu gibi kalır. Marksist düşünce, girişimini genel tarihsel gerçeklikle karşılaştırmaya yanaşmaz. Marksist ya da değil, reformist ya da devrimci sosyal demokratlar, olayın akışına kapılmışçasına ulusal momente işçi hareketi bünyesinde nasıl hâkim olabileceklerini sormakla yetinirler. Günü geçmiş bir anlayıştan, donup kalmış bir vizyondan uzaklaşmak, derine işlemiş duyarlıkları ve algıları etkilemeye yetmez; işçi hareketinin, ulusal meselenin işçi bilincinde bağımsız bir yer işgal etmediği kesimlerinde kök salmış zihinsel yapılar değişmeden kalır. "Avusturya-Macaristan içindeki talihsiz ve aptalca ulusal ihtilaf"ın (V. Adler) patlak vermesiyle oluşan konjonktür tepkileri koşullandırır, militanlar arasında kutuplaşma yaratır, dirençleri ve savunmacı tutumları besler. İşçi hareketinin güvensizliği ve sakınımı daha da artar; devrim trenini kaçıran ve kendi içinde çıkışı olmayan bir rekabete girişen burjuvazinin döşediği ulusal mayınlarla dolu bir yola girmek istemez. Konjonktür önyargıları beslemekten başka bir işe yaramaz. Duyarlıklardaki inat-

---

59. *Poslednie Izvestija*, no:2'de çıkan ve Medem tarafından aktarılan broşürde yer alan Kautsky'nin makalesi.
60. Bkz. H.U. WEHLER, *a.g.e.* s.214.

çı tutuculuğun ve ulusal meseleye dönük tepkisel tutumların açıklaması ulusçuluk ile enternasyonalizm karşıtlığı arasına sıkışmış olan tarihsel uğrakta yatar. Politik planda hareketin bünyesinde filizlenen ve ayrılıkçı eğilimler taşıyan ulusal momentleri özümseme iradesi ve sınıf çıkarlarının ulusal taleplerin etkisiyle bozunuma uğrayacakları korkusu, belli bir anlayış ve esneklik geliştirilmiş olsa da, alınan konumları büyük oranda belirler. Kuramsal planda, ulusal amaç ile ulusalcı süreç arasında bir ayrım yapmaya yanaşmayan marksist düşünce, II. Enternasyonal'in kuruluş döneminde nasıl bir mercekten dünyaya bakıldığını ortaya koyar.

Bu açıdan Rosa Luxemburg'un doğrudan cephe savaşını tercih etmiş olması anlamlıdır. Baş düşman olarak açıkça milliyetçiliği gösterir, bunun liberal-hümanist versiyonuna saldırır ve Polonya işçi hareketinin "sonuna kadar enternasyonalist" olan geleneklerini tamamen benimser. Rosa Luxemburg'un ana referansı, kendi yaptığı tanımlamaya göre, "ulusal meselenin tamamen olumsuzlanması ve reddiyesinden, Polonya'daki ulusal özlemlere dönük negatif" tutumdan doğan "proleter" partidir.[61] SDKP "ütopyacı enternasyonalizm"in beslediği bir toprağa kök salar ve Rosa Luxemburg'un ilk zamanlarda "Polonyalı sosyalistlerin ulusal meseleye dönük olumsuz tutumunu olumlu bir programla tamamlamaktan" başka bir amacı yoktur. Bu program, Polonya proletaryasının "işgalci devletlerin işçi sınıflarıyla omuz omuza sürdüreceği bir mücadele programıdır ve amacı politik koşulların her yerde demokratikleştirilmesidir."[62] Rosa Luxemburg'un enternasyonalizmi "ütopik enternasyonalizmin bir varyantından" ibaret değildir ve ulusal meseleye dair temel bakış açısı bir zihniyetin ideolojik yansımasından ibarettir.

Rosa Luxemburg'un ulusal meseleye dair uzlaşmaz ve tavizsiz konumlanışı ve savunduğu tutum, kendisinin "uzlaşmaz enternasyonalizm" olarak nitelediği sol marksist politik bir yönelimde kristalize olur. Ulusal meselenin ağırlık merkezini enternasyonalizm çerçevesine yerleştirir ve ulusal dinamiğin politik önemini ulusçulukla olan bağı üzerinden değerlendirir. PSP ile girdiği çatışmanın sinir ucu bu noktadadır: "Proletaryanın politik programı kisvesine bürünen" ve "ulusçuluğun modern versiyonu" olan "sosyal vatanseverlik", işçi hareketinin enternasyonalist kuruluşunu tehdit etmektedir. Ona göre bu olgu, enternasyonal işçi hareketi bünyesinde büyük oranda yaygın hale gelen

61. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus.., a.g.e.* s.153.
62. *A.g.e.*, s. 142.

ve salt bir bulaşmadan ibaret de olmayan bir tehlikenin semptomudur. Ulusal virüsün yaratacağı olası sonuçlara dair teyakkuz salık verenler işte bu nedenle haklıdır.

Rosa Luxemburg'un konumlanışında ifadesini bulan böylesi bir algı, yüzyıl dönümünde marksist düşüncenin kuramsal perspektifi ve politik alternatiflerine dair net bir fikir verir. Bu algı, Rosa Luxemburg tarafından sosyalizmin "ideolojik bir itikat" olmaktan çıkıp "büyük bir eylem partisi" ve dolayısıyla da büyük uygar ülkelerin toplumsal yaşamında "başat bir etmen" haline gelmesiyle tanımlanan tarihsel momentin bir ifadesidir.

İşçi hareketinin yükseliş gösterdiği ve hızlı bir dönüşümden geçtiği bu aşamada perspektifleri koşullayan, kapitalizmin genişleme eğilimlerinin gerisinde kalınmasıdır. Kapitalizm artık emperyalizme dönüşmüştü ancak marksist düşünce bu yeni aşamayı ne anlayabiliyor ne de tahlil edebiliyordu. Dolayısıyla emperyalist sistem yeni tarihsel güçleri açığa çıkarıp ulusal kurtuluş hareketlerinin, "tarihsiz halkların" ya da "Batı uygarlığının dışındaki kıtaların" enerjilerini zincirlerinden boşaltırken, sosyalizmin coğrafi alanı Avrupa (özelliklede Batı ve gelişmiş Orta Avrupa) ile sınırlı kalır. İşçi hareketinin genel perspektifi 19. yüzyılda donmuştur. Marksistler de dâhil olmak üzere sosyalistler, kapitalizm ile sosyalizm arasındaki nihai savaşın eli kulağında olduğuna kanaat getirmişlerdi. İşçi hareketinin gelişim ve büyüme ritminin beslediği ve desteklediği bir kanıydı bu. Erişilen yeni zirveden bakıldığında, ulusal alan ulusçuluk sisi içine gömülmüş gibi görünüyordu; ulusal mesele, boyutu önemsenmeyecek bir ayrıntıydı, dolayısıyla da kıyıda köşede kalmıştı.

Bu hızlı büyüme, ulusal çıkarların sınıf çıkarlarını geri plana iteceğine dair bir korkuyu da besler. Bu gelişme sosyal demokrasinin toplumsal tabanında bir değişime ve genişlemeye yol açar; kitleselleşen sosyal demokrat partiler yeni işlevler ve amaçlar benimsemeye başlar. Taban baskısıyla ve ulusal gerçeklerle haşır neşir oldukları ölçüde, kendilerini ulusal işçi sınıflarının muhafızları olarak görür, eylemlerinde ve hedeflerinde günlük gerçekleri rehber edinirler. Sonuçta, "ulusal değerlerin enternasyonal devrimin çıkarları karşısında taşıdığı ağırlık, artma eğilimine girer; işçi sınıfının gittikçe bütünleşmiş bir parçası haline geldiği ulusal topluluğun çıkarları içinde düşünülmeye başlanır."[63]

---

63. Maxime RODİNSON, "Le marxisme et la nation", *L'Homme et la Société*, No:7 Ocak-Mart 1968, s. 135.

Bu eğilimin farkına varıldığı ölçüde mücadelenin enternasyonal boyutuna yapılan vurgu şiddetlenir; mücadelenin birliğini sağlama alacağı düşünülen hedeflerin mutlak önceliği gittikçe daha çok dile getirilir– ulusal kapanmayı dengeleyeceği hesaba katılarak ve ulusal meseleyi bu mutlak buyruğa tabi kılacak şekilde.

Rosa Luxemburg'a göre marksistlerin görevi artık sosyalizmin "yeni Müjde'sini tahkim etmekten" ibaret değildi. Amaç, "sosyalist çağrıya kulak veren bu devasa kitlelere bir yönelim"[64] sunmaktı; hareketin yükselişini borçlu olduğu politik mücadelenin enternasyonal birliğini güvence altına almak için sınıf mücadelesinin politik programını kurmak ve yaygınlaştırmak gerekiyordu. Yüzyıl sonunda marksist düşüncenin meşgul olduğu meselelerden biri de hareketin ulusal çizgilere dağılmasını engellemek, organik bağlantıları canlı tutmak ve milliyetçiliğin önüne almaktı. Paradoksal olan şu ki II. Enternasyonal marksistleri, tam anlamıyla gelişip serpilen işçi sınıfının ve sosyal demokrat partilerin maruz kaldığı dönüşümü tercüme eden ulusal kapanmayı ve ulusalcı eğilimleri salt ideolojik bir açıdan ve ideolojik terimlerle görüyordu. Büyümenin beraberinde getirdiği geçici bir olgu olarak görülen milliyetçilik, hareketin saflarına sızan küçük burjuva eğilimlerin yarattığı bir zehirlenmenin ifadesi olarak telakki ediliyordu. Kautsky, "Modern Ulus" başlıklı incelemesinde, sosyal demokratlar arasında önemli ölçüde taraftar bulan bir görüşü dile getirerek, milliyetçi taşkınlığı ve bunun işçi hareketinin içine sızmasını, "gerilemekte olan burjuvazinin verdiği son savaş" olarak niteliyordu.[65] Bu kanı, sosyalistleri, sınıf mücadelesinin ilerlemesi ve bilimsel sosyalizmin işçi hareketine nüfuz etmesiyle milliyetçi eğilimlerin önünün alınabileceği sonucuna götürdü.

Bu tarihsel uğrağın Rosa Luxemburg'da yarattığı endişenin bir iyimserlikle kaynaşması da tehlikenin doğasının ve büyüklüğünün yeterince değerlendirilememesinin bir sonucudur. Nitekim 1905'te, 1896'daki polemiklerin bir bilânçosunu çıkaran Rosa Luxemburg memnuniyetle, tartışmanın "salt Polonya meselesini değil, genel olarak işçi sınıfındaki milliyetçi eğilimleri ilgilendirdiğini ve o dönemde genel bir düşmanlık hatta bazı durumlarda kararlı bir direniş yarattığını"[66] belirtir.

Enternasyonalizm bahsindeki kutuplaşma ve ulusal meselenin milliyetçi perspektiften değerlendirilmesi, işçi hareketinin gelişme dina-

64. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s.142.
65. Hans MOMMSEN, *Nationalitätenfrage*, *a.g.e.* s. 30.
66. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s. 220.

miğiyle marksizmin eşitsiz ve tezatlı gelişimi arasındaki uyumsuzluğun da bir sonucudur. 19. yüzyıl sonunda enternasyonal işçi hareketi içinde politik hâkimiyetini sağlamış olan marksizm, muhtelif ülkelerdeki sosyalist hareketler içinde hâlâ baskın değildir. Marksizm her yerde eşit yayılmamıştı ve coğrafyası halen dardır, hatta Doğu Avrupa gibi istisnai bir yayılım gösterdiği bölgelerde bile, sosyalist düşüncenin sadece bir fraksiyonunu temsil eder. Mesela SDKP Polonya'da azınlıktadır; sosyalist uzam PSP tarafından işgal edilir. Hegemonya mücadelesinde SDKP enternasyonalist bağlılıklarıyla enternasyonalist alternatif arasında incelikli bir ayrım yapmak zorunda kalır. SDKP vakası tahakküm altındaki ulusların marksistleri arasında daha çok azınlıkçı bir eğilimin kabul gördüğünü gözler önüne serer- Lenin'in daha sonra kendi partisi içinde de geçerli olduğunu gösterdiği gibi. "Tahakküm altındaki uluslarda bağımsız bir proletarya partisinin oluşumu, kimi zaman söz konusu ulusun milliyetçiliğine karşı öylesine aşırı bir dirence yol açar ki perspektif tersine döner ve tahakküm uygulayan ulusun milliyetçiliği gözlerden kaçar."[67]

İdeolojik alanda yeni kaymaların gerçekleşmesi ve böylece marksist düşüncenin ulusal meseleye dair kuramsal ve pratik girişimlerinin hızlanması için 1905 Devrimi'ni beklemek gerekecektir. Rosa Luxemburg 1908'in sonbaharında, "ulusal mesele bugüne dek Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda yakıcı bir biçimde gündeme geldi –şimdi sıra Rusya'da"[68] diye yazıyordu. Rus Devrimi yüzyıl dönümünde başlayan bilinçlenmenin en önemli uğraklarından biri olur. İşçi hareketinin dışında gerçekleşen ve birikerek gelen olaylar, ulusal meselenin yayılması ve aciliyetinin gittikçe öne çıkması, aynı şekilde ulusal hareketlerin yükselişi yeni bir algı yaratır ve öncüllerin yeniden değerlendirilmesine yol açar. Olayların sürüklemesiyle marksist sorgulamalar ve tartışmalar çokuluslu devletlerin sınırlarını aştı ve uluslararası bir boyut kazandı. Otto Bauer'in 1907'de altını çizdiği gibi, "Avrupa'nın doğal coğrafyasındaki tüm devletlerde sosyal demokrat işçi partilerinin ulusal meselelere dönük tutumları tartışmaların merkezine oturdu."[69]

Emperyalizm çağında yaşanan gelişmeler ışığında ulusal meselenin verilerini kuramsal olarak yeniden düşünmek, esasen enternasyonal sınıf antoganizmalarına bağlı olan ve Marx'ın döneminde geçerli olan tarihsel vizyonu geride bırakmaya dönük çabalar, sorgulamaların

---

67. V.I. LÉNİNE, *Polnoe sobranie socinenii*, 5. Baskı, cilt: XXXV s. 317.
68. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus…*, *a.g.e.* s.220.
69. Otto BAUER, Birinci basıma önsöz: *Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie*, *a.g.e.*, s. VII.

emperyalizmin temel çelişkilerini merkeze alan çok daha kapsamlı bir çerçevede yapılmasını sağlar. O andan itibaren Rosa Luxemburg'un marksist düşüncenin bu ortak çabasına katkıları da farklı bir ışık altında görülecektir.

1905'ten itibaren Rosa Luxemburg, temel konumlanışını değiştirmeksizin ve mesele üzerine ilk büyük çatışma sırasında kristalize olan tematiğinden ödün vermeksizin daha nüanslı bir tutum geliştirecek ve yeni vurgular yapacaktır. Sorunu çağı için yeni terimler içinde ele alarak artık kaçınılmaz hale gelen bir revizyonu gerçekleştiren ve böylece düşünce ve araştırmanın önünü büyük oranda açan Rosa Luxemburg, ne ölçüde tarihsel uğrağın etkisi altında kalmıştır? İdeolojik ve politik bağlamın ürünü olan bir sorunsal ve görev tarafından koşullanan, tarihsel uğrağın dayattığı hedefler içinde donmuş diğer öncülerin yazgısını o da paylaşmış ve ideolojinin tutuculuğunun esiri olmuş değil midir? 1905'te *Polonya Meselesi ve Sosyalist Hareket* kitabına yazdığı önsözde, "Her türlü ideolojinin ayırt edici niteliği tutuculuğudur ve işçi hareketi ideolojisi de dünya görüşünün devrimci karakterine rağmen aynı yasalara tabidir... Kimi perspektifler, bunlara tekabül eden toplumsal koşullar çoktan yok olmuş olsa da, bir kazanım olarak sosyal demokrasinin sandığında bozulmadan muhafaza edilir. Tarihsel gelişmenin bir eseri olarak hareketin hayati ihtiyaçları köhnemiş geleneklerle çatışmaya girdikleri anda, ancak o zaman kamuoyu bunları gün ışığına çıkarır ve temel bir eleştiriden geçirir."[70]

Rosa Luxemburg 1905 sonrası oluşan yeni durumda, ulusal meseleye dair bu tarz yeni bir girişimin zorunluluğunu kavramış mıydı? Bu sorulara verilecek yanıtlar bu makalenin sınırlarını aşar. Aslolan Rosa Luxemburg'un çağının sorunlarına dönük genel tutumunu anlamaktır. Rosa Luxemburg'un tutumu ulusal meseleye dair marksist ayrışmalar içinde yer alır: Anton Pannekoek ve Josef Strasser gibi uzlaşmasız enternasyonalistlerin savundukları perspektifler arasında.

---

70. Rosa LUXEMBURG, *Internationalismus...*, *a.g.e.* s. 220.

Dizin

A
Adler, Friedrich 121, 144, 155, 165, 166, 168, 173, 174, 176, 184, 188, 221, 222, 223, 228, 234, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 265, 268, 269
Alpari, G. 135, 136, 137, 139
Andreas, Bert 19, 150
Armand, Inès 16, 103, 107, 119, 120, 121
Auer, Ignaz 23, 57, 81, 155, 220, 227
Avramov, S. 149
Axelrod, P. B. 104, 105

B
Bakalov, Georgi 145, 156
Balabanoff, Angelica 190
Balabanova, A. 90, 231
Bauer, Otto 144, 148, 149, 153, 154, 165, 166, 176, 188, 199, 203, 234, 246, 249, 273
Bebel 23, 46, 55, 63, 75, 77, 81, 82, 83, 95, 97, 140, 144, 148, 155, 170, 171, 176, 201, 221, 222, 223, 228, 250
Becker, Bernhardt 57, 63, 67, 75, 78, 220
Becker, Johann-Philipp 57, 63, 67, 75, 78, 220
Bergere, M.-C. 49, 63
Bernstein 32, 33, 46, 52, 54, 56, 59, 77, 79, 81, 82, 85, 87, 140, 156, 249, 253, 254, 255
Bismarck 59, 198
Blagoev, D. 125, 129, 133, 135, 137, 140, 145, 149, 150, 159, 160
Blanc, Louis 80
Blos, Wilhelm 46
Bonaparte 48
Brake, W. 74
Branting, H. 234
Braun, Heinrich 78, 82
Braunthal, Julius 12, 224
Bravo, Gian-Mario 65
Brousse, Paul 69, 71, 77, 81
Bruhat, Jean 12, 41
Brupbacher 172, 189
Büchner 126
Buharin 63, 206, 209, 213, 225, 227, 229

C
Cavaignac 48
Cesar De Paepe 220
Chesnaux, Jean 19, 27, 36
Clausewitz 195
Cole, C. D. H. 12

D
Darwin 75, 83, 127
Dasczynski, I. 253
David, Eduard 162, 220
Dejtch, Lev 70
Delbrück, Hans von 181, 182
De Man 162, 184
Demetrovic, Juraj 153
Deutscher 74, 94
Deutsch, Lev 105
Dobrogeanu-Gherea, C. 127, 130, 133, 139, 140, 152
Dormoy 72
Dostoyevski 70
Dubreuilh, Louis 45
Dühring 45, 57, 76, 77, 85
Durkheim 28, 29

E
Ebert 168, 182, 187, 197, 228
Eccarius 219, 220
Engels 7, 11, 38, 46, 47, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 64, 69, 70, 71, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 87, 123, 126, 148, 149, 150, 151, 155, 170, 171, 196, 197, 198, 199, 202, 220, 221, 223, 233, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 244, 253, 254, 255, 257, 260, 263, 264, 268
Eugene 8

F
Favre, Jules 38
Febvre, Lucien 16, 29, 172, 173
Ferro, Marc 48, 187, 189
Fischer, Ernst 16, 188, 189
Fisher, H. H. 90
Fournière 71
Frankel, Leo 79, 132, 219
Fritz Klein, R. D. A. 193
Frossard 179

G
Gankin, Olga Hess 90
Garami, E. 150
Geiser, Bruno 57
Gemkov, Heinrich 197
Gramsci 34, 216, 227
Grey, Edward 181
Grünberg, C. 20
Grützner, Günther 40, 45
Guillaume, James 20, 21, 54, 178, 189

H
Haase 165, 182, 183, 221
Hackel 126
Halevy, Elie 185
Hamon, Augustin 249
Hanecki 111, 116
Hardie, Keir 200, 222
Hervé, G. 136, 186, 200
Herzen, A. 65, 74
Heym, Georg 189
Hitler 228
Hobsbawn, Eric 228
Hollweg, Bentmann 180, 181, 182, 183, 185
Holst, Henriette Roland 148, 174, 210
Hommsen 247
Humbert-Droz 225, 229

I
Ichitcherine (Ornackij), G. 104
II. Wilhelm 181

J
Jaeck, G. 10
Jaeckh 20, 21
Jogichez-Tyszka, L. 110
Joll, James 12, 162
Jotov, Jordan 145
Jouffrin 71
Juilliard, Jacques 32, 225
Jung 220

K
Kamanev 63, 101, 106, 116
Karski 115
Katayama 231
Kautsky, Karl 22, 23, 50, 58, 61, 69, 73, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 101, 103, 104, 105, 107, 108, 115, 117, 120, 121, 127, 129, 132, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 165, 166, 167, 171, 176, 187, 188, 196, 201, 202, 203, 207, 208, 221, 223, 226, 227, 228, 230, 234, 238, 239, 243, 245, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 264, 265, 267, 269, 272
Keep, John 213
Kirievsky 70
Kirkov 138, 140, 157, 158, 159, 160
Kirkov, G. 138, 140, 157, 158, 159, 160
Klintcharoff, Ivan 127
Koechlin, Heinrich 40
Kollontay 112
Komün 5, 7, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63
Korsch, Karl 25, 26, 88, 213
Kritchevsky, Boris 56, 93
Krivogouz 91, 92

L
Labriola, Antonio 29, 65, 87, 137, 246
Lafargue, Paul 7, 69, 73, 77, 78, 84, 87, 144, 148, 198, 238
Lassalle 23, 53, 74, 75, 76, 148
Lavrov, Petr 58
Lee 95, 97
Lenin 5, 8, 9, 10, 15, 30, 48, 49, 50, 52, 59, 60, 61, 63, 86, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 149, 150, 160, 167, 169, 172, 173, 186, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 221, 222, 231, 236, 237, 267, 268, 273
Liebknecht, W. 43, 46, 47, 73, 77, 140, 158, 212, 223, 248, 250, 253, 254, 255
Litvinov, M. 98, 119
Lozovsky 194, 205
Lukács 35
Luxemburg, Rosa 5, 8, 31, 32, 33, 44, 52, 56, 57, 86, 99, 100, 102, 105, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 125, 134, 140, 156, 158, 178, 187, 190, 195, 200, 210, 213, 236, 237, 240, 241, 242, 244, 245, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271, 272, 273, 274

M
Maitron 40, 216, 226
Maitron, Jean 40, 216, 226
Malatesta 68
Malecki 111
Malon, Benoit 76, 77
Malraux 62
Malvy 185
Manale, Margaret 66, 85
Manouilsky 232
Marcovic 135

Marcuse 205
Marinescu, D. 139, 140, 158
Marinetti 189
Markovic, Svetozar 126
Marx, Eleanor Aveling 5, 7, 22, 23, 24, 31, 33, 34, 38, 42, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 123, 136, 137, 144, 148, 149, 151, 153, 155, 195, 198, 208, 220, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 273
Marx, Karl 5, 7, 22, 23, 24, 31, 33, 34, 38, 42, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 123, 136, 137, 144, 148, 149, 151, 153, 155, 195, 198, 208, 220, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 273
Masaryk, Thomas 85
Mason, Edward S. 40
Mayakovski, Vladimir 189
Medem, V. 246, 247, 269
Mehring, F. 20, 21, 23, 24, 25, 31, 33, 34, 36, 57, 74, 117, 243
Meschkat, K. 59, 63
Meyer, G. 20
Michels, Robert 123, 124, 134, 135, 144, 220
Moissonier, M. 42
Molkenbuhr 228
Monatte 172, 177, 178, 179, 181, 189
Mosca 216
Most, Johann 42, 46, 148
Müller, H. 162

N
Negt, Oskar 35
Nemec 184
Nettlau 20
Nettl, J. P. 116, 251, 257, 258, 266, 268
Nicod, R. 179
Nieuwenhuis, Domela 55, 124

O-P
Odger 42, 220
Pannekoek 144, 165, 247, 274
Pareto 216
Parvus 144, 157, 158
Perret, Henri 67
Perrot, Michel 15, 36, 37
Pierre 8, 29, 218
Pistiner, Jacob 151
Plehanov 60, 93, 94, 95, 96, 97, 99, 105, 109, 115, 125, 127, 135, 140, 144, 157, 160, 221, 223, 254
Ponomarev, B. 91
Popov 93, 102, 118, 120
Procacci, G. 12
Proudhon 76
Puech 20

Q-R
Quelch, Harry 166
Rabehl, B. 27
Radek 50, 200, 229
Radek, Karl 50, 200, 229
Rakovsky, Christian 137, 140, 141, 142, 145, 150, 152, 156, 157, 231
Rappoport, Charles 71, 86, 184, 186, 187, 203, 204
Renner 153, 154, 249
Riazanov 20, 21, 23, 26, 114, 243
Ritter, Gerhard 61
Rittinghausen 57
Rodbertus 80

Rohleder, F. 46
Rolland, Romain 184
Rosenberg, Arthur 25, 45, 190, 213
Rosmer 162, 177, 178, 181
Rubel, Maximilien 64, 66, 69

S
Saint-Just 62
Sakazov, Janko 129, 135, 144, 150, 153, 157
Saumjan, S. S. 107
Sbornik, Jubileen 129, 157
Schäffe, M. 76
Schmidt 117
Schmidt, Nikolay Pavloviç 117
Schramm, C. A. 80, 81, 83
Schüler, Richard 227
Schweitzer, Von 23
Serrati 231
Serwy, Victor 94
Singer 228
Sklovsky, G. L. 118
Slouckij 27, 89, 90, 91, 92
Socinenija 90, 97, 109, 114, 116, 117, 119, 121
Sorel 136, 137, 166
Sorel, G. 136, 137, 166
Spencer 127
Stalin 9, 26, 27, 32, 50, 63, 89, 90, 91, 98, 216, 221, 225, 237
Stefanovitch, J. V. 70
Steinberg, Hans Joseph 25, 197
Steklov 20
Sternberg, Fritz 180
Strasser, Josef 274
Südekum 157, 158, 162, 182, 183
Svatek, Frantisek 224
Szabo, Erwin 136, 137, 152

T
Thiers 38, 48, 59
Togliatti 216, 225, 228, 232
Troçki 50, 62, 63, 94, 100, 112, 125, 153, 172, 184, 197, 202, 210, 231
Tucovic, D. 125, 132, 139, 145, 146, 149, 150, 154

U-V
Ulyanov, Vladimir 95
Vahlteich 68
Vaillant, Edouard 39, 41, 47, 100, 168, 200, 222
Valles 43
Vandervelde 101, 118, 119, 120, 221
Verrychen 67
Vive la lutte, Yazışmalar 1891-1914 56, 114, 156
Voden, A. de 84
Vollmar 57

W
Wecsler, Max 132, 150
Wehler 247, 248, 250, 252, 260
Wehler, H. U. 247, 248, 250, 252, 260
Weill, C. 56, 223
Weitling 65
Wendel, Hermann 156
Winjkoop 109

Z
Zasuliç, Vera 70
Zechlin, Egmont 185
Zetkin, Ossip 71, 72, 117, 118, 148, 231
Zinoviev 63, 90, 205, 208, 212, 229
Zoubok, L. 91

Tarihçi ve Toplumsal Hareket, 19. yüzyıl ile 20. yüzyıl başı, sosyalist ve işçi hareketinin tarihi konusunda ilk akla gelen isimlerden biri olan Georges Haupt'un son kitabı.

"Bu kitapta bir araya getirilen yazılar, akademide dar bir alana hapsedilen enternasyonal sosyalizm tarihi içinde 20 yıl önce başlayan 'işçi sınıfı tarihi için verilen mücadelenin' ürünleridir. Yazıların temel tezi, Enternasyonal'in, sosyalizm tarihinde açılan bir tür parantez olmak bir yana, bu tarihin birincil momenti, hatta matrisi olduğu yönündedir.

Kitaba bütünlüğünü veren her şeyden önce yönteminin üç farklı amacı göz önünde bulundurmasıdır: Geçmişteki polemiklerle kırık dökük bir hale gelen zemini düzeltmek ve tarihi tanınmaz kılan sahte dekorları indirmek; sosyalizmin uluslararası boyutlarını yeniden öne çıkarmak ve son olarak da işçi hareketi tarihinin işlevi üzerine yeniden düşünmek için katkı sunmak. Hareketin gerçek bilgisine erişmek, bu tarihin muhataplarını, geçmişe ilişkin göndermelerin ve bunların keyfi kullanımının çoğu kez aldatıcı olduğu konusund lir."

AYRINTI YAYINLARI • HİSTORİAAYRINTI
ISBN: 978-975-539-707-8
9 789755 397078

498229
ABB